

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Ужгородського університету

серія

Філологія

1 (35)

2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 1 (35)

Ужгород – 2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Головний редактор:** декан філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент Г.В. Шумицька.
- Заступник головного редактора** – відповідальний редактор: завідувач кафедри літератур народів світу та компаративістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, проф. Н.П. Бездір.
- Відповідальний секретар:** ст. лаборант кафедри літератур народів світу та компаративістики Н.М. Книгиницька.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

- Шумицька Галина Василівна** – декан філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент (головний редактор).
- Барчан Валентина Володимирівна** – завідувач кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор.
- Бездір Наталія Прокопівна** – завідувач кафедри літератур народів світу та компаративістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор).
- Белей Любомир Омелянвич** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Бідзіля Юрій Михайлович** – завідувач кафедри журналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент.
- Виноградов Анатолій Олексійович** – доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янського та контрастивного мовознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Лизанчук Василь Васильович** – завідувач кафедри радіомовлення та телебачення Львівського національного університету ім. Івана Франка, доктор філологічних наук, професор.
- Мережинська Ганна Юріївна** – завідувач кафедри російської літератури Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор.
- Паримський Ігор Святославович** – доктор із соціальних комунікацій, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.
- Пахомова Світлана Миколаївна** – завідувач кафедри словацької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор.
- Різун Володимир Володимирович** – директор Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор, почесний професор Ужгородського національного університету.
- Сабадощ Іван Васильович** – завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор філологічних наук, професор.
- Сенько Іван Михайлович** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри літератур народів світу та компаративістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Сидоренко Наталія Миколаївна** – завідувач кафедри історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор.
- Статєєва Валентина Іванівна** – доктор філологічних наук, професор, мовознавець.
- Суран Тамара Іванівна** – завідувач кафедри слов'янського та контрастивного мовознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент.
- Татаренко Алла Леонідівна** – завідувач кафедри слов'янської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка, доктор філологічних наук, професор.
- Устюгова Людмила Михайлівна** – доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янського та контрастивного мовознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
- Чучка Павло Павлович** – доктор філологічних наук, професор, мовознавець.
- Шаповалова Галина Валентинівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

РЕЦЕНЗЕНТИ

- Доктор філологічних наук, професор **І.В. Сабадощ**
Доктор філологічних наук, професор **В.В. Барчан**

Наукове фахове видання, затверджене постановою
Президії ВАК України від 14 квітня 2010 року, № 1–05/3
(Бюлетень ВАК України. – 2010. – № 5. – С. 9).

Свідомство про державну реєстрацію: серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 р.

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Протокол № 6 від 16 липня 2016 р.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT
«UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF UZHHOROD UNIVERSITY**

Series
PHILOLOGY

Issue 1 (35)

Uzhhorod – 2016

УДК: 80
ББК: ШОя43

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief: H.V. Shumytska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Dean of Philological Faculty of State higher education institution "Uzhhorod National University".

Deputy Editor-in-Chief – Managing Editor: N.P. Bedzir, Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Comparative and World Literature of State higher education institution "Uzhhorod National University".

Executive Editor: N. Kniginitska – senior assistant of Department of Comparative and World Literature of State higher education institution "Uzhhorod National University".

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Shumytska Galina – Dean of the Faculty of Philology of SHEI "Uzhhorod National University", candidate of philological sciences, associate professor (chief).

Barchan Valentina – Head of the Department of Ukrainian literature of SHEI "Uzhhorod National University", Doctor of Philology, Professor.

Bedzir Natalia – Head of the Department of Department of Comparative and World Literature of SHEI "Uzhhorod National University", Doctor of Philology, professor (deputy editor).

Beley Lubomir – Doctor of Philology, professor of Ukrainian language of SHEI "Uzhhorod National University".

Bidzilya Yuri – Head of Department of Journalism of SHEI "Uzhhorod National University", candidate of philological sciences.

Vinogradov Anatoly – Doctor of Philology, professor of Department of Slavic and Contrastive Linguistics of SHEI "Uzhhorod National University".

Lyzanchuk Vasily – Head of Department of Radio and Television of Lviv National University. named after I. Franco, Doctor of Philology, Professor.

Merezhinska Anna – Head of the Department of Russian literature of the Kiev National University named after T. Shevchenko, Doctor of Philology, Professor.

Parymsky Igor – Doctor of Social Communication, Associate Professor of Advertising and Public Relations of Institute of Journalism of the Kiev National University named after T. Shevchenko.

Pakhomova Svytlana – Head of Department of Slovak Philology of SHEI "Uzhhorod National University", Doctor of Philology, Professor.

Rizun Volodymir – Director of the Institute of Journalism of Kiev National University named after T. Shevchenko, Doctor of Philology, professor, emeritus professor of Uzhgorod National University.

Szabados Ivan – Head of Department of the Ukrainian language of SHEI "Uzhhorod National University", Doctor of Philology, Professor.

Senko Ivan – candidate of philological sciences, associate professor of Department of Comparative and World Literature of SHEI "Uzhhorod National University".

Sidorenko Natalia – Head of Department of History of Journalism Institute of Journalism of Kiev National University named after T. Shevchenko, Doctor of Philology, Professor.

Statyeyeva Valentina – Doctor of Philology, professor, linguist.

Suran Tamara – Head of Department of the Department of Slavic and Contrastive Linguistics SHEI "Uzhhorod National University", candidate of philological sciences.

Tatarenko Alla – Head of the Department of Slavic Philology of Lviv National University. named after I. Franco, Doctor of Philology, Professor.

Ustyugova Ludmila – Doctor of Philology, professor of Department of Slavic and Contrastive Linguistics of SHEI "Uzhhorod National University".

Chuchka Pavel – Doctor of Philology, professor, linguist.

Shapovalova Galina – Candidate of Philology, Associate Professor of Journalism SHEI "Uzhhorod National University".

REVIEWERS:

I.V. Sabadosh, Doctor of Philology, Professor

V.V. Barchan, Doctor of Philology, Professor

Scientific specialized edition, approved by the Presidium
of the Higher Attestation Commission of Ukraine from April 14, 2010, №1-05/3
(Bulletin of the Higher Attestation Commission of Ukraine. – 2010. – №5. – P.9)
Certificate of state registration: Series KV № 7972 from October 9, 2003

Recommended for publication by the Academic Council of State higher education institution
«Uzhhorod National University» Protocol 6 from June 16, 2016

ПРЕФИКСАЛЬНАЯ ВАЛЕНТНОСТЬ РУССКИХ И ВЕНГЕРСКИХ ГЛАГОЛОВ КАУЗИРОВАННОГО ПЕРЕМЕЩЕНИЯ В АСПЕКТЕ ИХ СЕМАНТИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 811.161.1'366.58+811.511.141'366.58

Виноградов А. Префіксальна валентність російських та угорських дієслів каузованого переміщення в аспекті їх семантичних параметрів; 15 стор.; бібліографічних джерел – 20; мова – російська.

Анотація. У статті йдеться про взаємозв'язок між семантичними параметрами російських і угорських дієслів, що називають каузоване переміщення і входять до двох окремих семантичних груп, та їх здатністю приєднувати префікси з тими чи іншими директивно-векторними словотвірними значеннями – корелятивними або некорелятивними.

Ключові слова: дієслова каузованого переміщення в РМ та УМ, семантичні параметри, префіксальна валентність.

Ранее [4] мы уже говорили о возможной взаимосвязи между семантическими параметрами отдельных групп глаголов, называющих каузированное перемещение (наша трактовка данного понятия содержится там же), и их способностью присоединять префиксы (превербы) в разных директивно-векторных СЗ. Сейчас мы намерены продемонстрировать эту взаимосвязь на примере сопоставления коррелятивных русских и венгерских мотивирующих (беспрефиксных) глаголов семантических групп (полей), близких в плане их семантических сценариев, или скриптов. Напомним, что наше истолкование операционального понятия сценария или скрипта несколько отличается от, так сказать, нормативного, приведенного, в частности, в некоторых работах М.А. Кронгауза [6; 7: 243-253], и которое мы в принципе разделяем; однако это не связано с ракурсом сопоставительного описания материала как таковым. Наша цель – продемонстрировать, что разная префиксальная валентность глаголов каузированного перемещения (сопровождаяемая такими явлениями, как изменение стилистических характеристик, появление семантических приращений в производных) в отдельных коррелятивных семантических группах является свидетельством разного устройства фрагментов словообразовательных подсистем (в области словопроизводства девербативных глаголов) в двух генетически и типологически различных языках, какими являются русский и венгерский.

В качестве объекта изучения возьмем две семантические группы глаголов, обозначающих перемещение (а) живого и (б) неживого объекта О

некоторым активным субъектом S. Сценарий **первой** группы в «интегрированном» виде выглядит так: «живой объект О перемещается в результате физической (или иной) активности живого субъекта S без использования последним каких-л. посторонних средств и при этом [все время] находится в поле влияния S, даже при отсутствии постоянного механического контакта между ним и S, и двигается (может двигаться) сам»¹.

Для глаголов данной группы полностью релевантными (т.е. действующими на 100 % или очень близкими к этой величине) являются параметры (перечень их см. также в [4]): А1 (перемещаемый объект О – живой) и В1 (траектория Т – плоскость перемещения О – горизонтальная). Релевантность прочих параметров составляет меньше 100 %: В1 (контакт всей поверхности О с поверхностью Т постоянен во все время перемещения) 79%, В3 (сема контакта поверхности О с поверхностью перемещения Т не эксплицирована) 21%; Г1 (контакт О и S постоянен на всей траектории перемещения Т) 67 %, Г2 (контакт О и S имеет место в начальный момент перемещения) 33 %; Д2 (оба пункта на траектории перемещения Т нерелевантны) 52 %, Д3 (релевантен конечный пункт перемещения О) 48 %; Е1 (субъект S использует собственную физическую силу для перемещения О) 40 %, Е4 (сема приложения к объекту О силы со стороны субъекта S не эксплицирована) 60 %.

¹ Как можно видеть, в наш текст сценарного толкования глаголов, образующих группы, входит также информация, помещаемая в других исследованиях в комментирующую часть.

В эту группу входят 18 русских и 25 венгерских глаголов; разница в количестве вызвана тем, что отдельные русские мотивирующие глаголы имеют в ВЯ более чем одно соответствие (по данным переводных и толковых словарей, напр., [17; 19-20]) – что, кстати, может означать, что данная разновидность каузированного перемещения интерпретируется венгерским языковым сознанием глубже и богаче. Вот эти глаголы: *вести* (кого-л.) – *hoz, vezet*² [19: 62; 20: 562], *влечь* (кого-л.) ‘тащить’ – *Ø, гнать* – *űz, hajt, hajszol, kerget, üldöz, terel* [19: 142], *пустить*₁ ‘отпустить’ – *bocsát, enged* [19: 736], *пустить*₂ ‘дать двигаться’ – *bocsát, enged* [там же], *пустить*₃ ‘пропустить’ – *bocsát, enged* [там же], *тащить*₂ ‘вести’ – *vonszol, cipel, hurcol, húz* [19: 916; 20: 570, 572], *тянуть* ‘вести силой’ – *vonszol, командировать* – *küld, слать* (с поручением) – *küld, пихнуть* ‘толкать’ – *tol, lök* [17: 737; 19: 927], *теснить* ‘толкать’ – *szorít, адресовать* (кого куда) – *irányít, звать* – *hív, ставить* (о войске) – *helyez, садить* (человека) – *ültet, селить telepít* – **прячь*³ ‘запрягать’) – *fog*.

Сценарий **второй** семантической группы русских и венгерских глаголов каузированного перемещения таков: «неживой объект О перемещается в результате приложения к нему физической силы со стороны живого (реже неживого) субъекта S без использования последним каких-л. посторонних средств и при этом [все время] находится в поле влияния S, даже при отсутствии постоянного механического контакта между ним и S, но сам двигаться не может».

Для глаголов этой группы полностью релевантными являются семантические параметры A2 (перемещаемый объект О – неживой), B1, B1, Г1 и Д2. Параметр E1 релевантен на 70 %, E4 – на 20 %.

Сюда входят 10 русских и 24 венгерских глагола: *волочь* – *húz, vonszol* [19: 88], *волочить* – *húz, vonszol* [там же], *гребсти* ‘собирать’ – *gereblyéz, двигать* – *mozdít, tol* [19: 166], *катить* (круглое) – *gurít, görget, gördít, hengerít* [19: 311], *мести*₁ ‘очищать’ – *seper, söpör* [19: 395], *мести*₂ (о стихии) – *söpör, sodor* [там же], *нести* (о ветре, воде) – *sodor, visz* [19: 473; 17: 660], *тащить*₁ ‘волочить’ – *vonszol, hurcol, cipel, húz* [19: 916; 20: 570, 572], *толкнуть* ‘двинуть’ – *lök, taszít, tol* [17: 737; 19: 719, 927].

Таким образом, для обеих семантических групп одними и теми же остаются такие фреймовые узлы: ‘объект О – материальное тело’; ‘перемещение объекта О в горизонтальной плоскости’; ‘неприменение S-ом вспомогательных средств’; ‘(постоянный) физический контакт между S и O’. Различаются группы содержанием слотов: ‘субъект S живой/живой (реже неживой)’; ‘объект О

живой/неживой’; ‘объект О способен/неспособен к самостоятельному перемещению, обусловленному его физической природой’; ‘постоянный физический контакт всей поверхности О с поверхностью перемещения Т обязателен/не обязателен (не эксплицирован)’.

Если сравнить теперь обобщенные параметрические характеристики каузированного перемещения в глаголах каждой из групп, то они окажутся различными: **(1)** полностью (в подавляющей степени) релевантны параметры A1 и B1; релевантность B1 составляет 79%, B3 – 21%; Г1 – 67 %, Г2 – 33 %; Д2 – 52 %, Д3 – 48%; E1 – 40 %, E4 – 60 %; **(2)** полностью (в подавляющей степени) релевантны параметры A1, B1, Г1 и Д2. Параметр E1 релевантен на 70 %, E4 – на 20 %.

Итак, обе группы различаются и наборами параметрических характеристик в целом, и значимостью (процентной величиной) отдельных из них.

Теперь проанализируем префиксальную валентность русских и венгерских глаголов внутри каждой группы, обусловленную параметрическими характеристиками последней, в трех аспектах: (а) членение на центр и периферию, (б) сочетаемость отдельных глаголов с определенными префиксами с теми или иными СЗ, (в) наличие/отсутствие семантических приращений в префиксальных глаголах обоих языков⁴ и (г) стилистическая соотносительность мотивирующих и производных глаголов в РЯ и в ВЯ. В конце приведем обобщенные статистические данные по обоим группам в плане сочетаемости образующих их глаголов с наборами префиксов с директивными СЗ в каждом из языков. В идентификации директивных СЗ русских глагольных приставок мы ориентировались на Грамматику-80 [9: 355-372]; директивные СЗ венгерских превербов⁵ мы опреде-

⁴ Образование девербативных префиксальных глаголов относится, как известно, к модификационному способу словообразования [12: 187], который обычно не предполагает возникновения приращенных значений в производном [5: 160; 11: 100]. Однако и наш материал, и результаты других исследований [10: 50] доказывают обратное.

⁵ Данный термин образован телескопическим способом от терминологического словосочетания *praefixa verbalia* (=глагольный префикс). В венгерской лингвистической литературе, согласно Й. Якабу, последний появляется у Ф. Вершеги в 1816 г. [15:69]. Общепринятый в настоящее время в венгерском лингвистическом обиходе термин *igekötő* трудно адекватно передать по-русски ввиду затемненности его внутренней формы (букв. «глагол-связывающий», что, однако, никак содержательно не соответствует русскому понятию глагола-связки). В настоящей работе мы предпочитаем использовать по отношению к русскому языку термин «приставка», а по отношению к венгерскому – «преверб» с целью большей дифференциации того и другого, т.к. функциональный статус превербов в современном ВЯ очень отличается от статуса русских глагольных приставок. Так, в венгер-

² Венгерские глаголы приводятся здесь в форме 3 л. ед.ч. наст.вр., как в ТС ВЯ [20] (а не инфинитива).

³ Данный глагол отсутствует в [18], т.к. имеет связанный корень.

ляли по ТС ВЯ [20]. Оговоримся еще, что для анализа не привлекались мотивирующие глаголы, которые: 1) ни в одном из своих значений не содержат сему перемещения (типа *топтать*); 2) обозначают не контролируемое субъектом S действие (типа *ронять*); 3) присоединяют префиксы не в чисто векторно-директивных значениях, а осложненных другими значениями или вообще не с векторным значением (*обнести* – вокруг кого-н. или чего-н.; *набросить* – на кого-н. или что-н. – в семантический сценарий префиксального глагола обязательно входит сема предмета как конечной точки (цели) перемещения, но сема горизонтального или вертикального вектора перемещения объекта O нейтрализована; *разбросать* – ‘по разным направлениям’ и др.); 4) в результате присоединения директивного префикса значение каузированного перемещения развивают благодаря метафоризации, типа *вознать* «вбить», т.к. мотивирующий глагол *знать* хоть и обозначает каузированное перемещение объекта, но ни в одном из своих ЛСВ не имеет значения ‘бить’ (и напротив, глагол *бить* не обозначает каузированного перемещения, но приобретает его после присоединения приставок: *вбить*, *выбить* и т.д.). Таким образом, в перечни префиксов с директивно-векторными СЗ, присоединяемыми русскими мотивирующими глаголами каузированного перемещения, входят следующие: *в-*(*во-*) ‘внутри’, *вы-* ‘изнутри наружу’, *вз-*(*воз-*) ‘вверх’, *до-* ‘достичь предела’ (конечного пункта), *за-* ‘внутри’, *от-* ‘удалить прочь’, *пере-* ‘от L₁ к L₂ через нечто’, *под-* ‘приблизить’, *при-* ‘приблизить’, *про-* ‘сквозь, через’, *с-* ‘удалить вниз’, *у-* ‘удалить прочь’ (указываются лишь те СЗ приставок, с которыми они присоединяются к глаголам обеих групп, хотя у некоторых из них есть и другие директивные СЗ). Все они имеют в ВЯ точные или почти точные эквиваленты в виде превербов *be-/bele-* ‘внутри’, *fel-* ‘вверх’, *ki-* ‘изнутри наружу’, *végig-* ‘достичь предела’ (конечного пункта), *el-* ‘удалить прочь’, *át-/keresztül-* ‘от – до’, *ide-/hozzá-* ‘приблизить’, *le-* ‘удалить вниз’. Однако в ВЯ имеется ряд превербов, семантически не соотносимых с русскими приставками в директивно-векторных СЗ, которые присоединяют отдельные венгерские мотивирующие глаголы: *félre-* ‘в сторону’, *elő-/előre-* ‘вперед, навстречу’,

vissza- ‘назад, обратно’ (примеры будут ниже). Напрашивается предварительное (но весьма обоснованное) утверждение, что в ВЯ директивно-векторная характеристика каузированного перемещения объекта (и, как следует из наших предыдущих исследований, самостоятельного перемещения субъекта тоже [1-3]) в области девербативного глагольного словообразования по сравнению с РЯ шире и богаче. Итак, сопоставим префиксальную валентность русских и венгерских глаголов каузированного перемещения в одноименных семантических группах.

Для **первой группы** в целом характерна достаточно активная индивидуальная префиксальная валентность отдельных глаголов: из 12 директивных приставок полностью все присоединяет глагол *вести* (кого-л.), 11 – *знать*, 8 – *тащить*₂ ‘вести’, 7 – *пихнуть* ‘толкать’, 6 – *пустить* ‘пропустить’ и *тянуть* ‘вести силой’. Очевидно, что глаголы, обозначающие перемещение объекта с непосредственным приложением физических сил субъекта, такие, как *знать* и *вести*, составляют центр группы – с точки зрения количества присоединяемых приставок (10-12). В соседнюю с центром зону ближайшей периферии (8-9 приставок) входят глаголы *тащить*₂ и *пихнуть*. Далее, на ближней периферии (6-7 приставок), располагаются глаголы *тянуть* (вести силой) и *пустить*₃ ‘пропустить’ (присоединяют по 6 приставок каждый). На границе ближней и дальней периферии находятся **прячь* (со связанным корнем), *влечь* и *садить* (присоединяют по 5 приставок). На дальней периферии, по мере удаления от центра, находятся *звать*, *слать* и *селить* (4 приставки), *пустить*₁ ‘отпустить’ (3 приставки), *теснить* ‘толкать’. И наконец, на самой границе поля находятся глаголы *пустить*₂ ‘дать двигаться’, *адресовать*, *ставить* и *командировать*, присоединяющие всего по 1 приставке.

Сочетаемость отдельных приставок с глаголами следующая: приставку *в-* присоединяют 9 глаголов (*вести*, *влечь*, *знать*, *пустить*₃, *тащить*₂, *тянуть*₂, *пихнуть*, *селить*, **прячь*); *вы-* – 15 (*вести*, *влечь* (*вы-* = *из-*), *пустить*₃, *тащить*₂, *знать*, *тянуть*₂, *пихнуть*, *селить* и др.); *за-* – 8 (*вести*, *влечь*, *знать*, *пустить*₃, *тащить*₂, *тянуть*, *пихнуть*, **прячь*), причем у 5 глаголов данная приставка эквивалентна по значению *в-*; *от-* – 10 (*командировать*, *тащить*₂, *знать*, *тянуть*, *пихнуть*, *селить*, **прячь*, *теснить*, *звать*); *пере-* – 8 (*вести*, *знать*, *тащить*₂, *адресовать*, *ставить*, *селить*, **прячь*, *садить*).

Нужно отметить, однако, что центральная и периферийные зоны в массиве венгерских мотивирующих глаголов, коррелятивных русским, сформированы несколько иначе. К центру группы относятся глаголы *húz* «*тащить*» и *vezet* «вести (кого-н.)», присоединяющие, соотв., 11 и 10 превербов, семантически тождественных или близких русским приставкам, а сверх того, еще *vissza-*

ской лингвистической традиции они трактуются не как служебная морфема, а как разновидность наречий [14: 62] или, по крайней мере, как переходная часть речи с признаками полноправного обстоятельства, с одной стороны, и с признаками модификационного префикса – с другой [13: 264]. К.Е. Майтинская избегает говорить о самостоятельном частеречном статусе превербов: это «нечто среднее между компонентом сложного слова и словообразующим аффиксом [8: 173]». И. Кечкеш прямо говорит, что венгерский преверб – это отдельная часть речи [16: 60]. В качестве общего названия данного словообразовательного форманта для обоих языков нами используется «компромиссный» термин *префикс*.

‘назад, обратно’, *elő-* ‘вперед’ и *félre-* ‘в сторону’, которые не имеют префиксальных эквивалентов в РЯ. С другой стороны, глагол *тащить*₂ в корпусе русских глаголов относится к соседней с центром зоне ближайшей периферии. Также к центру группы венгерских глаголов принадлежит *küld* «слать с поручением», присоединяющий 7 префиксов, семантически эквивалентных русским, и еще 3 безэквивалентных: *vissza-*, *előre-* и *félre-*. Но некоторые венгерские эквиваленты русского *знать* (центральная зона) – *hajt*, *hajszol* – относятся, соотв., к ближайшей и ближней периферии, а другие – *üz*, *üldöz*, *terel* – к дальней. Глагол *звать* относится к дальней периферии (присоединяет 4 приставки с директивно-векторными СЗ), а его венгерский эквивалент *hív* – к центру, сочетаясь с превербами *be-*, *fel-*, *ki-*, *ide-*, *oda-*, *le-*, *vissza-*, *elő-*, *előre-*, *félre-*.

Одинаково зональное расположение (ближняя периферия) в коррелятивных массивах мотивирующих глаголов обоих языков *tol*, *lök* и *пихнуть* ‘толкать’, *enged* и *пустить*₃ ‘пропустить’. К дальней периферии относятся коррелятивные глаголы *садить* (человека) – *ültet* и *селить* – *telepít*, присоединяющие в обоих языках по 4-5 префиксов.

Из венгерских соответствий русских префиксальных глаголов больше всего производных с превербами *be-/bele-*, *ki-*, *el-*, *le*, *át-/túl-/keresztül-*, выражающих, соотв., значения ‘внутри’ (=в-), ‘наружу’ (=вы-), ‘удалить от’ (=от-), ‘удалить вниз’ (=с-) и ‘от L₁ к L₂ через нечто’ (=непе-). Правда, в отличие от РЯ, эквивалентные русским венгерские мотивирующие глаголы в некоторых случаях демонстрируют заметно более активную валентность, присоединяя превербы с теми же СЗ. Так, преверб *be-* присоединяют глаголы *helyez*, *irányít*, *ültet*, *szorít* и *küld*, в то время как эквивалентные им русские глаголы *ставить* (о войске), *садить* (человека), *адресовать* (кого куда), *теснить* ‘толкать’, *слать* (с поручением) не сочетаются с коррелятивной данному превербу приставкой *в-*. (ГС РЯ отмечает глагол *втеснить* с данным значением приставки как устаревший [18: 239].) Преверб *fel-* с СЗ ‘вверх’ присоединяют 14 венгерских мотивирующих глаголов, тогда как эквивалентную ему приставку *в[о]з-* всего 1 русский глагол: *возвести*. (Правда, из этих 14-ти в ряде случаев русским мотивирующим соответствуют 2 или больше венгерских, напр. *вести*₁ – *hoz* и *vezet*, *знать*₁ – *hajt* и *üz* и др., которые различаются оттенками значения и контекстами употребления.) Преверб *át-* (реже *keresztül-*) ‘от L₁ к L₂’ также присоединяют те венгерские мотивирующие глаголы, русские корреляты которых не сочетаются с приставкой *непе-* в том же СЗ: *küld* «командировать; слать (с поручением)», *tol*, *lök* «пихнуть», *enged* «пустить»₃ ‘пропустить’. Префикс с СЗ ‘удалить вниз [с поверхности]’ венгерские мотивирующие глаголы присоединяют несравненно активнее, чем эквивалентные им

русские, и в целом ряде случаев для производных глаголов ВЯ не имеется аналогичных префиксальных соответствий в русском: *lebocsát*, *leenged* (<*bocsát*, *enged* «пустить ‘пропустить’»), *levonszol*, *lecipel*, *lehurcol*, *lehúz* (<*vonszol*, *cipel hurcol*, *húz* «тащить»»), *leküld* (<*küld* «слать с поручением»), *leszorít* (<*szorít* «теснить»), *lehív* (<*hív* «звать»).

С другой стороны, не характерно для ВЯ префиксальное выражение СЗ ‘приблизить’ (возможные превербы *hózzá-*, *ide-*, *oda-*). Можно указать лишь единичные глаголы ментального воздействия с превербами *ide-* и *oda-*: *ideküld*, *idehív*, *odahív*. В русских префиксальных глаголах данной группы это значение выражается посредством приставок *под-* и *при-* примерно в половине глаголов (9): *подвести*, *привести*, *привлечь*, *подогнать*, *пригнать*, *подпустить*, *подтащить*, *притащить* и др.

Целый ряд венгерских мотивирующих глаголов присоединяют превербы, для которых нет семантических соответствий среди русских глагольных приставок. Больше всего глаголов с превербом *vissza-*: *visszavezet*, *~hoz*, *~üz*, *~kerget*, *~terel*, *~hajt*, *~enged*, *~bocsát*, *~húz*, *~küld*, *~ültet* и др.; почти все мотивирующие венгерские глаголы данной группы, коррелятивные русским, присоединяют этот преверб. Также отмечаются отдельные производные с превербами *elő-/előre-* и *félre-*: *előhív*, *~vezet*, *előrebocsát*, *félreküld*, *~hív*.

Семантические различия между массивами коррелятивных префиксальных производных глаголов РЯ и ВЯ этой группы проявляются также в том, что в отдельных русских префиксальных глаголах имеет место приращение значения, в то время как в коррелятивных им венгерских производных его нет. Так, в глаголе *вовлечь* (< *влечь* ‘вести, тащить’) приращенной является сема ‘с усилием’; в производных *высадить* и *ссадить* (< *садить* в значении ‘помочь занять место (посадив)’) [18, IV: 12-13]) появляется сема ‘сойти, выйти’, которая к тому же означает аннулирование результата предыдущего действия.

Стилистические различия между префиксальными глаголами РЯ и ВЯ здесь сводятся к тому же, что и прочих группах: венгерские производные глаголы стилистически нейтральны, в то время как их русские корреляты получают разговорную окраску: *оттянуть*, *утянуть*, *притянуть* (< *тянуть* ‘вести силой’); *упрячь* (*y-* = *в-*); *вытащить*, *затащить*, *оттащить*, *перетащить* и *притащить* (< *тащить*₂ ‘вести’).

Примеры этой группы, на наш взгляд, особенно ярко свидетельствуют о том, что оба языка подходят к директивно-векторной параметризации указанных видов каузированного перемещения со своими мерками, и, несмотря на отдельные сходства в выражении тех или иных СЗ, интерпретируют каждый из них в целом неодинаково, что проявляется в перечнях СЗ префиксов, присоеди-

няемых коррелятивными мотивирующими глаголами обоих языков.

Для русских глаголов **второй группы** в целом характерна достаточно активная индивидуальная префиксальная валентность мотивирующих: из 12 приставок с директивно-векторными СЗ все присоединяют глаголы *катить* и *тащить*₁, 11 – *волочь*, 9 – *двигать* и *нести*, 8 – *толкнуть* и *мести*₁, 7 – *волочить* и *грести*. Группа весьма компактна и имеет ярко выраженную центральную зону (*катить*, *тащить*₁, *волочь*) с соседней с ней зоной ближайшей (*двигать*, *нести*, *толкнуть* ‘двинуть’, *мести*₁) и ближней периферии (*волочить*, *грести*). К дальней периферии относится только глагол *мести*₂ (присоединяет 1 приставку).

Членение на центр и периферию в массиве мотивирующих глаголов ВЯ, коррелятивных русским, несколько иное. С одной стороны, к центру поля, как и в РЯ, относится глагол *húz* «волочь», который присоединяет 10 превербов, эквивалентных по СЗ русским приставкам, а кроме того, 3 безэквивалентных – *félre-*, *vissza-* и *előre-*, т.е. всего 13. С другой стороны, глаголы *gurít* и *vonszol*, *hurcol*, *cipel*, коррелятивные, соотв., русским *катить* и *тащить*₁ ‘волочить’ (центр), относятся в массиве венгерских мотивирующих данной группы к зоне ближней периферии (*gurít*, *cipel* – присоединяют по 6 превербов) или даже к границе ее с дальней периферией (*vonszol*, *hurcol* – по 5 превербов). Одинаковое зональное расположение в коррелятивных массивах мотивирующих глаголов обоих языков имеют *двигать*, *толкнуть* и *tol* (соседняя с центром зона ближайшей периферии – по 9 префиксов), *мести*₁ ‘очищать’ и *sörör*, *толкнуть* ‘двинуть’ и *lök* (ближняя периферия). Зато венгерский коррелят русского глагола *волочить* (ближняя периферия) *húz* относится, как только что было сказано, к центру поля соответствующей группы мотивирующих глаголов ВЯ. Целый ряд венгерских мотивирующих группы принадлежат к дальней периферии, в то время как их русские корреляты – к другим зонам: *görget*, *gördít* и *hengerít* (1-3 преверба) – *катить* ‘нечто круглое’ (центр); *gereblyéz* (1 преверб) – *грести* ‘собирать’ (ближняя периферия); *mozdít* (3 преверба) – *двигать* (ближайшая периферия); *sodor*, *visz* (по 3 преверба) – *нести*₃ (о стихии) (то же) и др.

Сочетаемость отдельных русских приставок с глаголами в целом высокая и различается незначительно: префикс **в-** присоединяют 6 глаголов (*волочь*, *двигать*, *катить*, *толкнуть*, *мести*₁, и *тащить*₁); **до-** – также 6 (*мести*₁, *катить*, *тащить*₁, *волочить*, *волочь*, *нести*); **за-** – 7 (*волочь*, *двигать*, *катить*, *мести*₁, *нести*, *тащить*₁, *толкнуть*); **под-** (=при-) – тоже 7 (*волочь*, *волочить*, *двигать*, *катить*, *толкнуть*, *тащить*₁ и *грести*); **при-** – эти же глаголы + *мести*₁, т.е. 8; **вы-** – 8 (*волочь*, *двигать*, *катить*, *толкнуть*, *мести*₁, *тащить*₁, *нести* и *грести*); **пере-** – 8 (*волочить*, *двигать*, *катить*, *толкнуть*, *мести*₁, *тащить*₁, *нести*

и *грести*); **про-** – также 8 (*волочь*, *волочить*, *двигать*, *катить*, *толкнуть*, *тащить*₁, *нести* и *грести*); **от-** – 9 (*волочь*, *двигать*, *катить*, *толкнуть*, *мести*₁, *тащить*₁, *нести*, *грести* и *волочить*); приставку **с-** присоединяют все глаголы группы, кроме *толкнуть*, т.е. тоже 9. На общем фоне выделяется только приставка **в[о]з-**, которую принимают всего 3 глагола (непродуктивный СТ).

Из венгерских соответствий русских префиксальных глаголов больше всего производных с превербами *be-*, *ki-*, *el-*, *le-*, выражающих, соотв., значения ‘внутри’, ‘наружу’, ‘удалить от’ и ‘удалить вниз’. Преверб *el-* глаголы присоединяют особенно активно, даже в тех случаях (правда, весьма редких), когда соответствующие русские глаголы не сочетаются с приставками **от-** или **у-**. Почти не воспринимается венгерским языковым сознанием идея приближения перемещаемого объекта к какому-л. другому объекту или месту. Из всего списка этой группы лишь глаголы *tol* «двигать/двинуть» и *húz* «тащить, двигать волоком» присоединяют превербы *ide-* ‘сюда, ко мне’ и *oda-* ‘туда, от меня’. Преверб *oda-* присоединяет также глагол *lök* «толкнуть». Точного смыслового соответствия среди русских глагольных приставок для этих превербов нет: **под-** и **при-** шире и диффузнее по значению. Одно, и то приблизительное, соответствие зафиксировано для глагола с приставкой **до-** ‘до какого-н. предела’: *доместти* – *végigsöpör*. Однако в фокусе семантики преверба *végig-* находится не только конечный пункт перемещения, как у русского префикса **до-**, но и начальный, т.к. его значение – это ‘на всем протяжении, от – до’. Иными словами, *végigsöpör* – это скорее «вымести полностью, от начала до конца» (всю улицу, весь двор). Слабо актуализируется в венгерских префиксальных производных СЗ ‘сквозь, через что’ (=про-): всего 5 соответствий для русских глаголов, и то 4 из них с глаголом *húz* (*áthúz*), весьма широким по значению. Не является актуальным для ВЯ и СЗ ‘за предмет’ (=за-), т.к. оно не передается в рамках префиксальных универбов. Весьма приблизительно его можно выразить с помощью превербов *be-* или *oda-*. Таким образом, можно утверждать, что векторно-директивная префиксальная характеристика перемещения объектов, укладываемого в параметры данной группы, в ВЯ развита по сравнению с РЯ в меньшей степени. С др. стороны, целый ряд венгерских соответствий русских мотивирующих глаголов присоединяют превербы с СЗ, не актуальными для русской глагольной приставочной системы: *félre-* ‘в сторону’, *vissza-* ‘назад’, *előre-* ‘вперед, навстречу’, причем первые два наиболее частотны (*félrelök*, *~taszít*, *~húz*, *~cipel* и др.; *visszalök*, *~tol*, *~cipel*, *~húz* и др.; *előretol* и др.).

Как и в др. группах, между коррелятивными массивами глаголов данной группы имеются различия стилистического характера. Отдельные русские префиксальные производные приобретают

разговорную окраску, которой не было у мотивирующих: *встащить, затолкнуть, перетолкнуть, перегрести* ('на др. место'), *под/притолкнуть*. Корреляты этих глаголов в ВЯ (где они есть) стилистически нейтральны.

Теперь обобщим результаты нашего анализа префиксальной валентности русских и венгерских глаголов каузированного перемещения в обеих группах в виде таблиц. Цифры курсивом после

косой черты обозначают данные, относящиеся к венгерскому языку.

Группа 1: «Перемещение живого объекта О в результате физической (или иной) активности живого субъекта S без использования последним каких-л. посторонних средств, и при этом О [все время] находится в поле влияния S, даже при отсутствии постоянного механического контакта между ним и S, и двигается (может двигаться) сам».

Всего глаголов РЯ и ВЯ	Коррелятивные по СЗ глагольные префиксы РЯ и ВЯ									
	<i>в-</i> 'внутри' <i>be-/bele-</i>	<i>е[о]з-</i> 'вверх' <i>fel-</i>	<i>вы-</i> 'на-ружу' <i>ki-</i>	<i>до-</i> 'до предела' <i>végig-</i>	<i>за-</i> (= <i>в-</i>) <i>be-/bele-</i>	<i>от-, у-</i> 'удалить от' <i>el-</i>	<i>непе-</i> 'от L ₁ к L ₂ через X' <i>át-/ke-resztül-</i>	<i>под-, при-</i> 'приблизить к' <i>ide-, oda-, hozzá-</i>	<i>про-</i> 'сквозь' <i>át-/ke-resztül-</i>	<i>с-</i> 'удалить вниз' <i>le-</i>
17/25	9/19	1/12	15/23	4/2	9/1	17/18	8/17	12/3	4/6	4/15
%	53/76	6/48	88/92	24/8	53/4	100/72	47/68	71/12	24/24	24/60

Группа 2: «Перемещение неживого объекта О в результате приложения к нему физической силы со стороны живого (реже неживого) субъекта S без использования последним каких-л. посто-

ронних средств, и при этом О [все время] находится в поле влияния S, даже при отсутствии постоянного механического контакта между ним и S, но сам двигаться не может».

Всего глаголов РЯ и ВЯ	Коррелятивные по СЗ глагольные префиксы РЯ и ВЯ									
	<i>в-</i> 'внутри' <i>be-/bele-</i>	<i>е[о]з-</i> 'вверх' <i>fel-</i>	<i>вы-</i> 'на-ружу' <i>ki-</i>	<i>до-</i> 'до предела' <i>végig-</i>	<i>за-</i> (= <i>в-</i>) <i>be-/bele-</i>	<i>от-, у-</i> 'удалить от' <i>el-</i>	<i>непе-</i> 'от L ₁ к L ₂ через X' <i>át-/ke-resztül-</i>	<i>под-, при-</i> 'приблизить к' <i>ide-, oda-, hozzá-</i>	<i>про-</i> 'сквозь' <i>át-/ke-resztül-</i>	<i>с-</i> 'удалить вниз' <i>le-</i>
10/24	6/16	3/7	8/18	6/1	7/1	10/17	8/7	7/1	8/4	9/18
%	60/67	30/29	80/75	60/4	70/4	100/71	80/29	70/4	80/17	90/75

Легко заметить, что определенные коррелятивные СЗ в префиксальных глаголах одного языка выражаются гораздо активнее, чем в глаголах другого языка. Так, СЗ 'внутри', 'наружу' и 'удалить вниз' в префиксальных венгерских глаголах обеих групп представлены бóльшим количеством примеров, чем у русских глаголов. Бросается в глаза, что СЗ 'направить вверх' у венгерских глаголов каузированного перемещения реализуется несравненно чаще по сравнению с РЯ. Повидимому, в ВЯ ментальная дифференциация глаголов каузированного перемещения по параметрам «горизонталь» или «вертикаль», что обуславлива-

ет присоединение/неприсоединение ими тех или иных префиксов, осуществляется не столь жестко, как в РЯ. С другой стороны, не свойственно для венгерских префиксальных глаголов обеих групп такое же, как в РЯ, СЗ 'до предела' (конечного пункта) – из которого «изъяты» семантический компонент 'исходная точка перемещения'. Также не характерно для них и СЗ приближения, достаточно частотное в приставочных русских глаголах (см. процентные данные). Различаются группы показателей префиксальной валентности глаголов с формантами, выражающими СЗ 'удалить прочь' и 'сквозь, через'.

Литература

1. Виноградов А.А. Векторная параметризация перемещения в русских и венгерских префиксальных глаголах / А.А. Виноградов // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Ужгород, 2013. – Вип. 18. – С. 5-11.
2. Виноградов А.А. Семантико-стилистические параметры русских и венгерских глаголов как фактор их префиксальной валентности: введение в проблему / А.А. Виноградов // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наукових праць. – Ужгород, 2014. – Вип. 19. – С. 22-27.
3. Виноградов А.А. Факторы префиксальной валентности русских и венгерских префиксальных глаголов – названий разновидностей самостоятельного перемещения / А.А. Виноградов // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – Ужгород, 2014. – Вип. 2 (32). – С. 3-7.

4. Виноградов А.А. Семантические параметры глаголов каузированного перемещения в контрастивных словообразовательных исследованиях / А.А. Виноградов // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 1 (33). – С. 5-10.
5. Ермакова О.П. Проблемы лексической семантики производных и членимых слов / О.П. Ермакова // Изв. АН СССР. – Серия литературы и языка. – М.: Изд. АН СССР, 1981. – Т. 40. – № 2. – С. 154-164.
6. Кронгауз М.А. Опыт словарного описания приставки *от-* / М.А. Кронгауз // Глагольная префиксация в русском языке: Сб. Статей. – М.: «Русские словари», 1997. – С.62-86.
7. Кронгауз М.А. Приставки и глаголы в русском языке: семантическая грамматика / М.А. Кронгауз. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 288 с.
8. Майтинская К.Е. Венгерский язык. – Ч. II: Грамматическое словообразование / К.Е. Майтинская. – М.: Изд-во АН СССР, 1959. – 227 с.
9. Русская грамматика. – Т. I: Фонетика. Фонология. Введение в морфемику. Словообразование / Гл. редактор Н.Ю. Шведова. – М.: Наука, 1980. – 783 с.
10. Соколова С.О., Шумарова Н.П. Семантика и стилистика русского глагола / С.О. Соколова, Н.П. Шумарова. – К.: Наукова думка, 1988. – 144 с.
11. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И.С. Улуханов. – М.: Наука, 1977. – 256 с.
12. Улуханов И.С. Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация / И.С. Улуханов. – М.: При участии изд-ва «Русские словари», 1996. – 222 с.
13. A mai magyar nyelv rendszere: Leíró nyelvtan / Szerk. Bencédy József stb. – 1. kötet. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1970.
14. Bencédy József, Fábíán Pál, Rácz Endre, Velcssov Mártonné. A mai magyar nyelv. – I. Rész: Kézirat. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1965. – 467 old.
15. Jakab I. A magyar igekötő szófajtani útja / I. Jakab // Nyelvtudományi Értekezések, 1976. – № 112. – 75 old.
16. Kecskés I. The role of preverbs in expressing aspect meanings in Hungarian and Russian / I. Kecskés // Acta universitatis Upsaliensis: Studia Uralica et Altaica Upsaliensia. – V.: 19: Proceedings of the 2nd Scandinavian symposium on aspectology. – Uppsala, 1989. – P. 59-65.

Словари

17. Венгерско-русский словарь / Отв. ред. Л. Гальди. – М. – Будапешт: Изд. АН СССР – Изд. Академии наук Венгрии, 1974. – 1116 с.
18. Словарь русского языка: В 4-х т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. – Изд. 3-е, стереотипное. – М.: Русский язык, 1985-1988.
19. Gáldi L. Orosz-magyar szótár / L. Gáldi. – Budapest: AK, 1974. – 872 old.
20. Magyar értelmező kéziszótár / Lekt. J. Garamvölgyi. – Budapest: AK, 1972. – 1550 old.

Анатолий Виноградов

ПРЕФИКСАЛЬНАЯ ВАЛЕНТНОСТЬ РУССКИХ И ВЕНГЕРСКИХ ГЛАГОЛОВ КАУЗИРОВАННОГО ПЕРЕМЕЩЕНИЯ В АСПЕКТЕ ИХ СЕМАНТИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ

Аннотация. В статье речь идёт о взаимосвязи между семантическими параметрами российских и венгерских глаголов, которые указывают на каузированное перемещение и входят в две отдельные семантические группы. Исследуется их способность присоединять приставки с теми или иными директивно-векторными словообразовательными значениями – коррелятивными или некоррелятивными.

Ключевые слова: глаголы каузированного перемещения в РЯ и ВЯ, семантические параметры, префиксальная валентность.

Vinogradov Anatoly

PREFIX VALENCE OF THE RUSSIAN AND HUNGARIAN VERBS, NAMING DIFFERENT KINDS AND MODES OF CAUSED MOVING IN THE ASPECT OF THEIR SEMANTIC PARAMETERS

Summary. The article deals with a possible connection between semantic parameters of the R. and H. verbs, naming different kinds and modes of caused moving and making two separate semantic groups, and intensity of prefix valence of them – from the point of view of correlating or non-correlating vector-directional meanings of prefixes.

Key words: R. and H. verbs, naming different kinds and modes of caused moving, semantic parameters, prefix valence.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2016 р.

Виноградов Анатолій Олексійович – доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янського та контрастивного мовознавства ДВНЗ «УжНУ».

Вікторія УСТИНОВА

СЛОВОВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙ-ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ СФЕРИ ТЕЛЕБАЧЕННЯ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 811.112.2*373.611

Устінова В. Словотвірні особливості інновацій-запозичень у сучасній німецькій мові сфери телебачення та телекомунікації; 10 стор.; бібліографічних джерел – 9; мова – українська.

Анотація. У статті визначено словотвірні особливості інновацій-запозичень у сучасній німецькій мові сфери телебачення та телекомунікації. Встановлено, що проаналізовані інновації-запозичення відбивають загальні тенденції інтелектуалізації та глобалізації, стандартизації та раціоналізації, які властиві лексичному рівню сучасної німецької мови. У німецькій мові сфери телебачення та телекомунікації переважають мотивовані лексичні одиниці, значення яких можна інтерпретувати на підґрунті значення їх словотвірних компонентів; більшість неологізмів утворена за композитними продуктивними моделями, а також набуває словотвірної активності. Інновації-запозичення цієї сфери утворюють відкриті групи, які постійно поповнюються новими лексичними одиницями.

Ключові слова: інновації, неологізми, запозичення, словотвірні моделі, композити, сучасна німецька мова сфери телебачення та телекомунікації.

Сучасний стан розвитку німецької мови характеризується активізацією поповнення лексичного складу новими словами, в тому числі й запозиченнями, передусім англо-американського походження, зумовленого глобалізаційними й інтеграційними процесами, які відбуваються у світі, радикальними змінами у суспільно-політичній, економічній, науково-технічній сферах життя носіїв мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. Це підтверджується і даними граматики Duden: 83% неологізмів є словотвірними, 12% – неосемантичними (набуття словами нових значень), 5% – запозиченнями із інших мов [D 2005, с. 646–647]. За спостереженнями вчених, велика кількість неологізмів з'явилась у таких сферах, як-от: «Комп'ютер / Інтернет», «Політика», «Засоби масової комунікації», «Освіта», «Здоров'я», «Змінення демографічної ситуації», «Дозвілля / Розваги» [2, с. 77-78; 9, с. 152].

Отже, динамічні інноваційні процеси у німецькій мові останнього часу спричинили появу великої кількості неологізмів, тобто «слів, значень і сполучень, що є як нововведенням певного періоду, так і зовнішнім і внутрішнім запозиченням у ньому, а також слова і сполучення, які стали актуальними в указаний період» [1, с. 16]. У сучасній науковій літературі під терміном «неологізми», частіше за все, розуміються інновації, які відповідають нормі, зафіксовані словниками нових слів і характеризуються частотним уживанням у мовленні [6, с. 42].

Зрозуміло, що оновлення та розширення лексики німецької мови засобами власне німецького словотвору та шляхом запозичення не залишилося поза уваги науковців. У сучасній германістиці плідно розробляється проблема вивчення неологізмів в описовому і неографічному аспектах: класифікація й ідентифікація нових слів, шляхи і тенденції їх появи у мові, їх інтеграції, особливості лексикографічної обробки тощо (О. Домашнев, Г. Д'яконов, Л. Нефе-

дова, О. Розен, І. Савицький, Л. Шаліна, I. Barz, U. Fix, W. Fleischer, G. Lerchner, A. Neudeck, E. Telienbach та ін.). У роботах вітчизняних і зарубіжних германістів схарактеризовано основні способи утворення нових слів, розглянуто запозичення в аспекті неології та неографії, визначено роль іншомовних елементів у німецькому словотворі тощо (О. Гордишевська, П. Дундій, С. Мангушев, Н. Комлева, М. Степанова, М. Топурідзе-Сумбатова, В. Федорцова, В. Фляйшер, I. Barz, L. Derooy, W. Fleischer, G.-H. Gartner, A. Golodov, D. Herberg, M. Kinne, P. Müller, W. Teubert, D. Zimmer та ін.). Достатньо повно досліджено лексичні інновації у мові політики, міжнародного життя, економіки, моди, спорту, реклами, екології, інформаційних і комп'ютерних технологій (О. Карнаухов, О. Михеева, М. Озоліна, О. Розен, І. Сахно, С. Belica R. Raab-Fischer, W. Teubert та ін.). Однак відсутність спеціальних розвідок щодо неологізмів німецької мови сфери телебачення та телекомунікації, характеристики їх лексико-семантичних і словотвірних особливостей зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – визначити словотвірні особливості інновацій-запозичень у сучасній німецькій мові сфери телебачення та телекомунікації.

Серед неологізмів кінця ХХ – початку ХХІ ст. у сфері телебачення та телекомунікації поширені неологізми, запозичені з англійської мови (так звані англо-американізми), які наочно демонструють роль запозичень у процесі лексичного оновлення сучасної німецької мови загалом.

На думку І. Барц, у німецькій мові наявні два типи запозичень: слова, утворені виключно з іншомовних (запозичених) елементів; слова з комбінованою структурою, які складаються з іншомовних (запозичених) і автохтонних елементів: «Zum Gegenstand der Fremdwortbildung (auch: Lehnwortbildung)

werden zwei Gruppen von Wortbildungen gezählt. Die einen sind Bildungen aus ausschließlich fremdsprachlichen (entlehnten) Elementen wie Telekommunikation, telegen, rekonstruieren, bei den anderen haben sich fremde und native Elemente miteinander verbunden wie in Telefongespräch, Beratungstelefon, telegrafisch, hausieren, konsequenterweise» [D 2005, с. 690]. Тобто, поряд із запозиченими англо-американізмами у німецькій мові існують слова з англійськими елементами – гібридні новоутворення, в яких англійські компоненти вводять нове поняття (предмет, реалію), а німецькі компоненти полегшують їх засвоєння й інтеграцію в систему німецької мови. Указуючи на типовість цього процесу, Л. Нефедова слушно підкреслює: «В аспекті мовної свідомості новизна чужого іншомовного слова знімається частково, якщо носієві німецької мови відомі будь-які структурні аналоги відповідних позначень, зрозумілою є словотвірна форма, якщо можливі асоціації з уже відомими словами того самого або іншого етимологічного плану. Англіцизми легко утворюють з німецькими основами нові найменування – неологізми другого порядку за типом слів-гібридів» [5, с. 29]. Зауважимо також, що англо-американські запозичення у німецькій мові досить швидко асимілюються не тільки на лексичному рівні, але й на граматичному (отримують категоріальні ознаки певних частин мови, утворюють слововформи, слугують матеріалом для утворення нових слів) і фонетичному рівнях.

Проведений нами аналіз англо-американських запозичень, за даними сучасних німецьких словників, свідчить, що у сфері телебачення та телекомунікації найбільш поширеними є лексичні одиниці, створені в результаті словоскладання, що є найбільш продуктивною моделлю зовнішніх неологізмів-транспозитів.

Так, у мові сфери телебачення та телекомунікації домінують детермінативні композити, де обидва конститuentи знаходяться в гіпотактичному та підрядному зв'язку [8, с. 60]; детермінат, як правило, є наголошеним і визначає більш детально детермінатив. Наприклад:

der Anchorman ('радіо, телебачення: ведучий програми' [NW, с. 10]; [D 2004, с. 160]; [OD, с. 26]) – композит, який складається з двох складових: *anchor* + *man* (Sb₁+Sb₂); має похідні: *Nachrichtenanchorman*, *ARD-Anchorman*;

die Anchorwoman ('радіо, телебачення: ведуча програми' [NW, с. 10]; [D 2004, с. 160]; [OD, с. 26]) – композит, який складається з двох складових: *anchor* + *woman* (Sb₁+Sb₂); основний компонент у композитах: *Nachrichtenanchorwoman*, *Tagesthemenanchorwoman* (чотирирохскладова бінарна структура), *Vox-Anchor-woman*;

der Blockbuster ('найбільш популярний продукт, особливо кінофільм' [D 2004, с. 237]; у деяких словниках ресструється так само, як і в англійській мові [OD, с. 83], ще одне значення – 'те, що добре продається на ринку' [DUW, с. 128]) – композит, який складається з двох складових: *block* + *buster*

(Sb₁+Sb₂); є означальним компонентом у композитах: *Blockbusterfilm*, *Blockbustermedikament*;

die Gameshow ('розважальна телевізійна гра' [NW, с. 126]; [D 2004, с. 401]) – композит, який складається з двох складових: *game* + *show* (Sb₁+Sb₂); основний компонент у композитах: *Femsehgameshow*, *Vorabendgameshow*, *RTZ-Gameshow*; означальний компонент у композитах: *Gameshowkandidat*, *Gameshowmoderator*. Підкреслимо, що в мові-джерелі цей композит є словосполученням і пишеться окремо: *game show*; у мові-реципієнті існує два варіанти написання: *Gameshow*, *Game-Show*;

die Primetime (американське телебачення: 'вечірній час, коли максимальна кількість телеглядачів дивиться телепередачі' [DUW, с. 1239]; [D 2004, с. 768]) – композит, який складається з двох складових: *prime* + *time* (Adj+Sb); у мові-джерелі пишеться окремо: *prime time*; у мові-реципієнті зафіксовано два варіанти написання: *Primetime*, *Prime Time*.

У сфері телебачення та телекомунікації поширені акронімно-композитні запозичення, в яких однією із складових є звуковий або літерний акронім у якості означального або основного компонента. Словотвірна структура таких найменувань являє собою комбінацію двох складових – «іменник + іменник (літерний акронім – англ. *television*)» (Sb₁+Sb₂):

das Internet-TV (Інтернет-телебачення – 'трансляція звукової та відеоінформації через Інтернет' [D 2004]; це значення також зафіксовано у мові-джерелі [W]); написання цього слова у мовах розрізняється: в англійській мові пишеться окремо – *internet TV*, у німецькій через дефіс – *Internet-TV*;

das Pay-TV ('платне кабельне телебачення' [DUW, с. 1190]; [D 2004, с. 732]); є означальним компонентом у композиті *Pay-TV-Bucher*; у мові-джерелі пишеться окремо – *pay TV*;

das Reality-TV ('телерозділ, який демонструє реальні події' [DUW, с. 1228]; [D 2004, с. 796]; [RC]); в англійській мові пишеться окремо – *Reality TV*.

Досить поширеними є композити, складені із скорочених основ, тобто телескопічні утворення, які виникли у результаті контамінації слів. Такі лексичні одиниці не мають повного аналогу, для розуміння їх умотивованості та словотвірної структури потрібно відтворити кожен із скорочених частин [7, с. 60]. О. І. Міхєєва, вважаючи такі новоутворення симплексами, слушно вказує: «з точки зору семантики дані лексичні одиниці є однозначними», вони зберігають «свою семантичну структуру і співвідношення із концептом у результаті транспозиції із мови-джерела до мови-реципієнта» [4, с. 107]. Телескопічна модель словотвору відбиває загальну тенденцію до універбалізації та раціоналізації мови. Прикладами телескопічних номінацій у сфері телебачення та телекомунікації є такі, як-от:

das Infotainment ('показ фактів, новин у телепрограмах за допомогою різноманітних розважальних спецефектів' [NW, с. 167]; [D 2004, с. 497]; [CIDE, с. 729]) – *information* + *entertainment*; є основ-

ним компонентом у композиті: *Femsehinfortainment*; означальним компонентом у композитах: *Infotainmentmagazin*, *Infotainmentsendung*, *Infotainmentshow*;

die Sitcom ('ситуативна комедія (серіал)' [D 2004, с. 896]) – *situation* + *comedy*; основний компонент у композитах: *Familiensitcom*, *Femsehsitcom*; означальний компонент у композитах: *Sitcomformat*, *Sitcomlacher*, *Sitcomserie*.

Серед нової лексики сфери телебачення та телекомунікації зустрічаються іменники, створені за нетиповою для німецької мови моделлю – від складних дієслів, точніше, вільних синтаксичних сполучень дієслів із прислівниками у постпозиції. Такі складні утворення означають дію, матеріальний результат, місце тощо; їх словотвірна структура – це комбінація двох складових – «іменник + прислівник» (Sb+Adv). Наприклад, за такою моделлю було утворено слово **das Call-in** ('теле- або радіопрोगрама, яка надає можливість глядачам і слухачам дзвонити у прямий ефір' [NW, с. 47]); означальний компонент у композиті: *Call-in-Sendung*. Зазначимо, що в англійській мові це слово пишеться через дефіс (*call-in*); у німецькій мові зафіксовано два варіанти: *Call-in*, *Callin*.

Властиві мові сфери телебачення та телекомунікації й лексичні одиниці, створені в результаті конверсії. Такі номінації знаходяться на межі слова і словосполучення, зберігаючи форму останніх [3, с. 241], елементами, які поєднують їх складові, є займенники та сполучники. Наприклад:

das Pay-per-View ('кабельне телебачення, оплата здійснюється за перегляд певної передачі' [NW, с. 253]; [D 2004, с. 732]; [CIED, с. 1038]) – композит, який складається з двох складових: *pay* + *view* + єднальний елемент *-per-* (V+Sb); в якості означального компонента використовується в композитах: *Pay-per-View-Angebot*, *Pay-per-View-Femsehen*, *Pay-per-View-Kanal*, *Pay-per-View-Verfahren*;

das Video-on-Demand ('платна форма телебачення, що дозволяє індивідуально дивитися телепрограми або відеофільми по кабельній мережі з мультимедіа або відеосервера' [NW, с. 359]; [D 2004, с. 1040]; [DUW, с. 1735]) – композит, який складається з двох складових: *video* + *demand* + єднальний елемент *-on-* (Sb₁+Sb₂); означальний компонент у ком-

позитах: *Video-on-Demand-Angebot*, *Video-on-Demand-Service*, *Video-on-Demand-System*.

Абревіатури (акроніми та контрактури), забезпечуючи потреби наукової та технічної термінології, уможливають компакту побудову нових термінів, характерних й для сфери телебачення і телекомунікації. Наприклад: **die Soap** ('мильна опера (телесеріал)' [NW, с. 313]; у мові-джерелі зафіксовано два ЛСВ: 1) 'мило'; 2) 'мильна опера' [OD, с. 762] – ініціальна контрактура (скорочене слово) від *soap opera*; використовується в якості основного компонента у композитах: *Dailysoap*, *Femsehsap*, *Krankenhaussoap*; у якості означального компонента у композитах: *Soapdarsteller*, *Soapsérie*, *Soapstar*, *Soapvorschau*.

У деяких випадках англонеологізм може бути означальним компонентом у композиті, де основним компонентом є німецький елемент. Наприклад, таким чином було утворено: **das Multiplexkino** ('великий кінокомплекс' [W, с. 224]) – композит, який складається з двох складових: *Multiplex* + *Kino* (Sb₁+Sb₂); основний компонент у композитах: *Cinestar-Multiplexkino*, *10-Säle-Multiplexkino*; означальний компонент у композиті: *Multiplexkinoboom* (трьохскладова бінарна структура).

Отже, проаналізовані інновації-запозичення у сфері телебачення та телекомунікації відбивають загальні тенденції інтелектуалізації та глобалізації, стандартизації та раціоналізації, які властиві лексичному рівню сучасної німецької мови. Переважають мотивовані лексичні одиниці, значення яких можна інтерпретувати на підґрунті значення їх словотвірних компонентів; більшість неологізмів утворена за композитними продуктивними моделями (Sb₁+Sb₂; Adj+Sb; Sb+Adv), а також набуває словотвірної активності, що виражається в участі цих одиниць у творенні нових похідних новоутворень, двох-, трьох-, чотирьохкомпонентних білінгвальних композитів. Інновації-запозичення сфери телебачення та телекомунікації утворюють відкриті групи, які постійно поповнюються новими лексичними одиницями. Перспектива подальшої розробки цієї проблеми, на нашу думку, пов'язана із вивченням прагматичних функцій нової лексики у телевізійному та телекомунікаційному дискурсах.

Література

1. Алаторцева С. И. Проблемы неологии и русская неография : автореф. дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.01 – Русский язык / С. И. Алаторцева. – СПб., 1999. – 40 с.
2. Голодов А. Г. Инновации-заимствования в актуальной немецкой лексикографии / А. Г. Голодов // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : материалы VI Международной научной конференции; Днепропетровск, 22–23 апреля 2013 г. // Сост. Т. С. Пристайко. – Д. : Нова ідеологія, 2013. – С. 76–78.
3. Зеленецкий А. Л. Теория немецкого языкознания : учеб пособие для студ, лингв, ун-тов и фак.ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / А. Л. Зеленецкий, О. В. Новожилова. – М. : Издательский центр Академия. – 2003. – 400 с.
4. Михеева Е. И. Неологизмы современного немецкого языка: Интегративный аспект (на материале имен существительных) : дис.... канд. филол. наук : 10.02.04 – Германские языки [Электронный ресурс] / Е. И. Михеева. – М. : РГБ, 2005. – 281 с. – (Из фондов Российской государственной библиотеки). – Режим доступа: <http://diss.rsl.ru/diss/05/0704/050704023.pdf>

5. Нефедова Л. А. Иноязычная лексика в современном немецком языке: иноязычная лексика в контексте заимствования и словообразования: монография / Л. А. Нефедова. – М. : МПГУ, 2012. – 98 с.
6. Пристайко Т. С. О метаязыке современной неологии / Т. С. Пристайко // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : материалы IV Международной научной конференции; Днепропетровск, 9–10 апреля 2009 г. // Сост. Т. С. Пристайко. – Д. : Пороги, 2009. – С. 40–45.
7. Розен Е. В. На пороге XXI века. Новые слова и словосочетания в немецком языке / Е. В. Розен. – М. : Менеджер, 2000. – 192 с.
8. Erben J. Grundlagen der Germanistik. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre / J. Erben. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 1983. – 170 s.
9. Steffens D. Von «Aquajogging» bis «Zickenalarm» / Doris Steffens // Neuer Wortschatz im Deutschen seit den 90er Jahren im Spiegel des ersten größeren Neologismenwörterbuches. In: Der Sprachdienst 51, H. 4, 2007. – S. 146–159.

Словники

CIDE – Cambridge International Dictionary of English. – London : Cambridge University Press, 1995. – 1773 s.

DUW – Deutsches Universalwörterbuch A–Z. – 4. Auflage. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zurich: Dudenverlag, 2001. – 1848 s.

D 2005 – Duden: Die Grammatik : Unentbehrlich fuer richtiges Deutsch : Herausgegeben von der Dudenredaktion : Nach den Regeln der neuen deutschen Rechtschreibung 2006 ueberarbeiteter Neudruck der 7., voellig neu erarbeiteten und erweiterten Auflage : [Nach der verbindlichen Rechtschreibregelung]. – Mannheim; Wien; Zuerich : Dudenverlag, 2005. – 1343 c. – (Der Duden; Band 4).

D 2004 – Duden: Das grosse Worterbuch der deutschen Sprache in 10 Banden. Aktualisierte Online-Ausgabe [Электронный ресурс]. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zurich : Dudenverlag, 1999–2004. – 4800 c. – Режим доступа: www.duden.de, свободный. Загл. с экрана.

NW – Neuer Wortschatz Neologismen der 90-er Jahre im Deutschen I [Hg.: Herberg d. u. a.]. – Berlin : Waher de Gruyter, 2004. – 393 c.

OD – Oxford Dictionary. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 938 c.

RC – www.reality channel.tv

W – www.webtvlist.com

Виктория Устинова

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИЙ-ЗАИМСТВОВАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ В СФЕРЕ ТЕЛЕВИДЕНИЯ И ТЕЛЕКОММУНИКАЦИИ

Аннотация. В статье определены словообразовательные особенности инноваций-заимствований в современном немецком языке сферы телевидения и телекоммуникации. Установлено, что проанализированные заимствования отражают общие тенденции интеллектуализации и глобализации, стандартизации и рационализации, свойственные лексическому уровню современного немецкого языка. В языке сферы телевидения и телекоммуникации преобладают мотивированные лексические единицы, значения которых можно интерпретировать на основе значения их словообразовательных компонентов; большая часть неологизмов была образована по композитным продуктивным моделям, приобретает словообразовательную активность. Инновации-заимствования этой сферы создают открытые группы, постоянно пополняющиеся новыми лексическими единицами.

Ключевые слова: инновации, неологизмы, заимствования, словообразовательные модели, современный немецкий язык сферы телевидения и телекоммуникации.

Ustinova Victoria

WORTBILDUNG MERKMALE DER INNOVATION-ENTLEHNUNGEN IN DER MODERNEN DEUTSCHEN SPRACHE AUF DEM GEBIET DES FERNSEHENS UND DER TELEKOMMUNIKATION DARGESTELLT

Zusammenfassung. Im Artikel werden die wortbildenden Besonderheiten der Innovation-Entlehnungen in der modernen deutschen Sprache auf dem Gebiet des Fernsehens und der Telekommunikation dargestellt. Festgestellt, dass die analysierten Anleihe spiegeln gemeinsame Intellektualisierungs- und Globalisierungstendenzen wieder, die standartfähig und rational dem lexikalischen Niveau der modernen deutschen Sprache entsprechen. In der Sphäre der Sprache des Fernsehens und der Telekommunikation dominieren motivierte lexikalische Einheiten, deren Werte interpretiert werden können basierend auf dem Wert ihrer wortbildenden Komponenten. Der größte Teil der Neologismen wird durch Komposita gebildet.

Stichworte: Innovation, Neologismen, Entlehnungen, die wortbildende Modelle, die Sphäre der Sprache des Fernsehens und der Telekommunikation.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2016 р.

Устинова Вікторія Олександрівна – кандидат філологічних наук, ст. викладач кафедри німецької мови та літератури з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету.

Наталія БУЛАВА

РОЛЬ РІЗНИХ КЛАСІВ ЛЕКСИКИ У ТВОРЕННІ ПРИЗВИЩ ПІВНІЧНОЇ ДОНЕЧЧИНИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 81'373.232.1

Булава Н. Роль різних класів лексики у творенні прізвищ північної Донеччини; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 9; мова – українська.

Анотація. З'ясування лексико-семантичної специфіки твірних основ прізвищ північної Донеччини зумовлено відсутністю комплексного ономастичного дослідження зазначеного регіону. Лексико-семантичний аналіз прізвищ досліджуваної території дав змогу здійснити семантичну кваліфікацію прізвищ північної Донеччини; запровадити лексико-семантичну класифікацію прізвищ вищеназваного регіону; розкрити роль різних класів онімної та апелятивної лексики у формуванні прізвищ; виокремити та дослідити значення найчастотніших лексем, наявних в антропоосновах.

Ключові слова: прізвище, семантичний, антропооснова, лексика, північна Донеччина.

Прізвища становлять своєрідний, але дуже цікавий клас мовного простору. Ці лексеми містять важливу теоретико-лінгвістичну, історичну, етнографічну та іншу наукову і побутову інформацію.

Прізвища як невід'ємні складники будь-якої мови здавна привертала увагу лінгвістів. Початок наукового вивчення української антропонімії закономірно пов'язують з іменами мовознавців другої половини XIX – початку XX ст. В. Охрімовича, А. Степовича, М.Ф. Сумцова, І.Я. Франка, В. Щербини, В.М. Ястребова. Проте всебічне дослідження слов'янської антропонімії припадає на середину XX ст. і реалізується в працях українських учених (С.П. Бевзенко, В.О. Горпинич, Л.Л. Гумецька, М.О. Демчук, І.М. Желєзняк, Ю.О. Карпенко, Р.Й. Керста, І.І. Ковалик, О.Д. Неділько, А.М. Поповський, Ю.К. Редько, М.О. Сенів, І.Д. Сухомлин, М.І. Сюсько, М.Л. Худаш, К.К. Цілуйко, П.П. Чучка), російських (В.Д. Бондалетов, С.І. Зінін, В.А. Никонов, Н.В. Подольська, О.М. Селіщев, О.В. Суперанська, В.К. Чичагов, Л.М. Щетинін), білоруських (М.В. Бірило, М.Я. Гринблат, А.К. Устинович) та інших ономастів.

Завдяки системному науковому розгляду українська антропоніміка вже має апробований комплекс методів аналізу, ґрунтовно розроблену теоретичну базу, відповідну терміносистему. Сьогодні поглиблюється загальна теорія оніма, розширюється амплітуда антропонімічних досліджень, активно розробляється літературний антропонімікон, з'ясовується специфіка перекладу антропонімів та ін. Незважаючи на помітні успіхи, в цій науці й досі існують проблемні аспекти, які вимагають подальших ономастичних студій. Так, аналіз прізвищ найчастіше здійснюється на синхронному рівні, історичний матеріал рідше стає об'єктом вивчення. Дискусійною залишається наявна лексико-семантична класифікація прізвищ, оскільки вона спирається на різні кри-

терії, що передбачає необхідність створення її універсальної моделі, яка б урахувала специфіку цього лексичного класу тощо [1]. На думку М.О. Демчук, досягнення української антропонімії (як історичної, так і сучасної) на загальнослов'янському антропонімічному фоні ще дуже скромні. Саме тому вивчення цих мовних явищ у широкій науковій перспективі є актуальним й одним із першочергових.

У цьому аспекті вчені-ономасти наголошують на важливості всебічної наукової кваліфікації прізвищевих складників антропонімікону, що уможливить створення загальнонаціонального словника прізвищ, відповідних атласів, які б давали уявлення про українську антропонімію систему загалом та розкривали мовні особливості зазначеного класу. Цей комплекс завдань можна розв'язати через детальний аналіз прізвищ усіх регіонів. У вітчизняній ономастиці вже досліджено антропонімію таких етнічних територій: Бойківщина (Г.С. Бучко), Буковина (Л.В. Кракалія), Верхня Наддністрянщина (І.Д. Фаріон), Гуцульщина (Б.Б. Близнюк), Дніпровське Припоріжжя (І.А. Корнієнко), Закарпаття (П.П. Чучка), Кіровоградщина (Т.В. Марталога), Лемківщина (С.Є. Панцьо), Лубенщина (Л.О. Кравченко), Нижня Наддніпрянщина (І.І. Ільченко), північна Тернопільщина (С.В. Шеремета), північне Лівобережжя (О.Д. Неділько), Полтавщина (І.Д. Сухомлин), Правобережне Побужжя (Т.Д. Космакова), Опілля (Г.Д. Панчук).

Актуальність дослідження зумовлена тим, що прізвища північної Донеччини досі не були предметом комплексного ономастичного вивчення і тому потребують наукової кваліфікації з огляду на семантичне різнобарв'я збереженої в їх складі лексики, а також на наявність словотвірних особливостей. Сучасний антропонімічний матеріал східних областей України лише частково залучався до наукового розгляду В.Д. Познанською, проте всі прізвища такої великої й густозаселеної території не

могли бути вичерпно проаналізовані в одній праці.

Метою нашого дослідження є лексико-семантичний аналіз прізвищевих номінацій північних районів Донеччини (Артемівського, Добропільського, Костянтинівського, Краснолиманського, Олександрівського, Слов'янського), виявлення їх регіональної специфіки, що істотно доповнить загальну картину антропонімікону східної України. Крім того, лінгвістична кваліфікація антропооснов зазначеної місцевості сприяє поглибленому з'ясуванню історичних, соціокультурних та ментальних феноменів цього регіону, відображених у прізвищевих назвах, увиразнюючи актуальність роботи.

Об'єктом дослідження є прізвища, поширені на території північної Донеччини. Формування антропонімічної системи цього регіону відбувалося в постійних міжмовних контактах як генетично споріднених, так і неспоріднених мов. Таким чином, прізвища північної Донеччини, з одного боку, виявляють специфічні риси, а з іншого – містять й інваріантні ознаки, оскільки перебувають у діалектичній єдності із загальнонародним антропоніміконом.

Предметом дослідження є лексико-семантичні особливості прізвищ північної Донеччини.

Реалізація мети вимагає вирішення таких **завдань**: здійснити семантичну кваліфікацію прізвищ північної Донеччини; запровадити лексико-семантичну класифікацію прізвищ зазначеного регіону; розкрити роль різних класів онімної та апелятивної лексики у формуванні прізвищ; проаналізувати склад слов'янських і християнських імен, наявних в антропоосновах; схарактеризувати семантику апелятивів української мови, відображених в основах прізвищ.

У дослідженні спираємося на поширену в українській ономастиці класифікацію антропонімів за семантикою прізвищевих основ (Л.О. Кравченко [2], Ю.М. Новикова [3], Р.М. Падалка [4], Г.Д. Панчук [5], В.Д. Познанська [6], Ю.К. Редько [7], П.П. Чучка [8], С.В. Шеремета [9] та ін.), відповідно розподіляючи аналізовані прізвища на: 1) прізвища, в основі яких відображено онімну лексику; 2) прізвища, в основі яких відображено апелятивну лексику. Додатково виокремлюємо полісемантичні антропооснови та прізвища з непрозорою на рівні синхронії семантикою. Зазначений підхід полягає у формуванні лексико-семантичних груп прізвищ за рубриками їх антропонімічних основ і дає змогу проаналізувати лексеми, наявні в сучасній мові, а також ті мовні одиниці, що вийшли з ужитку, але збереглися в антропоосновах. До того ж, саме етимологія прізвища, яка розкриває його основу, в багатьох випадках визначає мотивацію іменування, уможливаючи реконструкцію семантичних домінант первинних прізвищевих моделей. У такий спосіб нами виявлено, що відономастичні прізвища становлять 41,1 %, відапелятивні – 53,7 %, полісеман-

тичні – 3,5 %, непрозорі семантики – 1,7 % від загальної кількості всього фактичного матеріалу.

У численному словнику українських прізвищ особливе місце посідають відономастичні прізвища, яких зафіксовано 4723 (41,1 %). Залежно від того, який різновид ономастичної лексики відображено в антропоосновах (особове ім'я чи топонім), виокремлюємо дві групи прізвищ: 1) відіменні (29 %) та 2) відтопонімні (12,1 %).

Дослідження відіменних прізвищ засвідчило, що в їх основі відбито понад 400 антропонімічних варіантів, що за походженням могли бути а) автохтонними слов'янськими (65 варіантів): *Гоу-славь, Любомирь, Скоромирь, Станиславь* та ін.; б) християнськими (316 варіантів): *Абакум, Луп, Мирон, Назар, Пархом* та ін. Проте не всі імена послугували базою для творення антропооснов. Переважно це були їх популярні варіанти або такі, що мали значну кількість похідних утворень у період становлення прізвищ. Головна роль у творенні відіменних прізвищ належить чоловічим християнським іменам. В основі 2708 (23,5 %) сучасних українських прізвищ відображено 278 чоловічих християнських імен і лише 182 (1,5 %) прізвища, мотивовані жіночими іменами, що пояснюється давньою слов'янською традицією називати дитину за ім'ям батька.

Широковживаними іменами в антропоосновах є насамперед поліваріантні, наприклад *Григорій* (від якого утворено 66 прізвищ) < *Гринь, Грицай, Гриців, Гришай, Гришко*; *Іван* (53 прізвища) < *Іванів, Іваник, Івахно, Івашкевич, Ганна* (20 прізвищ) < *Ганич, Ганночка, Ганусенко*; *Марія* (13 прізвищ) < *Манюк, Манько, Марусич, Марусяк*. В антропоніміконі північної Донеччини в основах прізвищ зафіксовано також рідковживані та застарілі імена (*Донат, Урбан, Домна, Нукліда, Мокрина* та ін.), репрезентовані поодинокими прізвищами. Незначною за кількістю є і група прізвищ з іншомовними іменами в основі (*Бартош, Томашевич, Якуба*), появу яких зумовлено активними етнічними контактами корінного українського населення з представниками інших народів.

Науковий розгляд антропооснов північної Донеччини виявив, що сучасні відтопонімні прізвища становлять 12,1 % (1400 антропооснов) від загальної кількості спадкових антропонімів і відображають у своїх основах ойконіми, катойконіми, гідроніми та хороніми (*Задунайський, Китайгородський, Конотоп, Український, Чорнобиль*), серед яких переважають численні та різноманітні ойконіми (10 %) з найвищим ступенем антропонімізації.

Прізвища, мотивовані апелятивними назвами (6177, або 53,7 % від загальної кількості аналізованих антропонімів), відбивають різноманітні аспекти матеріальної та духовної культури українців. Аналіз семантики таких антропооснов здійснюємо в межах категорій *nomina personalia* й *nomina impersonalia*, відповідно виокремлюючи прізвища, мотивовані

особовими апелятивами (28,9 %), та прізвища, твірні основи яких є апелятивами з неособовим значенням (24,8 %). Дослідження відапелятивних прізвищ у межах зазначених категорій мотивуємо тим, що процес онімізації загальних назв відбувається неоднаково. Усі загальні назви на момент перетворення їх в оніми мають особове значення, але для лексем *nomina impersonalia* це значення обов'язково є метафоричним або метонімічним, оскільки воно виникає на основі певної подібності чи перенесення ознак з об'єкта на суб'єкт, наприклад, прізвища *Вовк, Дуб* виникли внаслідок надання влучних прізвищ за уподібненням чи порівнянням, тобто вони метафорично вмотивовані. У такий спосіб встановлюємо не лише формальну амплітуду актуальних апелятивів, наявних у складі антропонімів, а й ментальні пріоритети, відбиті в прізвищевих моделях, що поглиблює уявлення про національні етнокультурні константи.

Категорія *nomina personalia* об'єднує 9 лексико-семантичних груп: назви людей за родом діяльності, назви людей за внутрішніми ознаками, назви людей за зовнішніми ознаками, назви людей за сімейним станом, назви людей за етнічною ознакою, назви людей за територіальною (топографічною) ознакою, назви людей за соціальною ознакою, назви людей за релігійною ознакою, назви міфічних істот. Кількісний аналіз виявив, що антропооснови, мотивовані особовими апелятивами, становлять більшу частину всіх відапелятивних прізвищ (3325 одиниць). Цей факт пояснюємо специфікою особових апелятивів, які, на відміну від неособових, відрізняються від прізвищ лише ступенем індивідуалізованості особового значення. У категорії *nomina personalia* найповніше представлено лексико-семантичні групи агентивних (за родом діяльності людини – 900 прізвищ) та атрибутивних назв (за внутрішніми властивостями людини – 800 прізвищ і за її зовнішніми ознаками – 690). Численність цих прізвищ можна пояснити комунікативною актуальністю професійних характеристик особи, а також її зовнішніх та внутрішніх ознак.

Прізвища категорії *nomina impersonalia* представлено в антропоніміці північної Донеччини 10 лексико-семантичними групами: назвами предметів та об'єктів; назвами тварин; назвами рослин; назвами страв, напоїв, продуктів харчування; анатомічними назвами; назвами абстракцій; назвами явищ природи та різних часових понять; назвами іграшок, забав та інших розваг; назвами хвороб; назвами різноманітних угруповань. Вони становлять меншу частину (2852 прізвища) від загальної кількості всіх відапелятивних прізвищ. У межах категорії *nomina impersonalia* найбільш частотними є групи “назви предметів” (1050 прізвищ), “назви тварин” (580 прізвищ), “назви рослин” (360 прізвищ). Співвідношення лексико-семантичних груп за своїм кількісним виявом в антропоосновах залежить як від мовного потенціалу власне лексико-семантичної групи, так і від спроможності семіми відповідати

вимогам тих принципів номінації, що діяли в період утворення антропонімів.

Уналежнення прізвища до тієї чи іншої лексико-семантичної групи не обов'язково є абсолютним, оскільки не завжди можна однозначно кваліфікувати допрізвищеву семантику його твірної основи. Відомі ономасти (Ю.О. Карпенко, П.П. Чучка та ін.), аналізуючи полісемантичні прізвища, пропонують ці антропоніми виокремлювати в певну групу, оскільки лексеми, наявні в таких антропоосновах, багатозначні, а отже, прізвища можуть співвідноситися з декількома лексико-семантичними розрядами. Полісемантичні прізвища становлять невелику групу антропонімів північної Донеччини (3,5 %), але вони є цінним джерелом для дослідження значеннєвої синестезії твірних основ, напр. *Кисляк* (*кислий хліб; кисле молоко*), *Копитко* (*змен. копито; назва рослини*) тощо.

Непродуктивною виявилася і група прізвищ із непрозорою семантикою (*Камма, Лагно, Мормуль, Москот, Шемигон*) (1,7 %), які, проте, становлять цікавий матеріал для етимологічних студій, оскільки уможливають виявлення архаїчної та рідковживаної лексики.

Лексико-семантичний аналіз прізвищ досліджуваної території дав змогу виокремити певні регіональні особливості. Так, в антропоніміці північної Донеччини переважають відапелятивні прізвища, які становлять 53,7 % проаналізованих антропонімів, відономастичні ж охоплюють відповідно 41,1 %, що не збігається з даними, отриманими при відповідному аналізі Закарпатської області (35 % відапелятивних прізвищ і 46 % відономастичних). Відзначимо також, що загальнопоширеною практично у всіх регіональних антропоніміках є перевага особових апелятивів в основах прізвищ щодо неособових, проте неоднаковим є їх кількісне співвідношення: в північній Донеччині ця різниця становить 4,1 %, у Дніпровському Припоріжжі – 7 %, у Північно-правобережному Степу – 19 %, на Лубенщині – 5,27 %, що пояснюємо почасти різним ступенем антропонімізації апелятивної лексики.

Найуживанішими прізвищами відапелятивного походження на досліджуваній території є *Кравченко* – 53 (627), *Шевченко* – 63 (630), *Ткаченко* – 57 (683), де перша цифра вказує на кількість населених пунктів, у яких зафіксовано прізвище, а друга – на кількість носіїв. Аналіз же відіменних прізвищ засвідчив високий рівень частотності відповідних антропооснов, мотивованих чоловічими християнськими варіантами (23,5 %) з домінуванням усталених номенів *Іванов* – 47 (511), *Петренко* – 36 (217), *Харченко* (< *Харитон* або *Захар*) – 31 (218) (пор.: в антропоніміці Дніпровського Припоріжжя поширеними відапелятивними прізвищами є *Шевченко* (554), *Кравченко* (346), *Олійник* (327), у межах відіменних антропооснов – *Савченко* (225), *Василенко* (205), *Клименко* (199) та ін.

Такими чином, дослідження сучасних українських прізвищ північної Донеччини виявило, що

антропооснови є своєрідним утіленням актуальних національних рис, таких, наприклад, як релігійність (*Молибога, Отченашенко*), висока моральність та повага до старших (*Дядик < дядик “батько”, Мамич*), музикальність (*Музика, Співак*) тощо. В антропонімах відбито й особливості національного темпераменту, кулінарні вподобання, певну критичність та іронічність українців, яка, у свою чергу, зумовила перевагу відповідних знегативованих комунікативних характеристик, закріплених у прізвищевих антропоосновах (*Балуа, Легейда*).

Лексико-семантична кваліфікація антропонікону зазначеної території уможливила систематизацію наявного фактичного матеріалу, що дало підстави для укладання алфавітного словника су-

часних українських прізвищ північної Донеччини, який містить указівку на частоту їх вживання й географічне поширення.

Отже, проведений аналіз прізвищ північної Донеччини засвідчує високий рівень актуальності ономастичної та апелювальної лексики у процесах їх творення, а також дає змогу виокремити ядерні та периферійні прізвищеві найменування; встановлює причини домінування певних лексико-семантичних груп прізвищ; виявляє кореляційні зв'язки між ментальними константами та антропоосновами, що увиразнює етнокультурну специфіку досліджуваного регіону. Подальше дослідження прізвищ увиразнює наукові перспективи антропоніміки як етнологічного коду психоментальних феноменів нації.

Література

1. Єршоміна О.В. Лінгвістичні засади вивчення прізвищ української мови [Електронний ресурс] / О.В. Єршоміна // Український смисл. – 2012. – №2. – Режим доступу: <http://ukrsence.com.ua/zmist-zhurnalu/ukra%D1%97nskiy-smisl-2-2012/lingvistichni-zasadi-vivchennya-prizvishh-ukra%D1%97nsko%D1%97-movi/>
2. Кравченко Л.О. Антропонімія Лубенщини: Автореф. дис.... канд. філол. наук / Л.О. Кравченко. – К., 2002. – 20 с.
3. Новикова Ю.М. Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини: Автореф. дис.... канд. філол. наук / Ю.М. Новикова. – Одеса, 2008. – 22 с.
4. Падалка Р.М. Динаміка прізвищ Слов'янського р-ну Донецької області: Автореф. дис.... канд. філол. наук / Р. М. Падалка. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.
5. Панчук Г.Д. Антропонімія Опілля: Дис.... канд. філол. наук / Г.Д. Панчук. – Тернопіль, 1999. – 155 с.
6. Познанська В.Д. Антропонімія юго-восточной Украины: Автореф. дис.... канд. філол. наук / В.Д. Познанська. – Харків, 1983. – 20 с.
7. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища / Ю.К.Редько. – К.: Наук. думка, 1966. – 216 с.
8. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття: Дис. ... д-ра філол. наук / П.П. Чучка. – К., 1969. – 978 с.
9. Шеремета С.В. Антропонімія північної Тернопільщини: Автореф. дис.... канд. філол. наук / С.В. Шеремета. – Івано-Франківськ, 2002. – 20 с.

Наталія Булава

РОЛЬ РАЗЛИЧНЫХ КЛАССОВ ЛЕКСИКИ В ОБРАЗОВАНИИ ФАМИЛИЙ СЕВЕРНЫХ РАЙОНОВ ДОНЕЦКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. Определение лексико-семантической специфики антропооснов фамилий северных районов Донецкой области обусловлено отсутствием комплексного ономастического исследования указанного региона. Лексико-семантический анализ фамилий исследуемой территории позволил осуществить семантическую квалификацию фамилий северных районов Донецкой области; ввести лексико-семантическую классификацию фамилий вышеназванного региона; раскрыть роль различных классов онимной и апелювальной лексики в образовании фамилий; выделить и исследовать значение наиболее частотных лексем, сохранившихся в антропоосновах.

Ключевые слова: фамилия, семантика, антропооснова, лексика, северные районы Донецкой области.

Natalya Bulava

ROLE OF DIFFERENT CLASSES OF LEXICON IN SURNAMES FORMING OF NORTHERN DONETSK REGION

Summary. Determination of lexical-semantic specifics of anthropostems of surnames of northern Donetsk region is due to lack of complex onomastic research of the specified region. The lexical-semantic analysis of surnames on the territory under study gives to carry out semantic qualification of surnames of northern Donetsk region; to enter lexical-semantic classification of surnames of this region; to reveal a role of various groups of onym and appellative lexics in surnames forming; to highlight and explore value of most frequency lexemes in anthropostems.

Key words: surname, semantics, anthropostem, lexicon, northern Donetsk region.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2016 р.

Булава Наталія Юрївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету.

Юлія ДЕМ'ЯНЧУК

ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО КОРПУСУ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРПУСУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 811.161.1

Дем'янчук Ю. Особливості будови національного корпусу російської мови: лексико-граматичні та стилістичні особливості корпусу; 14 стор.; бібліографічних джерел – 12; мова – українська.

Анотація. У статті розглядається паралельний багатомовний національний корпус російської мови, його структура, можливість збереження інформації, конотаційні особливості. Здійснюється лінгвістичне порівняння НКРМ з іншими відомими корпусами та словниками (Словацьким національним корпусом, Американським національним корпусом (ANC), Британським національним корпусом (BNC), Українським національним лінгвістичним корпусом тощо). На основі аналізу стилістичних можливостей НКРМ пропонується застосування корпусу для багатомовного перекладу міжнародних офіційно-ділових документів.

Ключові слова: національний корпус, НКРМ, багатомовний корпус тексту, стилістичні особливості, офіційно-ділові документи.

Актуальність дослідження. З розвитком комп'ютерних технологій особливого значення в галузі корпусної лінгвістики почали відігравати паралельні багатомовні корпуси текстів в електронному форматі. Зокрема, практика створення сучасних корпусів передбачає розмітку даних на рівні слова (наприклад, розмітку лем, частин мови, граматичних ознак тощо), а також більших мовних одиниць (наприклад, розмітку синтаксичних груп, комунікативного членування пропозиції, стилістичних особливостей). Саме національний корпус російської мови (НКРМ) призначений для забезпечення наукових досліджень лексики і граматики мови, а також безперервних процесів лексичних змін. Проте найважливіше завдання корпусу – надання потрібних довідок щодо певної мовознавчої галузі (лексики, граматики, стилістики, акцентології, історії мови). Дослідженням корпусів займаються такі сучасні дослідники, як: Бобкова Т.В., Данилюк І.Н., Дарчук Н.П., Савчук С.О., Burnard L., McEnergy T., Wittenburg P. та інші. Проте розробки стосуються загальних мовознавчих (маркувальних, лексико-граматичних, конотаційних) ознак корпусів, без врахування функціональних властивостей та можливостей перекладу тематичних текстів (наприклад, міжнародних офіційних документів). Водночас, відсутні наукові підтвердження про важливість застосування НКРМ у багатомовному вимірі, та перспективи створення нових текстових блоків, що стане актуальним для української корпусної лінгвістики.

Метою статті є дослідження структури НКРМ, його лексико-граматичних та стилістичних особливостей, що є важливим для перекладу спеціалізованих текстів. Концептуальні **завдання:** з'ясувати роль НКРМ у системі корпусної лінгвістики; здійснити аналіз будови НКРМ, його структури, розміток, факторів вирівнювання; порівняти НКРМ з іншими корпусами тек-

ту, з метою визначення перспективи його застосування.

Виклад основного матеріалу, результати дослідження. Багатомовні паралельні корпуси стали важливою лінгвістичною базою сучасного перекладознавства. Зокрема, паралельний корпус (Parallel Corpora) – це електронний аналог паралельних перекладних текстів, який складається із декількох блоків «тексту-оригіналу і декількох його перекладів» (Плунгян В.А.) [5, с.13]. Електронні тексти в корпусі можуть бути цілісною мовною конструкцією або будь-якою його частиною (окремим блоком).

Найвідомішими міжнародними багатомовними корпусами є: 1. EUROPARL (автор Philipp Koehn, наявно 20 млн. слововживань, відкритий корпус Європарламенту на 11 мовах); 2. GERMAN-ENGLISH TRANSLATION CORPUS (один мільйон слововживань, тексти – академічні, політичні, туристичні); 3. KACENKA «Corpus anglicko-česky; Czech» (три мільйони слововживань); 4. OPUS «an open source parallel corpus» (інтернет-корпус, наявні п'ять мов, можна вирівняти і розмітити корпус, додати лінгвістичну інформацію); 5. Lancaster's ITU (вміщує англійську, французьку та іспанську мови); 6. Англо-норвезький паралельний корпус, англо-китайський паралельний корпус HKUST; 7. Східний багатомовний корпус (наявні болгарська, чеська, естонська, угорська, румунська та словенська мови); 8. Корпус «Agenda 21» (наявні датська, англійська, французька та німецька мови); 9. INTERSECT (англо-німецький паралельний корпус) [4, с. 157].

Зазвичай, кількість слів корпусу складає 100 млн. слів. Загальноновизнаним зразком є, зокрема, Британський національний корпус (BNC), на який орієнтовано багато інших сучасних корпусів. Також, вдосконалюється Американський національний корпус (ANC). Серед корпусів

слов'янських мов виділяється: Чеський національний корпус, створений в Карловому університеті Праги.; Угорський національний корпус нараховує 180 млн. слів. В Україні сформовано один український національний лінгвістичний корпус (42 мільйони слововживань). Цю роботу виконав Український мовно-інформаційний фонд – науково-дослідний інститут Національної академії наук України.

Як наголошують Киркунова Л. Г. та Ширінкіна М. А., визначення параметрів збалансованості текстів – одне з найскладніших завдань, яке вирішується застосуванням ряду методик, в тому числі з опорою на результати соціолінгвістичного анкетування [1, с. 32]. Найвні дані про співвідношення типів текстів в корпусах, які визначаються як збалансовані, свідчать про те, що «літературоцентризм» зменшується за рахунок збільшення кількості публіцистики в його складі; художні тексти при цьому займають друге місце в загальному обсязі корпусу, третє – так звані спеціалізовані тексти із внутрішньою додатковою спеціалізацією. Наприклад, Словацький національний корпус, що належить до збалансованих корпусів, вміщує тексти у такій відсотковій пропорції: публіцистика (60,6%), художня література (17,5%), спеціалізовані тексти (11,6%), інше (10,3%). Два варіанти Словенського національного корпусу БШЛ і FidaPLUS вміщують тексти в таких пропорціях: художні тексти (63,47%), наукові (10%), інші (86,34%); книги (8,74%), газети (65,26%), журнали (23,26%), тексти з Інтернету (електронні тексти) (1,24%), інше (в тому числі незначна частка усного мовлення – стенограми парламентських слухань) (1,5%).

Натомість, в Українському національному лінгвістичному корпусі, який не належить до збалансованих, можна визначити такий відсотковий баланс: художня література (43%), есеїстика (29,6%), публіцистика (16,9%), книги для дітей (6%), релігійні тексти (2,8%), юридичні тексти (1,5%), фольклор (0,2%).

Проте для перекладу галузевих міжнародних текстів, актуальним залишається Національний корпус російської мови. НКРМ вміщує паралельні корпуси, в яких можна знайти переклади для певного слова або словосполучення на російську мову або з російської мови та іншу. В даний час для пошуку доступні: англо-російський, російсько-англійський, німецько-російський, українсько-російський, російсько-український, українсько-російський, російсько-білоруський і багатомовні паралельні корпуси.

Можна погодитися з Левінзон А.І., що діючі системи машинного перекладу орієнтовані на конкретні пари мов і використовують, як правило, перекладні відповідності або на поверхневому рівні, або на проміжному рівні між вхідною та вихідною мовою [3, с. 132]. Якість машинного перекладу залежить від обсягу словника, обсягу інформації, що додаються до лексичних одиниць. Сучасні

апаратні і програмні засоби дають можливість застосовувати словники великого обсягу, що вміщують детальну граматичну інформацію. Інформація може бути представлена як в декларативній (описовій), так і в процедурній (враховує потреби алгоритму) формі.

У даному випадку, національний корпус російської мови – це великий, збалансований за складом електронний корпус текстів; ядром НКРМ є російськомовні тексти. Також в НКРМ входить паралельний корпус, який складається з багатомовної частини.

Підрозділами НКРМ є: основний корпус, синтаксичний корпус, газетний, паралельний (офіційно-ділові, юридичні, правові блоки), навчальний, діалектний, поетичний, усний, акцентологічний, мультимедійний і історичний корпуси [9]. Прямий пошук в НКРМ дає можливість точної вибірки. Більш складний і спеціалізований лексико-граматичний пошук в корпусі здійснюється за граматичними, семантичним і додатковим (зокрема, розділових знаків) рівнями. Доступний пошук за кількома словами з можливістю задати відстань між ними. Створення свого підкорпусу для пошуку передбачає звуження метатекстових ознак (автор і назва тексту, час створення тексту, жанрові характеристики тощо).

Словотвірна розмітка в НКРМ розглядається в двох варіантах, перший з яких – реалізація в складі семантичної розмітки; визначення параметрів словотвірної розмітки в цьому випадку проводиться вибором у формі «лексико-граматичний пошук» вікна «семантичні ознаки» і далі – вибором параметрів групи «словотвір», доступних в даному вікні. У цьому виді розмітки набір словотворчих параметрів відповідає наступним типам характеристик: морфологічно-семантичні словотвірні ознаки; розряд, який створює слова; лексико-семантичний (таксономічний) тип, що створює слова; звичайний морфологічний тип словотворення [10]. Даний варіант словотворчої розмітки доступний лише в семантично розмічених корпусах НКРМ: основному, газетному, паралельному, поетичному, усному, акцентологічному, мультимедійному.

Опціями, що забезпечують паралельні багатомовні корпуси НКРМ є: WebCorp, Word Filter, IntelliText [11; 12].

«WebCorp» працює над обраною інформаційно-пошуковою системою, обробляючи список повернутий нею URL, виймаючи зі знайдених сторінок рядки конкордансу за запитом. За допомогою оператора можна здійснити одночасний пошук за кількома словами. Квадратні дужки використовуються для згрупування елементів запиту. Опція «Word Filter» дає змогу приєднати додаткові слова, які повинні або не повинні з'являтися в лініях конкордансу, які зберігаються за пошуковим запитом. В полі «Site» можна визначити галузь пошуку через набір доменних зон або фрагментів URL.

Також можна вказати домени, які не повинні бути включені в результати пошуку, написавши їх зі знаком мінус.

У «WebCorp» є функції обробки результатів. Коли пошук завершився, на сторінці результатів надається можливість аналізувати колокації пошукового терміна, тобто слів, які найчастіше з'являються в його оточенні. Також можливе групування колокацій по алфавіту та за часовими ознаками. Є дві можливості сортування за часом: можна вибрати період часу з меню, що випадає (у минулому місяці, протягом останніх трьох місяців, протягом останніх шести місяців, в минулому році, більше одного, двох чи п'яти років). Функція «IntelliText» має спеціальну функцію «Affixes», що дає змогу здійснювати пошук префіксів або суфіксів. Якщо необхідно знайти префіксод, то використовується пошук по префіксах.

Вартий уваги сучасний підкорпус НКРМ «Економіка, бізнес, фінанси» (як приклад для перспективних розробок щодо юридично-правових підкорпусів), який ґрунтується на матеріалах ЗМІ, відображає щоденні стрімкі зміни в термінології по темі. Даний підкорпус може функціонувати як загальний словник, а також словник автоматичної системи перекладу. Економічний розділ паралельних текстів представлений в НКРМ лише в російсько-англійській версії, проте розробляється російсько-німецький, а також російсько-український та українсько-російський корпус.

Порівнюючи НКРМ, дослідник А. Мустайокі констатує, що національний корпус характеризується показністю, або збалансованим складом текстів [4, с. 158]. Це означає, що корпус містить по можливості всі типи письмових і усних текстів, представлених в даній мові (художні твори різних жанрів, газетні та журнальні статті різної тематики, рекламу, спеціальні тексти, щоденники, переписку), і що всі ці тексти входять в корпус по можливості пропорційно їх частці у мові відповідного періоду.

Укладачі НКРМ диференціюють тексти корпусу в такий спосіб: сучасна художня проза різних жанрів і напрямків, сучасна драматургія, мемуарно-біографічна література, журнальна публіцистика і літературна критика, газетна публіцистика і новини, наукові, науково-популярні та навчальні тексти, релігійні та релігійно-філософські тексти, виробничо-технічні тексти, офіційно-ділові та юридичні тексти, побутові тексти (в тому числі тексти, не призначені для публікації: особисте листування, щоденники тощо). Водночас, тексти НКРМ представлені в певній пропорції, що відбиває їх частку в загальному масиві сучасних текстів. Так, частка художніх текстів (включаючи драматургію і мемуари) становить не більше 40% і як підкреслює Плунгян В.А., всі ці тексти «входять в корпус по можливості пропорційно їх частці в мові відповідного періоду» [8]. Загалом, дані корпусу репрезентативно представляють письмові тексти,

включаючи транскрипти усного мовлення, що відносяться тільки до інституціонального спілкування, до публічних жанрів усної офіційної комунікації. Усна комунікація може бути включена до складу НКРМ в статусі самостійного підкорпусу.

Натомість, лінгвістичні дослідження, що базуються на матеріалі корпусів і зіставленні отриманих даних з даними Національного корпусу російської мови, дають можливість з'ясувати природу помилок і сфери формування нових тенденцій, пов'язаних із розвитком лексико-граматичної системи сучасної російської мови, її зв'язків з іншими мовами (українською, англійською, німецькою).

В НКРМ здійснюється оцінка максимальної довжини N-грамів з точки зору інтересів користувачів і продуктивності пошукової системи. Прораховуються заходи стійкості колокацій, абсолютна частота входжень, кількість документів, в яких зустрілася одиниця. Типологія пропонованої розмітки включає лематизації, частини мови, граматичну розмітку, розмітку додаткових параметрів (наявність пунктуації, капіталізацію). Користувач отримує попередній аналіз видачі по корпусу (кластеризацію контекстів), оцінки стійкості колокацій, оцінки ймовірності появи мовних одиниць (леми, частини мови, форми певного відмінка) в найближчому контексті. Функціонал включає сортування за статистичними заходам, вивантаження даних он-лайн і перехід в НКРМ (видачу прикладів, які відповідають обраним критеріям). Ресурс забезпечує розвиток квантитативних корпусних досліджень і стає базою для фундаментальних досліджень в галузі російської граматики. Також, у 2010 році в складі Національного корпусу російської мови був відкритий пілотний варіант Мультимедійного російського корпусу (Мурка).

Через наявність у більшості корпусів алгоритмічних похибок, необхідно застосовувати практику ручної перевірки результатів. Для оптимізації і прискорення процесу ручної перевірки результатів у НКРМ створена спеціальна-комп'ютерна програма – робоче місце постредактора. Загальний список лем розбитий на рівні частини, кожна з яких перевіряється окремо різними учасниками проекту. Після первинної перевірки окремі відредаговані частини збираються в єдиний масив для повторної перевірки на предмет одноманітності прийнятих щодо спірних випадків рішень. Програма оновлюється кожні три роки, натомість, кожен рік дослідник в галузі корпусної лінгвістики, аналізуючи списки лем, вирішують складні теоретичні і практичні завдання. Наприклад, на низькому рівні перебуває розробка автоматизації розмітки суфіксів і кореневих частин. До того ж, одним з раніше актуальних напрямків роботи є удосконалення програми по відділенню окремих тем (наприклад, юридичних блоків, мови

офіційних документів ЄС тощо) та стилістичної приналежності.

Висновки. Перспективи розвитку НКРМ та інших національних корпусів, пов'язані з подальшою розробкою і поглибленням теорії і практики перекладу. Для розвитку теорії важливі результати зіставного мовознавства, загальної теорії перекладу, корпусних розробок, оптимізації і вдосконалення лінгвістичних алгоритмів. Нові та більш ефективні корпуси, які б опрацьовували тематичні офіційно-

ділові документи з необхідною словниковою інформацією, термінологізацією лексики, допоможуть підвищити якість перекладу лексичних одиниць. Формальні граматики, орієнтовані на переклад, дадуть можливість оптимізувати алгоритми перекладацьких відповідників офіційно-ділових текстів. Водночас, нові можливості програмування також будуть корисними для вдосконалення і подальшого розвитку додаткових паралельних блоків Національного корпусу російської мови.

Література

1. Кыркунова Л. Г., Ширинкина М. А. Использование НКРЯ в преподавании речеведческих дисциплин в вузе // Национальный корпус русского языка и проблемы гуманитарного образования: материалы международной научной конференции. – М.: ГУ-ВШЭ, 2007., №12. – С.28-34.
2. Компьютерная лингвистика: научное направление и учебная дисциплина : сборник научных статей. Вып. 2 / В. И. Коваль (ответств. ред.) [и др.]; М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2012. – 136 с.
3. Левинзон А. И. Использование НКРЯ в преподавании русского языка иностранным студентам, специализирующимся в области экономики и финансов // Национальный корпус русского языка и проблемы гуманитарного образования: материалы международной научной конференции. – М.: ГУ-ВШЭ, 2007., №12. – С.127-136.
4. Мустайоки А. Роль корпусов в лингвистических исследованиях языков // Национальный корпус русского языка и проблемы гуманитарного образования: материалы международной научной конференции. – М.: ГУ-ВШЭ, 2007., №12. – С.152-166.
5. Плунгян В. А. Корпус как инструмент и как идеология // Национальный корпус русского языка и проблемы гуманитарного образования: материалы международной научной конференции. М.: ГУ-ВШЭ, 19-20 апреля 2007. – С.11-21.
6. Плисецкая А. Д. Национальный корпус русского языка как один из инструментов анализа фразеологических сочетаний // В кн.: Корпусная лингвистика – 2013: Труды международной научной конференции. – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 2013. – С. 387-396.
7. Daniel M. The Second Genitive in Russian, in: Partitive cases and related categories. – Berlin, NY : Mouton de Gruyter, 2014. Ch. 9. – P. 347-377.
8. Плунгян В. А. Зачем нужен Национальный корпус русского языка: неформальное введение [Электронный ресурс] //Национальный корпус русского языка: 2003-2005. – М.: Индрик, 2005. – Режим доступа: <http://ruscorpora.ru/sbornik2005/02plu.pdf>
9. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс] / Национальный корпус русского языка; Яндекс. – Режим доступа: <http://www.ruscorpora.ru>.
10. Тагабилева, М.Г. Словообразовательная разметка Национального Корпуса русского языка: задачи и методы [Электронный ресурс] / М. Г. Тагабилева, Ю. Н. Березуцкая. – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2010/materials/pdf/73.pdf>.
11. WebCorp [Electronic resource] / Research and Development Unit for English Studies, Birmingham City University. – Mode of access: <http://www.webcorp.org.uk/live/>.
12. IntelliText [Electronic resource] / University of Leeds: Centre for Translation Studies (CTS). – Mode of access: <http://corpus.leeds.ac.uk/itweb/htdocs/Query.html>.

Юлия Демьянчук

ОСОБЕННОСТИ УСТРОЙСТВА НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА РУССКОГО ЯЗЫКА: ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОРПУСА

Аннотация. В статье рассматривается параллельный многоязычный национальный корпус русского языка, его структура, возможность сохранения информации, коннотационные особенности. Осуществляется лингвистическое сравнение НКРМ с другими известными корпусами и словарями (Словацким национальным корпусом, Американским национальным корпусом (ANC), Британским национальным корпусом (BNC), Украинским национальным лингвистическим корпусом и т.п.). Автор выясняет роль НКРМ в системе корпусной лингвистики; осуществляет анализ строения НКРМ, его структуры, разметок, факторов выравнивания; сравнивает НКРМ с другими корпусами текста, с целью определения

перспективы его применения. Однако для перевода отраслевых международных текстов актуальным остается Национальный корпус русского языка. На основе анализа стилистических возможностей НКРМ предлагается применение корпуса для многоязычного перевода международных официально-деловых документов.

Ключевые слова: национальный корпус, НКРМ, многоязычный корпус текста, стилистические особенности, официально-деловые документы.

Demyanchuk Yuliya

**THE STRUCTURAL FEATURES OF THE NATIONAL CORPUS OF THE RUSSIAN LANGUAGE:
A LEXICO-GRAMMATICAL AND STYLISTIC PECULIARITIES**

Annotation. The article deals with a parallel multilingual National Corpus of the Russian language, its structure, the ability to store information, the connotation features. It is carried out linguistic NKRM comparison with other well-known buildings and dictionaries (Slovak National Corpus, the American national body (the ANC), the British National Corpus (BNC), Ukrainian National Linguistic housing, etc.). Author finds NKRM role in the system of corpus linguistics; will fulfill NKRM structure analysis, its structure, layouts, alignment factors; NKRM compares with other bodies of text, in order to determine the prospects of its application. However, for the translation industry international texts, remains urgent Russian National Corpus. NKRM compared the author of the international multilingual buildings: EUROPARL, GERMAN-ENGLISH TRANSLATION CORPUS, KACENKA, OPUS, Lancaster's ITU, Anglo-Norwegian parallel body, Anglo-Chinese parallel body HKUST, East multi-hull, the British national body (BNC), the US National Corps (ANC), the Slovak national body, Ukrainian national linguistic body. Based on the analysis of stylistic features NKRM, provided the use of the body for multilingual translation of international official and business documents. However, the new programming will also be useful for the improvement and further development of additional parallel unit of the National Corps of Russian.

Key words: national housing NKRM multilingual body of the text, stylistic features, official-business documents.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2016 р.

Дем'янчук Юлія Ігорівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ЛЕКСИКО-СЛОВОВІРНЕ ГНІЗДО З ВЕРШИНОЮ “ORZO – ЯЧМІНЬ” У БІБЛІЙНИХ ТЕКСТАХ ТА ЙОГО ДЕРИВАЦІЙНА СЕМАНТИКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016.

УДК 811.131.1'373.611 (045)

Куранда В. Лексико-словотвірне гніздо з вершиною „orzo – ячмінь” у біблійних текстах та його дериваційна семантика; 9 стор.; бібліографічних джерел – 11; мова – українська.

Анотація. В даній статті розглядається дериваційна семантика лексико-словотвірного гнізда з вершиною “orzo – ячмінь”, досліджується зв'язок іменника “orzo – ячмінь” з духовним життям італійського народу, розкривається значення даного іменника в біблійних текстах.

Останнім часом значно збільшився інтерес мовознавців до вивчення біблійних текстів. Біблійна лексика містить культурно-історичну інформацію і відображає образну релігійну картину світу. Дослідження лінгвокультурологічного аспекту біблійної лексики в діахронії пов'язано з проблемою взаємозв'язку мови, культури та релігії.

Лексика флори становить важливу і значну частину терміносистеми італійської мови як у плані історії мови, так і в плані її зв'язків з багатьма аспектами матеріальної і духовної культури італійського народу. Проте біблійні рослини досі не досліджувалися стосовно їх дериваційної семантики та етимологічного походження. Лінгвокультурологічний підхід до аналізу лексико-словотвірного гнізда з вершиною “orzo – ячмінь” з позиції діахронії передбачає дослідження історичних і сучасних мовних фактів, відображених в біблійних текстах через призму духовної культури.

Ключові слова: дериваційна семантика, лексико-словотвірне гніздо, деривати-фітоніми, Біблія.

У круговерті подій ми часом не помічаємо присутності дерев і трав, які оточують нас. Віддати їм належне допомагає Біблія. Біблія є об'єктом вивчення у багатьох галузях наук. Проблема походження рослин цікавила людство протягом всієї його історії: стародавні люди склали міфи та легенди, а класики природознавства, узагальнюючи факти, створювали наукові теорії. Біблійні рослини заслуговують на особливу увагу як ровесники давніх епох і свідки неповторних історичних подій. Вони допомагають нам усвідомити зв'язок античної доби із сучасністю, зрозуміти моральні проблеми наших предків, відчути живий плін Історії. Тому саме звернення до Біблії дає нам можливість краще осмислити утворення нових дериватів-фітонімів італійської мови через призму духовного життя Італії.

Мета статті – дослідити утворення нових дериватів італійської флори на прикладі однієї з благословенних рослин Землі “orzo – ячмінь”.

Актуальність дослідження полягає в тому, що лексика флори становить важливу і значну частину терміносистеми італійської мови як в плані історії мови, так і в плані її зв'язків з багатьма аспектами матеріальної і духовної культури італійського народу. Проте біблійні рослини досі не досліджувалися стосовно їх дериваційної семантики та етимологічного походження.

Об'єктом дослідження даної роботи є лексико-словотвірне гніздо з вершиною “orzo – ячмінь”, а **предметом дослідження** – фреймова пропозиційно-семантична організація лексико-словотвірного гнізда з вершиною “orzo – ячмінь”.

В якості **матеріалу дослідження** обрані деривати, утворені від лексико-словотвірного гнізда з вершиною “orzo – ячмінь”.

Лінгвістичні роботи останніх десятиріч, пов'язані з дослідженням Святого Письма, торкалися вивчення мови Біблії з позицій лінгвістичної герменевтики (О.М. Камчатнов), а вивчення біблійних текстів обмежувалося лише питаннями біблійної фразеології (В.Г. Гак, С. Онопрієнко, О.В. Сафронова, І. Харазінська, І.С. Хостай, О.М. Набока) і біблійної образності (М.Ю. Сфремова, Н. Фрай, Д. Джаспер). У галузі когнітивної лінгвістики пропонувався діахронічний підхід при аналізі змісту концепту БОГ у світському дискурсі (І.С. Шевченко, Г.В. Поліна). В історичному плані досліджувалися канонічні Євангелія (С.В. Лезов). Досліджувалася релігійна термінологія (Є.Г. Жерновей). Проводився аналіз проповіді як тексту сакрального дискурсу (В.В. Демецька).

Вагомий внесок у розв'язання проблеми походження рослин зробили науковці XVIII-XX ст. Серед них варто згадати натураліста й мандрівника О. Гумбольдта, ботаніка А. Декандоля, натураліста і мандрівника Ч.Р. Дарвіна, географа-мандрівника Л.І. Мечникова, ґрунтознавця В.Р. Вільямса, ботаніка і генетика М.І. Вавилова, ботаніків П.М. Жуковського та А.І. Купцова та ін. Що стосується саме біблійної ботаніки, варто згадати про Карла Ліннея, шведського натураліста, який працював разом з Олафом Цельсієм, теологом і ботаніком-аматором, вони брали участь у підготовці книги Біблійна ботаніка (Hierobotanicum) – списку рослин, згадуваних у Біблії [5].

Біблія містить безліч цікавих відомостей про минулі часи. І не тільки про традиції та звичаї народів. У текстах Старого і Нового Завітів згадується близько 120 рослин. Однак наші далекі предки вирощували лише сім головних аграрних культур. Ячмінь входив до цієї Великої сімки і посідав

друге місце після пшениці. Саме в Біблії зустрічаються перші згадки про цю рослину (orzo): “*Poi Isacco fece una semina in quel paese e raccolse quell'anno il centuplo*” [10] – “*І посіяв Ісаак на землі тій і одержав у той рік ячменю у стократ*” [2, с. 28].

Ячмінь є дуже важливою рослиною і вважається мірилом добробуту. У параграфі 23 Книги Левіт розповідається про приношення дарів зі злакових, які першими дають урожай. Мова йде про листя та плоди ячменю, який першим досягає серед усіх інших злакових. Навіть і тепер на Пасху приносять дари Господу з ячменю [11, с. 53].

У текстах Біблії ячмінь стоїть поруч з пшеницею, проте завжди після неї: “*Ara forse tutti i giorni l'aratore, rompe e sarchia la terra? Forse non ne spiana la superficie, non vi semina l'anèto e non vi sparge il cumino? E non vi pone grano e orzo e spelta lungo i confini?*” [8] – “*Чи завжди хлібороб оре для посіву, борознить і боронить землю свою? Ні, коли вирівняє поверхню її, він сіє чорнуху, або розсипає кмин, або розкидає пшеницю рядами, і ячмінь у визначеному місці, і просо поряд з ним*” [2, с. 751]. Зрозуміло, адже ячмінне зерно цінувалося менше. Згадує про вартість ячменю Іоанн Богослов: три ковші ячменю коштували одного ковша пшениці. Ячмінь сіяли на бідних землях, по сухих пагорбах і на краю пустелі. Невибагливий ячмінь давав сякий-такий урожай, і збирали його напередодні великих жнив. Задовольнялися ячмінним хлібом бідняки. Чудо насичення п'ятитисячного натовпу п'ятьма ячмінними хлібами сталося навесні, перед

Великоднем, коли запаси зерна вичерпувалися і багато бідних людей голодувало. Старовинна приказка “приймай ячне за вдячне” радить задовольнятися тим, що Бог дає [4].

Це одним підтвердженням важливості ячменю є той факт, що нещодавно в північній Англії археологи знайшли дерев'яні дощечки з нерозбірливими літерами. Коли написи, виконані 1900 років тому класичною латиною, прочитали, то виявилось, що це листи командира римських легіонерів до префекта. В одному з послань командир висловлює свою занепокоєність тим, що у легіонерів закінчилося пиво, і вимагає поновити його запаси. Виходить, і в далекі часи від цього напою залежав настрій воїнів, які охороняли кордони Римської імперії від войовничих кельтів [11, с. 45].

Відомі також терапевтичні властивості паростків ячменю. За книгою пророка Даниїла, в Старому Завіті, король Навуходоносор II (630-562 до н.е.) жив, харчуючись лише паростками ячменю 7 років. Через 7 років він заявив, що почуває себе краще, має ясний розум, щоб надалі правити своїм королівством [11, с. 40].

Італійський іменник *orzo* походить від латинського слова *hōrdeum* і має лише одне значення: щорічна трав'яниста рослина з сімейства злакових, зі стеблом і квітами, зібраними в шипи, з чийх плодів роблять хліб, пиво та використовують у лікуванні [7].

Розглянемо пропозиційно-семантичні типи дериватів лексико-словотвірного гнізда “*orzo* – ячмінь”:

Пропозиційно-семантичні типи дериватів ЛСГ “ <i>orzo</i> – ячмінь”			
1. Суб'єкт – предикат – об'єкт			
особа	продавати вироби з	<i>orzo</i>	<i>orzarolo</i> – продавець мучних продуктів
2. Об'єкт – предикат – об'єкт			
набряк	нагадує форму	<i>orzo</i>	<i>orzaiolo</i> – ячмінець <i>orzarolo</i> – ячмінець <i>orzata</i> – 1) оршад 2) мигдальне молоко
напій	приготовлений з	<i>orzo</i>	
3. Ознака, названа по об'єкту			
той, що характеризує	<i>orzo</i>		<i>orzato</i> – ячмінний

Лексема *orzaiolo* – ячмінець походить від пізньої латини *hōrdeōlu(m)*, демінутивна форма від іменника *hōrdēum* – “*orzo*” [7]. Метафоричне перенесення значення утворене за моделлю “Рослина – це артефакт”. При метафоричному моделюванні фрагменту дійсності людиною використовує образи, в яких істотна ознака в іменованому предметі виражена більш явно: ячмінець схожий на зернинки ячменю [3, с. 139]. Н.Д. Арутюнова зазначає: “Дар людини вловлювати спільне в різному є вродженим. Почуття подібності є інтуїтивним. Для визначення метафори істотним є поняття міри схожості. Метафора виникає тоді, коли між об'єктами, що зіс-

тавляються існує більше різного, ніж спільного” [1, с. 385]. Мабуть, той момент, коли баланс спільного і різного схиляється на користь останнього, і є моментом утворення метафори.

Словотвірний ланцюжок іменника *orzaiolo*: *hōrdēum* – *orzo* – *hōrdeōlu(m)* – *orzaiolo*.

Іменник *orzarolo* має значення: продавець мучних продуктів в першій половині століття. З розширенням реалізованої продукції, його почали називати *pizzicarolo* – бакалійник [6, с. 47].

Словотвірний ланцюжок іменника *orzarolo*: *hōrdēum* – *orzo* – *hōrdeōlu(m)* – *orzaiolo* – *orzarolo*.

Лексема *orzata* має три значення – 1) оршад – напій з мигдального молока, з цукром і водою;

2) мигдальне молоко; 3) поворот судна носом проти вітру.

Розглянемо етимологію лексеми *orzata* з першим значенням «оршад». Назва «*orzata*» походить від латинського «*hordeata*», що формується від іменника «*ordi*» – *orzo* (ячмінь) та суфіксу *-ata* – зроблений з. Дослівно *fatta con orzo* – зроблений з ячменю, в латинській мові *hordeum*, що підтверджує те, що основним інгредієнтом напою був ячмінь. Хоча з часом ячмінь замінили мигдалем, назва напою залишилася незмінною. Енциклопедія «*Sapere*» дає таке тлумачення лексеми *orzata*: походить від іменника *orzo*. Напій на основі ячменю. А також сироп з мигдальним молоком, цукром і водою [9]. Іменником *orzata* називають різні види напоїв, що готуються не тільки з мигдалю (мигдальної есенції) або ячменю, але також з рису, з насіння дині або кунжуту тощо. Існує легенда, яка пов'язує походження іменника *orzata* з іменем Джеймса I, короля Арагона. Вона розповідає, що король, після дегустації напою у шинку в селищі Альборайя (недалеко від Валенсії) вигукнув на валенсійському діалекті: «*Асо es or Xata!*» (що означає «це золотий скарб!») [11, с. 65].

Словотвірний ланцюжок іменника *orzata*: *ordi* – *hordeata* – *orzata*.

Прикметник *orzato* – «ячмінний» формує основа *orz* + суфікс *-ato*. Даний суфікс утворюєть-

ся від дієслівного закінчення *-are* і формує дієприкметники італійської мови (*amare* – *amato*, *ceccare* – *ceccato*).

Словотвірний ланцюжок іменника *orzato*: *hordĕum* – *orzo* – *orza* – *orzare* – *orzato*.

У статті було здійснено огляд біблійних текстів про благословенну рослину Землі «*orzo* – ячмінь» та досліджена дериваційна семантика даної лексеми в італійській мові. Проаналізувавши лексико-словотвірне гніздо з вершиною «*orzo* – ячмінь», можна помітити, що дана лексема не володіє великим словотвірним потенціалом, хоча і посідає в житті людини та на сторінках Біблії важливе місце. Всі виділені деривати в ЛСГ «*orzo*» відображають такі специфічні ситуації (слоти фрейму), як: продавати, нагадувати по формі, готувати з, пливти, характеризувати.

Денотативна сфера, що лежить в основі гніздового фрейму, освоєна італійською мовною свідомістю не зовсім глибоко. Даний фрейм є не великим, проте тематично різноаспектним.

Перспективи подальших наукових розвідок

Перспективи подальшої розвідки вбачаємо, зокрема, у дослідженні дериваційної семантики лексико-словотвірних гнізд з вершиною «рослини», що відносяться до «Великої сімки» на матеріалі біблійних текстів.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – 896 с.
2. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2009. – 1416 с.
3. Галимова Д. Н. Метафорическое моделирование объектов мира природы в диалектном дискурсе / Д. Н. Галимова // «Слово». – 2013. – с. 138-147.
4. Топачевський А.О. Чудова сімка з книги книг / А.О. Топачевський // «Дзеркало тижня. Україна». – 2003. – №15. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/chudova_simka_z_knigi_knig.html
5. Шелепов В. В. Еволюція наукових підходів щодо центрів походження культурних рослин: історіографія проблеми [Електронний ресурс] / В. В. Шелепов // Історія науки і біографістики. – 2011. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/INB/2011-4/11_shelepov.pdf.
6. Dori N., Onorati A., Sirilli G., Torregiani P. Vocabolario del dialetto albanese // Nino Dori, Aldo Onorati, Giorgio Sirilli, Piero Torregiani – Albano Laziale Roma. – 2006. – p. 106.
7. I Nuovi Grandi Dizionari italiani Garzanti Linguistica / De Agostini Scuola Spa. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP. – режим доступу: <http://www.garzantilinguistica.it>.
8. Isaia 28 // La Sacra Bibbia [Електронний ресурс]. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP. – Режим доступу: http://www.vatican.va/archive/ITA0001/_PNA.HTM
9. Enciclopedia italiana Sapere.it [Електронний ресурс]. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP. – Режим доступу: <http://www.sapere.it>
7. Orzata // Bevande [Електронний ресурс]. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP. – Режим доступу: http://www.fragolosi.it/bevande/orzata/Genesi_26 // La Sacra Bibbia [Електронний ресурс]. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; Windows 98/200/XP. – Режим доступу: <http://www.laparola.net/testo.php?versioni%5B%5D=C.E.I.&referimento=Genesi26>.
10. Simonsohn B. Erba d'orzo. Una bevanda salutare ed energetica dalla tradizione orientale / Barbara Simonsohn. – Tecniche Nuove, 2003. – 173 p.

Віталіна Куранда
**ЛЕКСИКО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ГНЕЗДО
С ВЕРШИНОЙ "ORZO – ЯЧМЕНЬ" В БИБЛЕЙСКИХ ТЕКСТАХ
И ЕГО ДЕРИВАЦИОННАЯ СЕМАНТИКА**

Аннотация. В данной статье рассматривается деривационная семантика лексико-словообразовательного гнезда с вершиной "орзо – ячмень", исследуется связь существительного "орзо – ячмень" с духовной жизнью итальянского народа, раскрывается значение данного существительного в библейских текстах.

В последнее время значительно увеличился интерес языковедов к изучению библейских текстов. Библейская лексика содержит культурно-историческую информацию и отражает образную религиозную картину мира. Исследование лингвокультурологического аспекта библейской лексики в диахронии связано с проблемой взаимосвязи языка, культуры и религии.

Лексика флоры составляет важную и значительную часть терминосистемы итальянского языка как в плане истории языка, так и в плане ее связей со многими аспектами материальной и духовной культуры итальянского народа. Однако библейские растения до сих пор не исследовались в плане их деривационной семантики и этимологического происхождения. Лингвокультурологический подход к анализу лексико-словообразовательного гнезда с вершиной "орзо – ячмень" с позиции диахронии предполагает исследование исторических и современных языковых фактов, отраженных в библейских текстах через призму духовной культуры.

Ключевые слова: деривационная семантика, лексико-словообразовательное гнездо, дериваты-фитонимы, Библия.

Kuranda Vitalina
**LEXICAL WORD-BUILDING NEST WITH THE TOP "ORZO – BARLEY"
IN THE BIBLICAL TEXT AND ITS DERIVATIVE SEMANTICS**

Summary. This article focuses upon the derivational semantics of the lexical-word-building nest with the top "orzo – barley", examines the connection of the noun "orzo – barley" with the spiritual life of italian people, discloses the value of the noun in the biblical texts.

In recent years the interest of linguists to the study of biblical texts has greatly increased. Biblical vocabulary contains cultural and historical information and displays figurative religious view of the world. The research of linguistic and cultural aspects of biblical vocabulary in diachronic related to the problem of the relationship between language, culture and religion.

Flora's vocabulary is a big and important part of the terminology of italian language both in history and in terms of it's relations with many aspects of material and spiritual culture of the italian people. But the derivative semantic and etymological origin of biblical plants has not been studied yet. Linguistic and cultural approach to the analysis of lexical and word-building nest with the top "orzo – barley" from a position of diachronic research provides historical and modern linguistic facts reflected in biblical texts in the light of culture.

Key words: derivational semantics, lexical word-building nest, derivatives-phytonymes, Bible.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2016 р.

Куранда Віталіна Валентинівна – аспірант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

МІЖНАРОДНА НАУКОВА МОВА В ІСТОРИЧНОМУ РОЗГЛЯДІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 81-22+81'276'01/06

Мотрук В. Міжнародна наукова мова в історичному розгляді; 17 стор.; бібліографічних джерел – 16; мова – українська.

Анотація. У динамічному ХХІ ст. роль методологічної культури дослідників, їх здатності до критичного осмислення, наукового обґрунтування і творчого застосування певних норм і методів пізнання стає все більш вагомою. Наукова діяльність вимагає більшої розумової праці та прагнення до саморозвитку, глибшого осмислення аналізованого матеріалу тощо. Вона також загострює увагу до мовної культури дослідника. У статті проаналізовано проблему міжнародної наукової мови. Розглянуто питання співвідношення науки і мови наукової діяльності, дано їхнє визначення. Наголошено на ролі національної мови як найважливішого чинника розвитку науки. Наголошується на тому, що поєднання синхронної та діахронної перспектив дозволяє сформувати цілісну картину становлення та функціонування міжнародної наукової мови. Розглянуто приклади міжкультурної та міжмовної взаємодії споріднених та неспоріднених мов науки.

Ключові слова: наукова мова, мовні контакти, діахронне дослідження наукової мови, інформаційне суспільство.

Всяка наука є лише дбайливо опрацьованою мовою

Е.Б. де Кондільяк

Постановка наукової проблеми та її значення. Діахронія і синхронія — два протилежні один одному аспекти історичної лінгвістики, вперше ґрунтовно досліджені Ф. де Сосюром. *Синхронне вивчення* передбачає аналіз мовних явищ в одному часі розвитку мови, а *діахронічне* являє собою умовно вертикальний зріз мови, при якому у різночасовому вивченні простежується весь шлях, пройдений певним структурним елементом мови. Поєднання цих двох перспектив дослідження дає змогу сформувати цілісну картину становлення та функціонування мови.

Актуальність даного дослідження визначається надзвичайним зростанням ролі культури наукової мови у формуванні професійної компетентності сучасних фахівців, їх здатності до критичного осмислення, наукового обґрунтування і творчого застосування методів пізнання. Стилістично грамотне професійне мовлення – необхідна передумова підготовки фахівців вищої кваліфікації будь-якого профілю, у тому числі тих, які прагнуть надати своїм науковим знанням міжнародного виміру.

Мета і завдання дослідження. Наука більше, ніж будь-яка інша сфера людської діяльності, вимагала й вимагатиме *міжнародної мови*, за посередництвом якої науковці планети могли б порозумітися, обмінятися здобутими знаннями. Міжнародна мова — найбільш поширена і найбільш вагома у функціональному (науковому, художньому, культурному й політичному) використанні мова, що робить доцільним її практичне застосування і вивчення мовцями різних країн.

Предметом нашої розвідки є спроба з'ясування особливостей еволюції наукової мови міжнародного вжитку від перших наукових писем-

них пам'яток аж до її сучасного стану. Ми спинимося, зокрема, на питанні функціонування світових мов, які впродовж більш ніж тисячолітньої історії розвитку науки застосовувалися для поширення наукових знань та спілкування науковців і дослідників різних країн.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Поняття «наука» визначається наукознавцями як «цілісна, особлива форма діяльності людей, спрямована на пізнання об'єктивних законів природи, суспільства і людської свідомості...» [1, с. 6]. Наука знаходиться в центрі сучасної культури, вона здійснює великий вплив на економічний розвиток країни, і через нього — на її культурний розвиток [2, с. 11]. Наука — рушійна сила технологій, тому промислово розвинуті країни інвестують у її розвиток величезні кошти. Японія сформувала справжню «армію» перекладачів науково-технічної літератури, дбаючи, щоб жодна нова ідея, жодне відкриття десь у світі не пройшло повз увагу її промислового генія.

Доведено, що наукова мова перебуває у нерозривному, постійному зв'язку з наукою. З погляду семіотики та логічної семантики, вона постає особливою системою мовних знаків, що виконують функції означення та позначення, і має синтаксичний, семантичний та прагматичний аспекти дослідження. Наукова мова виконує епістемологічну, когнітивну, комунікативну функції, забезпечує в процесі наукового пізнання зв'язок між концептуальною (логічною) і вербальною (мовною) картинами світу.

Будь-яке наукове знання спочатку втілюється у мислення, а відтак перетворюється у мовні форми. На думку відомого філософа і мовознавця П.О. Флоренського, «завжди залишиться спільне

«начало» всіх наук – те, що всі вони є описами дійсності. А це означає, що *всі вони є мовою і лише мовою*» [3, с. 25]. Теза аббата Кондільяка, винесена в епіграф нашої розвідки, гласить: *«Une science n'est qu'une langue bien faite»* — «Всяка наука є лише дбайливо опрацьованою мовою».

Мова науки — один із найбільш дієвих чинників глобалізації науково-технічної інформації. Через неї у світовий інформаційний простір поступають національні інтелектуальні надбання.

Мова науки почала вивчатися мовознавцями у 50-і рр. XX ст., коли побачила світ монографія про мову науки як функціональний різновид мови англійського вченого Т. Сейворі, що стала провідником теорії мов для спеціальних цілей, у тому числі й науки (*languages for special purposes*, згодом *languages for specific purposes*). У 70-х рр. мовознавці постановили, що паралельно з розвитком літературознавства має право на існування й наука про науково-технічні тексти. Вивчення мови науково-технічної літератури відбувалося спочатку переважно у плані аналізу термінології, а в середині минулого століття почало вивчатися у руслі функціональної стилістики та стилістики тексту.

Мова науки виникла разом із виникненням писемності. За свідченням французького культуролога М. Серра, найдавнішою писемною мовою людства вважається *шумерська мова* [4, с. 151]. Упродовж віків вона була у Межиріччі сакральною мовою, відповідником латини як мови культури та науки в епоху Середньовіччя. З текстів сотень тисяч шумерських глиняних табличок світ дізнався про видатні наукові й технічні досягнення цього гідного подиву народу, що створив оригінальну концепцію «*Ме*» — сукупність законів, які «*увібрали в себе всю мудрість, всі наукові знання Шумеру*» [5, с. 39]. Перший календар, десятиквартальний шестидесятковий системний, таблиці множення, емпіричне усталення деяких властивостей чисел були винайдені саме шумерами. Вони також обґрунтували вищу математику, з великою точністю виміряли час обертання Землі навколо Сонця, уміли розрізняти нерухомі зірки і планети [6, с. 324].

Після підкорення Шумеру (2350 р. до н.е.) аккадцами *аккадська мова* відіграла важливу роль в усій Месопотамії як *спільна наукова мова* для багатьох народів. Вона навіть мала свою галузеву термінологію: астрономічну, медичну, математичну. Нею написаний знаменитий *кодекс законів Хаммурапі* — зразок законодавства всієї подальшої історії «*клинописної культури*» Месопотамії [7, с. 52]. На стелі, що зберігається в музеї Лувр у Парижі, викарбувані 3500 рядків цього зведення законів.

У період між 600 та 200 роками до н.е. на величезному просторі від Греції і Єгипту, через Месопотамію і Персію, аж до Індії, була *арамейська мова* (а точніше, група споріднених діалектів), що належала до семітської мовної сім'ї, бли-

зька до іврити [6, с. 77]. Арамейська мова витіснила аккадську мову в Ассирії і Вавілоні і стала у VI–IV ст. до н.е. офіційною мовою більшої частини Перської імперії. В епоху еллінізму й аж до арабського завоювання (VII ст.) вона успішно конкурувала з грецькою. Арамейська наукова література представлена передусім релігійними, а також філософськими та філологічними творами. Арамейською мовою написано Талмуд, вчені твердять, що нею спілкувався Ісус Христос. Широко вживаються для поширення релігійних ідей, вона поєднала іудаїзм і християнство. Наприклад, арамейське слово *Abba* – *Отець небесний*, *батько* вживалося у літургіях перших християн. У сучасній французькій мові вживається низка лексем арамейського походження, наприклад, *rabbin*–рабин, *Shabbat* – шабат, *abbé* – абат, *amen* – амінь та ін.

Найдавніші написи *єгипетською мовою*, що є відгалуженням афразійської мовної родини, датуються 3200-м роком до н. е. Це — одна з перших мов, що мали писемність. Єгиптяни впритул підійшли до створення алфавіту, проте на цьому й зупинилися. Лексичний фонд їхньої мови становив понад 20 тис. слів, вона мала розвинену синоніміку і залишила багату лінгвістичну спадщину [6, с. 94]. Староєгипетське походження мають, зокрема, українські імена *Таїса*, *Пахом*, *Онуфрій*, *Сусанна*, *Пафнутій*; топоніми *Єгипет*, *Лівія*, *Асуан*; терміни *папірус*, *оазис*, *ібіс*, *єбоніт*, *базальт*, *натр* та ін.

Знання єгиптяни добували головним чином для практичного, утилітарного застосування: іригаційні споруди і піраміди — яскраве свідчення високо розвинутої єгипетської інженерної і математичної думки.

Мова давніх єгиптян відіграла важливу роль у поширенні здобутих знань у міжнародному науковому просторі. Класична мова залишається міжнародною аж до IV ст. н. е., подібно до того, як використовувалася латинська мова у середньовічній Європі.

Чимало досягнень давньоєгипетської культури ввійшли через грецьку до європейської культури і науки. Перекладені латинською мовою в період між XII ст. та епохою Відродження, праці арабських учених сприяли відродженню тяги до знань у тогочасній Західній Європі.

Упродовж майже п'ятиста років, що передавали епосі християнства, мовою освічених верств суспільства і водночас провідником античної науки у світі стала індоєвропейська *грецька мова*. Її домінування в суспільному житті визначалося багатими потенційними можливостями мови щодо логічної структури та розкриття змісту, а також високими культурними досягненнями, які спонукали еліту інших народів до її вивчення і вживання [8, с. 8]. Досягнення давньогрецьких науковців залишили глибокий слід в історії світової науки. Виникнення *грецької наукової мови* припадає на період до VI ст. до н. е., коли склалася

відповідна духовна атмосфера для розвитку науки (криза міфологічного мислення, нагромадження наукових знань та ін.). Її вживали перші грецькі філософи («метафізики» або «натурфілософи»), котрі намагалися відповісти на питання про «першооснову всього»: творець давньогрецької діалектики *Геракліт Ефеський*, «перший філософ і батько грецької математики» *Фалес* та інші [5, с. 257].

Знання поширювалися творами особливого наукового викладу — *науковою прозою* [9, с. 150]. Філософські трактати ще довго мали на собі відбиток поетичної мови, якою у той час філософи викладали свої знання для кращого сприйняття текстів читачами. Перший прозаїчний науковий твір — «*Про природу*» — належить перу *Анаксимандра*. Жанр наукової прози розвивали своїми творами філософи Елейської школи, що зосередилися на питаннях філософії буття. *Сократ* першим замислюється над людською особистістю, *Платон* створює філософію як логіко-етичну систему, а *Аристотель* — вчення про реально існуючий світ [11, с. 132]. *Аристотель* був ще й видатним мовознав-

цем — першим, хто наблизився до розуміння знакової природи мови.

Період 323—30 рр. до н. е. пройшов під знаком широкої експансії давньогрецьких культурних здобутків далеко за межі Еллади в епоху *еллінізму*. Прикметною рисою даної епохи був синтез елементів стародавньої грецької і східної цивілізації. Іншою її відмітною рисою було те, що *наука виділилася з філософії*. У найбільшому науковому центрі елліністичного світу Александрії працювали видатні вчені Середземномор'я. Особливим досягненням елліністичної культури була поява грецької філології. Підвалини сучасної лінгвістики були закладені саме тоді *Зенодом Ефеським*, *Аристофаном Візантійським* та ін. *Діонісій Фракійський* уклав першу граматику грецької мови.

Упродовж майже 500 років грецька мова була мовою-посередником у міжнародному науковому середовищі. Ось кілька прикладів інтернаціональних медичних термінів грецького походження, вживаних паралельно в кількох європейських мовах:

<i>Грецька</i>	<i>Англійська</i>	<i>Французька</i>	<i>Німецька</i>	<i>Українська</i>
<i>epilepsia</i>	<i>epilepsy</i>	<i>épilepsie</i>	<i>Epilepsie</i>	<i>епілепсія</i>
<i>aphasia</i>	<i>aphasia</i>	<i>aphasie</i>	<i>Aphasi</i>	<i>афазія</i>
<i>leukemia</i>	<i>leucaemia</i>	<i>leucémie</i>	<i>Leukämie</i>	<i>лейкемія</i>

Класична арабо-мусульманська культура (VII – XIVст.) — важлива ланка поєднання культур античності та середньовічного Заходу. Від XII ст. аж до епохи Відродження культурні здобутки еллінізму та давніх східних цивілізацій освоювалися арабами і передавалися в латинському перекладі Західній Європі. В IX ст. в Багдаді було створено «*Дім мудрості*», у якому розмістилась бібліотека та колегія перекладачів, які перекладали на арабську та латинську мови наукові тексти з філософії, математики, медицини. Чи не найвідомішим з них був видатний італійський математик, астролог, філософ, лікар *Герард Кремонський* (Gérard de Crémone), який переклав з арабської на латину 71 книгу, зокрема «Альмагест» Птолемея (1175 р.), праці Архімеда, Аристотеля, трактати видатних лікарів Гіппократа і Клавдія Галена. **Арабська мова** набула в межах ісламського світу міжнародного статусу, такого ж, як грецька та латинська. Значна частина її лексики проникла до європейських мов і вживається в якості інтернаціональної термінології. Так, у XII ст., внаслідок торгових відносин між Провансом, Лангедоком, іншими південними провінціями Франції та країнами Північної Африки і Близького Сходу провансальська мова (*лангдок*) запозичила багато арабських слів. Деякі з арабізмів через наукову латину перейшли у французьку наукову мову і збагатили математичну, філософську та інші терміносистеми. Математичний термін *algorithmus* — алгоритм (лат. *algorithmus*) походить від імені середньовічного арабського математика Мухамеда-ібн-Суса (арабізо-

ване «аль-Хорезмі»), яке змінилося спочатку на «*Algorismus*», а потім на «*algorithmus*» [6, с. 123]. Інший математичний термін — *zero* — був колись арабським словом *sifr*, яке стало латинським словом *zephirum* (*zephirus*) і в XVст. поповнило лексичний склад французької мови. Те ж арабське *sifr* дало французьку лексему *chiffre*, тобто «цифра», «число». Через середньовічну латину прийшли терміни *alcool*, *alègre*, *sirop*. Термін *algebra* походить від арабського слова *jabar*, що є медичним терміном зі значенням «*вправляти вивих (зміщення)*». Як і костоправ, математик спочатку зводить рівняння до простішого і розв'язує після кількох операцій, одна з яких зветься *jabar*. Від цієї арабської форми і походить *alègre*.

Римська культура, на думку фахівців, не копіювала грецьку, а розвивала, поглиблювала, привносила в неї власні національні риси — практицизм, дисциплінованість, дотримання суворих систем [5, с. 234].

Гордовитий Рим, завоювавши невеличку Елладу, змушений був схилити голову перед величчю її культури. За словами Горація, *Graecia capta ferum victorem cepit* — *полонена Греція полонила свого дикого переможця*. Еллінська наука все більше проникає в Рим. Сюди з'їжджаються грецькі вчені, освітяни, митці: історик Полібій, грама-тик Кратет, філософи: учень афінських стоїків Панетій Родоський, платонік Карнеад, перипатетик Критотай, стоїк Діоген та ін. Виняткову роль відігравала історична наука, зокрема «Записки про

галльську війну» *Юлія Цезаря*, твори *Тіма Лівія* тощо [11, с. 127].

Римська культура не копіювала грецьку, а розвивала, поглиблювала, привносила в неї власні національні риси — практицизм, дисциплінованість, дотримання суворої системи. Римляни охоче сприйняли елліністичну філософію разом з її течіями — платонізмом, стоїцизмом, піфагореїзмом. Так, у II ст. н.е. виникла суто римська філософська школа — *еклектизм*, яка об'єднала в собі кращі зразки давньогрецької, еллінської і римської філософських традицій. Її заснував *Марк Туллій Цицерон* (106-43 до н.е.). Серед його вагомих заслуг — популяризація серед римлян досягнень давньогрецької філософії латинською мовою. Видатний римлянин говорив і писав відшліфованим стилем, який вважався *взірцем римської філософської прози* [12, с. 75]. Аналізуючи стилістичні особливості трактатів Цицерона «*Про державу*» і «*Про закони*», українська дослідниця Л.М. Глушенко виявила в них близько тисячі субстантивованих прикметників зі значенням особи і абстрактних понять [12, с. 23]. Стилiстичні закономірності вживання Цицероном субстантиватів визначаються ставленням автора до описуваних подій і фактів, його політичними і філософськими поглядами. Визначних римських сенаторів — *principes* — він характеризує субстантиватами з позитивним значенням: *boni, optimates, optima, potentes* тощо. Наголошуючи на винятковості представників сенатського стану, їхній перевазі над іншими людьми, він часто вживає субстантивовані суперлативи *optima, summi*. Тих же, хто не належав до *principes* і стану вершників, а, отже, був, на його думку, нездатним до політичної діяльності, він характеризує за допомогою субстантиватів з негативним значенням: *infimi, inbecilliores, tenuiores* та ін.

Численні абстрактні субстантивати вживаються ним в якості філософських термінів: *malum, bonum, honestum, verum, falsum, commodum, turpe*.

Вплив грецької культури був таким сильним, що після завоювання Греції *римська наука стає двомовною*. Це — явище не стільки мовне, скільки культурно-історичне. Номінації, що належали до різних сфер матеріального і духовного життя римлян, органічно входили в неї, ставали науковими термінами в тих галузях знань, де грецький вплив був найсильнішим. При цьому запозичені слова або зберігали значення, яке мали в рідній мові, засвоювалися латиною лише в одному зі своїх значень, або ж розвивали і конкретизували його.

Ось декілька прикладів запозичених грецьких медичних термінів, які *зберегли своє значення*. Вони вжиті вперше в медичних працях *Целія Авреліана* (V ст. н.е.): *empneumatosi*— здуття живота <гр. *empneumatosi*— спучування, здуття; *necrosis*— омертвіння, вмирання, омертвіння кінцівок < гр. *nekrosis*— умирання; *paroptesi*— опік <гр. *paroptesi*. Не змінили в латинській мові свого зна-

чення і такі риторичні терміни, як *phrasis* — спосіб вислову, вимова <гр. *phrasis*— спосіб вислову, стиль; *paraphrasi*—опис, парафраза<гр. *paraphrasi*— пояснюючий опис. Деякі з *багатозначних грецьких лексем*, запозичених латиною, стали вживатися як однозначні медичні терміни. Так, багатозначне грецьке слово *paralysis* в латинській медичній термінології вживалося лише зі значенням «*параліч*». Як наукові терміни, в лексичну систему латинської мови увійшли інші багатозначні грецизми: *ekleipsis*— «залишення, відхід; відсутність; щезнення; затемнення» >*eclipsi* — «затемнення (місяця, сонця)»; *mathesis*—«знання, наука». У запозичених латиною грецизмах іноді мав місце *розвиток значення*. Так, грецизм *synthesis* зі значенням «усяке з'єднання, зв'язування», вживається як латинський медичний термін, що означає один з лікарських засобів — мікстуру [9, с. 33].

Рік падіння тисячолітнього Риму вважається початком *Середньовіччя*. Умовно культуру європейського Середньовіччя поділяють на культуру Візантії та культуру Західної Європи.

Візантія відкрила еру європейського Середньовіччя. Упродовж багатьох століть вона була центром неповторної, видатної цивілізації. Аж до XIII ст. за рівнем розвитку науки і культури вона випереджала усі європейські країни. Через неї антична і елліністична культурна спадщина передавалися народам європейського Сходу і Заходу. Вона стала підґрунтям розвитку гуманістичних ідеалів та зародження європейської культури і науки епохи Відродження.

Значними були досягнення візантійців у розвитку наукових знань. Богослов'я, математика, риторика, граматики, астрономія, музика та ін. були об'єднані під загальною назвою *філософія*. Центрами освіти та наукових знань були Афіни, Александрія, Антиохія, Бейрут, Газа. Із вищих шкіл найвідомішою була *Магнаврська*, відкрита в IX ст. *Левом Математиком (Левом Філософом)* (бл. 790 г. — бл. 870 г.). З'явилося нове покоління освічених людей, які мали глибокі знання з теології, філософії, географії, етнографії, знали на іноземних мовах і були готові нести візантійську культуру по всьому світу.

У XIII ст. в більшості європейських країн (за винятком хіба що Англії) філософія залишалася покірною служницею богослов'я. Видатними схоластами були *Альберт Великий* (1193-1280) і *Тома Аквінський* (1225-1274). Римський філософ-неоплатонік *Боецій* (480-525) справив великий вплив на схоластичну філософію своїм розмежуванням понять «буття» і «сутність», які, на його переконання, співпадають лише в Богові. Натомість англійський вчений монах *Роджер Бекон* (1214-1294) чітко відділяв релігійний метод від наукового і наполягав на необхідності підтверджувати ідеї експериментами, точними спостереженнями. Високого рівня розвитку досягла у

XIII ст. університетська освіта. Завдяки найстарішому в Європі університету, заснованому в 1155 році, італійське місто Болонья називали *dotta Bologna* – «вчена Болонья». У 1200 р. було засновано Паризький університет, у XIII ст. — Оксфордський, Неапольський університети.

В епоху Відродження й у Новий час у Європі виникає явище, яке можна назвати **прообразом сучасної «науки»**. Леонардо да Вінчі, Г. Галілей, Р.Декарт, Ф.Бекон довели, що головними цінностями нової науки повинні стати такі риси, як світський характер, критичний дух, об'єктивна істинність, практична корисність. Провідна роль у суспільстві перейшла від богословів до спеціалістів з різних галузей знань, що вивчали «все людське», — звідси й пішла їхня назва — «гуманісти». Епоха Відродження позначена вивченням грецької і давньоєврейської мов, виявленням, виданням і коментуванням численних текстів, що й прискорило виникнення філологічної науки «у власному розумінні слова».

Включно до XVIII століття міжнародною мовою суспільного життя і наукової творчості в Європі була **латина** [13]. Побутовав крилатий вислів *In via est scientia via sine lingua latina*, тобто «Немає шляху в науці без латини». Нею писали наукові твори історики і філософи, фізики і математики, хіміки і юристи: *Фр. Бекон* (1561-1626), *Р. Декарт* (1596-1650), *П. Гассенді* (1592-1655), *Б. Спіноза* (1632-1677), *І. Ньютон* (1643-1727) та ін. Нею послуговувалися й українські вчені і письменники: *Ю. Дрогобич* (бл.1450-1494), *П. Русин* із Кросна (1470-1517), *Т. Прокопович* (1681-1736), *Г. Сковорода* (1722-1794). Закарпатські вчені також її застосовували. Перший закарпатський історик *Іоанкії Базилович* написав латиною у 1799-1805 рр. працю «*Brevis notitia fundationis T.Koriatovitch*». *Церковно-слов'янська граматика із зразками закарпатських говірок «Grammatica Slavo-Ruthena»* Михайла Лучкая (1830 р.) — латиномовна, як і його шеститомний рукописний твір «*Historia Carpato-Ruthenorum*», до речі, вже частково перекладений силами романістів УжНУ.

У XVI ст. в Європі встановлено строгу норму вживання латинської мови, і це стало стимулом для розвитку **наукової літератури національними мовами**. Вони поступово проникають в науку, де раніше домінувала латина. Відомі діячі французького Відродження — видатний хірург *Амбруаз Паре* (1510-1590), хімік *Бернар Паліссі* (1510-1589), філософ, логік, риторик *П'єр де ля Раме* (1515-1572), філософ-гуманіст, богослов, історик, філолог *Шарль де Бовель* (1478-1556) та інші мислителі — писали свої наукові праці рідною мовою. Свою «Природничу історію» в 36 тт. *Ж.-Л. Леклерк де Бюффон* (1749-1804) написав по-французькому. Амбруаз Паре прочитав у новоствореному Коллеж де Франс курс лекцій з медицини французькою мовою, а знаменитий французький математик *П'єр Форкадель* переклав на французь-

ку «*Начала*» Евкліда. Французькою виходить численна наукова література з астрономії, математики, природознавства, медицини, хімії. У XVI ст. було закладено основи французької наукової термінології. Першу спробу створення теорії французької наукової мови зробив Лавуазьє. Монографія видатного французького ботаніка Антуана-Лорана Жюссє «*Genera plantarum*» (1789) — остання книга французької науки, написана латиною. У XVIII ст. французька мова ділить з латиною роль **міжнародної мови науки**. Вона стає дуже популярною в період Просвітництва, коли наука входить у моду і проникає в аристократичні салони. «*Енциклопедія, або Глумачний словник науки, мистецтва й ремесел*» Дідро та Д'Аламбера відіграла велике значення у розвитку та поширенні в Європі ідей Просвітництва.

Латинська та старогрецька мови були «*будівельним матеріалом*», з якого національні мови утворювали нові терміни. Значна частина грецьких терміноелементів сучасної англійської лексики влилася в неї через латину в період **пізнього Відродження**. *Латинські запозичення* були одним з джерел формування термінів абстрактного і наукового характеру. Майже чверть всієї латинської лексики потрапила до словникового складу англійської мови [14, с. 87]. Поширення набули, зокрема, кореневі морфеми старогрецького походження: *hydro-, micro-, neuro-, aero-, thermo-*. Через латину в неї увійшли терміни *aorta, aroma, artery, astral, axiom, basis, box, camera, canon, chaos* та ін. Грецька лексика лягла в основу назв багатьох наук англійської мови: *mathematics, science, axonometry, physics, history, archaeology, astronomy, psychology, philosophy, medicine, dentistry, chemistry, geometry*.

Частина грецьких запозичень увійшла до англійської мови з латинської через французьку: *academy, agony, air, anarchy, anatomy, atom, bureau, canvas, centre, chair, charter, clerk, comedy, comet, coral, cube, cycle, cylinder*.

В галузі хімії ученими створено номенклатуру хімічних елементів, що набула статусу міжнародної завдяки працям Лавуазьє та де Морво. Більше половини назв цих елементів — латинського та грецького походження, а іншу складають номени з латинським закінченням *-ium*, терміни, утворені від топонімів, наприклад, *berkelium* від *Berkeley*, *ytterbium* від *Ytterby*, від імен вигаданих чи реальних осіб: *promethium* від *Prométhée*, *gadolinium* — від прізвища фінського хіміка Гадоліна, *einsteinium* — від прізвища видатного фізика Альберта Ейнштейна і т.д. Міжнародні символи, як от *Na, N, Sb, K*, на загал, походять від грецьких або латинських термінів. *N* (азот) є першою літерою грецизму *nitron* (селітра), *Na* (натрій) — перший склад латинського слова *natrium*, *K* (калій) походить від латинського слова *kalium* [15].

Розглядаючи **французьку мову як міжнародну мову науки**, беруть передусім до уваги значні досягнення французьких учених різних років у

різних галузях: в гуманітарних науках, історії, соціології, в математиці, в природничих науках. У 1997 році відбувся Конгрес французько-канадської асоціації «Наука говорить по-французьки», на якому обговорювались її перспективи як міжнародної наукової мови.

Міжнародною мовою науки була у XIX столітті **німецька мова**. Процес переходу від латини до німецької мови науки зайняв кілька століть. Вона утримувала свої позиції міжнародної наукової мови кілька віків, широко вживаючись, зокрема, у природничих і точних науках. Проте у XX ст. внаслідок двох світових воєн зазнала спаду.

Починаючи з 1920 року, відсоток наукових публікацій по-німецькому щораз зменшується, і від середини віку німецькі науковці поширюють результати своїх досліджень переважно по-англійськи. Деякі німецькі періодичні видання навіть змінили назву на англійську, наприклад, науковий часопис «*Psychologische Forschung*» від 1975 року виходить з назвою *Psychological Research*.

Ера **англійської мови як міжнародної мови науки** починається у XVIII ст., головним чином внаслідок потужного розвитку в США науки і техніки. У XX ст. вона вже домінує в медицині, космічних дослідженнях, електроніці, інших галузях науки. Майже 85% наукових видань, які виходять сьогодні у світі, — англійські. При цьому вона щедро ділиться своєю лексикою з іншими мовами. В сучасній французькій термінології (економічній,

фінансовій, суспільно-політичній та ін.) зустрічається багато запозичених англійських термінів, зокрема з суфіксом **-ing-**: *mailing, brainstorming, planning, sponsoring, lifting, créditrevolving*. Великий відсоток запозичених англіцизмів — характерна ознака терміносистеми інформатики: *version* — версія; *operating system* — операційна система; *adapter* — адаптер; *disk* — диск; *processor* — процесор; *icon* — іконка; *videocard* — відеокарта та багато інших [17].

Французькі мовознавці, намагаючись зупинити цей процес, придумали французькі відповідники для кожної запозиченої англійської лексеми: *software* — *logiciel, interface* — *jonction, printer* — *imprimante, engineering* — *ingenierie, fax* — *télécopie* та ін. Однак ці заходи не допомогли поки що зупинити проникнення англіцизмів у французьку мову. Для збереження і розвитку самобутнього мовного колориту французької мови наукових досліджень необхідні національна стратегія мовного розвитку, підвищення її ціннісно-мотиваційного статусу у світовому науковому середовищі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Діахронному аспекту наукової мови належить важливе місце в мовознавчих студіях. Одержані внаслідок екскурсу в минуле фактичні дані стануть емпіричною базою для узагальнень, практичних рекомендацій з вивчення даного функціонального типу мовлення, сприятимуть кращому осмисленню сучасного стану наукової мови та шляхів її подальшого розвитку.

Література

1. Агафонова Н. В. Прогресс и традиции в науке / Н. В. Агафонова. — М. : Изд-во МГУ, 1991. — 129 с.
2. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко. - 3-е вид., стер. - К. : Знання-Прес, 2003. — 259 с.
3. Флоренский П.А. Философия, наука, техника. —Препринт. — Л., 1989.
4. Serres M. Éléments d'histoire des sciences. — P. : BORDAS, 1989. — 575 p.
5. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури: [Навч. посібник]. — Х: Основа, 1990. — 223 с.
6. Rousseau P. Histoire de la science. — P. : Fayard, 1945. — 823 p.
7. Pichot A. Naissance de la science. Tome 1-2. — P.: Gallimard, 1991.
8. Ліндсей Дж. Коротка історія культури. — В двох томах. — Том 2. — К: Мистецтво, 1995.
9. Радциг С. И. История древнегреческой литературы. Учебник для филол. спец. ун-тов — 5-е изд. — М. : ВШ, 1982. — 287 с.
10. Куманецкий К. История культуры древней Греции и Рима.— М.: ВШ, 1990. — 456 с.
11. Гаспаров М.Л. Культура Древнего Рима. В 2-х томах. — Т. 1 / Гаспаров М.Л., Позднякова Н.А., Соколов Г.И., Штаерман Е. — М.: Наука, 1985.
12. Глуценко Л.М. Интенсивность субстантивации прилагательных у Цицерона (на материале трактатов «De republica», «De legibus», «De finibus bonorum et malorum») // Иноземна філологія. — 1985. — №21. — С. 23-30.
13. Боровский Я.М. Латинский язык как международный язык науки (к истории вопроса). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.Philology.ru/linguistics3borovsky-91.htm>.
14. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. — М.: Издательство литературы на иностр. яз., 1956. — 218 с.
15. Walter H. L'évolution des langues de la communauté scientifique. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.cslf.gouv.qc.ca/bibliotheque-virtuelle/publication>.
16. Morvan P. Dictionnaire de l'informatique. — P. Larousse, 1995. — 351 p.

Виктор Мотрук

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЯЗЫК НАУКИ В ИСТОРИЧЕСКОМ РАССМОТРЕНИИ

Аннотация. В динамичном XXI в. роль методологической культуры исследователей, их способности критического осмысления, научного обоснования и творческого применения определенных норм и методов познания становится все весомее. Научная деятельность требует большего умственного труда, большего стремления к саморазвитию, более глубокого осмысления анализируемого материала. Она острит внимание к языковой культуре исследователя. В статье проанализирована проблема международного языка науки. Рассмотрен вопрос о соотношении науки и языка научной деятельности, дано их определение. Отмечена важная роль национального языка как фактора развития науки. Подчеркивается, что сочетание синхронной и диахронной перспектив исследования позволяет сформировать целостную картину становления и функционирования международного языка науки. Анализируются примеры межкультурного и межъязыкового взаимодействия родственных и неродственных языков научного общения.

Ключевые слова: язык международного научного общения, межъязыковые контакты, диахроническое исследование научного языка, информационное общество.

Motrouk Victor

LES LANGUES DE LA COMMUNAUTE INTERNATIONALE SCIENTIFIQUE VUES DANS L'OPTIQUE HISTORIQUE

Annotation. Dans le XXI-ème siècle, le rôle de la culture méthodologique des savants et chercheurs, leurs capacités de l'analyse critique, de la justification scientifique, de l'emploi créateur des normes et méthodes cognitives devient de plus en plus important. Les activités scientifiques exigent une intense activité mentale, un plus grand désir d'auto-développement, une meilleure compréhension du matériau analysé. L'activité scientifique attire de même l'attention sur la question de la possession de la langue par le chercheur.

Dans notre communication nous avons mis à l'analyse le problème de la langue internationale des sciences. On a envisagé le problème de la relation entre la science et la langue des activités scientifiques et on leur a donné la définition. On a remarqué le rôle très important de la langue nationale comme facteur du développement de la science. On constate que la combinaison des perspectives synchronique et diachronique de la recherche permet de image complète de la naissance et du développement de la langue des sciences internationale. Nous analysons les exemples des relations interculturelles et interlinguistiques des langues de la communication scientifique apparentées et non-apparentées.

Mots-clés : la langue de la communication scientifique internationale, les contacts interlinguistiques, une étude synchronique et diachronique des langues des sciences, la société d'information.

Стаття надійшла до друку 30.05.2016 р.

Мотрук Віктор Петрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Олександра РОМАНЮК

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОРФОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЧОЛОВІЧОГО І ЖІНОЧОГО КОРПУСІВ НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЯ ГЕРОЇВ УКРАЇНСЬКОГО ДЕЙТИНГ-ШОУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016.

УДК 811.11-26+811.161.2

Романюк О. Компаративний аналіз морфологічних особливостей чоловічого і жіночого корпусів на матеріалі мовлення героїв українського дейтинг-шоу; 9 стор.; бібліографічних джерел – 27; мова – українська.

Анотація. Статтю присвячено опису і порівняльному аналізу морфологічних особливостей чоловічого і жіночого корпусів. Матеріалом дослідження вперше стало реальне і сучасне мовлення героїв українського дейтинг-шоу "Холостяк", 3-й сезон. Компаративний аналіз частоти вживання частин мови жіночого і чоловічого корпусів, представлених у відсотковому співвідношенні, зумовив визначення подібностей і відмінностей у чоловічому і жіночому мовленні. Виявлено, що сучасне реальне чоловіче і жіноче мовлення визначається незначною диференціацією, що унеможливує виділення характерних морфологічних ознак гендеру.

Ключові слова: чоловічий корпус, жіночий корпус, морфологічні ознаки гендеру, частини мови, дейтинг-шоу.

Історично сформований у свідомості суспільства розподіл чоловіків і жінок на «сильних і домінуючих» та «слабких і покірних» відповідно, змінився внаслідок цивілізаційного прогресу і вже на початку ХХІ століття перед суспільством постало питання щодо досягнення рівності між чоловіком і жінкою в усіх сферах життя. Рівноправну участь жінок і чоловіків у політичному та економічному житті сучасне суспільство вважає необхідною умовою прогресу в соціально-економічному розвитку, розв'язанні актуальних політичних, культурних, етнічних, а також соціально-психологічних проблем. Внаслідок цього, у багатьох розвинених країнах світу відбувається глобальне переосмислення соціальної ролі чоловіка і жінки у суспільстві, і через це перед вченими актуальним залишається питання про наявність відмінностей у стилі одягу, способах життя, манерах, захопленнях, прагненнях і мовленнєвій поведінці, зумовлених гендерною приналежністю. У сучасній лінгвістиці одна з найпривабливіших тем дослідження є особливості прояву гендеру у мовленні, тому багато вчених досліджували це питання на прикладах різного матеріалу. Так, різноманітні особливості прояву гендеру досліджували вчені-лінгвісти: Біла Н.В., Гвоздева Г. А., Гречушнікова Т. В., Денисова І. В., Іванченко Г. В., Савкіна І. Л., Фатеева Н. А. – на матеріалі художніх творів [1; 5; 8; 12; 14; 22; 27]; Ветлицька О. В., Городнікова М. Д., Гуссейнова І. А., Милосердова О. В., Полубіченко Л. В., Томська М. В. – на матеріалі рекламних текстів [3; 6; 10; 19; 21; 26]; Вакурова О. П., Захарова Т. М., Назарова Е. Д. – на матеріалі Інтернет-чатів [2; 13; 20]; Біла Н. В., Гриценко Е. С., Двинянинова Г. С., Каюмова Е. Р., Кириліна А. В., Серова І. Г. – на матеріалі засобів масової інформації [1; 9; 11; 16; 17; 23]; Ганіна В. В., Горошко Е. И., Карташкова Ф. И., Крейдлін Г. Е., Сте-

рнін І. А., Табурова С. К. досліджували специфіку вербальної і невербальної комунікативної гендерної поведінки [4; 7; 15; 18; 24; 25].

Однак, лінгвістичні особливості прояву гендеру на матеріалі сучасного реального усного мовлення досі не досліджувались, тому матеріалом нашого дослідження ми обрали мовлення учасників українського дейтинг-шоу "Холостяк", 3-й сезон, випуски 1-12, представленого до ефіру в 2013 році. Вибір вищезазначеного матеріалу дослідження зумовив створення двох корпусів, жіночого і чоловічого, в яких мовлення учасників є сучасним і реальним. Хотілося б відзначити, що переважна більшість вчених розглядає особливості прояву гендеру на різних мовних рівнях, а саме фонологічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному. В даній статті ми плануємо розкрити морфологічний рівень прояву гендеру.

З метою опису морфологічних особливостей мовлення учасників дейтинг-шоу "Холостяк", 3-й сезон, під час перегляду випусків 1-12 ми записували їхні діалоги. У результаті ми отримали записаний текст, який розподілили на жіноче мовлення і чоловіче мовлення, відповідно до статі мовця, таким чином створивши два корпуси: чоловічий та жіночий.

Отже, **мета** даної статті полягає в описі морфологічних особливостей чоловічого та жіночого корпусів на матеріалі мовлення учасників дейтинг-шоу "Холостяк", 3-й сезон, випуски 1-12. **Об'єктом** даного дослідження є морфологічні особливості жіночого та чоловічого мовлення. Відповідно, **предметом** даного дослідження є частини мови, які функціонують в чоловічому та жіночому корпусах. Основні **методи**, які були використані в статті – методи експертної оцінки, один із статистичних методів рангової кореляції, ряд методів аналізу тексту корпусів.

Як відомо, в морфології всі слова розподіляються на певні класи (групи), які називаються частинами мови. Частини мови виділяються за наступними ознаками: 1) лексичне значення (що означає частина мови, напр. прикметник виражає ознаку предметів); 2) синтаксична роль (які синтаксичні функції виконує частина мови в реченні, напр. підмет, присудок); 3) розряди за значенням (на які групи слів підрозділяється); 4) морфологічні ознаки (за якими параметрами (час, вид, рід, та інше) змінюється частина мови). Відповідно до вищезазначених ознак, всі частини мови поділяються на самостійні (повнозначні), службові (неповнозначні), й окрему групу складають вигуки. До самостійних частин мови відносять іменник, прикметник, дієслово, числівник, займенник, прислівник; до службових – прийменник, сполучник, частку. За поданою загальноприйнятою класифікацією частин мови, розглянемо чоловічий і жіночий корпуси.

Відповідно до нашого дослідження, жіночий корпус представлений 24513 одиницями, а чоловічий – 22466 одиницями. Загальна кількість одиниць – 46979. Для виявлення найбільш вживаних частин мови в жіночому і чоловічому корпусі ми використовували програму AntConc3.4.4w 2014 року. Для більш зручного обчислення вищенаведену класифікацію частин мови представимо у спрощеній формі, а саме: іменник (**N**), прикметник (**Adj**), дієслово (**V**), числівник (**Num**), займенник (**Pron**), прислівник (**Adv**), прийменник (**Prep**), сполучник (**Conj**), частка (**Part**), вигук (**Inter**).

Отже, представимо отримані результати підрахунків жіночого корпусу у порядку зменшення частоти вживання (Freq): 1) **V** (Freq = 8432); 2) **N** (Freq = 6912); 3) **Adv** (Freq = 2671); 4) **Adj** (Freq = 2451); 5) **Pron** (Freq = 2304); 6) **Num** (Freq = 480); 7) **Prep** (Freq = 480); 8) **Conj** (Freq = 333); 9) **Inter** (Freq = 232); 10) **Part** (Freq = 218). Обчисливши частоту вживання частин мови жіночого корпусу, необхідно визначити наведені результати у відсотковому співвідношенні: якщо загальна кількість одиниць жіночого корпусу складає 24513, тобто 100%, то відсоток кожної частини мови наступний: 1) **V** = 34,4%; 2) **N** = 28,2%; 3) **Adv** = 10,9%; 4) **Adj** = 10%; 5) **Pron** = 9,4%; 6) **Num** = 1,96%; 7) **Prep** = 1,96%; 8) **Conj** = 1,36%; 9) **Inter** = 0,94%; 10) **Part** = 0,88%. Таким чином, представимо отримані дані відсоткового співвідношення частин мови жіночого корпусу на малюнку 1.

Мал. 1. Відсоткове співвідношення частин мови жіночого корпусу

Аналіз малюнку доводить, що найчастіше жінки у реальному мовленні вживають дієслова, а найрідше – частки, відповідно – 34,4% і 0,88% від усього досліджуваного матеріалу.

Представимо отримані результати підрахунків чоловічого корпусу у порядку зменшення частоти вживання (Freq): 1) **V** (Freq = 7278); 2) **N** (Freq = 6695); 3) **Adv** (Freq = 2606); 4) **Adj** (Freq = 2156); 5) **Pron** (Freq = 2112); 6) **Part** (Freq = 471); 7) **Num** (Freq = 338); 8) **Conj** (Freq = 293); 9) **Inter** (Freq = 269); 10) **Prep** (Freq = 248). Обчисливши частоту

вживання частин мови чоловічого корпусу, необхідно визначити наведені результати у відсотковому співвідношенні: якщо загальна кількість одиниць чоловічого корпусу складає 24513, тобто 100%, то відсоток кожної частини мови наступний: 1) **V** = 32,4%; 2) **N** = 29,8%; 3) **Adv** = 11,6%; 4) **Adj** = 9,6%; 5) **Pron** = 9,4%; 6) **Part** = 2,1%; 7) **Num** = 1,5%; 8) **Conj** = 1,3%; 9) **Inter** = 1,2%; 10) **Prep** = 1,1%. Таким чином, представимо отримані дані відсоткового співвідношення частин мови чоловічого корпусу на малюнку 2.

Мал. 2. Відсоткове співвідношення частин мови чоловічого корпусу

Аналіз малюнку доводить, що найчастіше чоловіки у реальному мовленні вживають дієслова, а найрідше – прийменники, відповідно – 32,4% і 1,1% від усього досліджуваного матеріалу.

Компаративний аналіз отриманих даних стратифікації частин мови чоловічого і жіночого корпусів представимо у таблиці 1.

Таблиця 1

Компаративний аналіз морфологічних особливостей чоловічого і жіночого корпусів

Жіночий корпус		Чоловічий корпус		Різниця (%)
Частина мови	Частота вживання (%)	Частина мови	Частота вживання (%)	
Дієслово	34,4	Дієслово	32,4	2
Іменник	28,2	Іменник	29,8	1,6
Прислівник	10,9	Прислівник	11,6	0,7
Прикметник	10	Прикметник	9,6	0,4
Займенник	9,4	Займенник	9,4	0
Числівник	1,96	Числівник	1,5	0,46
Прийменник	1,96	Прийменник	1,1	0,86
Сполучник	1,36	Сполучник	1,3	0,06
Вигук	0,94	Вигук	1,2	0,26
Частка	0,88	Частка	2,1	1,22

Проаналізувавши отримані дані морфологічних проявів гендеру, ми прийшли до таких висновків: сучасне реальне чоловіче і жіноче мовлення визначається настільки незначною диференціацією, тобто різниця між вживанням частин мови чоловічого та жіночого корпусів становить від 2% до 0%, що унеможливує виділення характерних морфологічних ознак гендеру. Ми вважаємо, що це зумовлено тим, що в сучасному суспільстві роль жінки вже давно не обмежується виконанням обов'язків по дому, доглядом за дітьми, їх вихованням і задоволення потреб чоловіків, тому що така позиція вже давно вважається застарілою. Сьогодні положення жінки в суспільстві розглядається не тільки як домогосподарки, вірної дружини

і хорошої матері, але першочерговим є соціальний статус. Перш ніж присвячувати себе шлюбу, більшість жінок намагаються стати незалежними у фінансовому плані, зробити кар'єру тощо. Задача жінки у сучасному суспільстві – це в першу чергу, досягнення успіхів у роботі, кар'єрний ріст, матеріальна незалежність і лише потім – статус дружини і матері. Таким чином відбувається переосмислення цінностей в суспільстві, що й накладає свій відбиток на мовленні "слабкої" статі.

У подальших дослідженнях планується ретельне вивчення чоловічого і жіночого сучасного реального мовлення та аналіз інших мовних рівнів, а саме: лексичного, синтаксичного та стилістичного, з метою зіставлення.

Література

1. Белая Н. В. Гендер как фактор социальных отношений в английской, американской и русской лингвокультурах : диссертация... кандидата филологических наук : 10.02.19 / Белая Наталия Викторовна.- Москва, 2009.- 165 с.
2. Вакурова Е. П. Особенности речевого поведения коммуникантов, обусловленные влиянием гендерной идеологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-rechevogo-povedeniya-kommunikantov-obuslovlennye-vliyaniem-endernoi-ideologii>
3. Ветлицкая Е. В. Лингвистическая репрезентация гендерных стереотипов в рекламе: На материале англоязычных и русскоязычных текстов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/lingvisticheskaya-reprezentatsiya-gendernykh-stereotipov-v-reklame-na-materiale-angloyazychn>
4. Ганина В. В. Невербальные компоненты коммуникации, отражающие эмоциональные реакции человека: гендерный аспект [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/neverbalnye-komponenty-kommunikatsii-otrazhayuschie-emotsionalnye-reaktsii-cheloveka-gendernyy-aspekt#ixzz4A2UZvN3J>
5. Гвоздева А. А. Языковая картина мира: лингвокультурологические и гендерные особенности (На материале худ. произв. рус. и англ. авторов) : Дис.... канд. филол. наук : 10.02.19 / А. А. Гвоздева. – Тамбов, 2003. – 151 с.
6. Городникова М. В. Гендерный фактор и распределение социальных ролей в современном обществе (на материале брачных объявлений) / М. В. Городникова // Гендерный фактор в языке и коммуникации: Сб. науч. трудов. Вып 446. – М.: МГЛУ, 1999. – С. 36– 44.
7. Горошко Е. И. Особенности мужских и женских вербальных ассоциаций / Е. И. Горошко // Гендер: Язык. Культура. Коммуникация. – М., 2002.-№1.-С. 77-86.
8. Гречушникова Т. В. Структурно-семиотические характеристики экспериментального поэтического текста: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Т.В. Гречушникова.– Тверь, 2006. – 199 с.
9. Гриценко Е. С. Язык как средство конструирования гендера: дисс. ... д-ра филол. наук / Е. С. Гриценко. – Новгород, 2005. – 405 с.
10. Гусейнова И.А., Томская М.В. Гендерный аспект в текстах современной рекламы (на материале журнальной прессы ФРГ) / И.А. Гусейнова, М.В. Томская // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 81-92.
11. Двинянинова Г. С. О гендерной ориентации в британской прессе / Г. С. Двинянинова // Гендер: язык, культура, коммуникация. – Москва, 2001. – С. 173-179.
12. Денисова И. В. Особенности передачи гендерного аспекта в переводе художественного произведения: дисс. ... канд. фил. наук. 10.02.19 / И.В. Денисова. – Челябинск, 2011. – 183 с.
13. Захарова Т. Н. Семиотические средства выражения гендера в тексте на электронном носителе (на материале немецких чатов): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т. Н. Захарова. – М., 2006. – 27 с
14. Иванченко Г. В. "Мужское" и "женское" в поэзии и прозе глазами "наивного читателя"/ Г. В. Иванченко // Библиотечное дело. – 2009. – № 10. – С. 10-14.
15. Карташкова Ф. И. Гендерная специфика коммуникативного жанра "ФЛИРТ" (на материале англоязычных художественных произведений) / Ф. И. Карташкова // Психолінгвістика. – 2012. – Вип. 9. – С. 192-197. – Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_9_30.
16. Каюмова Э. Р. Сопоставительный анализ языковых особенностей женских и мужских глянцевого журналов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/sopostavitelnyy-analiz-yazykovykh-sobennostei-zhenskikh-i-muzhskikh-glyantsevykh-zhurnalov>
17. Кирилина А. В. Гендерные аспекты массовой коммуникации / А. В. Кирилина // Гендер как интрига познания: Сб. статей.– М., 2000. – С. 47– 80.
18. Крейдлин Г. Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации.– М.: Языки славянской культуры, 2005. – 255 с.
19. Милосердова Е.В. Прагматика речевого общения / Е. В. Милосердова. – Тамбов, 2001. – 121 с.
20. Назарова Е. Д. Гендер адресата как прагматический фактор коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/gender-adresata-kak-pragmaticeskii-faktor-kommunikatsii>
21. Полубиченко Л. В. Мужской и женский язык рекламы / Л. В. Полубиченко // Вестник МГУ. Сер. 19. – Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 2000. – № 2. – С. 48-97.
22. Савкина И. Л. Идентичность и модели женственности в дневнике «приживалки» (Е. Попова. Из московской жизни 40-ых годов) / И. Л. Савкина // Гендер: Язык, Культура, Коммуникация. – М., 2002.– С. 274 -280.
23. Серова И. Г. Гендер. Язык. Ментальность: Монография / И. Г. Серова. – Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, 2006. – 217 с.

24. Стернин И. А. Общение между мужчинами и женщинами / И. А. Стернин. – Воронеж, 2002. – 34 с.
25. Табурова С. К. Эмоции в речи депутатов бундестага: мужские и женские предпочтения / С. К. Табурова // Гендер как интрига познания. – М.: Рудомино, 2000. – С. 186 – 191.
26. Томская М.В. Гендерная характеристика социальной рекламы (Вербальные и невербальные компоненты) / М. В. Томская // Гендер: Язык, Культура, Коммуникация. – М., 2002. – С. 294 – 300.
27. Фатеева Н.А. Языковые особенности современной женской прозы. Подступы к теме / Н.А. Фатеева // Русский язык сегодня: Сб. ст. Вып.1. – М., 2000. – С. 573–586.

Александра Романюк

КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ МУЖСКОГО И ЖЕНСКОГО КОРПУСОВ НА МАТЕРИАЛЕ РЕЧИ ГЕРОЕВ УКРАИНСКОГО ДЕЙТИНГ-ШОУ

Аннотация. Статья посвящена описанию и сравнительному анализу морфологических особенностей мужского и женского корпусов. Материалом исследования впервые стала реальная и настоящая речь героев украинского дейтинг-шоу "Холостяк", 3-й сезон. Компаративный анализ частоты употребления частей речи женского и мужского корпусов, представленных в процентном соотношении, обусловил выявление сходств и различий в мужской и женской речи. Сделан вывод о том, что современная реальная мужская и женская речь определяется незначительной дифференциацией, что делает невозможным выделение характерных морфологических признаков гендера.

Ключевые слова: мужской корпус, женский корпус, части речи, морфологические признаки гендера, дейтинг-шоу.

Romaniuk Olexandra

COMPARATIVE ANALYSIS OF MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE MALE AND FEMALE HOUSINGS ON THE MATERIAL OF SPEECH OF HEROES OF THE UKRAINIAN DATING SHOW

The article is devoted to the description and comparative analysis of the morphological features of the male and female corpora. Within the framework of our study we have chosen the real spoken language performed by the contestants of the dating show "Bachelor UA", the 3rd season, which has not been studied yet. The statistical data enable to conclude about morphological similarities and differences of a real contemporary male and female speech. It was revealed that male and female speech is insignificantly different in terms of the parts of speech usage.

Key words: male corpus, female corpus, parts of speech, morphological characteristics of gender, new dating show.

Стаття надійшла до редакції 1.06.2016 р.

Романюк Олександра Сергіївна – PhD, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства факультету лінгвістики та перекладу Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса).

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 811-11

Гладка В. Лінгвокультурологічний підхід у вивченні фразеологізмів французької мови; 13 стор.; кількість бібліографічних джерел – 38; мова – українська.

Анотація. Національно-культурна специфіка фразеологізмів дозволяє трактувати їх як лінгвокультуреми, які відображають світобачення і національну культуру соціуму. Виходячи зі значення компонентів, автор проводить типологію французьких фразеологічних лінгвокультурем. Розглядається також питання доцільності зарахування фразеологізмів до класу стереотипів.

Ключові слова: лінгвокультурологічний підхід, лінгвокультурема, фразеологізм, стереотип.

У другій половині – кінці ХХ ст. мовознавство “переживає” певного роду антропологічну революцію, звернувшись до ґрунтовних досліджень того, як відображаються у мові процеси світосприйняття, хоча зв’язок мови й культури був об’єктом наукових розвідок ще ХІХ ст. (Л. і В. Гримм, Ф. І. Буслаєв, О. М. Афанасьєв, О. О. Потебня, О. Д. Поліванов та ін.). На початку минулого століття лінгвіст і культуролог Є. Сепір говорить про мову як про “суворо соціалізовану частину культури й засіб для вираження її значення” [23], а дещо пізніше Б. Уорф констатує: “Ми виокремлюємо в світі явища ті чи інші категорії і типи зовсім не тому, що вони [категорії і типи] очевидні; навпаки, світ постає перед нами як калейдоскопний потік вражень, який повинен бути організованим нашою свідомістю, а значить – загалом мовною системою, яка зберігається в нашій свідомості «...». Ми натрапляємо в такий спосіб на новий принцип відносності, який говорить, що подібні фізичні явища дозволяють створити подібну картину всесвіту лише за умов подібності або, принаймні, за умов співвіднесеності мовних систем» [28, с. 174]. Про те, що «осмислити світ, знаходячись у відносному полоні мовної картини світу, значить визначити інтелектуальне й емоційно-ціннісне відношення людини до світу в певному культурно-мовному соціумі, де кожний народ по-своєму нарізує і ділить світ», говорить також Х. Ортега-і-Гассет [21].

У свідомості людини, згідно міркувань лінгвістів, реальний світ даний у тій мірі, в якій він відображений у мові. Адже кожна мова відображає реальний світ по-своєму, закладаючи тим самим мовну картину світу, яка визначає специфіку національного світобачення. “Мова стає дедалі більше цінним орієнтиром при науковому вивченні певної культури, – зазначає Є. Сепір. «...» Сітка культурних моделей, цивілізації індексується у мові, яка виражає цю цивілізацію. Найважче думати, що можна зрозуміти важливі концепти культури шляхом лише спостереження без урахування мовного символізму, який робить ці

контури значущими й зрозумілими для суспільства” (цит. за: [14, с. 25]).

У такий спосіб учення В. фон Гумбольдта, концепція Л. Вейсгербера, гіпотеза лінгвістичної відносності Є. Сепіра й Б. Уорфа, концепція неогумбольдтианства, антропологічні й культурологічні дослідження національного світосприйняття і мови, в якій “завжди знаходимо сплав питомо мовного характеру з тим, що сприйнято мовою від характеру нації” [11, с. 373] – усе це, власне, й заклало фундамент лінгвокультурології як єдиної науки про культуру й мову. Відтак, лінгвокультурологія, як суміжна з етнолінгвістикою і соціолінгвістикою галузь мовознавства, вивчає “взаємозв’язок і взаємодію культури й мови в їхньому функціонуванні й відображає цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їхнього мовного та позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів і орієнтовно на сучасні пріоритети та культурні настанови (системи норм і суспільних цінностей)” [8, с. 126]. Вона має на меті створити цілісну картину культурного впливу на мову й мовлення з огляду на глибинні семантичні рівні культурної репрезентації, а також на системне представлення одиниць мови й культури в їхній кореляції та взаємодії [19, с. 30].

Саме в цій площині поширення набуває термін *лінгвокультурема*, як мовне вираження реалії, що виявляється в окремій групі знаків мовної картини світу, що містять сукупність ознак культурологічного фонду певного етносу [5; 10], як “вербальний репрезентант загальнонародського чи національно-культурного концептуального образу мовної свідомості, який містить культурно значущу інформацію як в цілому, так і в одному з її значень – денотативному, сигніфікативному або конотативному” [18, с. 8–9]; як “проекція елемента культури в мовному знакові” [9]. До лінгвокультурем відносять назви предметів, понять, концептів однієї лінгвокультурної спільноти, яких не можна зустріти (або які зустрічаються в іншому вигляді) у представників іншої лінгвокультури [5]. Лінгвокультуреми, визначаючи моральні, інтелектуальні та ху-

дожні цінності нації, риси її менталітету, за словами В.В. Жайворонок, суттєво розширюють традиційні межі реалікона [12, с. 8]. Дотримуючись думки про те, що “розчинена” в мові культура “пронизує” повною мірою структуру й систему останньої, мовознавці, крім слів-реалій (наприклад, укр. *козак, галушки*, фр. *un cotillon* (старомодна спідниця), *du brie* (вид сиру) тощо), включають до поняття “національна культура” інші мовні явища, серед яких чільне місце посідають ФО.

Фразеологічно орієнтований напрям, як один з основних у сучасній лінгвокультурології, вивчає культурно маркований зміст ФО різних мов. Входячи до загальної системи мови, фразеологія вважається найціннішим лінгвістичним спадком, у якому відображаються бачення світу й національна культура соціуму, а також ФО є носієм і джерелом національно-культурної інформації. Вона акумулює колективний досвід, який передається з покоління в покоління, дозволяє досліджувати далеке минуле не лише мови, а й історії і культури її носіїв, дає можливість говорити про культурно-національну рефлексію суб'єкта. Саме тому у фразеологічному фонді, за словами лінгвістів, національна самобутність мови отримує найяскравіший і безпосередній прояв [7, с. 301]. Фразеологічний склад мови, як визначає його В. М. Телія, це – “дзеркало, в якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість” [25, с. 9].

Відповідно до вищевикладених міркувань, ФО тлумачать як “лінгвокультурологічні одиниці, в яких відображено світосприйняття того чи іншого лінгвокультурного суспільства” [2, с. 79]; як носія культурно-національної конотації, образна мотивованість яких безпосередньо пов'язана зі світосприйняттям народу-носія мови [25, с. 214–215]. Згідно “фонової теорії”, фразеологізми є “не лише номінативними одиницями, а й сховищем і способом передачі інформації про культуру та історію народу” [7].

Сучасна російська дослідниця Л. О. Лебедева, зокрема, зауважує, що національно-культурна специфіка ФО представлена як у плані вираження, так і в плані змісту. У плані вираження вона виявляється у наявності в їх складі особливих культурних маркерів, тобто безеквівалентної предметної лексики, етнонімів, топонімів, архаїзмів тощо, які вимагають етимологічний або історико-культурний коментар при перекладі; а в плані змісту – в денотативній співвіднесеності образу й супровідних його конотаціях, які й відображають “національний колорит” [16, с. 66]. Вивчаючи національну своєрідність ФО на основі їхнього фразеологічного значення, Ю.П. Солодуб вважає, що основу семантики цих мовних одиниць становить фразеологічний образ, який, власне, й зберігає національну специфіку фразеологізму, відому лише одному народу, представникам однієї нації” [24, с. 58].

Дійсно, національна специфіка лінгвокультурної картини світу французького етносу досить яскраво виражена у фразеологічних зворотах типу *faire le Jacques* “клеїти дурня; поводитися безглуздо”, *être Gros-Jean comme devant* “бути обманутим марними сподіваннями; бути розчарованим”, *C'est Gros-Jean qui en remonte à son curé* “Це – невіглас, який лізе в справу, в якій мало тямить”, які містять у своїй структурі питомі власні назви *Jacques* та *Jean*, що традиційно символізують “простачка”, “дурника” або “невдачу”.

Розробляючи теорію фразеологічних лінгвокультурем, услід за деякими мовознавцями (О. С. Бухонкіна [4, с. 9], Р. О. Каракевич [13] та ін.), можемо виокремити їх кілька типів, а саме:

1) фразеологічна лінгвокультурема-реалія, яка містить у своїй структурі національний, або культурний, артефакт, який розуміють як “втільнення певної культурної форми в конкретному матеріальному продукті, поведінці, художньому творі, інформаційному повідомленні або оцінному судженні” [20, с. 7; 29, с. 199]. Так, ФО *être bon (à mettre) pour Charenton* “збожеволіти” містить назву міста *Charenton*, в якому знаходився притулок для душевнохворих, прототип сучасних психіатричних лікарень. Запозичений з італійської мови військовий термін *chamade* (< іт. *chiamada* “заклик; сигнал”) входить до складу ФО *battre la chamade* “сильно битися, калатати (про серце)”, в основі образно-мотиваційної бази якої лежить сигнал барабанів і труб, який сповіщав про капітуляцію обложених.

2) фразеологічна сигніфікативна лінгвокультурема, в якій виражається культурно значуща інформація. Найкраще ця особливість ФО виявляється при аналізі аналогічних денотативних ситуацій у різних мовах. Так, французька ФО *voir des éléphants roses* (досл. “бачити рожевих слонів”) відповідає українській ФО *напитися до (зелених) чортків*, тобто “бути в стані сильного алкогольного сп'яніння”, але їхні сигніфікати відрізняються образною основою (пор. фр. *слони* – укр. *чорти*). Аналогічну пару формують відповідно французька і українська ФО *écrire comme un chat* (досл. “писати як кіт”) – *писати як курка лапою*, у яких денотативна ситуація однакова – “писати нерозбірливо, неохайно”, а сигніфікати – різні (пор. фр. *kit* – укр. *курка*).

3) фразеологічна символіко-поведінкова лінгвокультурема, яка виконує функцію етикетних формул (звернення, прохання, порівняння, побажання тощо), що можуть виражати певні ціннісні настанови певної лінгвокультури. ФО цього типу можуть виконувати роль стереотипів, які лежать в основі національної культури, зокрема, французького етносу. Так, ФО *filer (partir) à l'anglaise* “піти непомітно, не сказавши «до побачення»”, *être soûl comme un Polonais* “бути дуже п'яним”, *être fort comme un Turc* “бути дуже сильним” відображають сприйняття (хоча нерідко й помилкове) і оцінку французами інших етносів. Символіко-поведінковий елемент ши-

роко представлений у пареміях французької мови, наприклад: *Il ne faut pas juger de l'arbre par l'écorce* “Не суди по одежі” застерігає від помилкових рішень або висновків, а *Araignée du matin, chagrin; araignée du soir, espoir* “Побачиш павука вранці – буде лихо, а ввечері – надія” відображає віщування лиха чи надії на щось хороше.

4) фразеологічна символіко-предметна лінгвокультурема, яка містить у своїй структурі певний символ, який передає важливу інформацію про особливості бачення світу тією чи іншою лінгвокультурою. Зазначимо, що найяскравіше лінгвокультурну маркованість передають зооніми, флороніми, колористична лексика тощо. Так, у французькій мові *chèvre*, *f* “коза” асоціюється з різкою, злою, неприємною людиною, якій властиві непередбачуваність і буйність (навіть, французький іменник *caprice*, *m* “каприз, примха” походить від лат. *capra* “коза”), що, власне, й породило низку іменникових колокацій (напр.: *une chèvre coiffée* “негарна жінка”, *sauts de chèvre* “безладні стрибки”) та дієслівних ФО (напр.: *prendre la chèvre*, *avoir sa chèvre* “гарячкувати через дрібниці”, *devenir chèvre* “роздратуватися”, *faire devenir (gober sa) chèvre* “вивести із себе, розлютити”) з негативною конотацією. Символізуючи у французькій культурі нерозумність і впертість, іменник *un âne* “осел” лежить в основі значної кількості дієслівних ФО (напр.: *passer pour un âne* “походити на дурника”, *faire l'âne pour avoir du son* “прикидатися дурником задля якоїсь вигоди”) та колокацій типу *bonnet d'âne* “чепчик з довгими вушками”, який надає дурнуватою вигляду людині, яка його носить.

У такий спосіб лінгвокультуреми можна розглядати як вербальні репрезентанти національно-культурного концептуального образу мовної свідомості, у якій діалектично пов'язані лінгвальний і екстралінгвальний змісти.

Ще одним з важливих питань, які постають у площині лінгвокультурологічного підходу, є доцільність зарахування ФО до культурних стереотипів. Загалом призначення стереотипів убачають у стабілізації і ідентифікації угруповання як єдиного етносу, акумуляції і систематизації соціокультурного й історичного досвіду етносу, трансляції знань носіїв певної мови від покоління до покоління, захисту групових інтересів, своєрідності національної культури в умовах міжетнічних контактів тощо (В.А. Маслова, A. Chauvin, Bl.-N. Grünig, Ch. Scharira, та ін.). В основі формування етнічної свідомості й культури, як регуляторів поведінки, як стверджує В.А. Маслова, лежать як вроджені, так і набуті в процесі соціалізації фактори – культурні стереотипи, які засвоюються з того моменту, як тільки людина починає ідентифікувати себе з певним етносом, певною культурою і усвідомлювати себе її елементом [17, с. 110]. Відповідно, стереотипізація досвіду розглядається як механізм збереження й передачі етнічної традиції,

зафіксованої в системі культурних норм, цінностей та установок. В.В. Красних, зокрема, вважає, що стереотип, як деяке представлення фрагмента дійсності, як фіксована ментальна картинка, виконує прескриптивну та предикативну функції, тобто є сукупністю обов'язкових, передбачуваних, істотних та стійких ознак інтерпретованих в етносвідомості понять, явищ, ситуацій тощо [15, с. 178–183].

Водночас вживання терміну *стереотип* відносно ФО викликає певні заперечення з боку науковців. Підґрунтям дискусій виступає насамперед його полісемічність, адже ним послуговуються не лише лінгвісти, а й науковці інших галузей, зокрема соціології, психології, етнографії, культурології, літературознавства, когнітології, внаслідок чого він покриває доволі різномірні явища. Так, у соціології (звідки, власне, він і був запозичений) стереотип застосовувався переважно “з метою опису певної думки, закріпленої у суспільстві за відповідними явищами, найчастіше за різними соціальними групами та членами цих груп (...) Групі людей стереотипи приписували ті чи інші позитивні або негативні ознаки, риси характеру, особливості поведінки, культурні звички” [1, с. 97]. Аналізуючи вплив знань про предмет на його оцінку та сприйняття, американський соціолог U. Lippman кваліфікує стереотип як “образ у голові людини й думки про це” [33, с. 14–16]. У такий спосіб, засвоюючись у процесі занурення людини до певного соціуму й культури, стереотипи виконують три основні соціальні функції, а саме: 1) когнітивну – засвоєння певної схеми допомагає людям орієнтуватися, хто є хто; 2) афективну (емоційну) – створення установок проти інших; 3) суспільну – підтримка внутрішньої єдності групи відносно інших груп [36].

Фіксація стереотипів у мовних одиницях і знакових продуктах природної мови, як зауважує В. А. Маслова, створює підґрунтя для тлумачення стереотипу як “явища мови й мовлення”, що є “стабілізуючим фактором, який дозволяє, з одного боку, зберігати й трансформувати деякі домінуючі складники культури, а з іншого – виявити себе серед “своїх” і водночас упізнати “свого” [17, с. 110]. Стереотип трактують як вербальне вираження переконання, спрямоване на соціальні групи або окремих представників цих груп, переконання, що має логічну форму судження та приписує певному класу осіб певні ознаки чи способи поведінки або заперечує їх, має тенденцію до емоційної оцінки, виражається в безапеляційній, спрощеній й узагальненій формі [35, с. 28]. На думку Н. Putnam, стереотип є “вербалізованим фрагментом знань, співвідносним з культурою”; “конвенційною ідеєю у повсякденному мовному узусі” [34, с. 249]. Польський лінгвіст A. Schaff, пов'язуючи походження і функціонування стереотипів з мовною діяльністю, також указує на їх вербальний статус: “Стереотипи завжди вербальні, оскільки завжди відтворені в змі-

сті певного слова або висловлення” [37, с. 36]. Є. Бартмінський розглядає стереотип як дискретну одиницю концептуалізації дійсності, спосіб ментальної кореляції і репрезентації мовного знака [3].

У площині взаємозв'язку лінгвокультурології і когнітивної лінгвістики, (культурні) стереотипи розглядають як елементарні психічні утворення, детерміновані соціумом і культурою, впорядковані й зафіксовані структурою свідомості, фрагментом картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою та спрощеною стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища [1; 15]. Тому кваліфікація стереотипу суто як факту мови чи мовлення, на думку О.О. Селіванової, є необгрунтованою, адже стереотип – це насамперед структура свідомості, що відображається не лише в мовних знаках чи текстах, а й в інших семіотичних кодах культури (наприклад, авербальні стереотипи, репрезентовані в ритуалах, парамовах, мистецтві) [22, с. 287].

Таке визначення стереотипу перекреслює вербоцентристський підхід до стереотипізації і ставить під сумнів обов'язковість вербального представлення стереотипної когнітивної структури. Розглядаючи стереотипізацію насамперед як когнітивний процес, що може відповідним чином відобразитися в матеріальному субстраті мовного знака або іншого семіотичного коду культури, О. Акімова й А. Гудавичюс зауважують, зокрема, що в розумінні наукової школи Є. Бартмінського стереотипізація ототожнюється з концептуалізацією, а зміст стереотипу прирівнюється до значення мовної одиниці. На їхній погляд, таке широке тлумачення стереотипу не є лише мовним явищем [1, с. 98]. Невипадково деякі науковці поділяють стереотипи на стереотипи-спостереження, поведінкові та лінгвоментальні [27, с. 50]. І лише останні з них мають вербальні кореляції. Тому природа стереотипу не може бути суто вербальною.

Висловлюючи подібну думку, французький лінгвіст Ch. Fèvre-Pernet пропонує чітко розрізнити стереотипи думки (коли реферують до вірувань і розповсюджених усталених думок) та стереотипи мови, або лінгвальні стереотипи (коли йдеться про опис текстуальної матеріальної дійсності) [31, с. 3].

Зважаючи на вищесказане, ми цілком підтримуємо думку тих лінгвістів, які пропонують відокремити два поняття: стереотип як когнітивно-психічний процес, що регулює сприйняття і пізнання навколишньої дійсності, та стереотип як мовно-мовленнєве явище, що акумулює в собі успадковану соціокультурну інформацію або надбаний у процесі життєдіяльності досвід. А. Chauvin, наприклад, пропонує термін *вербальні стереотипи*, розуміючи під ними “будь-який наявний лексичний зв'язок, закріплений уже в лінгвістичній практиці” [30, с. 27]. З тих же причин Bl.-N. Grünig надає перевагу дефініціям *банальна формула* або *преконструктивна формула* на позначення стерео-

типних виразів, а паремії, цитати, рутини і т.п. вона називає *прийнятими сутностями* [32, с. 103–104].

Досліджуючи основні ознаки мовних стереотипів, лінгвісти називають насамперед образність, спрощеність, схематичність, цілісність, оцінність, символічність, суб'єктивність, категоричність. Як бачимо, більшість з них характеризують також ФО, що, власне, й зумовило розгляд останніх серед стереотипів. Так, про стереотипну природу культурно значущих ФО говорить В.М. Телія: “Стереотип [являє собою] колективну уяву, синтезуючу типові ситуації і властивості (...) стереотип співвідносний з найбільш глибокими ментальними структурами свідомого або позасвідомого (...) будучи вербалізованим, стереотип розташований над презентуючими його дискретними значеннями й формами мовних знаків (...) стереотип як категорія символарія культури залишає в них [фразеологізмах] сліди у вигляді усталеного відтворюваного за змістом і формою рефлексивно-інтерпретуючого зв'язку з настановами культури й у такий спосіб надає цим виразам культурно-смыслову ємність” [26, с. 93].

Основним критерієм мовних стереотипів Ch. Scharifa вважає їхню злитість, яка може породити граматичні вирази (тобто вирази, що можна замінити простим лексичним елементом), з одного боку, й стереотипні вирази (або формули), з іншого. Останні поділяються французькою дослідницею на 1) експресивні синтагматичні вирази, тобто стереотипні вирази, серед яких вона виокремлює літеральні (*haut et fort*), метафоричні (*se jeter à l'eau*), алюзійні вирази (*le cheval de Troie*) і кліше (*noir comme le charbon*); 2) ідіоматичні вирази (*prendre la clé des champs*); 3) стереотипні вислови, до яких належать паремії (прислів'я, приказки, адажі), апофтегми, афоризми, формули ввічливості, ритуальні формули, рутинні й ситуаційні фрази, слогани [38, с. 12–13].

Водночас, незважаючи на національно-культурну маркованість і відтворюваність ФО, аналіз фактичного матеріалу показав, що лише деякі ФО дійсно можна зарахувати до мовних стереотипів, але не стверджувати однозначно, що вони всі належать до цього класу мовно-мовленнєвих одиниць.

Підсумовуючи викладені вище міркування, ми цілком погоджуємося з тим, що кожна мова відображає національну ментальність і культурні цінності певного етносу; що кожна культура має ключові концептуально значущі мовні одиниці; що мовна особистість “занурюється” у тексти, “реалізується” і характеризується в них за допомогою мовних домінант, серед яких важливе місце належить ФО. Водночас, незважаючи на національно-культурну специфіку, ці мовні одиниці формують певного роду підсистему в будь-якій мові, виявляючи певні спільні закономірності. Виражаючи абстрактне через конкретне, узагальнене через

чуттєво й зорово сприйняте, вони виступають ніби формою рефлексії внутрішньомовної дійсності. Їхнє виникнення зумовлене потребою будь-якого мовного суспільства у яскравих засобах для пот-

реб комунікації, тобто вербального вираження почуттів, експресивних оцінок, способів емоційного впливу, яскравих і влучних характеристик людини, предметів, явищ тощо.

Література

1. Акімова Е. Еще раз о стереотипах в этнолингвистике / Е. Акімова, А. Гудавичюс // *Etnolingwistika. Problemy języka i kultury* / [red. J. Bartmiński. – Lublin, 2003. – V. 15. – S. 95–113.
2. Артемова А.Ф. Культурно-национальная специфика английских фразеологических единиц и ее сохранение при переводе / А.Ф. Артемова // *Университетские чтения. – Пятигорск: Пятигор. гос. лингв. ун-т, 2002. – С. 79–80.*
3. Бартоминський Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Е. Бартоминський. – М.: Индрик, 2005. – 512 с.
4. Бухонкина А.С. Типы асимметрии культурем (на материале французского и русского языков) / А.С. Бухонкина: автореферат диссертации на соискание учен. степени канд. филол. наук: специальность 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание”. – Волгоград, 2002. – 22 с.
5. Веденина Л.Г. Теория межкультурной коммуникации и значение слова / Л.Г. Веденина // *Иностранные языки в школе. – 2000. – № 5. – С. 72–76.*
6. Верещагин Е.М. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
7. Верещагин Е.М. Национально-культурная семантика русских фразеологизмов / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров // *Словари и лингвострановедение. – М.: Русский язык, 1982. – С. 89–98.*
8. Воробьев В.В. О статусе лингвокультурологии / В.В. Воробьев // *Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ (Братислава 1999): Доклады и сообщения российских ученых. – М.: 1999. – С. 96–117.*
9. Воробьев В.В. Лингвокультурология: монография / В.В. Воробьев. – М.: РУДН, 2008. – 336 с.
10. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1998. – 768 с.
11. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 450 с.
12. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: Нариси / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2007. – 262 с.
13. Каракевич Р.О. Лінгвокультурологічне дослідження фразеологізмів-лінгвокультурем / Р.О. Каракевич // *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія “Філологічні науки”. Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 58–62.*
14. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры / Мария Львовна Ковшова. – М.: Книжный дом “ЛИБРИКОМ”, 2012. – 456 с.
15. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В.В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
16. Лебедева Л.А. Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеографии: монография / Л.А. Лебедева. – Краснодар: КубГУ, 1999. – 196 с.
17. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
18. Медвідь Н.С. Лінгвокультуремі в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ ст.: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук: спеціальність 10.02.01 “Українська мова”. – К., 2009. – 21 с.
19. Ольшанский И.Г. Лингвокультурология в конце ХХ в.: итоги, тенденции, перспективы / И.Г. Ольшанский // *Лингвистические исследования в конце ХХ века: Сборник обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 26–55.*
20. Орлова Э.А. Артефакт как единица анализа социокультурной микродинамики / Э.А. Орлова // *Обсерватория культуры. – 2010. – № 5. – С. 4–10.*
21. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // *Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 68–81.*
22. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
23. Сепир Э. Избранные работы по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М.: Прогресс, 1993. – 656 с.
24. Солодуб Ю.П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования / Ю.П. Солодуб // *Филологические науки. – 1990. – № 6. – С. 55–65.*
25. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.

26. Телия В.Н. Деконструкция стереотипов окультуренного мировидения во фразеологических знаках / В.Н. Телия // Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии. Материалы к коллективному исследованию: Тезисы докладов / [отв. ред. Т.М. Николаева]. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1999. – С. 87–94.
27. Тищенко О.В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі / О.В. Тищенко. – К.: КДЛУ, 2000. – 236 с.
28. Уорф Б.Л. Отношение нормы поведения к мышлению и языку / Б.Л. Уорф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 1. – М.: Прогресс, 1960. – С. 61–97.
29. Флиер А.Д. Культурология для культурологов / А.Д. Флиер. – М.: Академический Проект, 2000. – 496 с.
30. Chauvin A. Lipogramme et rhétorique : aspects du travail du lieu commun chez Georges Perec / A. Chauvin // Lieux communs, topoï, stéréotypes, clichés / [Plantin Ch.]. – P. : Kimé, 1993. – P. 27–36.
31. Fevre-Pernet Ch. Readymades linguistiques et genres promotionnels [Ressource électronique] / Ch. Fevre-Pernet // Signes, discours et sociétés. – 2009. – № 4. Visions du monde et spécificité des discours. – Disponible à : http://www.revue_signes.info
32. Grünig Bl.-N. Signifiants reçus, processus de saturation et paramètres. Sur l'exemple de la publicité / Bl.-N. Grünig // Lieux communs, topoï, stéréotypes, clichés / [Plantin Ch.]. – P. : Kimé, 1993. – P. 103–110.
33. Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann [Electronic resource]. – N.Y., 1961. – Accessible on: <http://www.norton.com/college/history/america-essential-learning/docs>
34. Putnam H. Mind, Language, and Reality. Philosophical Papers [Electronic resource] / H. Putnam. – Cambridge: Cambridge University Press, 1975. – Accessible on: <http://ebooks.cambridge.org/>
35. Quasthoff U.M. Soziales Vorurteil und Kommunikation. Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps / U.M. Quasthoff. – Frankfurt am Main : Fischer-Athenäum-Taschenbuch, 1973. – 298 s.
36. Quasthoff U.M. Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambiwalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej / U.M. Quasthoff // Język a kultura. – Wrocław, 1998. – S. 25–39.
37. Schaff A. Stereotypy a działanie ludzkie / A. Schaff. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1981. – 170 s.
38. Schapira Ch. Les stéréotypes en français : proverbes et autres formules / Ch. Schapira. – P. : Editions Ophrys, 1999. – 172 p.

Валентина Гладкая

**ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ИЗУЧЕНИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ
ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА**

Аннотация. Национально-культурная специфика фразеологизмов разрешает трактовать их как лингвокультураны, которые отображают мировоззрение и национальную культуру социума. Исходя из значения составляющих компонентов, автор проводит типологию французских фразеологических лингвокультуран. Рассматривается также вопрос о целесообразности зачисления фразеологизмов к классу стереотипов.

Ключевые слова: лингвокультурологический подход, лингвокультурана, фразеологизм, стереотип.

Valentyna Gladka

**APPROCHE LINGUOCULTUROLOGIQUE DANS L'ETUDE DES UNITES PHRASEOLOGIQUES
DU FRANÇAIS**

Résumé. La particularité culturelle des unités phraséologiques permet de les traiter comme linguocultures qui reflètent la conception du monde et la culture nationale d'une société. En se basant sur la sémantique des composantes, l'auteur donne une typologie des linguocultures phraséologiques du français. On analyse aussi les raisons du traitement des unités phraséologiques parmi les stéréotypes.

Mots-clés : approche linguoculturologique, linguoculture, unité phraséologique, stéréotype.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2016 р.

Гладка Валентина Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології та перекладу Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, факультет іноземних мов.

ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКУ НА МАТЕРИАЛЕ ДЕФИТОНИМИЧЕСКОЙ И ДЕЗООНИМИЧЕСКОЙ ДЕРИВАЦИИ: МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 808.2:801.54.1

Моргун А. Навчання мови на матеріалі дефітонімічної та дезоонімічної деривації: методичні рекомендації; 14 стор.; кількість бібліографічних джерел – 13; мова – російська.

Анотація. Автор статті доводить, що необхідність вивчення словотвору як системи на уроках російської мови у національній школі обумовлюється тим, що системне вивчення російського словотворення сприяє поповненню словникового запасу учнів, підвищенню орфографічної грамотності, оволодінню закономірностями номінації, властивими сучасній російській мові, знайомству зі стильовим різноманіттям російської мови.

Ключові слова: словотворча парадигма, словотвірне значення, зоонім, фітонім, дезоонімічний дериват, дефітонімічний дериват.

В последние десятилетия словообразование стало объектом всестороннего исследования в отечественной и зарубежной лингвистике. Словообразовательная система не является застывшим конгломератом раз и навсегда данных сущностей. Она представляет собой наименее статичный языковой уровень, имеющий характер «подвижной системы, отличающейся скорее возможностями развития, чем реализацией всех возможностей, заложенных в системе в виде готовых формул производных и их моделей» [7]. Поскольку любое производное слово двухкомпонентно (мотивирующая база + формант), то при изучении словообразовательной системы внимание акцентируется либо на основе, либо на форманте, либо различным образом сочетаются эти два подхода. Изучение словообразовательной системы «от форманта», которое представлено в работах аналитического направления, является анализом процессов, происходящих на стыке основы и суффикса [5]. Исследование словообразовательной системы «от основы» выдвигает на первый план изучение комплексных единиц словообразования, что является актуальным при реализации главной цели методики преподавания неродного языка в национальной школе – формирование билингвизма.

Известно, что важнейшей предпосылкой успешного овладения другим изучаемым языком (в данном случае, русским) является пополнение словарного запаса учащихся, которое осуществляется не только через пословное усвоение отдельных лексических единиц, но и через усвоение системы словообразования. Однако в ныне действующих программах для общеобразовательных школ изучению словообразования как системы уделяется недостаточно внимания. Изучение словообразования в школе базируется на наборе разрозненных фактов, из поля зрения выпадают такие комплексные единицы, как словообразовательная категория, словообразовательная парадигма, словообразовательное гнездо.

Необходимость изучения словообразования как системы обуславливается и тем, что системное

изучение русского словообразования способствует повышению орфографической грамотности, овладению закономірностями номінації, характерними для сучасного російського мови, знайомству со стилістическим многообразиєм російської речі. Изучение русского словообразования как системы ускорит и упорядочит процесс овладения русской лексикой.

Учитывая тот факт, что в обучении учащихся национальной школы главной целью словообразовательного анализа является определение семантики производного слова, рассмотрим систему упражнений с одной из комплексных единиц словообразования – совокупностью словообразовательных парадигм фитонимов и зоонимов современно-го русского языка.

Понятие словообразовательной парадигмы в русской дериватологии появилось с конца 70-х годов XX ст. Термин *парадигма* традиционно связывается с грамматическими группировками слов и с обнаружением внутри этих группировок определенных черт упорядоченности. Сейчас это понятие используется «для описания любых маломальски упорядоченных и системно организованных фрагментов языка на всех уровнях его строения» [8, с.7]. Словообразовательная парадигма определяется как совокупность производных, имеющих одну и ту же производящую основу и находящихся на одной ступени словопроизводства [5].

К настоящему времени оформилось два основных подхода к изучению словообразовательных парадигм: 1) исследуются словообразовательные парадигмы, принадлежащие к той или иной части речи: например, парадигмы имен существительных, парадигмы имен прилагательных, парадигмы глаголов; 2) исследуются словообразовательные парадигмы слов, относящихся к той или иной лексико-семантической группе внутри одной части речи: например, парадигмы существительных, обозначающие злаки, металлы, драгоценные камни, парадигмы вещественных существительных,

парадигмы названий лиц. В нашем исследовании мы ориентируемся на 2-ой подход, то есть исследуем словообразовательные парадигмы отдельных семиологических классов – наименований животных, так называемых зоонимов и наименований растений, так называемых фитонимов.

При исследовании словообразовательных парадигм принято разграничивать конкретную словообразовательную парадигму и типовую словообразовательную парадигму. Конкретная словообразовательная парадигма представляет собой совокупность производных одной ступени словообразования, мотивированных одним словом. Типовая словообразовательная парадигма трактуется нами как стандартизованный набор словообразовательных значений, выявляемых в кругу производных, мотивированных членами определенного семиологического класса [3, с.42].

Разграничение понятий конкретной и типовой словообразовательных парадигм актуально при исследовании определенных семиологических классов (или лексико-семантических групп) слов, так как сравнение конкретных словообразовательных парадигм компонентов одного семиологического класса (или лексико-семантической группы) с типовой словообразовательной парадигмой этого класса позволяет выявить 1) наличный «актуальный» состав словообразовательных значений, выражаемых словами, производными от мотивирующих данного семиологического класса (или лексико-семантической группы) и 2) определить причины нереализации в словообразовательных парадигмах отдельных слов тех или иных словообразовательных значений.

Словообразовательные парадигмы позволяют устанавливать, какие признаки являются релевантными для обнаружения деривационных валентностей слова, что в конечном итоге «даст возможность распределить весь словарный состав языка по его словообразовательному потенциалу» [6, с.75]. Парадигмы (морфологические и словообразовательные) «констатируют, выявляют и описывают структурно-семантические модификации единицы, принимаемой за исходную» [8, с.10].

В нашем исследовании зооним – это нарицательное существительное, в своем первичном значении служащее наименованием животного, дезоонимический дериват – производное слово, непосредственно мотивированное зоонимом (тигр – тигренок, тигрица). Фитоним – нарицательное существительное, в своем первичном значении служащее наименованием растения, дефитонимический дериват – производное слово, непосредственно мотивированное фитонимом (ива – ивушка, ивняк).

Типовая словообразовательная парадигма русских фитонимов состоит из трех блоков: субстантивного, адъективного и глагольного. Включает такие словообразовательные значения, как: «субъективно-оценочные» (ивушка, хмелюшка), «со-

бирательность» (крапивник, каштанник), «единичность» (березина, горошина), «место, пространство, территория, имеющее отношение к растению, названному мотивирующим существительным» (репище, свекловище), «название блода, имеющее отношение к растению, названному мотивирующим существительным» (капустник, морковник), «лицо, характеризующееся отношением к растению, названному мотивирующим существительным» (рисовод, свекловод), «животное, насекомое, птица, характеризующееся отношением к растению, названному мотивирующим существительным» (капустница, коноплянка), «сельскохозяйственные машины, приспособления, имеющие отношение к растению, названному мотивирующим существительным» (картофелекопалка, свеклокомбайн), «вместилище, имеющее отношение к растению, названному мотивирующим существительным» (горчичница, табакерка), «подобие» (хмелевидный, мохообразный), «относительность» (укропный, помидорный), «действие, в котором проявляются свойства растения» (дурманить, хмелить) и др.

Типовая словообразовательная парадигма русских зоонимов делится на четыре блока: субстантивный, адъективный, глагольный и адвербиальный. Включает следующие единицы: «лицо, характеризующееся отношением к животному, названному мотивирующим существительным» (кошатник, гусятник, свинарь), «животное, характеризующееся отношением к животному, названному мотивирующим существительным» (котик, овчарка, перепелятник), «растение, характеризующееся отношением к животному, названному мотивирующим существительным» (клоповник – «название некоторых лекарственных и сорных растений, употребляемых против клопов»; петушок – «2. Растение сем. касатиковых; то же, что ирис»; орлик – «2. Спец. Многолетнее растение из сем. лютиковых»), «место, пространство, территория, имеющее отношение к животному, названному мотивирующим существительным» (коровник, фазанарий, муравейник), «мясо животного как пища» (свинина, осетрина, баранина), «самка» (зайчиха, львица, индюшка), «невзрослость» /«детеныш животного» (слоненок, утенок), «поведение лица, характеризующегося сходством и поведением животного, названного мотивирующим существительным» (свинство, обезьянство), «собирательность» (воронье, комарье), «принадлежащий, свойственный» (ежовый, мартышкин), «производить на свет» (жеребиться, щениться), «признак по отношению к животному, названному мотивирующим словом» (волком, ершом) и т.д.

Необходимо учесть, что определенная часть словообразовательных значений дефитонимических и дезоонимических дериватов характеризуется относительно регулярным приращением смысла. Поэтому работа с данным материалом будет способствовать развитию и совершенствованию ин-

теллектуальных (сравнение и сопоставление, соотнесение, синтез, обобщение, абстрагирование, оценивание и классификация) и информационных (умение осуществлять библиографический поиск, извлекать информацию из различных источников, умение работать с текстом) общеучебных умений.

Рассмотрим отдельные словообразовательные значения типовой словообразовательной парадигмы зоонимов.

Так, словообразовательное значение «лицо, характеризующееся отношением к животному, названному мотивирующим существительным» членится на следующие частные словообразовательные значения:

а) «специалист» (свинарь, гусятник – «работник, пастух данных животных»; конник – «воин, всадник, кавалерист»);

б) «любитель» (кошатник);

в) «охотник» (соболятник, соколятник, псарь – «тот, кто охотится на данное животное» и «тот, кто охотится с данным животным»).

В рамках данных частных словообразовательных значений можно рассматривать и структуру производных слов: дериваты простые и дериваты сложные:

а) «специалист» (ослятник – коневод, пчеловод);

б) «охотник» (соболятник – барсолов, краболов, китобоец).

Словообразовательное значение «место, пространство, территория, имеющее отношение к животному, названному мотивирующим существительным» членится на следующие частные словообразовательные значения:

а) «помещение для содержания животного» (коровник, скворечник);

б) «место для разведения и/или изучения животных» (фазанарий, маральник);

в) «территория обитания, жилище» (муравейник, кротовина, термитник).

Прилагательные, мотивированные зоонимами, выражают общее значение отнесенности к животному, названному мотивирующим существительным, так как «сами по себе, вне контекста, обозначают лишь общую идею атрибутивно выраженного отношения к предмету. Их значение чисто формальное, не обогащенное никакой содержательной добавкой» [5, с.118].

Если общее словообразовательное значение, выраженное прилагательными, мотивированными зоонимами, рассматривать как «значение отношения к тому, что указано мотивирующим словом» [4, с. 9], то следует говорить о словообразовательной транспозиции. Однако это значение «может иметь модификацию типа: состоящий из того, что указано в производящей основе, предназначенный для того, что названо производящим словом, связанный с производством того, что названо производящим словом и т.д. Эти частные модификации значений выявляются в контексте» [1, с. 83].

При характеристике адъективных производных необходимо учитывать, что в лексическом значении прилагательных тесно переплетается семантика прилагательных с тем смыслом, который вносят сочетающиеся с ними слова. «Дело в том, что в зависимости от значения определяемого существительного, а также от того, к какой лексико-семантической группе принадлежит определяющее прилагательное, в соответствующем словосочетании возникает новый семантический элемент» [9, с.34]. Так, например, песцовые следы – следы песка, песцовая шуба – шуба, сшитая из шкурки песца.

Общее (транспозитивное) значение отнесенности к животному конкретизируется в разных контекстах (в разных сочетаниях прилагательных с существительными) по-разному, а именно:

1) «принадлежащий, свойственный» (ежовый, львиный, мартышкин);

2) «имеющий свойства, характерные для животного, названного мотивирующим существительным» («сходный по цвету», например, мышастый, тигровый; «похожий на...», например, свинок, лошадиный, соловьиный);

3) «сделанный из меха (кожи) животного» (бобровый, крокодиловый);

4) «приготовленный из...» (сомовый, осетровый, крабовый);

5) «предназначенный для...» (перепелиный – «для охоты», москитный – «для защиты от москитов», миноговый, салачный – «для лова»);

6) «получаемый, добываемый из...» (тресковый, кетовый, пчелиный);

7) «имеющий/не имеющий данное животное» (безлошадный – «не имеющий лошади. Безлошадное хозяйство»); бескоровный).

Перечисленные лексико-словообразовательные значения дезоонимических прилагательных – возможные конкретизации инвариантного значения адъективности, зависящие от контекста. Конкретизированные значения дезоонимических прилагательных регулярно реализуются в типичных словосочетаниях, достаточно часто встречающихся в речевой деятельности (ср.: норковый воротник, сомовая уха, пчелиный яд, москитная сетка, соловьиный голос, лошадиное лицо и др.).

Общее значение дезоонимических мутационных глаголов – «действие, каким-то образом связанное с данным животным». Это общее словообразовательное значение не является семантически однородным, в его пределах можно выделить следующие частные значения:

1) «производить на свет» (жеребиться, ягниться, щениться);

2) «охотиться на данное животное» (соболевать, волковать, белковать);

3) «лишиться того, что названо мотивирующей основой» (обезлошадеть);

4) «совершать действие, свойственное тому, кто назван мотивирующей основой» (псить, ишачить, попугайничать, обезьянствовать);

5) «приобретать признаки, свойственные тому, кто назван мотивирующей основой» (советь).

Задание. В составе типовой словообразовательной парадигмы фитонимов рассмотрим субъективно-оценочные словообразовательные значения, в том числе:

1) «уменьшительное» (липка, помидорка, груздик);

2) «уменьшительно-ласкательное» (грушица, ржица);

3) «уменьшительно-уничужительное» (табачишко, ржишка, кофеишко);

4) «увеличительное» (груздище, репища, коноплища).

Следует отметить, что наибольшее количество дериватов в словообразовательных гнездах фитонимов зафиксировано со значением «уменьшительное», «уменьшительно-ласкательное», которое выражается регулярным и наиболее частотным суффиксом –к(а): слива–сливка, черешня–черешенка, дыня–дынька. Менее частотным является суффикс –ок/ек: дуб–дубок, хрен–хренок, хмель–хмелек. Нерегулярными, низкочастотными выступают суффиксы –очк(а), –ец: верба–вербочка, липа–липочка, укроп–укропец, овес–овсец).

Изучение слов блоками дает возможность ученикам ознакомиться с семантикой базовых слов и словообразовательных аффиксов, которые используются в создании слов определенной части речи, помогает овладеть основными закономерностями словообразовательного синтеза. Например, зная значение слова *собака*, нетрудно определить значение слов *собачонка*, *собачица*, *собаковод* и тому подобное. Этому помогает внешнее (формальное) и внутреннее (семантическое) сходство мотивирующего и мотивированного слова.

Введение в процесс обучения слов блоками приводит к тому, что связи между однокоренными словами оказываются в поле зрения учащихся, у них развивается обоснованная языковая догадка, а следовательно, появляется возможность эффективного обучения толкованию значений производных слов.

Пример упражнения. От основы существительных-названий растений (клевер, лоза, рожь, роза, лимон, мандарин, груздь, репа) при помощи суффиксов –ищ(е), –ищ(а), –ник, –няк, –арий, –ариум образовать существительные со значением «место, пространство, территория, имеющее отношение к растению, названному мотивирующим существительным», «собирательность», «увеличительность».

Материал для справок: розариум, розарий, лимонарий, мандаринник, клеверище, ржище, березник, березняк, лозняк, лозник, груздище, репище, репища.

Задания. Для какого стиля речи характерны слова ржища, груздище, репища?

Придумайте по одному предложению со словами ржища, ржище, репища, репище, розариум, лимонарий, мандаринник.

Упражнения данного типа можно составлять на материале деривационных значений словообразовательных парадигм русских зоонимов и фитонимов. **Практическая польза упражнений** – обогащение лексики учащихся (возможность презентации на одном уроке 20-30 и более слов), изучение производного слова не только в плане его лексического значения, но и образования.

Углубить и закрепить представления учащихся о системных отношениях в языке можно на материале словообразовательных синонимов, антонимов и омонимов.

Пример упражнения. На материале словообразовательной парадигматики рассмотрим явление словообразовательной синонимии. Например, ученикам предлагается создать слова со значением «самка животного» от существительных волк, барсук, медведь, мул, осел, паук, скворец, журавль, заяц, кролик с помощью суффиксов –их (а), –иц (а), то есть суффиксов, имеющих одно и то же словообразовательное значение (ср.: волчиха, волчица, ослиха, ослица), однако характеризующихся стилистическими различиями или разной сферой употребления. На данном материале ученики могут выполнять следующие задачи: 1) продолжить список названий животных, от которых можно образовать производные с заданным словообразовательным значением; 2) определить стилистические различия или сферу употребления слов с данным значением; 3) определить, какой из суффиксов употребляется чаще; 4) отметить случаи чередования согласных в корнях слов, например: волк – волчиха (к / ч), скворец – скворчиха (ц / ч) и др.

Явление омонимии можно продемонстрировать на материале дериватов с суффиксом –ник.

Задания. Учащимся предлагается следующее задание:

1) объясните значения слов, образованных от названий растений с помощью суффикса –ник, например: картофельник, пшеничник, чайник, салатник, перечник, лозник, калинник, осинник, виноградник, яблочник, мандаринник, крапивник, ковыльник и др.;

2) все производные с данным суффиксом разделите на группы, объединенные общим значением, например: словообразовательное значение «название блюда, имеющее отношение к растению, названному мотивирующим существительным» (картофельник, пшеничник); «вместилище, имеющее отношение к растению, названному мотивирующим существительным» (чайник, салатник); «собирательность» (лозник, калинник); «место, пространство, территория, имеющее отношение к растению, названному мотивирующим существительным» (виноградник, яблочник); «живот-

ное, насекомое, птица, характеризующееся отношением к растению, названному мотивирующим существительным» (крапивник, ковыльник).

Работа на материале словообразовательных парадигм российских зоонимов и фитонимов поз-

волит выйти за пределы учебного лексического минимума, поможет сэкономить много времени, которое можно использовать для работы над произношением, образованием словосочетаний, предложений и т.д.

Литература

1. Балалыкина Э.А., Николаев Г.В. Русское словообразование: учеб пособие / Э.А. Балалыкина, Г.В. Николаев. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1985. – 184 с.
2. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове) /В.В. Виноградов. – М.: Высшая шк., 1986. – 640 с.
3. Волков В.В. О регулярности реализации типовой словообразовательной парадигмы русских прилагательных со значением цвета / В.В.Волков // Филол.науки. – 1989. – № 1. – С.42-46.
4. Ермакова О.П. Лексические значения производных слов в русском языке/ О.П.Ермакова. – М.: Рус. язык, 1984. – 152 с.
5. Земская Е.А. Современный русский язык: Словообразование /Е.А.Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
6. Земская Е.А. О парадигматических отношениях в словообразовании /Е.А.Земская // Русский язык: Вопросы его истории и современного состояния.- М.: Наука, 1978. – С. 63-77.
7. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений: семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
8. Кубрякова Е.С., Соболева П.А. О понятии парадигмы в формообразовании и словообразовании. Проблемы лингвистической классификации /Е.С. Кубрякова, П.А. Соболева // Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1979. – С. 5-23.
9. Лопатин В.В., Милославский И.Г., Шелякин М.А. Современный русский язык. Теоретический курс. Словообразование. Морфология /В.В. Лопатин, И.Г. Милославский, М.А. Шелякин / под ред. В.В. Иванова. – М.: Рус. яз., 1989. – 261 с.
10. Милославский И.Г. Вопросы словообразовательного синтеза / И.Г. Милославский. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1980. – 296 с.
11. Словарь русского языка: В 4-х тт./Под ред. А.П.Евгеньевой. Изд.2. – М.: Рус.яз., 1981-1984.
12. Тихонов А.Н.Словообразовательный словарь русского языка: в 2-х тт. – М.: Рус.яз., 1985.
13. Юсупова Н.Г. Структура словообразовательных парадигм зоонимов / Н.Г. Юсупова // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент: Укитувчи, 1982. – С.298-301.

Алла Моргун

ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКУ НА МАТЕРИАЛЕ ДЕФИТОНИМИЧЕСКОЙ И ДЕЗОНИМИЧЕСКОЙ ДЕРИВАЦИИ: МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

Аннотация. Автор статьи доказывает, что необходимость изучения словообразования как системы на уроках русского языка в национальной школе обуславливается тем, что системное изучение русского словообразования способствует пополнению словарного запаса учащихся, повышению орфографической грамотности, овладению закономерностями номинации, характерными для современного русского языка, знакомству со стилистическим многообразием русской речи.

Ключевые слова: словообразовательная парадигма, словообразовательное значение, зооним, фитоним, дезоонимический дериват, дефитонимический дериват.

Morgun Alla

LANGUAGE LEARNING ON THE BASIS OF DEPHYTONIMIC AND DEZOONIMIC DERIVATION: GUIDELINES

Summary. The author proves the necessity of the study of word formation as a system on the lessons of the Russian language in national schools. System study of Russian word formation promotes vocabulary of students, improving spelling literacy, mastering the laws of the nomination in the modern Russian language, familiarity with the stylistic variety of the Russian language.

Key words: derivational paradigm, derivational meaning, zoonym, phytonim, dezoonymic derivative, dephytonymic derivative.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2016 р.

Моргун Алла Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін Мукачівського державного університету.

Анастасія ВЕГЕШ

ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАНЬ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ГОРЯНИН»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (35) 2016

УДК 811.161.2'373.2 423

Вегеш А. Особливості найменувань літературних героїв у романі Мирослава Дочинця «Горянин»; 12 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. У статті досліджуються літературно-художні антропоніми та літературно-художній гідронім роману «Горянин. Води господніх русел» Мирослава Дочинця. Подається опис літературних онімів, які виконують символічну функцію, розкривається їх інформаційний заряд; досліджується роль концепту-символу *ріка, вода*.

Ключові слова: концепт-символ *ріка*, літературно-художній антропонім, літературно-художній гідронім, літературно-художній зоонім, символічна функція, характеристичний потенціал.

Твори закарпатського письменника Мирослава Дочинця привертають увагу великої читацької аудиторії. Написано чимало статей, відгуків, коментарів з приводу низки романів автора. Але все це – літературознавчий аспект.

Наша зацікавленість стосується назв літературних героїв, які є засобом адекватного втілення авторського замислу, і відзначаються точністю та образністю. Вивченню літературної антропоніміки присвятили свої праці такі відомі ономасти, як Ю. Карпенко, М. Карпенко, Л. Белей, М. Мельник, Л. Масенко та ін.

Ми дослідили назви літературних героїв романів М. Дочинця «Лис у винограднику» [2], «Вічник. Сповідь на перевалі духу» [1], «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської доміні» [4], звернули увагу на метафоричність назв романів автора [3].

Мета нашої розвідки – дослідити власні назви героїв роману «Горянин. Води господніх русел», розкрити їх інформаційний заряд.

Роман М. Дочинця «Горянин» – це двобій людини і ріки. Титульними персонажами є Старий і Ріка. Найбільше уваги буде прикуто до цих двох героїв. Тому маємо цікаве поєднання літературно-художнього антропоніма (ЛХА) з літературно-художнім гідронімом (ЛХГ).

Ми вже звертали увагу, що головні герої Дочинцевих романів не мають традиційних назв, функціонують назви відапелятивного походження. Зрозуміло, що при відборі загальноживаного в суспільстві імені для художнього твору автор вдиляється в його етимологію. Імена центральних дійових осіб романів М. Дочинця мають глибокий підтекст, що свідчить про обдуманий вибір власного імені для персонажа. Це ми відстежуємо також у романі «Горянин. Води господніх русел».

Твір названо за найменуванням головного героя. Горянин – звичайний чоловік, чиє життя минало в постійній праці, здебільшого спокійно, без особливих потрясінь. Люди в селі навіть не уявляють, що Горянин може мати якесь інше ім'я: «Горянин... хіба його якимось інакше називають?» [6, с. 5], «Диви, Йва, Горянин міст кладе через Рі-

ку. Та не впоперек, а вздовж» [6, с. 80]. Здається, він і сам забув, як його звати. «Вдома називали його старим, а інші – Горянином. Як і діда Микулу. Як це називати того, що заліз у гору, як червак у хрін, і гадає, що ліпшого дому немає» [6, с. 92]. Така проста назва роману наштовхує потенційного читача на роздуми й асоціації, і саме ця асоціативна мотивація є надзвичайно актуальною.

Під час кривавих боїв на території Сербії, відбиваючи штурм ворогів, прикутий до скали Микула проявляє мужність і стійкість духу: «Я син гори, народжений нею і на ній приречений умерти. Не я вас нищу, а каміння, що є сльозами гори. Я теж камінь, і я в цьому боїщі буду останньою сльозою, в якій ви втопитеся» [6, с. 162]. Головним для нього було – вижити, вистояти. Напевно такі бажання передалися його внукові. Горяни живуть у суворох умовах, долають труднощі, примхи природи, живуть і виживають. Твердими й стійкими їх робить природа, гартують гори і вода. Сам Горянин говорить про це Ріці: «І я в цьому твердіший, ніж ти гадаєш. Ти, твоя вода – ви мене зробили таким. І ці гори, які напувають тебе жерелами, а мене кріплять духом» [6, с. 19].

За тлумачним словником, горянин – «житель гір, горець» [5, с. 256]. Герой не хоче, щоб його називали вояком. В гарячці він шепче: «Я пастух... Я лісоруб... Я звіролов... Я горянин» [6, с. 163]. Перераховуються професії, які характерні для жителів гір. Знання і вміння старого перебрав його внук. Горянин міцно прив'язаний до свого родового «гнізда». Надзвичайно важливою у романі є проблема Роду, кровного зв'язку з пращурами [9]. Він воює з рікою, хвилі якої підмивають його обійстя, відбирають життєвий простір, наближаючись до цвинтаря, де упокоївся з миром його Рід, і перемагає стихію. Напрошується висновок: «ми люди тихі-сумирні, але якщо загроза рідній хаті, рознесемо усе в друзки навпіл – і неба буде мало, і землі!» [11]. Якими актуальними є ці слова сьогодні!

Роман Дочинця «переконає тих, хто втратив віру й життєві орієнтири, що людина здатна подолати найважчі випробування» [9].

Історія Горянина так само переростає рамки особистісної біографії, сягаючи рівня глибинних філософських узагальнень [9]. Горяни – люди, сильні духом, витривалі і нескорені. Вони черпають життєдайні сили з глибин землі, а піднімаються в гори, щоб набратися сили світу (космосу).

Горянин – не єдина назва головного героя. У романі функціонує найбільше вживана назва *старий*, що залишається апелятивом. Обидві ці назви несуть інформаційний заряд. Перед читачем постає не просто житель гір, а *старий горянин*. Ми знаємо, що апелятивами зазвичай називають другорядних героїв, а автор узагальнює образ і називає так головного персонажа, вияскравлює надособистісний характер.

Таким чином, спостерігається онімізація апелятивів (утворення онімів лексико-семантичним способом від загальних назв), що є прикметною ознакою багатьох українських творів.

Про перехід власних назв у загальні і навпаки зазначала О. Суперанська: «Назва перестас пов'язуватися з одним скільки-небудь визначеним денотатом і робиться типовою для багатьох чим-небудь схожих один на одного людей, поселень, рік і т. п.» [12, с. 115]. І навпаки, якщо іменованій загальною назвою об'єкт стає визначеним, зростає ймовірність перетворення апелятива у власну назву [12, с. 113]. Дослідниця Т. Кондратьєва вважає, що немає чіткої межі між власною і загальною назвою, а тому онім може позначати загальне поняття, тобто бути водночас власною і загальною назвою [8, с. 3].

Таку роль виконує онім-апелятив *Старий*. Назва вказує на поважний вік людини, що прожила багато років («*Старий вернувся на своє подвір'я...*» [6, с. 20], «*Старий виїшов на задні могили*» [6, с. 67], «*Старий зрубав вільшину...*» [6, с. 104], «*Старий ще мав сил опиратися духом...*» [6, с. 131], «*Старий знав усі лісові роботи...*» [6, с. 165], «*Старий підняв очі на свій берег...*» [6, с. 212], «*Старий теж їх чекав, але з іншої причини...*» [6, с. 288]).

Майже до кінця роману автор не називає Горянина за іменем, хоч спробу таку робить. Ми могли дізнатися ім'я, коли старий читав листа від доньки Василини: «*Потім Василина писала, що і в неї дівчинка народилася... А відтак хлопчик знайшовся, назвали так, як його – діда. Старий аж схопився біля листа – як? Так він давно не чув у голос свого імені*» [6, с. 91 – 92]. Але цього разу ім'я не прозвучало. Дізнається читач ім'я Горянина в кінці роману, коли старий отримує листа від внука Павла.

Як бачимо, персонаж названий іменем святого. ЛХА Павло – ім'я-символ. Автор повів так оповідь у романі, що примусив запрацювати доонімне значення реального імені персонажа – Павло (в перекладі з латинської означає «малий» [13,

с. 278]). Горян – сильна людина, але він малий у порівнянні з Рікою. У звертанні до Ріки він говорить: «*Бо я малий – а ти велика. Я слабкий – а ти дужа. Я нетривкий – а ти вічна, як цей світ. Ти – Ріка, а я лише жива краплина тебе на цьому березі життя*» [6, с. 16]. Автор не випадково назвав головного героя Павлом. В одному з інтерв'ю, презентуючи роман «Вічник», М. Дочинець зізнається, що апостол Павло – «улюблений прозаїк, до речі, і не треба нічого більше читати» [10]. Ці самі слова устами отця Дам'яна він буде виголошувати у романі «Горянин»: «*Не перестаю дивуватися словесним коштовностям, що їх мають за душею наші люди. Такі, що прикрасили б письмо й самого апостола Павла. Це мій любимий учитель. Після Ісуса, звісно*» [6, с. 202 – 203]. Апостол Павло безперестанку проповідував Євангеліє, за що багато страждав, тричі тонував корабель, на якому він плыв, його били палицями і закидували камінням, тримали в темниці, а він продовжував молитись і славити Бога.

Горянина не раз Ріка ставила на коліна, а він вставав і боровся далі, як святий Павло. Отець Дам'ян і Горянин дуже схожі: Старий носить каміння і гатить Ріку, а отець Дам'ян носить каміння («сам, як курятко») і будує церкву.

З-поміж багатьох варіантів можливих найменувань автор вибрав лише одне – Горянин, яким і назвав роман.

У М. Дочинця онімізуються не тільки назви людей (Горянин, Старий), але й топоніми (гідронім Ріка). Це реальна назва ріки, яка у Хусті впадає до Тиси. Про яку Дмитро Кремінь у вірші «Карпатський сувенір» писав: «Текла ріка із іменем Ріка». Вона – епічна чи навіть міфологічна Річка – один з головних героїв твору. Літературно-художній гідронім (ЛХГ) Ріка виконує локалізаційну функцію, деталізуючи місце описуваної події, творить ілюзію реальності оповіді, своє змістовно-семантичне поле.

Досліджуючи романи М. Дочинця, ми вже не раз звертали увагу на символічну функцію води. Але у «Вічнику» та «Криничарі» вода зазвичай сприймається як носій ідеї душі й тіла, уособлення щастя, самого життя. Вона є символом вічності й заодно нескінченного плину часу. Частково це знаходимо й у романі «Горянин» («*І Ріка, як час, текла кудись проміж берегів... Ріка води і ріка часу*» [6, с. 92], «*І в твоєму плині замкнені образи перебігу часів і світів*» [6, с. 100]).

На відміну від інших романів, у «Горянині» вода (ріка) – дійова особа, тому й використовується та сама модель, що й в антропонімії, оскільки такий об'єкт прирівнюється до живих. («*Ріка темніла проти ночі й стишувала біг. Але не голос*» [6, с. 8], «*Ця ріка... Тепер вона стихе, як приколосана дитина, щось морконіла собі... І Ріка це знала*» [6, с. 38], «*А на четвертий день Ріка озвалася сама*» [6, с. 41], «*...а Ріка глузливо шипіла йому навздогін*» [6, с. 43], «*Ріка при-*

йняла його зі звичною радістю» [6, с. 80], «Вночі Ріка вхопила шмат берега. Його берега. То була хижа Ріка» [6, с. 148], «Ріка, запеленана теплою парою, мерзлякувато хлюпотіла по під оскалені криги. Не те, щоб сонна, а якась ялова, як зазвичай у зимі» [6, с. 284], «А Ріка ще спала, укрившись сивою гунею туману» [6, с. 150], «Ріка аж захлиналася повносиллям. Вирувала, рокотала, сичала на перекаті, скипала брудними пухирями, захлиналася на закруті... І Ріка, збиваючи шумовиння, пожадливо ковтала землю» [6, с. 289], «Вона щось скрадливо жебоніла йому на вухо» [6, с. 291], «Ріка реготала, оскалюючи в білій піні зубате каміння» [6, с. 20].

Як бачимо, Ріка біжить, спить, говорить, зустрічає, сичить, ковтає, шепоче, регоче... Вона, як і людина, має плоть, коліна, жили, серце, душу. («Твоя протяжна рухлива плоть жива і вічна, не те що наша» [6, с. 100], «Ріка спочатку далася чути, а вже так стидко відкривала тремке срібне коліно» [6, с. 8], «А глибина русла – це прихована душа Ріки» [6, с. 164], «І хто може знати, що ховається в глибинах норовистої гірської Ріки» [6, с. 293], «Те саме, що під водою в Ріки. Там, мабуть, її серце» [6, с. 267]).

Отже, відбувається персоніфікація, тобто наділення предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини.

Сам Горянин сторониться людей, не любить говорити, а з Рікою не тільки бореться, а й веде розмову. І це не випадково, адже він знає її з дитинства, виріс з нею. Вона – частина його життя («Тут, у тісній близькості, були їх родові гнізда – його і Ріки. Це їх мирло, зближувало й ріднило» [6, с. 15]). Горянин вмів слухати і розуміти Ріку, приймати її норів, потурати примхам. Він знає її натуру. Під шум Ріки він любить спати, тут йому дихається легко і ситно. Він пишається своєю Рікою, вона його вилікувала, «прийняла, як блудного сина». Ріка і людина «пізнавали одне одного і раділи цьому». Вона багато йому дала, але багато забрала: сина Петра, дружину Калину, скалічила його, зруйнувала дім, націлилась на обійстя і цвинтар. «Вода, що колись була його відрадою, тепер стала загрозою» [6, с. 47].

Привертають увагу сцени, коли Горянин визначив територію Ріки і свою («Тут кінчається мій терен і тут починається твій. А тепер будемо рахуватися»), оголошує війну Ріці, чи то Ріка йому («І це війна. Твоя війна, Ріко. Але я до неї готовий. І ти це завтра побачиш» [6, с. 101]).

Для Горянина Ріка стає рідною, стає членом родини. Особливо це відчувається у звертаннях до неї. «Нічого, **небого**, – шептав собі під ніс, – щось і тобі примудруємо» [6, с. 43], «Чуєш, **сестро**, – прохрипів старий. – Ти поклати мене на коліна... домоглася свого» [6, с. 291], «Але – гоп, **солодка**, я ще тут!» [6, с. 19], «Почкай, **мила**, почкай» [6, с. 47]. Автор часто порівнює Ріку з жінкою (дружиною): «...він майже не обзивався до неї. Так обми-

нають жінку, що закипає прихованим гнівом» [6, с. 8], «І брала собі те, як бере потрібне їй жінка, прихиливши чоловіка тихими ласками» [6, с. 242], «Горянин з інтересом хоче вгадати «глибинний хід Ріки... Так люблячий і терпеливий чоловік намагається врозуміти несподівані примхи своєї давно знаної жони» [6, с. 266].

Ріка не тільки уподібнюється з людиною, для неї характерні риси та поведки змії, тварини. Колись румунка Ілена назвала Горянина «норовистим жеребцем» за сильне і зграбне тіло. А він приборкав Ріку, «як молоду кобилу», щоб порозумітися з нею.

У тексті роману фігурує ще один герой, що має загальну назву – *Пес*. Тепер маємо справу з літературно-художнім зоонімом (ЛХЗ) – назва тварини.

Цікаво, що в тексті роману знаходимо інші ЛХЗ (*кінь Торко*, *ведмідь вуйко Мигаль*), але вони складаються з апелятива і власної назви, а *пес* залишається *Псом*.

Приблуда-собака без однієї лапи, який прийшов до Горянина, стає йому помічником, «братом», «цімбором». Автор розповідає: «Старий не знав його назвиська, а вигадувати своє не хотів. Бо яке він мав на це право? *Пес* хай буде *Псом*» [6, с. 134]. Відбувся перехід загальної назви у власну («*Раптом Пес шубовснув у воду... Це й привернуло увагу Пса*» [6, с. 147], «*Спантеличений Пес залишився вартувати стовп...*» [6, с. 150]). Горянин розмовляє з *Псом*, як і з Рікою, вони розуміють одне одного («*Їх пов'язувала незрима, але міцна нитка, яка може існувати лише між тими, що побачили одне в одному власну самотність*» [6, с. 244]). Завершується роман утихомиренням Ріки, у «рідке срібло» якої занурюється Старий, і «води привітно обняли його тіло і душу». Радіє Ріка, сміється Горянин і *Пес* також. Ріка, берег з собакою – це мала територія Горянина, або як каже Дочинець, обшир, який він добре знає. У «Синьому зошиті» автор устами Світована каже: «*Світ сам приходив до мого порога. І ходить поруч, як вірний пес*» [7, с. 16].

Назви другорядних героїв роману є характерними для районів Закарпаття. Серед них виділяємо чоловічі імена (*Іван*, *Матій*, *Олекса*, *Петро*, *Тимко*) та жіночі (*Анна*, *Василина*, *Вірка*, *Гафія*, *Калина*, *Одотя*). Деякі з них вирізняються регіональними особливостями (*Йван*, *Микула*, *Влена*).

Дуже мало у М. Дочинця імен з емоційно-експресивними відтінками (*Анниця*, *Василинка*, *Гафка*, *Петрик*). Серед форм звертання до Бога виділяємо назву *Богонько*.

Позитивні емоції – пестливість, здрібнілість виражає суфікс *-ик* у ЛХА *Монашик*. Так називають отця Дам'яна місцеві. Його знають з дитинства. Сусідка Одотя розповідає про нього: «... народився він хирявим, слабеньким на ноженята, довго не говорив. ...вивчився в семінарії, прийняв постриг у *Бороняві*. *Монашик*» [6, с. 171]. Таку здрібні-

ло-пестливу назву персонаж отримав не тільки через молодий вік, але і за зовнішнім виглядом. Невеликий, худорлявий – таким його вперше побачив Горянин («*На бережку, обершись на личиний ціпок, стояв чоловічок у чорному. Монашук*» [6, с. 180]).

Незвичайне для місцевого люду ім'я має «сміхотливий чоловік з Ужгорода» *Аркадій*. Автор називає його веселуном, сміхотливим, дурисвітом. Сам Аркадій планує похреститися і змінити ім'я на Павла або Петра (від дня пригоди, що сталася з ним).

Прізвись у романі майже не зафіксовано. Фігурує закарпатське прізвисько *Штеньо*.

Апелятив при імені часто вказує на соціальний статус денотата: родинні стосунки (*дідо* Микула, *вуйко* Тимко, *тітка* Гафка, *стрий* Матій); професійну орієнтацію (*майстер* Матій, *шивкиня* Гафія, *монах* Іриней, *отець* Дам'ян, *листоноша* Анна).

Виділяємо серед ЛХА роману і низку антропонімів за національною ознакою. На національну приналежність вказує апелятив (*грек* Маноле, *турок* Масхун, *румунка* Ілена, *серби* Бранко і Бодижар, *німець* Кляубер, *євреї* Мошко і Шпрінца).

Часто прикладка може виступати репрезентантом певної художньої інформації та образної характеристики. ЛХА *Йонко-жидик*, на перший погляд, вказує на національність героя, але ми дізнаємося, що назвисько таке герой отримав за те, що прислужував жидам і вчився у них. Разом з ними потрапив у концтабір, був оперований хірургом-різником, котрий замінив Йонкові на обличчі шкіру з молодого єврея. Таким чином, в його крові була і єврейська кров. Автор розповідає, що заробляв він «вигадкою, хитрістю, гендлем. Сказано – жидик». Так що назвисько таке «приклеїлось» до малого верховинця неспроста. Вдало підібрана назва стає додатковим засобом характеристики персонажа.

Таким чином, літературно-художні оніми з роману «Горянин» є влучними, передають характерний для твору колорит, мають особливе значення. Нерідко вони набувають символічності, створюючи численні аналогії, мають значний асоціативний потенціал. Автор вмело вплітає в текстову структуру роману не тільки історії персонажів, але і їх назви. Кожна із них – елемент мозаїки, з якої складається літературно-художня онімія твору.

Література

1. Вегеш А. Інформаційний заряд літературно-художніх антропонімів роману «Вічник» Мирослава Дочинця / Анастасія Вегеш // Записки з ономастики. Збірник наукових праць. Випуск 18. – Одеса: «Астропринт». – 2015. – С. 74 – 83.
2. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Присвячується 90-річчю від дня народження професора В. І. Добоша. Випуск 19. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – С. 17 – 21.
3. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця / Анастасія Вегеш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2 (32). – Ужгород, 2014. – С. 8 – 12.
4. Вегеш А. Символічні назви героїв у романі «Криничар» Мирослава Дочинця / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Випуск 20. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2015. – С. 23 – 28.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Дочинець М. І. Горянин. Води господніх русел. Роман / М. І. Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2013. – 311 с.
7. Дочинець М. І. Синій зошит. Аркуші днів світлящих / М. І. Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2015. – 184 с.
8. Кондратьева Т. Н. Метаморфозы собственного имени: Опыт словаря / Т. Н. Кондратьева. – Казань: КазГУ, 1983. – 110 с.
9. «На своєму березі...»: необов'язкові міркування про книгу Мирослава Дочинця «Горянин» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2013/04/04/083207.html>
10. Олійник Євгенія. Письменник Мирослав Дочинець презентував нову книгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24463287.html>
11. Старий і Ріка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpatty.net.ua/Blogs/105547-Staryi-i-Rika>
12. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская / [отв. ред. Реформатский А. А.]. – Москва: Наука, 1973. – 366 с.
13. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.

Анастасія Вегеш

**ОСОБЕННОСТИ НАИМЕНОВАНИЙ ЛИТЕРАТУРНЫХ ГЕРОЕВ В РОМАНЕ
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «ГОРЯНИН»**

Аннотация. В статье исследованы литературно-художественные антропонимы и литературно-художественный гидроним романа «Горянин. Воды господних русел» Мирослава Дочинца. Подается описание литературных онимов, которые выполняют символическую функцию, раскрывается их информационный заряд; исследуется роль концепта-символа *река, вода*.

Ключевые слова: концепт-символ река, литературно-художественный антропоним, литературно-художественный гидроним, литературно-художественный зооним, символическая функция, характеристический потенциал.

Vehesh Anastasia

**FEATURES OF THE NAMES OF LITERARY CHARACTERS IN THE NOVEL “HIGHLANDER”
BY MYROSLAV DOCHYNETS**

Resume. The article researches the proper names of the literary heroes and literary hydronyms in the novel “Highlander. Waters of the Lord’s channels” by Myroslav Dochynets. The article also gives a description of literary onyms, which perform a symbolic function, discloses their informational charge; it also researches the concept-symbol *river, water*.

Key words: concept-symbol river, proper name of the literary hero, literary hydronym, literary zoonym, symbolic function, characteristic potential.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2016 р.

Вегеш Анастасія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

КОДУВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЗООФРАЗЕОЛОГІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 81.373.7

Тодорова Н. Кодування просторової інформації засобами української та англійської зоофразеології; 16 стор.; бібліографічних джерел – 23; мова – українська.

Анотація. Стаття присвячена аналізу взаємодії зооморфного та просторового кодів культури в межах фразеології в українській та англійській мовах. Детальному аналізу піддається використання знаків донорської зони «тваринний світ» в процесі вербалізації реципієнтної області «простір».

Мета статті – виявлення універсальних та національно-специфічних рис кодування просторової інформації засобами зоофразеології в аналізованих мовах.

В процесі дослідження визначено корпус просторових фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом та уточнено поняття *анімалістичний компонент* в їх складі; розроблено тематичну класифікацію зоофразеологізмів просторової семантики; проаналізовано ступінь фразеологічності окремих зоокомпонентів в їх складі; визначено просторові концепти, які зазнали найвищого рівня вербалізації засобами зоофразеології в обох мовах.

Ключові слова: коди культури, зооморфний код, просторовий код, фразеологія, анімалістичний компонент, зоолексема, зоокомпонент.

Постановка проблеми. В сучасній лінгвістиці, що стрімко розвивається в рамках антропоцентричної парадигми, дослідники приділяють значну увагу національно-культурній специфіці мовної комунікації. Ніхто із нас не сприймає ізольованих предметів поза їх соціокультурним контекстом, адже світ культури є «життєвим світом» індивіду [2, с. 11, 12]. Культура виникає завдяки спроможності людського розуму добувати, зберігати, обробляти та використовувати інформацію, створюючи спеціальні знакові засоби кодування та транслювання інформації в соціумі, найважливішим з яких є мова. Таким чином, людина живе в створеному нею інформаційному середовищі – світі знаків, що є певними кодами [4, с. 49 – 50]. Коди культури як феномен універсальні за своєю природою, але метафори, в яких вони реалізуються, завжди національно детерміновані [7, с. 5]. Тому особливу роль в процесі вивчення національної специфіки кодування інформації відіграють фразеологічні одиниці (ФО), знаки вторинної семіотизації, «застиглі метафори» [10, с. 69], що виникають на перетині мови і культури [6, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння культури як сформованої ієрархії семіотичних систем було започатковане Ю. М. Лотманом. За думкою вченого, культура вводить інформацію в колективну пам'ять, «перетворює життя в текст» [9, с. 391, 398]. В. В. Красних вважає, що культура структурує зовнішнє середовище, використовуючи «коди культури», що співвідносяться з найдавнішими архетипними уявленнями людини [7, с. 5]. Як знакову реалізацію архетипів свідомості коди культури представлено в працях Є. Бартмінського, Д. Б. Гудкова, В. М. Телії, М. Л. Ковшової, В. В. Красних, С. Є. Нікітіної, О. О. Селіванової, Т. В. Цив'ян та інших. Узагальнюючи тематичні класифікації кодів культури, роз-

роблені вченими, виділимо їх основні види: соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний та духовний [11, с. 69 – 70]. Чітких меж між кодами не існує, вони взаємодіють та проникають один в одного [11, с. 71]. Явище взаємопроникнення простежується в процесі метафоризації. Знаки однієї предметної сфери стають донорською зоною на позначення іншої реципієнтної зони [12, с. 177]. Даний принцип лежить в основі фразоутворення, тому в рамках ФО реалізуються три індекси трансформації кодової інформації: культурному кодуванню піддаються компоненти, семантика та образ ФО [11, с. 84].

Окреслення мети дослідження та формулювання завдань статті. В даній статті зроблено спробу проаналізувати взаємодію зооморфного та просторового кодів культури в межах фразеології в українській та англійській мовах, а саме використання знаків донорської зони «Тваринний світ» в процесі вербалізації реципієнтної області «Простір». Під зооморфним кодом, вслід за В. М. Телією, ми розуміємо сукупність уявлень про тваринний світ, номінатами тварин та інших живих істот, що позначають їх як ціле або їх частини, та специфічні для них якісні характеристики, що доповнюють їхні природні властивості функціонально значимими для культури смислами [18, с. 54]. «Простір» розуміється нами як домен – концептуальне утворення, на базі якого формуються концепти, пов'язані з просторовою когніцією: «об'єкт», «місце», «просторові відносини між об'єктом та місцем», «просторові відносини між об'єктами», «рух» та «антипростір» [14].

Мета статті – виявлення універсальних та національно-специфічних рис кодування просторової інформації засобами зоофразеології в українській та англійській мовах. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань: визначити корпус прост-

торових фразеологічних одиниць (ПФО) з анімалістичним компонентом та уточнити поняття *анімалістичний компонент* в їх складі; розробити тематичну класифікацію зоофразеологізмів просторової семантики; проаналізувати ступінь фразеологічності окремих зоокомпонентів в їх складі; визначити просторові концепти, які зазнали найвищого рівня вербалізації засобами зоофразеології в обох мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Матеріалом дослідження послужили 181 ПФО в українській і 128 ПФО в англійській мові з анімалістичним компонентом, виявлені на основі методу суцільної вибірки з українських та англійських фразеологічних словників [17, 20, 23]. В нашій розвідці ми використували семантичний та структурний принципи вибірки матеріалу: на першому етапі було встановлено ФО с просторовою семантикою, на другому з отриманого корпусу було вилучено ПФО, в структурі яких є анімалістичний компонент. Підтримуючи тезу, що в зоофразеології вказівка на фауну здійснюється як експліцитно, через назви тварин, так й імпліцитно, через назви частин тіла тварин, назви місць їхнього проживання, звуконаслідувальні слова тощо [8, с. 64], під *анімалістичним компонентом* ми розуміємо лексеми на позначення окремих представників царини тварин або їх груп, частин тіла тварин та об'єктів, пов'язаних з їх життєдіяльністю, в складі ПФО. Для зручності в якості замітника виразу «лексема на позначення окремих представників царини тварин або їх груп, частин тіла тварин та об'єктів, пов'язаних з їх життєдіяльністю» використовуємо термін *зоолексема*. Термін *зоокомпонент* використовується нами як синонім терміну *анімалістичний компонент*.

В результаті аналізу компонентного складу ПФО нами виявлено 83 зоолексеми в українській мові та 85 зоолексем в англійській. Серед них 61 одиниця в українській мові і 63 в англійській – назви тварин; відповідно 1 і 3 – назви груп тварин; 16 і 14 – назви частин тіла тварин; 5 і 5 – назви об'єктів, пов'язаних з їх життєдіяльністю. Виходячи з того, що група лексем на позначення тварин є занадто об'ємною в порівнянні з іншими групами та об'єднує назви представників фауни в їх таксономічному різноманітті, нами розроблена більш детальна класифікація зоокомпонентів-назв представників тваринного світу. Вона будується за екстралінгвістичним принципом систематизації тварин, загальноприйнятим в сучасній зоології, де найвищим ієрархічним рівнем є *царина (тварина)*, а найнижчим – *вид (вовк)* [21]. Згідно з класифікацією рівнів ієрархії Дж. Лакоффа [15], базовий рівень в даній системі гіперо-гіпонімічних відношень займає *клас*. Отже класова належність тварин стає основою класифікації зоолексем на їх позначення. Серед лексем-компонентів ПФО виявлено назви представників наступних класів: *ссавці (білка, squirrel)*, *птахи (півень, cock)*, *комахи (бджола, bee)*, *риби (карась, herring)*, *плазуни (черепаха, tortoise)*, *земноводні (жаба, frog)*, *ракоподібні (рак, crab)*.

Таким чином, відштовхуючись від групової належності зоолексем-компонентів, аналізований нами корпус ПФО розподілено на 8 тематичних груп: ПФО з компонентом *ссавець* (теріофразеологізми); ПФО з компонентом *птаха* (орнітофразеологізми); ПФО з компонентом *комаха* (ентомофразеологізми); ПФО з компонентом *риба* (іхтіофразеологізми); ПФО з зоокомпонентом, що належить до інших класів (*плазун, земноводне, ракоподібне*) або типів (*моллюск, хробак*) тварин, що об'єднано в одну групу через їх незначну чисельність; ПФО з компонентом на позначення групи тварин; ПФО з компонентом-зоопартономімом; ПФО з компонентом на позначення об'єктів, пов'язаних з життєдіяльністю тварин.

Слід зауважити, що в аналізованому корпусі виявлено численні лексичні варіанти ПФО (*як заганий звір (вовк), хоч пацюки (цуценят) бий, [i] свині (собаки) не їдять; [as] nimble as a goat (squirrel), on Shanks' mare (pony), [as] fleet as a deer (gazelle)*), взаємозамінні анімалістичні компоненти яких можуть належати до різних груп або підгруп розробленої класифікації. Тому при статистичних підрахунках кількісного наповнення її окремих складових вихідною одиницею вважаємо фразеологічний варіант (ФВ), під яким розуміємо різновиди ФО, «які, характеризуючись відносною тотожністю фразеологічного значення й етимологічного образу, відрізняються окремими компонентами плану вираження» [1, с. 25].

Кількісну характеристику представленості зоокомпонентів різної групової належності в складі ПФО відображено в Таблиці 1 в порядку убавання.

Як свідчать статистичні дані, зоокомпонентам різної групової належності властивий різний ступінь фразеологічної продуктивності. Найбільшу питому вагу в обох мовах складають ПФО з компонентом *ссавець* (36,5 % в українській і 39,6 % в англійській мові), друге місце посідають ПФО з компонентом-партономімом (30,1 % і 24,8 % відповідно), третьою групою за чисельністю є ПФО з компонентом *птаха* (11,9 % і 12,1 % відповідно), за ними з невеликим відривом слідують ПФО з компонентом *комаха* (11 % і 8,1 % відповідно). Єдина відмінність в кількісному наповненні спостерігається в межах групи ПФО з зоокомпонентом, що належить до інших класів тварин: в українській мові дана група займає передостанню позицію (2,3 %), тоді як в англійській мові вона знаходиться на позицію вище (4,6 %), випереджаючи групу ПФО з компонентом *риба* (2,7 %). Останнє місце в обох мовах посідають ПФО з компонентом-лексемою на позначення групи тварин (0,4 % і 2,7 % відповідно). Таким чином, можна констатувати повний збіг ступенів фразеологічної продуктивності всіх групових об'єднань в українській та англійській мовах. Незначна кількісна асиметрія на користь української мови в складі майже всіх груп зумовлена загальною кількісною перевагою українських ПФО.

Кількісна характеристика зоокомпонентів в складі ПФО

Групові належності компонента-зооніма	Українська мова		Англійська мова	
	Кількість одиниць (ФВ)	Співвідношення в %	Кількість одиниць (ФВ)	Співвідношення в %
Ссавці	80	36,5	59	39,6
Партоніми	66	30,1	37	24,8
Птахи	26	11,9	18	12,1
Комахи	24	11	12	8,1
Життєдіяльність тварин	10	4,6	8	5,4
Риби	7	3,2	4	2,7
Інші класи тварин	5	2,3	7	4,6
Групи тварин	1	0,4	4	2,7
Загальна кількість одиниць (ФВ)	219	100	149	100

Детальний розгляд відібраного матеріалу розпочнемо з найчисельнішого об'єднання ПФО з компонентом *ссавець*. Одиниці даної групи можна розділити на чотири підгрупи: ПФО з компонентом *свійська тварина* (українська мова: 56 ПФО (70 % від загальної кількості ПФО з компонентом *ссавець*); англійська мова: 39 ПФО (66,1 %)); ПФО з компонентом *дика тварина* (українська мова: 18 ПФО (22,5 %); англійська мова: 16 ПФО (27,1 %)); ПФО з компонентом-зоонімом (українська мова: 3 ПФО (3,7 %); англійська мова: 3 ПФО (5,1 %)); ПФО з компонентом гіперонімом (українська мова: 3 ПФО (3,7 %), англійська мова: 1 ПФО (1,7 %)).

В межах найчисельнішої підгрупи ПФО з компонентом *свійська тварина* виявлено 15 лексем-компонентів (*собака, пес, цуценя, кіт, вівця, баран, свиня, кінь, кобила, коза, козел, цап, корова, теля, віл*) в українській мові та 16 (*dog, hound, cat, sheep, mutton, lamb, pig, hog, horse, ringer, mare, pony, goat, ass, bunny, rabbit*) в англійській.

В українській мові найпродуктивнішими є лексичні одиниці на позначення родового поняття *собака*. Лексема *собака* зустрічається в 17 ПФО (*[i]* з *собаками не піймати, як собака за обгризену кістку, дражнити собак*), лексема *пес* – в 5 ПФО (*піти на пси*), лексема *цуценя* – в 1 ПФО (*хоч цуценят бий*). Друге місце посідають ПФО з компонентом-родовим поняттям *кінь*. Виявлено 7 ПФО з лексемою *кінь* (*хоч конем грай, і конем не об'їдеш*) та 2 ПФО з лексемою *кобила* (*як кобила в спасівку*). Значну кількість ПФО (7) складають одиниці з лексемою-компонентом на позначення родового поняття *коза* (*бити як сидорову козу, там, де козам роги правлять*) та *корова* (*худи корова, туди і теля; як корова язиком злизала*).

В англійській мові найчисельнішою є група ПФО з компонентом на позначення родового поняття *horse*. Виділено 7 ПФО з компонентом

horse та по 1 ПФО з компонентами *ringer, mare, pony* (*horse to horse, on Shanks' mare (pony)*). Друге місце посідають ПФО з компонентом-родовим поняттям *pig*: 5 ПФО з лексемою *pig* та 3 ПФО з лексемою *hog* (*follow (one) like St. Anthony's pig, be on the hog*). Третіми за чисельністю (6 ПФО) виявилися ПФО з компонентом *cat* (*one can swing a cat, like a scalded cat*) та 6 ПФО з компонентом на позначення родового поняття *dog* (*dog keeping house, ride before the hounds*). Доволі широко в англійській фразеології представлені компоненти на позначення родового поняття *sheep* (5 ПФО): *sheep* (*follow (one) like sheep*), *lamb* (*in two shakes [of a lamb's tail]*), *mutton* (*[as] dead as a mutton*).

Таким чином, при майже однаковому компонентному складі підгрупи *свійська тварина* констатуємо різний ступінь фразеологічності окремих компонентів в досліджуваних мовах. Продуктивність певних зоолексем пояснюємо роллю, яку відіграють певні тварини в господарській діяльності та культурі аналізованих мовних спільнот. Собака, охоронець вогнища та домівки, була священною твариною для давніх українців [19, с. 49], що здебільшого вели осілий спосіб життя, займаючись хліборобством [3]. Кінь, незамінний помічник в полюванні, нескінченних конфліктах між племенами, випасанні скоту, адже землеробство було досить трудомістким заняттям в географічних умовах проживання давніх бриттів [5], з часом став справжнім культурним символом [16].

В межах підгрупи ПФО з анімалістичним компонентом *дика тварина* виявлено розбіжності як в кількісній, так і в якісній представленості лексем на позначення представників тваринного світу в аналізованих мовах.

Так, в українській мові виявлено 7 лексем (*вовк, миша, пацюк, лис, заєць, куций, білка*), що виконують функцію номінації 6 родових понять. В англійській мові виділено майже вдвічі більше

лексем, а саме 13 (*mouse, fox, hare, squirrel, coon, bear, deer, gazelle, possum, bat, tiger, lion, elephant*). Лише 4 одиниці представлено в обох мовах (*миша (mouse), лис (fox), заєць (hare), білка (squirrel)*). Лексемний склад даної групи зумовлено розповсюдженістю певних представників тваринного світу на територіях проживання англomовного та україномовного етносів. Слід підкреслити широку представленість компонентів-екзотичних тварин в англійській фразеології, що пояснюється їх відомістю та популярністю в англomовному просторі. Лексеми на позначення екзотичних тварин відсутні в українських ПФО даної групової належності.

Щодо ступеню фразеологічності, в українській мові найбільш часто вживаними є лексеми *вовк* (5 ПФО): *про вовка промовка, а вовк [і] тут; миша* (5 ПФО): *[і] миша не пролізе; заєць* (4 ПФО): *як солоного зайця перев. з сл. ганяти*. В англійській мові не спостерігається прояву високої фразеологічності окремих одиниць, кожна вищезгадана лексема реалізується лише в 1 або 2 ПФО (*get the hare's foot to lick, the lion's mouth, [as] fleet as a deer*).

В українській мові в складі 3 ПФО реалізувався 1 зоонім – *Сірко* (*як Сірко на прив'язі, як Сірко на базарі*), який зазнав десемантизації та виступає як аналог лексеми *собака*. Натомість в англійській мові виявлено десемантизований зоонім *Bayard* (*ride Bayard of ten toes*), заміник лексеми *horse*. *Bayard* – кінь, відомий в старовинних лицарських романах [16]. Існування десемантизованих зоонімів на позначення собаки в українській фразеології та коня в англійській підтверджує факт їх значущості для відповідних культур, що було констатовано вище при розгляді компонентів - свійських тварин.

Гіперонім *звір* (*animal*) зустрічається в 3 ПФО в українській мові та 1 ПФО в англійській (*як загнаний звір; go to the entire animal*).

Друга за кількісним наповненням група об'єднує ПФО з зоопартонімами. В українській мові виділено 16 лексем на позначення партитивних частин тварин (*шкура, хвіст, пазур, кіготь, копито, крило, перо, рило, морда, линтвар, вовна, шерстина, лапа, пух, риг, вухо*), в англійській мові – 14 лексем (*leather, tail, clutch, claw, hoof, wing, feather, horn, horseback, fang, fin, hide, dag, shell*). Більше половини з них (8) виявлено в обох мовах.

В українській фразеології найвищий рівень фразеологічної продуктивності демонструють компоненти *шкура* (16 ПФО: *на воловій шкурі не списати, [аж] шкура репає*), *хвіст* (13 ПФО: *хвостом війнути, бігати хвостом*), *лапа* (9 ПФО: *брати в [свої] лапи*), *кіготь* (5 ПФО: *рвати кігті*).

В англійській мові високою продуктивністю відрізняються лексеми *tail* (9 ПФО: *turn tail, at one's tail*), *wing* (8 ПФО: *take wing, stretch*

wing to weather), *leather* (4 ПФО: *pull leather, hell-for-leather pursuit*).

Третю за чисельністю групу утворюють орнітофразеологізми. В українській мові в їх складі виявлено 15 лексем на позначення птахів, які розподіляються на три підгрупи: *дикі птахи* (10 лексем: *горобець, сова, сич, ворон, ворона, сорока, дрозд, крячка, нурок, гоголь*), *свійські птахи* (3 лексеми: *курка, квочка, півень*), *гіпероніми* (2 лексеми: *пташка, птах*). В англійській мові виділено 10 компонентів-орнітонімів: *дикі птахи* (5 лексем: *crow, eagle, shag, partridge, cuckoo*), *свійські птахи* (4 лексеми: *hen, chicken, cock, goose*), *гіпероніми* (1 лексема: *bird*).

В українській фразеології 13 ПФО утворено компонентами - дикими птахами, найпродуктивнішими з яких є *горобець* (4 ПФО: *як у горобця, горобцю по коліна*). Серед компонентів-свійських птахів, що створюють 9 ПФО, високою фразеологічністю вирізняється лексема *курка* (5 ПФО: *курці ніде голови простромити, крутитися наче курка в решеті*).

В англійській мові компоненти – свійські птахи є більш продуктивними (7 ПФО) в порівнянні з дикими птахами (6 ПФО), причому жодна лексема не виділяється високим ступенем фразеологічності в обох підгрупах: однією одиницею утворюється максимум 2 ПФО (*scarce as hen's teeth, wild goose chase, chicken feed, as the crow flies, like a shag on a rock*).

В складі ентомофразеологізмів виявлено 13 лексем на позначення комах в українській мові (*муха, блоха, жука, воша, лялечка, бомок, бджола, оса, шваб, хрущ, сарана, павук*) і 10 лексем в англійській мові (*fly, bee, hornet, nit, mite, tick, grasshopper, mosquito, bumblebee, ant*). Незважаючи на майже однакову кількість одиниць, дана група має відмінний якісний склад: лише 2 компоненти – комахи представлено в обох мовах: *муха (fly)*, *бджола (bee)*.

В українській мові високим рівнем фразеологічності вирізняється лексема *муха* (10 ПФО: *як мухи (з сл. лізти), летіти, як мухи на мед, як сонна муха*), інші компоненти фігурують в складі максимум 2 одиниць (*як воша за кожух, як сарана (з сл. сунути), як бджіл у вулику*). Серед англійських лексем-компонентів на позначення комах не виявлено жодної високопродуктивної одиниці (*beeline, knee-high to a grasshopper, [as] full as a tick*).

В аналізованих мовах у складі ПФО виявлено по 5 компонентів, пов'язаних з життєдіяльністю тварин (*гніздо, кубло, яйце, павутина, вулик та nest, foil, file, warren, egg*). Лексеми *гніздо* та *nest* відрізняються більш високим рівнем фразеологічності в обох мовах (*осине гніздо, насиджене гніздо; fly the nest, cuckoo in the nest*). Наявність двох англійських лексем на позначення сліду звіра (*foil, file*) в такій малочисельній групі свідчить про пріоритетність

полювання як виду діяльності для даної мовної спільноти.

Іхтіофразеологізми складають незначну частку зоофразеології з просторовою семантикою в досліджуваних мовах. В українській мові виявлено 5 компонентів на позначення риби в складі 7 ПФО (*риба, карась, окунь, тарань, в'юн*), в англійській мові 3 компоненти в складі 4 ПФО (*herring, mackerel, sardine*). Всі лексеми, виявлені в українській мові, вербалізують річкові різновиди риб, в той час як англійські лексеми – морські. Даний факт зумовлено ареалом проживання певного етносу та поширеністю певних видів риб в ньому. Найбільш активним щодо фразеотворення виявився український гіперонім *риба* (як *риба з водою*), та англійський гіпонім *herring* (*[as] dead as a herring*).

Лексеми-компоненти (*черепаха, жаба, рак, слимак; tortoise, turtle, frog, crab, snail, oyster, leech*) на позначення тварин іншої класової належності (*плазун, земноводне, ракоподібне, молюск, хробак*) зустрічаються в 5 українських і 7 англійських ПФО, які об'єднано в одну групу через їх незначну кількість (*[старій] жабі по коліна, черепахою [іти, плентатися]; stick to (one) like a leech, [as] slow as a snail*).

Також в англійській мові виявлено 4 ПФО з лексемою на позначення групи тварин (*herd, leach, fold*) і лише 1 ПФО в українській мові (*рій*).

Аналізуючи ПФО, перейдемо від плану вираження до плану змісту. В українській та англійській мовах виявлено групи ПФО з зоокомпонентами, що вербалізують концепти «об'єкт», «місце», «просторові відносини між об'єктом та місцем», «просторові відносини між об'єктами», «рух», «анти-простір» та окрема група ПФО, які одночасно об'єднують декілька концептів. Дане явище пояснюється тим, що ФО представляють собою мікротексти, номінативна основа яких пов'язана з ситуативним характером означуваного та охоплює всі типи інформації, пов'язані з ситуацією [13, с. 8].

В українській мові найбільшою об'єктивацією засобами зоофразеології (27 % ПФО) зазнав концепт «просторові відносини між об'єктами» (ФО як *вірний (вірна) собака; там, де козам роги правлять* вербалізують мікронцепт (МК) «відстань» в його складі; *тягти шкуру* – МК «тактильний контакт»). Другим за щільністю кількісного представлення засобами зоофразеології (25,6 % ПФО) виявився концепт «рух» (як *[той] слимак; як муха в окопі* – МК «інтенсивність руху»; *крутитися в'юном* – МК «спосіб пересування»; *перелітний птах* – МК «переміщення зі зміною локусів»; *показати хвіст* – МК «піти»). Третім за представленістю у засобах зоофразеології (18,3 %) є концепт «об'єкт» (як *у kota сліз; [і] свині не їдять* – МК «множинність»; *[такий, що][і] собака не перес-*

кочить; висухий на тараню – МК «розмір об'єкта»).

В англійській мові перше місце за кількісним наповненням зі значним відривом від інших (49 %) посідає концепт «рух», представлений мікронцептами МК «інтенсивність руху» (*[as] slow as a tortoise*); МК «спосіб пересування» (*quick as a bunny; on foot's horse*); МК «переміщення зі зміною локусів» (*like geese on the common*); МК «піти» (*break herd*). Другим за щільністю наповнення (16,1 %) виявилось семантичне об'єднання ПФО, що об'єднує декілька концептів одночасно. Наприклад, ПФО *packed like sardines* вербалізує концепти «об'єкт», «просторові відносини між об'єктами» та «просторові відносини між об'єктом та місцем» (в ній закладена інформація про множинність об'єктів, їх розташування в одному місці на маленькій відстані один від одного); ПФО *bring up the tail* вербалізує концепти «рух» та «просторові відносини між об'єктами» (вона містить інформацію про рух об'єктів та просторове розташування одного об'єкта відносно іманентних характеристик іншого). Концепт «просторові відносини між об'єктами» (11,4 %) займає третє місце за ступенем представленості в англійській мові (*have (one) in leash* – МК «відстань»; *get (one's) claws into (one, something)* – МК «тактильний контакт»).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті компонентного та семантичного аналізу ПФО в англійській та українській мовах виявлено як універсальні, так і національно-специфічні риси кодування просторової інформації засобами зоофразеології.

В плані вираження загальні риси проявляються в активному використанні знаків донорської зони «Тваринний світ» в процесі вербалізації реципієнтної області «Простір» (83 лексеми в українській мові і 85 лексем в англійській), повному збігу класифікацій ПФО з зоокомпонентом (8 груп в обох мовах) та фразеологічній продуктивності компонентів окремих тематичних груп (об'єднання ПФО с компонентом *сsaveць* – лідер в обох мовах). В плані змісту – в аналогічному переліку просторових концептів, вербалізованих зоофразеологізмами (7 концептів в обох мовах).

Етно-специфічні риси плану вираження даної фразеосистеми прослідковуються в її якісному наповненні (із 83 українських і 85 англійських зоолексем лише 31 представлено в обох мовах; найвищий рівень збігу (8) – група *partитивні елементи*, відсутність збігу – групи *риби* та *група тварин*); у фразеологічній активності окремих зоокомпонентів у межах однієї тематичної групи (лексеми *собака* та *шкура* найактивніші в українській мові; *horse* та *tail* – в англійській). В плані змісту етно-специфічні риси проявляються в концентрації ПФО, які вер-

балізують певні концепти: в українській – «просторові відносини між об'єктами» (27 %), в англійській мові – «рух» (49 %).

В перспективі планується розглянути взаємодію просторового коду з іншими кодами культури: соматичним, часовим, предметним та духовним.

Література

1. Алефіренко, М.Ф. Теоретичні питання фразеології [Текст]: Монографія / М. Ф. Алефіренко. – Харків: Вища школа, 1987. – 136 с.
2. Гончарова, І.М. Проблема міфологічного символізму в контексті культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 – «Філосо. антропологія та філософія культури» [Текст] / І. М. Гончарова. – К., 1998. – 20 с.
3. Історія української культури [Електронний ресурс]: [у 5 т.]. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 2. – 846 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm>
4. Кармин, А.С. Философия культуры в информационном обществе: проблемы и перспективы [Текст] / А.С. Кармин // Вестник Российского философского общества. – 2005. – № 2 (34). – С. 49 – 62.
5. Кертман, Л.Е. География, история и культура Англии [Електронний ресурс] / Л. Е. Кертман. – М.: Высшая школа, 1979. – 384 с. – : Режим доступу: http://royallib.com/author/kertman_lev.html
6. Ковшова, М.Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора наук: спец. 10.02.19 – «Теория языка» [Текст] / М. Л. Ковшова. – М., 2009. – 48 с.
7. Красных, В.В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация. – М.: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 19. – С. 5 – 19.
8. Крижко О.А. Етнічні символи та стереотипи в українській зоонімній терміносистемі / О. А. Крижко // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвузів. збірн. наук. статей. Лінгвістика і літературознавство. – Київ : Аспект-Поліграф, 2006. – Вип. 11. – С. 62 – 69.
9. Лотман, Ю.М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
10. Никитин, В. М. Проблема классификации фразеологизмов и их относительная устойчивость и варьирование / В. М. Никитин // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц: материалы межвузовского симпозиума. – Тула, 1968. – С. 68 – 76.
11. Савченко, Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія / Л. В. Савченко. – Сімферополь: Доля, 2013. – 600 с.
12. Селіванова, О.О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: монографія / О. О. Селіванова. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
13. Телия, В.М. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. М. Телия. – М.: Школа: «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
14. Тодорова, Н.Ю. Концептуальна структура домену «Простір» / Н. Ю. Тодорова // Наукові записки. – Вип. 146. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2016. – С. 173 – 177.
15. Lakoff, G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1990. – 632 p.
16. The Horse as Cultural Icon: The Real and the Symbolic Horse in the Early Modern World / [ed. by P. Edwards, R. A. E. Enekel, E. Graham]. – Boston: Brill, 2012. – 407 p.

Лексикографічна література

17. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. Л. Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
18. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / [Отв. ред.: В. Н. Телия]. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 782 с.
19. Плачинда, С. П. Словник давньоукраїнської міфології / С. П. Плачинда. – К.: Український письменник, 1993. – 63 с.
20. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с.
21. Енциклопедія Кольєра (Collier's Encyclopedia) [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier
22. Grose F., A Classical Dictionary of the Vulgar Tongue / F. Crose. – [2-nd ed., corrected and enlarged]. – London: F. Leach, 1703.
23. Oxford dictionary of English Idioms [Text] / [edited by J. Ayto]. – Third Edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2010. – 407 p.

Наталья Тодорова

КОДИРОВАНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ ИНФОРМАЦИИ СРЕДСТВАМИ УКРАИНСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЗООФРАЗЕОЛОГИИ

Аннотация. Статья посвящена анализу взаимодействия зооморфного и пространственного кодов культуры в рамках фразеологии в украинском и английском языках. Детальному анализу подвергается использование знаков донорской зоны «животный мир» в процессе вербализации рецепиентной области «пространство».

Цель статьи – выявление универсальных и национально-специфических черт кодирования пространственной информации средствами зоофразеологии в рассматриваемых языках.

В процессе исследования определен корпус пространственных фразеологических единиц с анималистическим компонентом и уточнено понятие *анималистический компонент* в их составе; разработана тематическая классификация зоофразеологизмов пространственной семантики; проанализирована степень фразеологичности отдельных зоокомпонентов в их составе; определены пространственные концепты, которые подверглись высокому уровню вербализации средствами зоофразеологии в обоих языках.

Ключевые слова: коды культуры, зооморфный код, пространственный код, фразеология, анималистический компонент, зоолексема, зоокомпонент.

Nataliya Todorova

SPATIAL INFORMATION CODING BY MEANS OF UKRAINIAN AND ENGLISH ZOOPHRASEOLOGY

Abstract. This article deals with the interaction of zoomorphic and spatial cultural codes within the Phraseology of the Ukrainian and English languages.

The study is aimed at revealing the universal and national-specific features of spatial coding by zoophraseology in the languages under analysis.

Based on the clarified definition of the notion *animalistic component* built is the corpus of spatial idioms with an animalistic component. Elaborated is the thematic classification of the idioms within it. Complex analysis of idioms components reveals zoolexemes with a high degree of idiomaticity. Semantic idioms analysis identifies the spatial concepts that are highly verbalized in the Ukrainian and English languages.

Key words: cultural codes, zoomorphic code, spatial code, phraseology, animalistic component, zoolexeme, zoocomponent.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2016 р.

Тодорова Наталія Юрївна – викладач кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса).

INDIAN-AMERICAN CULTURAL AND PHRASEOLOGICAL UNITY IN IMMIGRANT FICTION

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 81'373.49:81'373.7

Дубовий К. Індійсько-американські культурні та фразеологічні одиниці у емігрантській художній літературі; 11 стор., бібліографічних джерел – 13; мова – англійська.

Анотація. Осягнення культурного самоусвідомлення через мовні засоби відображення концептів культури є актуальним та перспективним для лінгвокультурологічного аналізу фразеологізмів. У процесі міжкультурної комунікації ФО з національно-культурним компонентом виступають джерелом фонові інформації, яка утруднює процеси інтеркомунікації, оскільки притаманна цим одиницям імпліцитна фонові інформація є недоступною для представників іншої культури. Водночас розширення сфери міжнародної комунікації сприяє інтерналізації ФО, а отже, зближенню культур. У творах Б. Мухерджі відбувається поєднання індійської культурної спадщини, британського та американського варіантів англійської мови. Проаналізовані ФО свідчать про те, що авторка широко використовує лінгвокультурну скарбницю США у творах, присвячених, в основному, життю американських емігрантів.

Ключові слова: фразеологізм, американізм, національно-культурне забарвлення, міжкультурна комунікація, емігрантська література США.

One of the basic functions of language – the preservation of cultural heritage of a society – is carried out by phraseological units (PhUs) which register human experience in a very compact way. PhUs serve as a mirror of culture, national psychology and philosophy, retaining information about the mentality usually in the encoded form; they include details about material and spiritual life of the ethnic group and characterize the world outlook in general. A recent direction of research in phraseological studies, “linguo-cultural investigation”, “focuses attention onto the reflection of spiritual state in the language of a man in the society” [3, p. 160]. This kind of investigation is aimed at clarifying the figurative meaning of everyday language and the implications and extension of the world-view. If the same world-view is shared by all members of a linguistic-cultural community the generation and comprehension of metaphorical meaning is possible. The phenomenon of using PhUs by American immigrant writers arouses acute interest among linguists as the works of such authors stand on the crossroads of different cultures, languages and mentalities. For this reason we have chosen PhUs used in American English as the object of research. We will focus on the culturally specific component of semantics of PhUs and metaphors used in the fiction of B. Mukherjee, a modern American author of Asian origin, with the aim of analyzing peculiarities of actualization of cultural meanings in the immigrant prose.

The topicality of the research is determined by growing attention to the problems of cultural identity and expression in a globalized world, correlation between language and spiritual culture. One of urgent linguistic issues is studying national connotations of PhUs and peculiarities of reflecting national mentality in them.

National and cultural components of PhUs have been studied by such scientists as B. Azhniuk, A. Zhukov, V. Maslov, O. Selivanova, V. Teliya et al. Thesis related to this topic have been recently defend-

ed by such Ukrainian linguists as O. Nahorna, O. Nazarenko, S. Oliynyk. The works of these and other scholars make the theoretical basis of the present research.

The article is the first attempt to analyze PhUs used in B. Mukherjee's works as her fiction has so far been studied only in literary studies [12] and not in linguistics. So, the findings will help to further understand the problem of cultural unity in fiction of immigrant writers.

Bharati Mukherjee is one of the best-known voices of the South Asian diaspora, whose novels and short stories are found on Asian-American literature course syllabi across the country. Her perfect knowledge of English (which she spoke in India since early childhood) makes her a native speaker of English and lets her use PhUs profoundly in her prose. It is a sign of native command of the language. But the English of India (where the British variant is used) and the English of her new country of residence – America, have differences including differences in using PhUs. The author has adopted some inherently American idioms in her writing.

American literature is rich in idioms reflecting the way of life on the American frontier. The role of the frontier is tremendous not only in the history but also in contemporary life of Americans. R. A. Billington sees the impact of frontier in some characteristics of the American people, “during three centuries of expansion their attitudes toward democracy and nationalism and individualism were altered, and they developed identifiable traits not shared in like degree by their European ancestors: wastefulness, inventiveness, mobility, and a dozen more” [1, p. V]. Other authors describe the image of the frontier. For example, L. Schlissel reflects how different the image of frontier may be, “it could mean deep forests or grasslands stretching for a thousand miles; it could mean red dirt flats or outcroppings of rock surging up against the sky” [10, p. 81].

The recurrence of the image in American English facilitated its conventionalisation and phraseological development. So, in A. V. Kunin's dictionary of phraseological units we find the fixed phrase "new frontier" [13, p. 300]. It means "the principles and policies of the liberal wing of the Democratic Party under the leadership of President John F. Kennedy" and as a political catchphrase was first used by Henry Wallace in a book of the same title (1934). By this slogan President John F. Kennedy maintained that, like the Americans of the frontier in the nineteenth century, Americans of the twentieth century had to rise to new challenges, such as achieving equality of opportunity for all.

There are numerous examples of PhUs reflecting the way of life on the frontier. The idiom "rope (someone) in" reflects the experience of catching and collecting cattle with the help of lassoes by the frontiersmen in the West. That is the direct meaning and the idiomatic meaning is "to include (someone); to persuade (someone) to join in doing something." The prototype of the idiom "this neck of the woods" originally denoted a remote community in the woods, later the idiomatic meaning "a particular place or part of the country" developed which can be seen from the example: "What do you do in the evening in this neck of the woods?" [11, p. 238].

The life in the woods is also reflected in the idiom "have a chip on one's shoulder", the etymological meaning of which was "a reference to a man who carries a piece of wood balanced on his shoulder in the hope that someone will give him an excuse for a fight by knocking it off". The idiomatic meaning is: "to have rather an aggressive manner, as if always expecting to be insulted, ill-treated etc": "He is very difficult to deal with – he's always had a chip on his shoulder about the lack of education" [11, p. 56].

Modern American authors still turn to the image of the frontier and immigrant writers do not make an exception. B. Mukherjee vastly uses the word "frontier" in her novel "Jasmine" which is often described as a modern voyage of an Indian immigrant to the American frontier. This lexical unit is used as a metaphor to mean "the limit, the edge". For instance, when the protagonist of the novel Jasmine is getting angry she thinks: "I don't want to hear the rest. I'm ... worried that the frontier of madness is closer than I guessed" [5, p. 218].

As Jasmine is moving west – starting her journey from New York she wants to head to California in the end of the novel, she realizes that her immigrant experience is close to that of first settlers in America, who went west moving the frontier further: "I haven't been west of Lincoln, Nebraska. Every night the frontier creeps a little closer" [5, p. 20]. That is why in the very end of her story Jasmine thinks that she is open to new adventures. Here "frontier" is a synonym to "adventure" and "risk" because she decides to look for the man she met before and fell in love with. She is the woman who is ready to look ahead, to fight for the best that future may hold in store for her. She has

no moral scruples and does not feel guilty of her decision: "It is not guilt that I feel, it's relief... Adventure, risk, transformation: the frontier is pushing indoors through uncaulked windows" [5, p. 240].

B. Mukherjee's novel "Jasmine" relies on frontier myths and the narratives of Americanization associated with western places, mobility, the lifestyle of frontier-heroes. As an Indian woman writer living in the USA, she explores the promise of American individualism and liberation alongside the burden of Old World responsibilities and cultural ties that may show female oppression.

Jasmine from the eponymous novel stands out as a female role of self-reliance and feminine courage. "Mukherjee employs frontier myths to project the psychological and cultural development of the woman, who physically and metaphorically travels toward western philosophy" [2, p.53]. The protagonist moves from India to Florida, to New York, then to the Midwest, and finally to California. Metaphorically she moves from East to West and becomes an American "gold digger". The writer uses this idiom several times in the novel both in the idiomatic and metaphorical meanings. As a phraseological unit the phrase means "a woman who associates with or marries a man chiefly for material gain" [9]. Metaphorically it may stand for a person who seeks better life. The examples below actualize both implications.

"Karin, Bud's ex, once called me a gold digger. We were in front of the frozen foods section of the Hy-Vee" [5, p. 195].

"Bud is gold, I retorted, and if digging him out of the sadness he was in when I met him was what she meant, then, yes, I was a gold digger" [5, p. 196].

The Gold Rush mentality adopted by an Asian born girl makes her feel that she is able to profit from the uncharted country of America. Jasmine stays to live with Bud Ripplemeyer, a disabled banker, on a farm. "In doing so she creates a life that replicates that of earlier immigrants and their eventual assimilation" [2, p. 53]. The author shows metaphorically Jasmine's transformation and notes that she becomes a real American gold digger.

Mukherjee's rich cultural and educational background allows her to use PhUs with American cultural semantic component along with international idioms taken from the Bible:

"But Bud smashed his cigarette out in the tinfoil ashtray, lumbered over to the twirling man, and knocked his head back with a soft, clumsy punch. Gold digger and Lazarus" [5, p. 201].

We can observe a cultural mixture of idioms "gold digger" and "Lazarus" (originating from New Testament – the brother of Mary and Martha, whom Jesus restored to life (John 11-12). Jasmine calls herself "a gold digger" with the connotation of her Americanization and absorbing American culture, while her crippled husband is called "Lazarus" as his ancestors came from Europe and the idiom recollects his roots from that part of the world.

The story presents Jasmine as a new pioneer who will follow the same fate as the earlier settlers: she too will be absorbed into the culture and become a true American. This way of assimilation is full of obstacles, which the author portrays in the tradition of American literature through wilderness legends and frontier myths. That is why American PhUs originating in this period of history are relevant to the text of the story.

B. Mukherjee's westernization is evident in her use of sayings originating from the Bible in other novels, for example in "Leave It to Me":

"Jesus, Mama DiMartino used to say, made a cornerstone of the very stone that builders had the dumbness to reject. Matthew 21:22: the one who falls on this stone will be broken to pieces; and it will crush anyone on whom it falls" [6, p. 143].

Bharati Mukherjee's mastery of the American idioms is so consummate that her style may be almost unintelligible to the readers of Indian or British English. At times sentences contain an expression or a reference that the average Indian would find hard to decipher:

"May be like Imre, freed from the dignities of old world cultures he too could get drunk and squirt Cheez Whiz on a quest" [7, p.34].

"Cheez Whiz" is a thick processed cheese sauce or spread sold by Kraft Foods. And the phrase "to squirt smth on a quest" means "to hunt for food".

Another example is: "I am in bed watching the Vanilla Gorilla stick it to the Abilene Christians on some really obscure cable channel, when she comes through the door wearing lavender sweats. It's a November Thursday, a chilly fifty three, but she's hibachiing butterfly lamb on the balcony" [7, p. 79].

The reader should know that "Vanilla Gorilla" is a football team with the strongest college football player in 2008, and "Abilene Christians" is a football team of Abilene Christian University, located in Abilene, Texas. Then it's clear that "to stick it to" means "to treat harshly or severely". "Hibachiing" is borrowed from Japanese meaning "cooking on a portable cooking apparatus similar to a small barbecue", and a strange-sounding phrase "butterfly lamb" is a piece of meat split almost in two and spread out flat".

Idioms connected with American football have come into regular use in B. Mukherjee's works: "I felt a proprietary interest since it all derived from squiggles on a paper that Sunday afternoon in Atherton that I'd help unleash — scrambling quarterback, short passes in the flat, widen the field, it's the width, not the length!" [4, p. 267].

In other instances the writer makes use of her Indian cultural and linguistic heritage. There are phrases and proverbs obviously translated from popular Indian sayings. For example, sayings about how fortunate it is to give birth to a son, and how unlucky

is the woman who has a daughter, and about unmarried women:

"There's money to be made of a son's pee; there's rope to hang a daughter with. A woman without a husband roams the streets like an untethered ox. She brings calamity wherever she stays" [8, p. 247].

The process of intercommunication can be problematic as sometimes the implicit information of units can be unknown to representatives of other cultures. At the same time widening the scope of international communication facilitates the process of internalization of PhUs and therefore brings closer different cultures. B. Mukherjee's prose is such an example of mingling cultures. People from different parts of the world meet on the pages of her books. She brings her Indian cultural heritage into her stories. But she is definitely an American author writing in American English. The selected PhUs show American cultural component in the language of her works of fiction.

Traditionally, communities have been based on markers such as ethnicity and religion – which proffer recognizable homogeneity. But in today's rapidly changing world hybrid identities such as the ethnically South Asian American citizens, including B. Mukherjee, are increasingly common. Works by Asian Americans appear to celebrate the kind of chaotic plurality that is the much-eulogised face of the modern world and at the same time changing America. The analysis has shown that the writer combines Indian heritage, the acquired English language in India and the language of her new country of residence – the USA.

B. Mukherjee relies on frontier myths and the narratives of Americanization associated with western places, mobility, the lifestyle of frontier heroes. As an Indian woman writer living in the USA, she explores the promise of American individualism and liberation alongside the burden of Old World responsibilities and cultural ties that may show female oppression. She brings in quotations from the Bible and Indian proverbs.

It is in this space of confrontation of differently oriented social accents and of diverse socio-linguistic perceptions that the novel of diasporic consciousness is born. It has its being in a co-existence of plurality of voices which do not fuse into a single psyche but exist on different layers generating dialogic dynamism. We may conclude that PhUs reflect ethnically specific peculiarities and enrich works of fiction with cultural background that can be both inherited and obtained after immigration to another country.

The present research is only the first step on the way of in-depth study of culturally specific language units in immigrant fiction. It is necessary to analyze how cultural hybridity is expressed on the level of the language and this is the task for further research.

Literature

1. Billington R. A. America's Frontier Heritage. – Holt, Rinehart and Winston, 1966. – 302 p.
2. Faymonville C. Mukherjee's Jasmine // Explicator – Vol. 56. – Issue 1. – 1997. – P. 53-54.
3. Hasanova S. Linguo-Cultural Aspect of Interrelation of Language and Culture // International Journal of English Linguistics; Vol. 4, No. 6; 2014. – P. 160-166.
4. Mukherjee B. Desirable Daughters. – New York: Hyperion, 2002. – 310p.
5. Mukherjee B. Jasmine. – Grove Press, 1999. – 241 p.
6. Mukherjee B. Leave It to Me. – Toronto: Harper Collins Publishers Ltd., 1997. – 240p.
7. Mukherjee B. The Middleman and Other Stories. – New York: Grove Press, 1988. – 197p.
8. Mukherjee B. The Tree Bride. – New York: Hyperion, 2004. – 293p.
9. Random House Dictionary <http://dictionary.reference.com/>
10. Schlissel L. The Frontier Family: Dislocation and the American Experience // Making America. The Society and Culture of the United States. – Washington, D.C.: United States Information Agency, 1988. – P. 81 – 90.
11. Wordsworth Dictionary of Idioms. Eds. C. M. Schwarz, E. M. Kirkpatrick. – Ware, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1993. – 432 p.
12. Бідасюк Н. В. Творчість Бґараті Мухерджі у контексті американського мультикультуралізму [Текст]: автореферат... канд. філол. наук спец.: 10.01.04 – література зарубіжних країн / Н. В. Бідасюк. — К. : НАН Укр. Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2007. — 20 с.
13. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / Ред. М. Д. Литвинова. – М.: Рус. яз., 1984. – 944 с.

Константин Дубовый

ИНДИЙСКО-АМЕРИКАНСКИЕ КУЛЬТУРНЫЕ

И ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В ЭМИГРАНТСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. Постижение культурного самоосознания через языковые средства отображения концептов культуры является актуальным и перспективным, в данном случае – для лингвокультурологического анализа фразеологизмов. В процессе межкультурной коммуникации ФЕ с национально-культурным компонентом выступают источником фоновой информации, которая утрудняет процессы интеркоммуникации, поскольку присущая этим единицам имплицитная фоновая информация является недоступной для представителей другой культуры. В то же время, расширение сферы международной коммуникации способствует интернализации ФЕ, а следовательно, сближению культур. В произведениях Б. Мухерджи происходит сочетание индийского культурного наследия, британского и американского вариантов английского языка. Проанализированные ФЕ свидетельствуют о том, что автор широко использует лингвокультурный американский материал в произведениях, посвященных, в основном, жизни иммигрантов в США.

Ключевые слова: фразеологизм, американизм, национально-культурная окраска, межкультурная коммуникация, иммигрантская литература США.

Dubovyi Kostiantyn

INDIAN-AMERICAN CULTURAL AND PHRASEOLOGICAL UNITY IN IMMIGRANT FICTION

Summary. The task of understanding cultural self-awareness through language means of reflecting culture concepts is topical and challenging for the linguistic and cultural analysis of phraseological units. In the process of intercultural communication PhUs with a national-cultural component serve as a source of background information which complicates the processes of communication because the implicit information found in such lexical units is incomprehensible for the representatives of other cultures. At the same time the expansion of international communication is instrumental in internalizing nationally-specific foreign PhUs, and consequently it brings cultures together. In B. Mukherjee's works B. there we find unity of the Indian cultural legacy, British and American variants of English. The analysed PhUs show that the author widely uses the lingvo-cultural heritage of the USA in fiction devoted mainly to lives of immigrants in the USA.

Keywords: phraseological unit, Americanism, national-cultural colouring, intercultural communication, US immigrant literature.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2016 р.

Дубовий Костянтин Володимирович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри перекладу Хмельницького національного університету.

Катерина МАРАБ'ЯН

ФРАНЦУЗЬКІ ФОЛЬКЛОРНІ ТЕКСТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 821.133.1'22

Мараб'ян К. Французькі фольклорні тексти як об'єкт лінгвосеміотичних досліджень; 12 стор.; бібліографічних джерел – 13; мова – українська.

Анотація. Стаття присвячена особливостям дослідження французьких фольклорних текстів для дітей через призму лінгвосеміотики: зокрема, репрезентовано основи семіотичного аналізу фольклорного тексту та подано специфіку лінгвістичного аналізу. Зосереджено увагу на особливостях фольклорних творів: узагальненні, стереотипності, художньо-образній деталізації.

Ключові слова: семіотика, знак, символ, дитячий фольклор, мовна картина світу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Фольклорні твори пройшли довгий і складний шлях від відтворення примітивно-фантастичної дійсності до символічного й філософського переосмислення. Вони стали тим камертоном, що з покоління в покоління передає ключ до пізнання дитиною, а пізніше і дорослим, світу й самого себе, що дозволяє судити про специфіку національної самосвідомості етносу, динаміку розвитку мислення та вироблені лінгвокультурні цінності [12]. Таким чином, фольклорні тексти стали не просто формою для зберігання смислів, що належать певному етносу, але і самими смислами, оскільки вони продукувались під них, а значить – стали спорідненими зі своїм змістом. Останнє можна пояснити тим, що фольклорний текст – відкрита знакова система, пов'язана семантичними поєднаннями між своїми складниками. Важливим компонентом зв'язку між ними є *стиль* тексту, завдяки якому і досягається органічна єдність всієї структури, її цілісність [7, с. 11]. Саме тому окреслені архаїчні текстові утворення є настільки взаємопов'язаними з національною й мовною картиною світу етносу, особливостями його емотивного профілю, концептуалізацією та категоризацією світу.

Закономірно при цьому, що такі утворення дозволяють структурувати фольклорну картину світу, оскільки вона є її частиною. Побуває впевненість у існуванні підґрунтя для того, щоб до загально визнаного у лінгвістиці ієрархічного ряду одиниць мови додати фольклорний текст як одиницю вищого порядку [1]. На наш погляд, це є цілком правомірним: першою чергою, через те, що у нашому розумінні текстом є будь-який масив мовних одиниць, виражений у довільній формі. Таким чином, текстами стають як мовні одиниці, закріплені невербально, тобто графічно (на письмі), так і вербально (фольклор та інші). Крім того, зазначимо, що варто змінити підхід до розуміння об'єму текстового масиву, який ми постулюємо як такий, оскільки питання тут не у його

розмірі, а, скоріше, у тих властивостях, які він виявляє з позицій мовної прагматики та філософії мови.

Так, розгорнутий текст з точки зору теорії рівнів мови виступає у вигляді сьомого рівня – однак такого, що вже виходить за межі реверсивного закону. Сьомий рівень – це рівень мовлення, яке не підлягає осмисленню в термінах «одиниць мови». Ціле справжнє, а не фігуральне, мовленнєвий твір, який є приналежністю соціуму, культури, індивідуальної творчості тощо. Це створені й створювані тексти, сукупність яких і складає те, що називають культурою народу, нації, цивілізації. Цим пояснюється інтерес до інтерпретації актанту французького фольклорного тексту, виявлений у цьому дослідженні [10, с. 11–12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основи семіотичного дослідження художнього тексту були закладені ще в античні та середньовічні часи, коли вперше з'явилися праці з риторики. Семіотика тісно пов'язана з лінгвістикою, свого часу вона, власне, виросла, викристалізувалася саме з теорії будови мови Ф. де Соссюра і В. Гумбольдта. Доповнені ідеями американського математика і філософа Ч. Пірса, теорії були розвинені представниками Празького лінгвістичного гуртка – Р. Якобсоном та Я. Мукаржовським. Самостійно до ідеї художнього твору як прийому приходять у першій третині ХХ століття російські «формалісти» (Ю. Тинянов, В. Шкловський, Б. Ейхенбаум), що спиралися на творчі здобутки московської та казанської шкіл Ф. Фортунатова та Я. Бодуена де Куртене. Значний внесок у розробку проблем семіотики художньої літератури зробили В. Пропп, Л. Виготський та М. Бахтін [9, с. 225]. А. Дандес, структураліст і семіотик, бачив мету наукового дослідження у можливості типологічних заключень, у виявленні залежності між змістом фольклорного тексту і описуваною культурою [13]. Варто також відзначити роботи у зазначеній галузі таких дослідників, як Є. Алещенко, Ю. Брейгер, Н. Годзь, Ю. Дмитренко, О. Довгань, Н. Мамонова, О. Манойлова, К. Сімонов,

В. Сулімов, В. Шабліовський, М. Шкуратова та інші.

Показовими для лінгвосеміотики французького фольклору є роботи П. Маранди та Е. Кенгас-Маранди, представлені у їхній статті «Структурні моделі у фольклорі», у якій йдеться про коректний аналіз фольклорного тексту, який повинен використовувати інформацію різних рівнів: знання мови, різноманітних мовних конотацій, а також категорій фольклорної традиції і побутової культури [13].

Важливими також є дослідження Р. Барта – відомого французького літературознавця та семіолога, який поряд із К. Леві-Строссом, Ж. Лаканом, М. Фуко розробляв структуралістську методологію в гуманітарних науках, яка актуалізувала проблему семіотики культури й літератури. Не менш знаковими були також дослідження А.-Ж. Греймаса – французького лінгвіста, фольклориста й літературознавця, який був автором лексикографічних й лексикологічних наук (укладач словника старофранцузької мови), праць із теорії структурної семантики й наративного синтаксису.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення особливостей дослідження французьких фольклорних текстів для дітей через призму лінгвосеміотики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Семіотика як наука про знаки та знакові системи розглядає речі, події чи ситуації як носії інформації. Такий підхід дозволяє лінгвістам стверджувати, що весь світ є *текстом* – культура, суспільство, історія і сама людина, її вчинки, жести, слова, думки є розгалуженою внутрішньо-організованою системою знаків [9, с. 225]. Частково цю тезу було означено вище, проте, на наш погляд, вона потребує ширшого обґрунтування, оскільки її комплексність може, частково, претендувати на універсальність підходу, а значить – допоможе у вирішенні цілої низки мовознавчих, перекладознавчих, літературознавчих та інших проблем.

Цілком очевидно, що наразі для всебічного вивчення процесу спілкування, зокрема й фольклорного, комунікативної взаємодії індивідуумів вже недостатньо вивчення лише мови як системи знаків. У межах цього напрямку досліджується мовна взаємодія адресанта й адресата, а не лише висловлювання окремого суб'єкта [12]. Останнє дає змогу не просто дослідити окремий шар мовної полісистеми, натомість надаючи змогу працювати одразу з декількома, актуалізуючи отриманий матеріал за рахунок паралельності процесів дослідження на різних локаціях текстової тканини, різних шарах тощо. Доволі цікавим у цьому контексті є дослідження особливостей казкового випробування з позицій лінгвосеміотики, оскільки воно є основним сюжетним складником і дає ключ до розуміння всього тексту через специфіку їхньої мотивної репрезентації.

Такий підхід до аналізу фольклорного тексту в руслі структурної типології аналізує дві взаємопов'язані задачі: розробку сюжетно-мотивних показників (та їх національних версій), з одного боку, і структурно-семантичні дослідження в області фольклористики – з іншого. Так, при складанні показників фольклорних сюжетів досі найчастіше використовують систему Аарне-Томпсона. Останню вдосконалив С. Томпсон, що виокремив мотив, як найменший елемент оповіді, який здатен зберегтися в традиції [13].

Так, дискурсивне уявлення казкового випробування зводиться до лексичних одиниць, які відображають історичні й географічні умови життя народу (найменування їжі, національних звичаїв тощо), архаїзмів, фразеологічних зворотів (традиційні фольклорні формули), стилістичних засобів виразності (повтори, протиставлення) і художньої зображальності (постійні епітети). Часто ім'я або прізвисько героя відображає його особливі прикмети або якості [3, с. 5–6].

Закономірно, що будь-який фольклорний жанр передається за традицією у формі усного дискурсу. Він неминуче зазнає певних змін, щоразу знову створюється в процесі виконання, поки не потрапить у простір автентичного запису. Мовець, що його виконує, є «автором», і в тексті відбивається конкретний момент історії. Тому кожен записаний фольклорний текст є унікальним і неповторним [12]. Щодо прагмалінгвістики, то її успіхи відобразились у розробці комплексних досліджень паратексту французької казки, які враховували внутрішньоструктурний, соціолінгвістичний й культурно-історичний аспекти [13].

Як відомо, визначними стильовими рисами фольклорних текстів є узагальнення, яке реалізується на всіх рівнях тексту, фольклорна стереотипність, художньо-образна конкретизація. При цьому існування власної мовної системи мотивує принципову відмінність мови фольклору від мови художньої літератури [6]. Окрім того, фольклорні тексти, особливо призначені для дітей, носять дидактичний (повчальний) характер, що дозволяє говорити про те, що конкретне втілення дискурсу демонструє природну мовну імпровізацію в теперішньому часі або таку, що вже мала місце в певний момент у ситуації з учасниками спілкування – оповідачами-інформаторами та збирачами, які фіксують реальне комунікативне використання мови в процесі виконання [12].

Таким чином, взаємодія фольклору і духовної культури народу, мистецтва найчіткіше виявляється у жанрі казки, вивчення якої реалізується у руслі літературознавства і, зазвичай, направлене на вирішення питань жанрової своєрідності казки, її сюжетно-композиційної структури [13].

У цьому контексті лінгвокультурологічна інтерпретація поверхневої і глибинної структури фольклорних текстів за посередництва семіотичного аналізу виявляє, що всі події у них проекту-

ються ззовні і конвертуються в символи, образи й метафори. Так, до прикладу, чарівні казки Ш. Перро є проекцією епохи Людовика XIV. Казкові герої живуть у особливому казковому часі й просторі, але при цьому Шарль Перро включив у свої твори численні символи, які відповідають сучасній для нього епосі [13]. Таким же чином вчинив і відомий англійський письменник Льюїс Керрол, який наповнив свою знамениту діалогію про дівчинку Алісу фольклорними мотивами: пісеньками, оповідками тощо, які були зрозумілі його сучасникам, проте доволі важко розшифровуються у наш час. Якщо говорити про французькі казки детальніше, то специфічною характеристикою їхньої стилістики є *галантність* (завичай при описі спілкування високопоставлених персонажів) й жартівлива тональність, яка знаходить відображення у приповідках, зачинах й кінцівках [3, с. 6]. Це доволі цікава риса, оскільки досягти актуалізації такої специфічної характеристики доволі важко у мові фольклору, адже вона є надзвичайно емоційно-образною, відрізняється структурною повнотою, добром емоційно-експресивних засобів, нехарактерних для систем побутово-комунікативного і розмовного типу, на підставі чого можна говорити про певний ступінь відходу фольклору за межі мовної полісистеми [6].

Якщо ж говорити конкретно про роботу з такими текстами з позицій лінгвосеміотики, то головною особливістю семіотичного аналізу є використання інструментарію, відпрацьованого лінгвістикою: намагання знайти сталі одиниці – *знаки*, зрозуміти особливості їхнього поєднання в одиниці вищого рівня, дослідити особливості їх викори-

стання людиною [9, с. 225]. На нашу думку, такий підхід дозволяє виявити одну з головних особливостей подібних текстів, а саме – *інтертекстуальність*, оскільки у них запозичення, в основному, відбуваються на рівні традиції. Таким чином, варто виділити *традиційність* як одну з особливостей фольклорного тексту [6].

Висновки з дослідження. Фольклорні твори подають смислові конотації як такі, що формують їх семантичний потенціал, впливають на смислові компоненти та специфікують дискурсивні ситуації. Смысловим компонентом є інформаційна система, яка містить відомості про потенційно можливі казкові ситуації [12]. Це є надзвичайно продуктивним предметом дослідження з позицій лінгвосеміотики, оскільки, йдучи від конкретного до загального, дослідник має змогу глибокого аналізу французьких текстів, що дозволяє не просто здійснити ревізію наявних смислових ланцюжків та означити присутні мовні сполучення, а й глибше засвоїти концептосферу людини, мовну картину її світу, мовну свідомість тощо.

Перспективою дослідження є подальше вивчення проблеми визначення засобів мовного моделювання та кодування дійсності у французьких фольклорних текстах для дітей. Окремим і надзвичайно важливим аспектом цієї проблеми нам видається дослідження структури лінгвосеміотичного простору французького фольклору, оскільки він є безпосереднім складником мовної картини світу французького народу, а відтак його реалізація в текстах казок, загадок, колискових видається надзвичайно цікавою.

Література

1. Алещенко Е. И. Фольклорный концепт «Пространство» в русской и болгарской народной сказке / Е. И. Алещенко // Интеграционные процессы в коммуникативном пространстве регионов : материалы Междунар. науч. конф., г. Волгоград, 12–14 апр. 2010 г. / сост. Д. Ю. Ильин, Н. Л. Шамне; Гос. образоват. учреждение высш. проф. образов. «Волгог. гос. ун-т», Фак. филол. и межкультур. коммуникации; оргком. О. В. Иншаков (пред.) и др. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2010. – С. 21–25. – Библиогр.: 8 назв.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт; пер. с фр.; сост. и общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
3. Брейгер Ю. М. Вербализация испытания в сказочном дискурсе в русском и французском языках : автореф. дис.... на соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.20 – Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / Юлия Михайловна Брейгер; Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Волгоградский государственный университет». – Волгоград, 2013. – 27 с.
4. Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці : автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 09.00.04 – Філософська антропологія, філософія культури / Наталія Борисівна Годзь; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2004. – 20 с.
5. Греймас А.-Ж. Структурная семантика: поиск метода / А.-Ж. Греймас; пер. с фр. Л. Зиминой. – М.: Академический проект, 2004. – 368 с.
6. Дмитренко Ю. О. Фольклорний текст в аспекті інтертекстуальності : [електронний ресурс] / Ю. О. Дмитренко // Четвертий міжнародний науковий форум. Сучасна англістика: Традиції. Сьогодення. Перспективи. Тези доповідей / за ред. В. О. Самохіної. – Х.: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 34–35.

7. Довгань О. В. Мовотворчість українських перекладачів дитячої літератури другої половини ХХ – поч. ХХІ століть : автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – Українська мова / НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 19 с.
8. Мамонова Н. В. Фрактальная самоорганизация британского сказочного дискурса (на примере концепта «WELFARE»): дис.... канд. філол. наук : 10.02.19 – Теория языка / Наталья Васильевна Мамонова; ФГБОУ ВПО «Челябинский государственный университет». – Челябинск, 2015. – 233 с.
9. Манойлова О. Семіотичний аналіз тексту: можливості, досягнення, перспективи / О. Манойлова // Накові записки. – Вип. 117. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 224–228. – Бібліогр.: 10 назв.
10. Симонов К. И. Фрактальное прочтение текста французской фольклорные сказки : дис.... доктора філол. наук : 10.02.05 – Романские языки / Константин Иванович Симонов; ФГБОУ ВПО «Оренбургский государственный педагогический университет». – Оренбург, 2015. – 535 с.
11. Сулимов В. А. Концепция современного литературного текста: теория интеллекта, антропология культуры, когнитивистика / В. А. Сулимов // Человек. Культура. Образование: науч.-образов. и метод. рецензир. журнал. – 2012. – № 1 (3). – С. 149–157. – Библиогр.: 8 назв.
12. Шаблювський В. Є. Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок) : [електронний ресурс] / В. Є. Шаблювський // Слов'янський світ. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://ss.etnolog.org.ua/zmist/2009/81.pdf>. – Назва з екрана.
13. Шкуратова М. В. Французская сказка в семиолінгвістическом аспекте : [електронний ресурс] / М. В. Шкуратова // Пятигорский государственный лингвистический университет. – Электрон. данные. – Режим доступа: http://pglu.ru/upload/iblock/9c7/uch_2008_iv_00035.pdf. – Название с экрана.

Екатерина Марабьян

ФРАНЦУЗСКИЕ ФОЛЬКЛОРНЫЕ ТЕКСТЫ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОСЕМИОТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Аннотация. Стаття посвящена особенностям французских фольклорных текстов в русле лингво-семиотических исследований: в частности, представлены основы семиотического исследования фольклорного текста и указана специфика лингвистического анализа. Сосредоточено внимание на особенностях фольклорных произведений: обобщении, стереотипности, художественно-образной детализации.

Ключевые слова: семиотика, знак, символ, детский фольклор, языковая картина мира.

Catherine Marabyan

FRENCH FOLKLORE TEXTS AS AN OBJECT OF LINGUISTIC SEMIOTIC STUDIES

Abstract. The article is devoted to the peculiarities of the French folklore texts in the prism of linguistic semiotic studies: in particular, represent the foundations of the semiotic study of literature and given the specificity of the linguistic analysis of a literary text. It focuses on the features of folklore texts: generalization, stereotyping, artistic and imaginative detalization.

Keywords: semiotics, sign, symbol, children's folklore, language world.

Стаття надійшла до редакції 7.04.2016 р.

Мараб'ян Катерина Андріївна – аспірант Київського національного лінгвістичного університету.

Є ТІЛЬКИ ЛЮБОВ ОДНА...

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 821.161.2-1(477.87).09

Бобинець С. Є тільки любов одна; 7 стор.; кількість бібліографічних джерел – 3; мова – українська

Анотація. У статті констатуються ключові мотиви та образи поетичної збірки В. Сурніна «Неразлюбимая»; на їхній основі визначається динаміка екзистенційних любовних трансформацій у світосприйнятті ліричного героя, переважно через світ природи.

Ключові слова: мотив, ліричний образ, світосприйняття, любовна лірика, динаміка розвитку.

Не до кожного, наділеного даром образного мислення, поетична муза приходить однаково: до когось – мовчазно-скрадливо, як лань до водопою, а то несподівано, раптово, наче гроза у літню днину. А буває – пронесеться на творчому овиді яскравим болідом, аби відтак ніколи вже не з'являтися до свого володаря, якщо той зачерствів душею. Трапляється, щоправда, незрідка й так, як, приміром, на життєвій стежі Володимира Сурніна: дві сестри-музи – Евтерпа, покровителька ліричної поезії, та Клію, опікунка історії (вірою й правдою чоловік майже півсторіччя служить їй з професійного обов'язку як доцент кафедри нової і новітньої історії та історіографії нашого університету), безперестанно поборюють одна одну за право першості в його науково-мистецькій іпостасі. Особливо рельєфно позначені цією динамікою змагальності його перші дві збірки – "На переломе двух эпох" (2009 р.) та "Своя Америка" (2011 р.) – ідейно-художнє поєднання в їхніх текстових структурах громадянсько-публіцистичних і пейзажно-ліричних інтенцій. Вони засвідчили певну естетичну усталеність світоглядних орієнтирів автора, його взорованість на канонізовану попередньою епохою світобудову, а водночас – зрілість манери письма, версифікаційну вправність, тонке відчуття української російськомовної поетичної стихії.

Утім, усе досягнуте у цих збірках породжене, за нашим переконанням, глобалізаційними ризиками доби, які владно вриваються в авторську поетику, надивовижу виразно маніфестують різьблений філософським осмисленням образ пережитого Часу, що канув у Лету, – суперечливого, трагічного, не до кінця ще збагненого.

Після успішного, за одностайною оцінкою критики, спурту-дебюту наступив, однак, як

зізнається поет, "творческий отпуск". *Нет, стихи писались, но как-то вяло, неспешно, видимо, не хватало нового мощного энергетического заряда <...>. Допускаю, что имела место конкуренция со стороны нового материала, который диктовал свои условия".* Ось чому третя книжка Володимира Сурніна "Неразлюбимая" (Ужгород: Ліра, 2014. – 116 с.) побачила світ з перервою майже у три роки. Вона, як і попередні, приваблює щирістю вислову, шляхетною довірою до читача, прагненням донести до його розуміння розмаїтий дивосвіт думок і настроїв, що лежать на душі сучасної людини.

"Эту книгу можно, не боясь ошибиться, назвать "Автобиографией чувств", – стверджується у передслові-зверненні до загалу. Непроста, скажемо від себе, автобіографія становлення морально-етичного поступу ліричного героя: спершу бравурного залицяльника ("Не бойся много раз влюбляться", "Желание") – юнака-максималіста ("Но что мне сделать для тебя...", "Сомнение"), а відтак урівноваженого у помислах і діях літнього добродія ("Шаги", "Когда прозреньё наступает...", "Я знаю: ты, любя хотела...") і наостанок – поважного, умудреного досвідом сім'янина.

Сто десять різних обсягом та артистичним темпераментом віршів, що склали збірку, й справді являють колоритний, тяглий у часі нурт і відшумілої юності ("Ода чаю", 1971 р.), і умиротворений плин зрілих літ ("Стансы"). До слова, під кожним із них – дата, під окремими – місце написання; територія творення охоплює значну панораму – від Карпат, осердя Європи, до окраїн Північного Кавказу та кубанських козачих станиць. Така осяжна географія у загальному хронотопі збірки набуває зримої подоби контурних маркерів-віх, котрі постулюють стан сталості й гармонії в емоціях суб'єкта, неза-

лежно від пори і місця його перебування. До того ж, кожен із семи тематичних циклів, починаючи зі сповідального **"О любові, разлуке, верности и неверности..."**, який відкриває книжку, цілеспрямовано розгортає смисли і нюанси того, що йменуємо еталоном досконалості й внутрішньої чистоти закоханої людини.

Доречно наголосити: поет зладив цикли так, що кожен окремо постає як основоположний і першорядний у своїй тематичній завершеності, сукупно ж – це маєстат злотованих алгеброю почуттів буденних явищ і неупереджених колізій, звичайнісіньких речей, котрі день-денно стрічаються нам повсюдно. І тим-то природно звикаємо до них і часто-густо не помічаємо. А мати тямую добачити в отій осоружній суетності чари поетичного образу, деталі, тропи – то і є знак Божого промислу – епіфанії, коли, за влучним спостереженням Анни Ахматової, його кумира, вчиняється магічне дійство: *"Растут стихи, не ведая стыда, / Как желтый одуванчик у забора, / Как лопухи и лебеда. / Сердитый окрик, дёгтя запах свежий, / Таинственная плесень на стене... / И стих уже звучит, задорен, нежен / На радость вам и мне"*.

А, бува, лучаються й такі непередбачувані ситуації, коли, як потверджує його інший добрий геній А. Вознесенський: *"Стихи не пишутся – встречаются"*. Це коли за мудрого перебігу пережитих миттєвостей думки й інтонації наче самі собою напливають у свідомість, видобуваючи звідти настроєву гаму в очікуванні того, що, як зізнається наш мистець, *"вдруг подойдет минута, когда лишь слово, только знак / Спасает жизнь кому-то // Кто это, мучаясь, постиг, / Тот знает, без сомненья, / Что жизнь сама – всего лишь миг... / Не упусти мгновенья"* (**"Бывает так"**).

З невідомою наснагою В. Сурнін закликає не підкорятися злим викликам долі, а добром і любов'ю наповнювати (згадайте людинолюбні імперативи Нобелівської промови Світлани Алексієвич!) наше буття, зрештою, навчатись цінувати кожну його мить. Примітно, що чимало віршів збірки містять у прикінцевих рядках квінтесенцію отого переживання любові, добра і совісті – золотих клейнодів душі. Досить часто квінтесенція набуває форми афоризму, і тоді вона довго не відпускає нас зі своєї орбіти притягання, як-от: *"Живя вдали, любить непросто, / Вблизи – любить еще трудней"; "Погибни лучше, жизнь спасая, / Но не живи, ее боясь!"; "...О, жизнь, ты во всем бесконечно богата. / И вечно права, даже в точке возврата"*. Подібне архітектонічне завершення витончено орнаментує обриси того жанру, який трансформується у **"Шутки, небылицы, афоризмы, зарисовки..."** – окремий цикл, пронизаний доброзичливим, по-домашньому теплим гумором. *"Заблаговременно готовьтесь к старости"*

сти: Побольше трезвости, поменьше сладостей" (**"Совет"**) – такі собі дво-або чотирьохрядкові сентенції, перейняті жартом чи дотепною хитринкою, вони "дають" читачеві право на усмішку, налаштовують його на дружлюбний лад.

Що гумор – дійовий засіб емоційного впливу, котрий в Сурніновій поезії виконує передовсім функцію "заряджання" читацької маси на оптимістичну рецепцію всього суцього, переконується й на прикладі його "образків" з циклу **"О природе и не только..."**. Однак, що далі вчитується в них, то зриміше видиться, як у ткані пейзажної лірики пластично викільчує благословенне Господнє зерно (за Г. Гусейновим) – любовна субстанція. Вона зріє як живлющий сік землі, що проникає в яру парость, аби явитись відтак як виклик і як пізнання, як свобода і як "досвід себе", і справді виростає до тієї сили, "що водить сонце й зоряні стелі". *"Она пронзает кроной тучи, / Корнями Землю обняла"* – це як категорія непроминального і нетлінного у герменевтичному колі Вічного, а водночас – *"Любовь как сказка давняя, / Которой вечно жисть... / Любит как будто в плаванье / За сказкой уходит"* – як логія етичного космогенезу в складнощому плетиві буднів.

Зародившись ще у виданні-первістку зізнанням, що *"годы не те, но любить не грешно"*, автор з потреби високої міри відповідальності – *"Ведь я за любовь отвечаю!"* – розгортає давній і несокрушимо юний мотив кохання на повну широчінь. Він звучить щиро і безпосередньо, і, може, як ніколи раніше, з особливою силою проникливості, – актуально. Чистосіяним освідченням Сурнінові витвори, протиставляючи себе низькопробному фальшивому читиву, заперечують розгнуждану апологетику всездозволеності та облудності, духовного і тілесного розтління, що нині заповонила красне письменство.

Коли не провідне, то принаймні ключове місце у поетичній творчості В. Сурніна посідає тема подружньої вірності. Від книжки до книжки його ліричний герой не втомлюється повторювати: *"Всю жизнь любил одну и ту же, / Одну и ту же целовал / Другие были и не хуже, / А может, лучше... Кто их знал?"*. За такої послідовної "поведінки" акцентований лейтмотив має, звісна річ, свою логіку, і поетика його освоєння вкупі з нюансами і відмінами, тонами і тональностями поступово викристалізовує цільний концепт кохання як *"однієї з наймогутніших за своєю силою, - словами професора Тетяни Кононенко, – насолод"* [2, с. 38]. Характерно, що в адорації тієї єдиної і вірної, з котрою *"и грустится веселей"*, версифікатор вдається до традиційних уснопетичних засобів, порівнянь-паралелізмів. Натє ось, будь ласка, такий народно-світотглядний, "пейзажно" оздоблений зразок поетових одкровень:

*Нежная ты моя, нежная,
Разная ты моя.
То как равнина снежная,
То как весной поля.
Встреченная нечаянно
Капля из тысячи рек –
Может быть, и случайная,
Только моя навек.
Может, не голосистая,
Но до чего хмельна.*

*Выпью тебя неистово
и никогда – до дна.
Самую новой фразой,
Словом, что под рукой,
Буду тебя рассказывать
Каждой своей строкой.
Если же буду признанный –
Знай: это ты да я...
Радость моя капризная,
Неразлюбимая.*

("Нежность")

Коли ж *"осознать"*, – як пише сучасний американський психолог і філософ Еріх Фромм, – *что любовь – это искусство, такое же, как искусство жить* [4, с. 6], то навіть у двоякому звучанні заголовка книжки – не раз любима/неразлюбима – відчитується калейдоскоп вічних сімейних проблем: стосунки з дітьми, родинні взаємини, втрати й порозуміння, розчарування і, звичайно, уміння пробачати, жаліти. Адже кажуть у народі: "хто не здатний співчувати, той і любити не вміє справжньому". Чи не тому-то весь цей комплекс "суєти суєт" ужгородський віршувальник виніс на грань мистецького катарсису в найоб'ємнішому циклі **"Неразлюбимой"** – **"О большом и малом, о вечном и земном..."**.

Налаштованістю на животрепетне сприйняття любов'ю перейнятої дійсності повниться й пейзажна лірика В.Сурніна: райдужною габою, випромінюючи радість буття, розливаються в ній інтимні модуляції (**"Снег выпадает"**, **"За городом"**); вони плинуть і пульсують у природній течії асоціацій, одухотворено посилюючи ландшафтне тло (**"Затяжная весна"**, **"Апрельский дождь"**), трансформуючись та видозмінюючись відповідно до настрою ліричного героя, його емпірики, психологічного стану (**"Зима"**, **"Весенняя акварель"**, **"Прощание с летом"**): *"Выйду в поле. Ударит закат/ В золотые литагры и трубы./ Смолкнет грома далёкий раскат,/ Хлынет сумрак на жаркие губы"*.

У мелодійних переливах дзюркотливих талих вод (**"Оттепель"**), з відчуттям леготу набігаючих одна на одну пшеничних хвиль *"с колосьями*

*Я в стране своей, кипящей,
Как котёл, который год,
Не последний, не пропащий,
И она не пропадёт.*

желтыми вверх" (**"Дорожное"**), де *"бредит душу <...> небо голубое"* (**"Радость"**) і *"Солнца лучик золотой"* (**"Желание"**), у напоених літеплом соковитих акварелях (**"Рассвет"**) упізнається той епікурейський первень філософії життя, "моральний тон" котрого з'ясовує на прикладах з російської класики сучасний філософ Юрій Давидов [1]. До того ж, у циклі **"О природе и не только..."** читач побачить майстерно втілені у слові чарівні куточки Срібної землі, краю смарагдових полонин і бистроплинних потоків, пишних садів та виноградників, які наче зійшли з полотен подвижників славнозвісної закарпатської школи живопису. І все-то те, скажемо відверто, усвідомлюється як високодуховна просторінь, близька, щемливо-вразлива, до болю дорога, гармонізована в образі рідної України, в якій *"не стыдно о всем говорить:/ О судьбе, о любви, / И какая у друга удача, / И о том, как жилось / и еще долго хочется жить"* (**"Есть такой уголок..."**).

Доречно зауважити: у ритмах інтимних порухів, які у більшості віршів хвилюють і бентежать, дедалі виразніше наприкінці збірки виказує свою притомність муза Клію, а вже в останньому циклі **"Глазами поэта, историка, гражданина..."** й поготів: засобами історико-художньої деталізації аргументів і фактів наше сумління тривожить громадянська лірика (**"Перед картиной И. Репина"**), якою автор пов'язує себе з долею Вітчизни (**"Другая эпоха"**, **"Олигарх"**) і наче оголеним нервом доторкується до її зяючих ран на східних теренах, уселяючи в усіх нас життєдайну віру в перспективу перемоги Добра над Злом:

*Вопреки залетным стаям,
Что несут позор и тлен,
Украина наша встанет,
Что бы ни было, с колен.*

("Черный ворон")

Так у драматичних екзистенційних метаморфозах розпрозорюється ліричне ядро **"Неразлюбимой"**: з особистісного початкового мотиву сповідальності діалектично зростає об-

раз-символ із філософсько-мотивованим підтекстом: "нічого у світі немає сталого – єдине незмінною і завше постійною є тільки любов до України".

Література

1. Давыдов Ю.Н. Этика любви и метафизика своеволия: Проблемы нравственной философии / Юрий Давыдов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Мол. гвардия, 1989. – 317 с.
2. Кононенко Т.В. Любов та екзистенціальний вибір у філософії. До постановки проблеми / Т. Кононенко. – Донецьк: Кассіопея, 1999. – 120 с.
3. Сурнин В.Б. Неразлюбимая / В. Сурнін. – Ужгород: Ліра, 2014. – 116 с.
4. Фромм Эрих. Искусство любви: Исследование природы любви / Э. Фромм / Пер.с англ. Л.А.Чернышевой. – Минск: ТПЦ "Полифакт", 1991. – 80 с.

Степан Бобинец

ЕСТЬ ТОЛЬКО ЛЮБОВЬ ОДНА...

Аннотация. В статье констатируются ключевые мотивы и образы-концепты поэтического сборника В. Сурнина «Неразлюбимая» в их семантическом развитии; на их основании определяется динамика экзистенциальных любовных трансформаций в мировосприятии лирического героя, преимущественно через мир природы.

Ключевые слова: мотив, лирический образ, мировосприятие, любовная лирика, динамика развития.

Stepan Bobynets

NUR EINZIGARTIG IST DIE MINNE ...

Annotation. Das Kernstück des Artikels besteht in der Analyse der Leitmotive sowie der Schlagwörter-Konzepte in ihrer semantischen Entwicklung anhand der Gedichtensammlung "Неразлюбимая" ("Liebbehaltene") von Wladimir Surnin; die Dynamik der existentionellen Liebestransformationen in der Wahrnehmung der Welt wird vom lyrischen Helden vorwiegend durch seine Rezeption der Natur akzeptiert.

Stichwörter: Motiv, lyrische Gestalt, Wahrnehmung der Welt, Liebeslyrik, Dynamik der Entwicklung.

Стаття надійшла до редакції 5. 05. 2016 р.

Бобинець Степан Степанович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри французької мови та зарубіжної літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Лариса САДЬКОВА

«РУССКИЕ НОЧИ» В. ОДОЕВСКОГО: СТРАТЕГИИ ЭССЕИЗАЦИИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 82-4:992

Садикова Л. «Русские ночи» В. Одоевского: стратегии эссеизации; 9 стор.; бібліографічних джерел – 10; мова – російська.

Анотація. У статті розглядаються стратегії есеїзації, експансії принципів есеїстичного письма у сферу роману В.Одоєвського «Русские ночи». Чітко визначені погляди письменника: поєднання літературного та філософського дискурсів, інтелектуальна насиченість, діалогічність, фрагментарність, націленість на пошуки, синтетичність. Вони суттєво модифікують природу роману, створюють його нову естетичну якість і гібридну форму – роман-есеї.

Ключові слова: російська есеїстика, роман-есеї, стратегії есеїзації, метапроза.

Надобно вывести на свет те поэтические мысли,
которые являются мне и преследуют меня;
надобно вывести те философские мысли,
которые открыл я после долгих опытов и страданий...

В. Одоевский

Классику русской эссеистики XIX века составляют эссе и отмеченные эссеистическим модусом тексты произведений К. Батюшкова, В. Одоевского, П. Чаадаева, А. Пушкина, Н. Гоголя, Ф. Достоевского Л. Толстого, А. Герцена.

Цель статьи – описание стратегий эссеизации в художественном пространстве «Русских ночей» В.Ф.Одоевского.

Обзор научно-популярной литературы показывает отсутствие единого мнения о жанровом статусе романа. В. Маймин характеризует «Русские ночи» как «произведение уникальное по мысли, по характеру композиции, по жанровой своей природе. Это одновременно и роман, и драма, и философский трактат, и дидактическая книга», но в самом общем виде квалифицирует как «философский роман» [4, с. 138]. А. Хамина полагает, что ««Русские ночи» представляют синтез нескольких литературных жанровых форм (роман, философско-эстетический трактат, цикл новелл и повестей, драма)» [8, с. 138]. Казимира Лис отмечает, что «форма «Русских ночей» Одоевского соединяет черты драмы, эпоса, лирики, музыкальных произведений, а также элементы публицистики, философского трактата и научной литературы» [1, с. 138]. В.Одоевский пишет о своем творении как о «сопряжении всех предварительных работ, соединенных в беспорядке собственных наблюдений, путевых заметок, писем, к ним писанных, разных необделанных материалов, к ним доставленных» [7, с. 26-27].

Такого рода художественные эксперименты обозначены понятием «эссеизация» (М. Эпштейн) – внедрение принципов эссеистического письма в тексты, при этом существенно модифицируется их природа, проявляется новое эстетическое качество

и новые гибридные формы, к примеру, роман-эссе, рассказ-эссе, что и проявилось в литературе XIX – XX веков: «Заметное в XIX – XX веке стремление художников и мыслителей к синтетическому мироощущению и миропостижению позволяет говорить об «эссеизации литературы и философии» этого времени» [10, с. 140].

«Русские ночи» – это роман-эссе, поскольку в нем в равной степени представлены элементы жанра романа (четко выраженная центрирующая идея, сюжетная и событийная линии) и жанра эссе (открыто выраженная авторская позиция, сюжет мысли, интеллектуальная насыщенность, диалогичность, фрагментарность, нацеленность на поиски, синтетичность).

Проследим механизмы эссеизации. Центрирующая идея «Русских ночей» оформлена в эссеистическом ключе как мысль-образ. Примерами мысль-образов в русской традиции эссеистического письма могут служить – «Невский проспект» Н. Гоголя, «Русский Нил» В. Розанова, «Сад камней» Д. Гранина, «Бог деталей» М. Эпштейна, «Блуд труда» Д. Быкова, «Бесконечный тупик» Д. Галковского.

Дискуссии относительно концептуализации «ночи» отражают сложную структуру названия романа. В. Маймин усматривает проявление традиций романтизма, для которых «ночь – это время и условие познания, время духовной ясности и раскрепощения мысли» [4, с. 138]. Ю.Манн выделяет в художественной ткани произведения антитезу «свет (солнце) – тьма, сумерки (ночь, полночь) <...>. Противопоставление реализуется на символическом уровне (свет – символ истины, ночь – символ поиска, блуждания)» [5, с. 138]. Кюно Ясухико соотносит антитезу "ночь – свет" с Россией (свет) и Европой (тьма): «Россия на пути к

свету, истине, а Европа на закате своего развития» [3, с. 138]. Ряд иных версий не комментируем, но с ними интересно познакомиться не только специалистам.

Заглавие «Русские ночи» не произвольное, а глубоко осмысленное и символическое название, и как показал анализ произведения, посвященного сложным вопросам русской жизни и русской истории, неутомимых и трудных поисков ответов на «проклятые вопросы» русской жизни, выполняет роль кода к содержанию всего произведения, что соответствует, с одной стороны, стратегиям эссеистического письма (*постановка глобальной проблемы*), с другой, отражает *особое художественное видение писателя*, в котором просматривается его гражданская гуманистическая позиция: «все стремление человека – выйти на свет» [7, с. 203]. Пафос победы света (добра и истины) над тьмой (злом и невежеством) концептуален для писателя. Вторая часть названия – «о необходимости новой науки и нового искусства» отражает отрицание старого, отжившего и утверждение нового, прогрессивного.

Интеллектуальная интрига названия отражает художественное мышление В.Одоевского и находит свое продолжение в тексте произведения, в его интеллектуальной насыщенности. Философско-концептуальный анализ метафизических проблем бытия, философских и религиозных аспектов человеческой жизни, жизни человеческого разума осуществляются в едином поле философского и литературного дискурсов: «Русская философская мысль, такая глубокая и своеобразная, получила свое глубокое выражение именно в художественной литературе» [9, с. 35]; в едином поле познания и самопознания: «...было и есть нечто такое в русском бытии, что не позволяло и сейчас не позволяет дать совершенно четкие и рациональные объяснения, которые вполне возможны и в Западной Европе, и в Америке. Именно этим объясняется тот факт, что литература была своего рода стержневой областью русского самопознания» [2, с. 54]).

Проблема самопознания как одна из ключевых проблем «Русских ночей» определяется мыслителем как путь к истинному знанию и нравственности как для отдельного человека, так и для общества: «акт нравственного самопознания чрезвычайно труден для человека», «самое затруднительное для писателя: говорить о самом себе [7, с. 184]. Он объясняет это тем, что «лишь страдания выжимают из души светлую живую плодоносную мысль» [7, с. 199].

Задача писателя – не просто описать эпоху, показать мир в его истинном жутком и мерзком свете, а заставить задуматься над экзистенциальным Злом. Перед нами поиски ответов на вопросы – как искоренить Зло, существующее в мире, вернуть счастье и радость жизни людям, ключи – возрождение нравственности, а помочь человечеству

должны новое искусство и новая наука – наука о нравственности.

Нацеленность эссе на исследование общеподобных философских проблем соответствует общей интенциональности русской литературы: актуализация разнообразных проблем философского порядка, среди которых проблема добра и зла приобрела определенную художественную специфику и особую остроту в силу объективных и общелитературных причин. Именно проблема добра и зла, рассматриваемая в различном контексте, связана с постижением национального своеобразия, исторической судьбы страны.

Интерпретируя проблему добра и зла, В. Одоевский концептуален и эмоционален. Здесь высокая концентрация средств экспрессивного синтаксиса: восклицательные фразы, риторические вопросы, вопросы-ответы в размышлениях о просвещении и его роли в жизни общества, о гибели народов и цивилизаций, о политических переворотах: ««Просвещение! Наш XIX век называют просвещенным...», а «Что вокруг нас?» [7, с. 10]. «Везде вражда, смешение языков, казни без преступлений и преступления без казни, а на конце поприща – смерть и ничтожество. Смерть народа...страшное слово» [7, с. 11] «Ты говоришь о пользе просвещения? Но твои руки окровавлены. Ты говоришь мне о вреде просвещения? Но ты косноязычен...Ты мне говоришь о форме правления? Но где та форма, которую ты доволен. Ты мне говоришь о религиозном чувстве? Но смотри – черное платье твое опалено костром, на котором терзался брат твой» [7, с. 11]. «Каким образом в течение веков являются народы, процветают, наполняют всю землю своею славою и гибнут без возврата». [7, с. 192]. «Политические перевороты не дают достаточного разрешения. Сим переворотам предшествует ослабление нравственных и физических сил народа, и вышеупомянутый вопрос лишь обращается в другой, труднейший: каким образом народ является на поприще жизни, достигает полного развития сил своих. Потом гибнет и погибает? Каким образом внутреннее побуждение народа может довести его до гибели?» [7, с. 193]. «Если мы найдем стихии человечества и условия их разрушения, тогда найдем и причины падения и возвышения народов [7, с. 194]. Писатель задается вопросом: «Действительно ли просвещение не способствует ни нравственности, ни благоденствию человечества?» [7, с. 195-196].

Острая саморефлексивность русской литературы, ее обращение к проблемам творчества, миссии писателя, его взаимоотношениям с окружающим миром привели к формированию *метапрозы* – литературы о литературе (о писательском труде). Ее актуализация в русской литературе XIX века прослеживается на примере «Русских ночей»: художественные рефлексии проблем поэта и поэзии, литература рассматриваются как квинтэссенции национальной культуры, фигуры классиков и их тексты

интерпретируются как знаковый код, шифрующий пласты реальности. Присутствует ориентация на примеры, почерпнутые из художественных текстов: «дело поэта – мир между всеми и торжество искусства» [7, с. 200]; «первообразы поэтические являются душе лишь во время ее инстинктуально-го состояния» [7, с. 201]; «...наука должна стать поэтической», «...поэзия должна стать ученою, обнимать наш мир не в умозрении только, но в действительности: это инстинктуально понимают поэты нашего времени; они чувствуют, что в наше время поэт-невежда невозможен. Наше время есть приурочивание к новой форме души человеческой, где поэзия с наукой сольются» [7, с. 216-217]. Писателем рефлектируются такие понятия как «естественная поэтическая стихия», «поэтическое проницание», «поэтический путь познания».

Поисковость эссе заявлена французским мыслителем М. Монтенем: «Всякий, ищущий решения какого-нибудь вопроса, в конце концов приходит к одному из следующих заключений: он либо утверждает, что нашел искомое решение, либо – что оно не может быть найдено, либо – что он все еще продолжает поиски» [6, с. 12]. Это соответствует «нацеленности» В.Ф. Одоевского на художественное и научное познание мира и человека, поиски ответов на волнующие авторов вопросы окружающего бытия: «Что такое мы? Зачем мы живем? В самом ли деле мы понимаем друг друга? То ли мы произносим, что мыслим? То ли мы слышим, что произносит язык?....» [7, с. 24].

Взгляды В.Одоевского на проблему России и Запада отмечены противопоставлением России Западу и его "загнивающей культуре", верой в цельность русской жизни и русского сознания, мыслями об особом "мессианском" призвании России. Риторика размышлений эссеистична. Присутствуют риторические вопросы, вопросы-ответы, соборное «Мы» как проявление коллективного сознания: «Горькое и странное зрелище! Мнение против мнения, власть против власти, престол против престола, а вокруг сего раздора – убийственное равнодушие! Наука погибает. Запад гибнет! Неужели в самом деле такая судьба ожидает это гордое средоточие десяти веков просвещения? Где ныне народ, хранящий в себе тайну спасения мира? Где сей призванный? Где он? Мы поставлены на рубеже двух миров: протекшего и будущего; мы новы и свежи; мы непричастны преступлениям старой Европы. Все должны ожи-

вить мы! Наш дух вписать в историю ума человеческого, как имя наше написано на скрижалях победы. Другая, высшая победа – победа ума, науки и искусства и веры – ожидает нас на развалинах дряхлой Европы. Тебе новое поколение, тебя ждет новое солнце, тебя» [7, с. 146-148].

Диалогичность как жанровый императив эссе проявляется в высокой концентрации разнообразных диалогических форм, оформляющих монологическую речь автора, его мыслей и идей, взглядов и суждений, комментариев и дидактических наставлений, обеспечивающих его личную позицию и оценку негативных явлений русской жизни, его гражданскую позицию борца за лучшее будущее русского человека и человечества. Более подробно проблему диалогичности рассмотрим в рамках отдельной статьи.

Фрагментарность как форма реализации мысли, отслеживание самого процесса постижения себя и реальности моделирует интеллектуальную картину мира через ассоциативные связи, обрывочные мысли, столкновение мнений героев. «Жизнь мысли и драма мысли» (В. Маймин) русского «Фауста» отражают его художественное мышление и гражданский пафос.

«Русские ночи» В.Ф. Одоевского – это поэтическая рефлексия общественно-политических событий и культурологической ситуации XIX века. Философские, идеологические и художественные императивы «Русских ночей» определяют дальнейшее развитие русской философии и литературы, а «интеллектуальная насыщенность» и «метаязык» ведут к «сложному искусству» XX века («Доктор Фаустус» и «Роман одного романа» Т. Манна, «Мастер и Маргарита» М. Булгакова, «Доктор Живаго» Б. Пастернака).

Модели эссеизации В.Одоевского включают единение философского и художественного дискурсов, субъективацию явлений культуры, открытую авторскую позицию, моделирование сюжета мысли и эффекта ее свободного протекания, диалогичность, литературоцентричность фрагментарность, тесное переплетение повествовательных инстанций «Я» и «Мы», дидактическую и гуманистическую установки.

Такого рода научные изыскания актуальны и ведутся в рамках нашей концепции об органичности жанра эссе в русской литературе, устойчивом жанровом коде русского эссе, русской эссеистической традиции как феномене русской культуры.

Литература

1. Lis K. Satyra i filozofia w poszukiwaniach artystycznych Włodzimierza F. Odojewskiego. – Kielce, 1997. – 166 stor :
2. Кожин В.В. Закон сохранения художества // Литературная учеба. – 1991. – № 6. – С. 54–60.
3. Кюно Ясухико О роли и значении образа «ночи» в «Русских ночах» В.Ф.Одоевского // Slavistika. The Bulletin of Department of Slavic languages and literatures, Graduate School of Humanities and sociology, the University of Tokyo, 1995, No.11, – pp.96-109. (Japanese).

4. Маймин Е.А. Владимир Одоевский и его роман «Русские ночи». // В.Ф. Одоевский «Русские ночи». – Л.: Изд-во «Наука», 1975. – С. 247-277.
5. Манн Ю. В.Ф. Одоевский и его «Русские ночи» // Манн Ю. Русская философская эстетика. – М., 1998. – С. 153-199.
6. Монтень М. Опыт. В 2-х т. - М-Л: Изд-во Академии наук СССР, 1960. – 526 с.
7. Одоевский В.Ф. «Русские ночи» // В.Ф. Одоевский.- Л.: Изд-во «Наука». 1975. – С. 7-243.
8. Хамина А.А. Роман В.Ф. Одоевского «Русские ночи» в аспекте интермедийного анализа // Вестник Томского государственного университета Вып. № 343 / 2011. – С. 23-26.
9. Шестов Л. Апофеоз беспочвенности. Опыт адогматического мышления. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – 216 с.
10. Эпштейн М. На перекрестке образа и понятия (эссеизм и культура Нового времени) // Парадоксы новизны. – М.: Советский писатель, 1988. – С. 334-380.

Лариса Садыкова

«РУССКИЕ НОЧИ» В. ОДОЕВСКОГО: СТРАТЕГИИ ЭССЕИЗАЦИИ

Аннотация. В статье рассматриваются стратегии эссеизации, экспансии принципов эссеистического письма в сферу романа В.Одоевского «Русские ночи». Четко обозначенные взгляды автора, интеллектуальная насыщенность, объединение литературного и философского дискурсов, диалогичность, фрагментарность, нацеленность на поиски, синтетичность существенно модифицируют природу романа, создают новое эстетическое качество и гибридную форму – роман-эссе.

Ключевые слова: русская эссеистика, роман-эссе, стратегии эссеизации, метапроза.

Sadykova Larisa

«THE RUSSIAN NIGHTS» BY V. ODOEVSKY: STRATEGIES OF ESSAYIZATION

Resume. The article deals with the strategies of essayization, expansion of the essayistic writing principles into the realm of V. Odoevsky's novel «The Russian Nights». The author's clearly-defined views, intellectual saturation, integration of literary and philosophical discourses, dialogique character, fragmentariness, the focus on search, its synthetical character substantially modify the nature of the novel, create its new aesthetic quality and hybrid form – novel-essay.

The key words: Russian essay writing, novel-essay, strategies of essayization, metaprose.

Стаття надійшла до редакції 3.05.2016 р.

Садыкова Лариса Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ВСТАВНА ЛЕГЕНДА «ТАЄМНИЦІ ПРИНЦЕСИ КАГРАНСЬКОЇ» ІНГЕБОРГ БАХМАН В АСПЕКТІ ДУХОВНОГО ПРОСТОРУ АВТОРКИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 821.112.2(436)Бах7.09

Ісапчук Ю. Вставна легенда «Таємниці принцеси Кагранської» Інгеборг Бахман в аспекті духовного простору авторки; 13 стор.; бібліографічних джерел – 18; мова – українська.

Анотація Аналізуються особливості жанру та персоносфери вставної легенди «Таємниці принцеси Кагранської» з роману «Маліна» Інгеборг Бахман в аспекті духовного простору письменниці. Підкреслюється утопічна спрямованість зображуваного хронотопу у контексті історії Австрії як спадкоємиці Габсбурзької монархії. Акцентується увага на концептуальній важливості цього тексту для роману «Маліна» та розуміння усієї творчості авторки.

Ключові слова: І. Бахман, «Таємниці принцеси Кагранської», «Маліна», духовний простір, утопія.

Єдиний завершений роман видатної австрійської письменниці І. Бахман (1926–1973) «Маліна» («Malina») з циклу «Види смерті» («Todesarten») вийшов друком у березні 1971 р. Реакція критиків на нього виглядала дещо безпорадною, а серед читачів він наблизився майже до бестселера, викликавши подив у письменниці, яка вважала свій текст нечитабельним [11, с. 113]. Поряд із реноме видатного повоєнного німецькомовного лірика І. Бахман здобуває репутацію неперевершеного прозаїка, а роман стає справжньою візитівкою авторки.

Влітку 1970 р. після звістки про трагічну смерть видатного німецькомовного лірика П. Целана (1920–1970) письменниця у вже готовий манускрипт додає вставну історію «Таємниці принцеси Кагранської» («Die Geheimnisse der Prinzessin von Kagran»). У ній розвиток дії, персоносфера, часопросторові відносини контрастують із загальною стилістикою всього роману, підкреслюючи співвідношення між автором та наратором, а також сприяючи відповідному прочитанню цілісного тексту [3, с. 111-112]. Щодо жанрового визначення «Таємниць принцеси Кагранської», то їх прийнято розглядати як легенду, виходячи із буквальної зауваги про це, поданої у романі [1, с. 51], також на це вказують композиція, стилістично-лексичні особливості пасажів.

Варто зауважити, що вставна легенда про принцесу Кагранську вважається однією з ключових для розуміння всієї творчості І. Бахман. Зокрема, дослідниця Г. Кон-Вехтер розглядає її як парадигму роману «Маліна» [15, с. 100]. Обраний жанр іманентно посилює розкриття концептуального бачення авторки. За своєю суттю цей жанр сприймається, наприклад, на відміну від казки, як достовірніша розповідь [3, с. 286].

Однак вставна легенда містить очевидні елементи фабули та композиції казки. Про це свідчить зачин історії з вказівкою на час дії та з характеристикою головної героїні оповіді: «Жила-була

принцеса Шагрська або Шагєранська, з роду, що звався в пізніші часи Кагран» (тут і далі цит. з роману «Маліна» подаються у перекладі Л. Цибенко) [1, с. 51]. На думку Г. Гендрікс, Кагран, назва робітничого та бідняцького району Відня вказує на образ Попелюшки, а переклад цього слова (*chagrin*) з французької означає *горе, печаль*, що додатково підкреслює страждання принцеси [14, с. 162-163]. Крім того, дослідники творчості І. Бахман вбачають у вставній легенді прямі аналогії з поетикою раних романтиків. Так, М. Шмаус та Д. Мельник виявили аналогію з кольоровою символікою та квітковою метафорикою з роману Новалиса «Генріх фон Офтердінген», визначили спільним для цих текстів формальну схожість у розташуванні в центрі саме легенди-казки та її роль [5, с. 17].

Традиційною для казки видається персоносфера вставної історії: крім прекрасної та юної принцеси, присутній, з одного боку, немилий старезний король, що прагне одружитися на дівчині, а, з іншого боку, молодий і гарний принц, в якого вона закохується. Вірним супутником у поневіряннях дівчини стає вороний кінь, тим самим переймаючи на себе роль непомітного свідка подальших доленосних подій у житті принцеси. Відповідно розвиток дії розгортається за основними жанровими ознаками власне чарівної або фантастичної казки. Принцесу рятує спочатку від реальних ворогів (племєна гунів або аварів на чолі з їхнім повелителем), згодом – від стихій природи (верби на Дунайських заплавах) привабливий незнайомець у чорному плащі, який раптово з'являючись, так само загадково зникає. Як вважає Н. Копистянська, посилюючись на Д. Ліхачова, «герої казки з легкістю долають будь-який простір, не відчуваючи опору матеріального середовища, протидія середовища буває тільки «цілеспрямованою і функціональною, сюжетно зумовленою» [2, с. 66]. Вигадка, яка лежить в основі жанру, вважається «домінантною сферою казкової нарації» [3, с. 241]. Письменниця у такий спосіб

налаштовує читачів на казково-фантастичний лад сприйняття тексту.

Літературознавець К. Ачбергер називає вставну історію казковою фантазією [9, с. 105-106]. Проте абсурдним у жанровому відношенні казки виглядає фінал оповіді про принцесу, позаяк герої не можуть поєднати свої долі, і дівчина гине: «Принцеса стрімко скочила на свого коня, хмари ставали для неї дедалі нестерпніші, бо незнайомиць окреслив подумки свою та її першу смерть. ... він зранив тим першим терном серце, і впала вона, скривавлена, зі свого вороного посеред двору замку» [1, с. 56]. Тому слушно, приміром, Г. Гендрікс пояснює аналогію цієї вставної історії з легендою, наголошуючи на смерті у кінці, що притаманно християнському мучеництву [14, с. 163]. Однак таке завершення не слід вважати трагічним, адже, помираючи, принцеса передбачає повторну зустріч з коханим у світі людей через 20 століть. На переконання Д. Мельник, смерть – її єдиний вихід, а отже і вихід жіночого Я роману з самоізоляції і збереження утопії кохання [5, с. 320]. Отож відсутність яскраво вираженого щасливого кінця демонструє та підтверджує приналежність вставної історії радше до легенди, ніж до казки. На нашу думку, відкритий фінал вставної історії є більш притаманним для творчого методу І. Бахман, як і у випадку з переважною більшістю прози письменниці.

Що стосується безпосереднього простору легенди, то він не цілком чітко визначений. За польським літературознавцем С. Скварчинською, «простір твору може бути *визначеним* або *невизначеним*. Визначення простору буває прямо адекватним до реальності (він поданий з топографічною конкретністю чи з акцентуацією на загальну типовість) або таким, що створюється з розрахунком на уяву реципієнта» (Курсив авторський. – Н.К.) [2, с. 47]. У нашому випадку помітна чітка локалізація простору, а саме – найбільша долина річки Дунай у Нижній Австрії, власне місцевість у Мархфельді. Наприклад, мати І. Бахман, Ольга Бахман походять з Нижньої Австрії.

Далі у тексті локус розширюється майже до розмірів колишньої Австро-Угорщини: «Над краєм Дунайським, який вони заселяли, завжди чатувала загроза, не було там кордонів, у місцях, де пізніше з'явилися Ретія, Маркоманія, Норік, Мезія, Дакія, Іллірія та Паннонія. Не було ще ні Цислайтанії, ні Транслайтанії, бо велика народів міграція все ще тривала» [1, с. 51]. Воднораз досить нейтрально згадується чужий азійський простір, де принцеса була полонянкою ворожих племен: використовується епітет «темний». Ця місцевість протиставляється у свідомості принцеси рідному топосу – краю з синіми або блакитними пагорбами [1, с. 52, 53, 56], тобто помітно натяк на Альпійські гори, а отже – на Австрію.

Особливу роль у цій вставній легенді відіграє вже вище згаданий Дунай, який з простого топографічного маркера персоналізується на злу

силу, від якої неможливо врятуватися: «Страхітлива жива істота, в яку перевтілилася ця ріка, ревела все гучніше, дужчав звук її голосу, плескоти, нестримним ставав її регіт при каменях прибережних, ніжний шепіт у тихім закруті потоку, вирушипіння, невпинний гуркіт на дні, під усіма поверхневими шумами» [1, с. 54]. Також і простір набуває нових ознак, особливо верби на Дунайських заплавах створюють відповідну атмосферу, уподібнюючись до майже демонічних істот: «Зловісно шипів верболіз, він шелестів, сміявся, пронизливо скрикував та зітхав зі стогоном» [1, с. 54]. Вони переймають на себе активну роль, позаяк ця місцевість виявляється абсолютною безлюдною. Б. Кунце доводить, що опис верболізу І. Бахман є алюзією на однойменне найбільш відоме містичне оповідання англійського письменника А. Блеквудла [16, с. 107-115]. Зграї сивих ворон, корморани (баклани), лелеки й болотяні птахи виступають єдиними живими істотами, які приносять з собою лиш додаткове відчуття небезпеки.

Перед читачами вимальовується цілком відчужений і ворожий топос: «Принцеса не бачила виходу із того дивного краю, який творили лиш верби, вітер й вода, вона повільно вела свого вороного, затуманена царством самотності» [1, с. 54], водночас просторово – це частина тієї самої майбутньої Дунайської монархії. Мається на увазі перерахування таких топонімів, як Девенські узвишся (die Thebener Huhen) біля Братислави (Словаччина), кряжі Західних Карпат (die Westlichen Karpaten) та р. Морава, притока Дунаю (die March), яка утворює кордон між сучасними Австрією та Чехією. Так, авторка зазначає, що дівчині невідомі ці місцевості, які є ще неназваними, адже «не було тут жодних держав і жодних кордонів» [1, с. 53].

Однак згодом письменниця вказує на те, що все-таки ця країна відома принцесі з оповідок її дитинства. Причому поряд з негативною конотацією даної місцевості («грізний край на Дунаї») виникають переконання про її дивовижність («чарівні острови, де можна було померти від голоду, але й пізнати видіння, пережити найвищий захват у шаленстві загину») [1, с. 54]. За спостереженням Л. Цибенко, у «Маліні» це місце, «якого не існує», – утопія в прямому значенні слова; і, однак, саме його у вічному пошукові прагне натхнення» [8, с. 117]. З одного боку, тут майже класична просторова модель утопії в авторській інтерпретації – незвіданий локус з фантастичними можливостями самопізнання. З іншого боку, це – не надто доброзичливі географічно детерміновані Дунайські заплави у давні часи, де, як зазначається у легенді, починається царство мертвих або окраїна людського світу.

Саме тут принцеса отримує дар передбачення, їй відкривається магія поезії та вона вдруге зустрічає свого рятівника у чорному плащі, який дарує їй утопію кохання. Постаць вказаного незна-

йомця у бахманознавстві літературознавці, зазвичай, пов'язують з фігурою П. Целана, особливо після опублікування їхнього листування у 2008 р. зникають усі сумніви у цьому персонажі. По-перше, увесь роман «Маліна» найбільше з доробку І. Бахман переповнений алюзіями, цитатами або ремінісценціями з віршів даного німецькомовного поета з Буковини. По-друге, вже у цій вставній легенді під час їхньої бесіди про майбутнє раз по раз з уст принцеси лунають різного виду запозичення (до прикладу, «ти промовлятимеш, мов інші люди», «ми будемо грати в карти, я програю зіниці свої», «він зранив тим першим терном» [1, с. 56]) з текстів переважно целанівської поетичної збірки «Мак і пам'ять», а також «Мовних грат», «Нічній троянді» [13, с. 226-260; 18, с. 410-424]. Крім того, у футуристичних видіннях принцеси спостерігається ампліфікація епітетів кольору – різні відтінки золотого, які стосуються очей та волосся. Золотисте волосся та причісування його, у свою чергу, безпосередньо відсилає до одного з найвідоміших віршів П. Целана «Фуги смерті» та «Лорелей» Г. Гайне. Також, на думку бахманознавців, ця кольорова гама є відлунням живопису ренесансної Венеції та полотен відомого австрійського художника fin-de-sicle Г. Клімта [1, с. 285]. По-третє, сам спосіб спілкування головних героїв казки-легенди можна звести до часто цитованої, проте дужне влучної фрази-формули: «Вони мовили темно й сяйно» [6], яка безпосередньо стосується поетичного діалогу між двома найвидатнішими німецькомовними поетами повоєнної Західної Європи, власне, маємо на увазі поезію І. Бахман «Мовити темне» («Dunkles zu sagen») та поезію П. Целана «Корона» («Corona») [1, с. 279].

У тексті міститься невеликий коментар щодо походження незнайомця: «Мій народ найдавніший з усіх відомих народів і розвіяний на всі сторони світу» [1, с. 55]. У другому розділі «Третій чоловік» в епізоді, де згадується про принцесу Кагранську з боку жіночого Я роману, вона, ідентифікуючи себе з даною фігурою, констатує той факт, що «моє життя закінчилось, бо він під час депортації потонув у ріці, він був для мене життям. Його я любила більше, ніж власне життя» [1, с. 158]. Безперечно, це – автобіографічна заувага письменниці, що якнайкраще характеризує ставлення І. Бахман до поета, тим паче, якщо врахувати, що роман «Маліна» ототожнюється письменницею з «духовною автобіографією» [11, с. 73]. Окрім того, у тексті є пряма вказівка [1, с. 26] на ідентичність та повнозвучність початкових літер в іменах жіночого Я та Івана.

Зустріч з цим чорним лицарем пов'язує принцесу з уявленням про утопічний простір, на що вказує характер самої оповіді у цій частині роману. Якщо він і не піднесений, то принаймні нахненний, у свою чергу це свідчить про те, що все-таки даній легенді властивий оптимізм. Остання характеристика і наближає її до свого роду утопії,

на думку Г. Сабат, «в утопіях найбільше паралелей із чарівною казкою, і не тільки завдяки наявності вигадки, фантазії, але й неодмінному оптимізму» [7, с. 17]. Проте говорити про цілковиту утопічність цієї вставної легенди також недоречно, оскільки І. Бахман не створює буквально оповідь про ідеальний світ, а вводить окремі, часто розірвані фрази, весь час впевнено повторюючи їх з промовлянням-проорокуванням: «прийде час» або «настане день». Дана репліка іманентно містить у собі вказівку на майбутнє, проте, як це властиво утопічним текстам, воно точно не окреслене, позаяк «утопія – райдужний міраж прийдешнього» [7, с. 21].

У фільмі-інтерв'ю «Інгеборг Бахман у своєму споконвічному (первісному) краї» («Ingeborg Bachmann in ihrem erstgeborenen Land», 1973) вона використовує цю фразу для створення певного утопічного світу, у якому все і всі будуть добрі. Водночас І. Бахман не до кінця впевнена у прийдешності цього часу, оскільки її позиція виявляється суперечливою: «Нічого не наступить, проте я все ж вірю у це. Оскільки якщо я не буду в це вірити, я не зможу більше писати» [11, с. 145]. Подібно до думок, висловлених у п'ятій франкфуртській лекції («Frankfurter Vorlesungen», 1959-1960) [10, с. 333-349], письменниця корелює літературу з утопією. Цю ідею авторка втілює у «Маліні», де жіноче Я прагне створити свою книгу для Івана під назвою «EXSULTATE JUBILATE» (з лат. «Радійте, тріумфуйте») [1, с. 44-45].

Власне «Таємниці принцеси Кагранської» і є спробою втілити ідею про цю «прекрасну книжку» [9, 105]. Разом з тим, у момент, коли жіноче Я повністю зневірене у можливості написання такої книги для Івана та у його коханні, воно стверджує: «Не надійде той день, люди не будуть ніколи, поезії не буде ніколи й вони не будуть ніколи», із цілковито песимістичним завершенням своїх роздумів «незабаром настане кінець» [1, с. 244]. У даному випадку утопічність не виступає константною величиною і не гарантує постійного та всеосяжного благоденства.

Неабияку роль у створенні утопічної атмосфери цілого роману відіграє музика. Вона виступає «джерелом надії та порятунку, антиподом смерті та руйнувань» [9, с. 113]. Вартий уваги музичний пасаж, вплетений у роман у вигляді нотного тексту з «Місячного П'єро» («Pierre lunaire») А. Шенберга, особливо його інтермедіальний рефрен «О аромат доби казок», що перегукується з вагнеризмом у топосі запаху [4, с. 167-169, 268-270]. Музика є також альтернативою словам безпосередньо й у вставній легенді, коли принцесу рятує незнайомець у чорному плащі: «Глибокої ночі здалось їй, мов чує чийсь голос, та не була це розмова, лиш спів, він нашіптував і заколисував, але потім, однак, перестав звучати для всіх, а співав лиш для неї, мовою, яка чарувала її, хоч і не розуміла вона жодного слова. ... знала, що тужив

він за нею, і повен надії, співав їй ніколи не чуваним голосом, знала, що прийшов він, щоб звільнити її. ... Принцесі усе ще чувся спів його дивний, цей голос її полонив, і їй захотілось знову його почути» [1, с. 52]. За твердженням С. Маценки, «речитативний спів доводить до слуху єдність суб'єкта, яка віддзеркалює прафеноменальну мовну утопію на противагу до суперечки внутрішньо-душевних міфологічних та казкових сфер з прозаїчним «сучасним» мовним простором жіночого Я» [4, с. 168]. Музика є посередником між принцесою та незнайомцем, надаючи вставній історії казково-утопічного характеру.

Відповідно до жанру вставної легенди, «Таємниці принцеси Кагранської» можуть розглядатися у аллюзії до утопічних легенд про «золотий вік» [3, с. 286-287]. Тут змальовуються видіння з недалекого майбутнього людства, які відкриваються перед принцесою в останні хвилини її життя. Ці візії майбутнього сповнені нової етики [8, с. 117]. Насамперед, в уяві письменниці вони асоціюються з концептом свободи, який тоді відрізнятиметься від сучасних уявлень людей про цей дар та розкриє перед ними небачені досі горизонти можливостей: «Вони (люди. – Ю.І.) звільняться від бруду та усяких знегод, здійматимуться в повітря й занурюватимуться під воду, забудуть про свої мозолі та клопоти. Настане день, і вони будуть вільними, усі люди будуть вільними також від волі, яку вони собі уявляли. То буде велика воля, воля понад усяку міру, воля на все життя» [1, с. 98]. А, як відомо, для письменниці поняття «свобода» відіграло одну з найважливіших ролей як у соціальному, історичному чи гендерному аспектах, так і в приватній сфері. Власне у всьому циклі «Види смерті» вона мала на меті продемонструвати ці викривлені взаємини між людьми, які ґрунтуються на поневоленні одне одного.

З утопічним хронотопом у вставній легенді перегукується локус роману Унгаргасе (вулиця Угорська), де живуть жіноче Я і Маліна (будинок номер 6) та Іван (будинок номер 9). У кінці роману це вже видно чітко: «Мое королівство, мій краю на Унгаргасе, який я тримала у своїх тлінних руках, мій краю прекрасний» [1, с. 269]. Вулиця розташована у «великопанському кварталі» (Третій район) Відня [1, с. 11], де невеликий простір навколо будинків утворює цей край – «мій прекрасний край, він не цісарсько-королівський,

не має ні корони святого Стефана, ні корони Священної Римської імперії, край, в основі якого новий союз, йому не потрібні жодні засвідчення та жодні легітимації» [1, с. 40]. Для жіночого Я цей простір ототожнюється зі справжнім домом, що гарантує захист: «Я ніде не почувую себе надійніше, ніж на цьому відтинку вулиці» [1, с. 13] та асоціюється з країною Великого Серця та землею обітованою [1, с. 139, 159]. Саме тут жіноче Я з нетерпінням чекає на короткі зустрічі вечорами з коханим Іваном. Загалом Унгаргасе поєднує риси гіпотетичного сімейного затишку та ідеалізованого образу держави.

Цікаве спостереження пропонує С. Боїгмане, посилаючись на К. Антонович. Так, вона наводить паралель між ім'ям «Іван» та «івою» (назвою-відповідником для позначення верби у багатьох слов'янських мовах) та підкреслює, що дивні звуки, які чує принцеса, пов'язані з флейтою, вирізьбленою з лози [12, с. 26-27]. Прослідковуючи багатозначність слова «маліна» (з одного боку, зв'язок з жаргоном злодіїв Східної Європи, що розглядається як мовна «схованка» письменниці; з іншого боку, зв'язок з мовою єврейських гетто, тобто з тими, кому вдалося вижити), дослідниця стверджує, що для І. Бахман цей локус у Відні свідчить про винищення людей [12, с. 68-105, 157-293]. У такий спосіб принц з легенди ототожнюється з Іваном, простір – зі Східною Європою, підтверджуючи взаємозв'язок між вище згаданими чоловічими фігурами роману та постаттю П. Целана.

Отож вставна легенда І. Бахман «Таємниці принцеси Кагранської» містить елементи чарівної казки. У свою чергу, казка налаштовує читачів на сприйняття та інтерпретування щасливого кінця оповіді, який створюється за рахунок зображення дивовижних подій та опису утопічного простору, а легенда наголошує на важливості оповіді в історико-культурному зрізі Австрії. Загалом «Таємниці принцеси Кагранської» виступають артикулюванням найважливіших переконань письменниці (свобода, гармонія з природою, віра у кращу долю людства), свого роду довго замовчуваних моментів у її житті та творчості (стосунки з П. Целаном). Безпосередньо у романі ідеалізований топос вставної легенди представлений у вигляді невеликого відтинку вулиці Унгаргасе, що окреслює виміри духовного простору І. Бахман.

Література

1. Бахман І. Маліна / Інгеборг Бахман; пер. з нім. Лариси Цибенко. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2003. – 271 с.
2. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова : монографія / Н. Копистянська. – Львів : ПАІС, 2012. – 344 с.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванюка, П. Рихла. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
4. Маценка С. Партитура роману : монографія / С. Маценка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 528 с.

5. Мельник Д. Рецепція естетики раннього романтизму у романі І. Бахман «Маліна» / Д. Мельник // Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – Вип. 18. – С. 315–322.
6. Рихло П.В. «Вони мовили сяйно і темно». Пауль Целан та Інгеборг Бахманн: листування закоханих / П.В. Рихло // Нова подорож до Європи / упор.: О. Гаврилів, Т. Гаврилів. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2012. – С. 108–122.
7. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії / Г. Сабат. – Дрогобич : Коло, 2002. – 160 с.
8. Цибенко Л. Подолання відчуття близькості «втрати мови» / Л. Цибенко // Вікно в світ. – 2002. – Вип. 3 (18). – С. 106–120.
9. Achberger K.R. Understanding Ingeborg Bachmann / Karen R. Achberger. – Columbia, SC : Univ. of South Carolina Press, 1995. – XIX, 207 S. – (Understanding modern European and Latin American literature).
10. Bachmann I. Kritische Schriften / Ingeborg Bachmann; [Hrsg. von Monika Albrecht und Dirk Gutschke]. – München; Zürich : Piper-Verl., 2005. – VI, 828 s.
11. Bachmann I. Wir müssen wahre Sätze finden. Gespräche und Interviews / Ingeborg Bachmann; [Hrsg. Christine Koschel, Inge von Weidenbaum]. – München : Piper-Verl., 1983. – 164 S.
12. Boihmane S. Malina – Versteck der Sprache: die Chiffre «Malina» in Ingeborg Bachmanns Werk und in Zeugnissen von ZeitzeugInnen / Sandra Boihmane. – Berlin : Neofelis-Verl., 2014. – 326 S.
13. Brachmann J. Enteignetes Material: Zitathaftigkeit und narrative Umsetzung in Ingeborg Bachmanns «Malina» / Jens Brachmann. – Wiesbaden : DUV, Dt. Univ.-Verl., 1999. – 277 S. – (Literaturwissenschaft, Kulturwissenschaft).
14. Hendrix H. Ingeborg Bachmanns «Todesarten»-Zyklus : eine Abrechnung mit der Zeit / Heike Hendrix. – Warzburg : Kunigshausen & Neumann, 2005. – 238 S. – (Epistemata / Reihe Literaturwissenschaft; 554).
15. Kohn-Waechter G. Das Verschwinden in der Wand : destruktive Moderne und Widerspruch eines weiblichen Ich in Ingeborg Bachmanns «Malina» / Gudrun Kohn-Waechter. – Stuttgart : Metzler, 1992. – 224 S. – (Ergebnisse der Frauenforschung; 28).
16. Kunze B. Ein Geheimnis der Prinzessin von Kagran: Die ungewöhnliche Quelle zu der «Legende» in Ingeborg Bachmanns Malina / Barbara Kunze // Modern Austrian Literature. – 1985. – Vol. 18. – Iss. 3/4. – S. 105–119.
17. Schmaus M. Die poetische Konstruktion des Selbst : Grenzdinge zwischen Frühromantik und Moderne: Novalis, Bachmann, Christa Wolf, Foucault / Marion Schmaus. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – IX, 407 s.
18. Weigel S. Ingeborg Bachmann : Hinterlassenschaften unter Wahrung des Briefgeheimnisses / Sigrid Weigel. – Wien : Zsolnay, 1999. – 605 s.

Юлія Ісапчук

**ВСТАВНАЯ ЛЕГЕНДА «ТАЙНЫ ПРИНЦЕССЫ КАГРАНСКОЙ»
ИНГЕБОРГ БАХМАН**

В АСПЕКТЕ ДУХОВНОГО ПРОСТРАНСТВА АВТОРА

Аннотация. Анализируются особенности жанра и персониферы вставной легенды «Тайны принцессы Кагранской» из романа «Малина» Ингеборг Бахман в аспекте духовного пространства писательницы. Подчеркивается утопическая направленность изображаемого хронотопа в контексте истории Австрии как наследницы Габсбургской монархии. Акцентируется внимание на концептуальной важности этого текста для романа «Малина» и понимания всего творчества автора.

Ключевые слова: И. Бахман, «Тайны принцессы Кагранской», «Малина», духовное пространство, утопия.

Julia Isapchuk

**THE INSET LEGEND «THE MYSTERIES OF THE PRINCESS OF KAGRAN»
OF INGEBORG BACHMANN**

IN THE ASPECT OF THE SPIRITUAL SPACE OF THE AUTHOR

Abstract. The article analyzes the genre's and characters' peculiarities of the inset legend «The Mysteries of the Princess of Kagran» from the novel «Malina» of Ingeborg Bachmann in the aspect of the spiritual space of the writer. It is emphasized the utopian orientation of the depicted chronotope in the context of the history of Austria as the successor of the Habsburg Monarchy. The attention is focused on the conceptual importance of this text for the novel «Malina» and for the understanding of the entire work of the author.

Key words: I. Bachmann, «The Mysteries of the Princess of Kagran», «Malina», spiritual space, utopia.

Стаття надійшла до редакції 3.06.2016 р.

Ісапчук Юлія Вікторівна – здобувач кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ САВИ ЧАЛОГО В ОДНОЙМЕННІЙ ДРАМІ М. КОСТОМАРОВА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 821.161.2 – 2.09 «18» Костомаров

Товт О. Засоби моделювання образу Сави Чалого в однойменній драмі М. Костомарова; 11 стор.; бібліографічних джерел – 9; мова – українська..

Анотація. У статті розглядаються засоби моделювання постаті Сави Чалого в однойменній трагедії М. Костомарова. Модель образу зіставляється із фольклорною та літературною інтерпретаціями цього персонажа.

Письменник утілює в Саві Чалому свій ідеал, в якому моральні проблеми поєднано з героїчними рисами. Драматург осмислив важливу тему вірності й зради, вмотивувавши дії персонажа, й порушив актуальну проблему відповідальності за свої вчинки. При цьому митець проектує особисті взаємини на історичний та соціальний простір.

Основні засоби творення характеру Сави Чалого аналізуються на сюжетно-образному рівні, з урахуванням родо-жанрової специфіки тексту. Значна увага приділяється вивченню поведінки та вчинків героя під впливом певних життєвих ситуацій. Досліджується і мова персонажа (діалоги та монологи).

М. Костомаров зумів надати національній драмі історіософського звучання й глибокого психологізму, оригінально відтворити складні історичні протиріччя, створити новий тип героя, що суттєво відрізнявся від відомих в українській драматургії.

Ключові слова: Сава Чалий, історична постать, фольклор, сюжет, конфлікт, характер, мова персонажа.

Творчість М. І. Костомарова – визначного історика, письменника, літературознавця, фольклориста, педагога, літературного критика, одного із засновників Кирило-Мефодіївського братства – займає центральне місце в історії української романтичної драматургії 30-40-х років XIX ст.

Хоча інтерес до історії перевищував усі інші, та М. Костомаров створив чимало високохудожніх літературних праць. Серед них – історичні трагедії «Сава Чалий» (1838) і «Переяславська ніч» (1841), дві драми з античної історії «Кремуцій Корд» (1847) та «Эллины Тавриды» (1884), «Украинские сцены из 1649 года» (середина 1840-х рр.), п'єса «Загадка (за народною казкою)» (1862).

Драматургія М. Костомарова завжди перебувала у сфері зацікавлень науковців. Оцінки радянських критиків позначені впливом вульгарного соціалізму, але у їхніх працях можна знайти й раціональні думки. Зокрема П. Хропко у монографії «Українська драматургія першої половини XIX ст.» наголосив: «Новаторство митця виявилось, зокрема, в тому, що він першим приступив до опанування такої складної форми романтичної поезії, як драматична, створив найраніші українську трагедію й історичну драму. Наділений тонким відчуттям «драматичності» [6, с. 38].

Позитивними зрушеннями у дослідженні творчості митця стали праця В. Івашківа «Українська романтична драма 30-40 рр. XIX ст.» та стаття-передмова В. Смілянської до двохтомного видання творів письменника. В. Смілянська зазначає: «Дію в драмі віднесено до першої половини XVII ст., хоча насправді ці події відбулися на сто років пізніше. Письменник-романтик, знявши з Сави обвинувачення в зраді православної віри,

робить його, навпаки, захисником її, не зрадником, а мучеником, жертвою інтриги зрадника Ігната Голого» [5, с. 12].

Ґрунтовністю відзначаються і праці М. Яценка, присвячені вивченню доробка драматурга. У передмові до видання М. Костомарова «Слов'янська міфологія: Вибрані праці до фольклористики і літературознавства» дослідник вперше сформулював в українському літературознавстві ідею про те, що М. Костомаров, виходячи з народності та світоглядних засад просвітительської естетики, на перше місце висуває правдивість і оригінальність відображення національного життя та національного характеру персонажів [8, с. 32]. На важкому історичному роздоріжжі драматург шукає шляху для збереження українського народу, його мови й культури. У статті «Минуле переростає в сучасність» М. Яценко дослідив особливості художнього мислення Костомарова-драматурга. На думку вченого, у час написання «Сави Чалого» в М. Костомарова почали вже складатися уявлення про риси національного характеру українців. Він вважав, що з них головними є «примат духовного над матеріальним, демократизм і рівноправність у громадських об'єднаннях і родинному житті, прагнення особистості до свободи, відраза до єдиноначалія та органічна релігійність. Звідси – не суб'єктивні бажання і воля окремої особистості є запорукою успіху в історичній акції, а повне підпорядкування її інтересам і волі народу» [9, с. 4].

По творчості М. Костомарова захищені й дисертаційні дослідження. Я. Козачок є автором докторської дисертації «Концепція нації як духовної спільноти в художній та публіцистичній творчості Миколи Костомарова». Творчість М. Костомарова виростала з європейського кон-

тексту. «Драматургія вповні виявила оригінальність письменницького обдарування митця», – підкреслює Я. Козачок [4, с. 25]. Першим серед драматургів-романтиків XIX ст. він продуктивно опрацював історичні теми, художньо їх переломив націєтворчо. «Наукове оцінювання історії українського народу, – наголошує Я. Козачок, – супроводжувалося в М. Костомарова підкресленням його історичного вільнолюбства, браку територіального експансіонізму, міжетнічної толерантності, традицій суспільного демократизму, прагнення до державності як іманентної властивості українців» [4, с. 7].

І. Ярошевич написала своє дослідження на тему «Опозиція фольклорної і літературної інтерпретації постаті Сави Чалого». «Сава Чалий» М. Костомарова, – за дослідницею, – свідчення вдумливого підпорядкування фольклорних елементів провідній ідеї, в одних випадках для створення певних картин і обставин, в інших – для повнішої характеристики образів» [7, с. 14].

Дослідження науковців засвідчують майстерність М. Костомарова у втіленні історичної тематики, у поглибленні психологічних розробок людських характерів.

Творчість митця – принципово нове явище в розвитку української драматургії першої половини XIX ст. Для його п'єс характерні гострі конфлікти, незвичайні обставини, трагедійні розв'язки. Ці риси виявляються і в драматичному творі «Сава-Чалий» (1838). Уперше п'єса була надрукована окремим виданням «Драматические сцены на южнорусском языке» у Харкові весною 1839 року під псевдонімом Ієремія Галка. Потім вона неодноразово перевидавалась, увійшла до «Збірника творів І. Галки» (Одеса, 1875), у книгу «Твори Амвросія Метлинського і М. Костомарова» (Львів, 1906), у видання М. Костомарова «Твори в двох томах» (К., 1967 і 1990).

Автор зазначав, що написав драматичний твір у лютому 1838 року впродовж трьох тижнів, узявши зміст з відомої народної пісні, проте відійшов від історичної правди, віднісши події, оспівані в цій пісні, до першої половини XVII ст., тоді як вони відбувались у першій половині XVIII ст. Крім того, драматург наділив ренегата Саву Чалого позитивними рисами, а героя народного твору – Гната Голого – засудив. Тогочасна критика закидала М. Костомарову докори, акцентуючи на допущених ним помилках.

На думку О. Грушевського, автор трагедії «Сава Чалий» задля більшої повноти розкриття драматичної теми «ввів деякі нові деталі порівняно із народною піснею, а, найголовніше, переніс дію в більш ранню епоху, століттям раніше, і змінив основні умови події, що там відбувається: залишалася тема пісні – помста зраднику, який перейшов на бік ворога, але особистість і мотиви цієї зради автором змінені по-своєму» [1, с. 33]. Очевидно, М. Костомаров керувався концепцією Новаліса, за якою «тільки та історія справді історія, яка може

бути і вимислом» [1, с. 35]. Важливу роль драматург відводить роздумам автора, в той же час не заперечуючи правомірності художнього вимислу у літературному творі: «Повествование без участия размышления не может назваться историею, потому что в нем не будет достигнута та цель, которой требует наука, именно – истина» [1, с. 35].

Образ Сави Чалого можна розглядати в історичному, фольклорному та літературному аспектах.

Сава Чалий – реальна історична особа, що стала прототипом фольклорних і літературних образів. У поглядах на окремі факти життя Сави Чалого панувала велика плутанина. Протягом багатьох років його вважали за діяча не XVIII, а кінця XVI ст. – початку XVII ст. – часів Наливайка. Історичні відомості про постать Сави Чалого знаходимо у працях А. Скальковського і Д. Мордовця, що мали здебільшого напівлегендарний характер. І лише В. Антонович в «Архиве Юго-Западной России» постать Сави Чалого вперше поставив на твердий ґрунт історичних документів і цілком розвіяв хибні погляди. Згідно з історичними даними, Сава Чалий – сотник надвірного загону польських магнатів, Четвертинських, який приєднався до повстанців-гайдамаків у 1734 році, а після поразки руху присягнув на вірність шляхті й став полковником у Потоцького; 1741 року він був страчений за зраду гайдамаками Гната Голого – відомого ватажка 30-40-х років XVIII ст., популярного в народі своєю хоробрістю. Усі подальші численні розвідки істориків і дослідників фактично базуються на матеріалі своїх попередників, а також широко використовують народну баладу [7, с. 7].

М. Костомаров опрацював три варіанти пісні про Саву Чалого: «Гей, був в Січі старий козак» зі збірника М. Максимовича 1834 р., «Запорожской старины» І. Срезневського і видання пісень «русских» Вацлава з Олеська. Всі варіанти мають одну сюжетну лінію: зрада Савою Чалим свого народу, перехід на бік ворога та вбивство його Гнатом Голим.

Обираючи за основу трагедії народну пісню, М. Костомаров не міг сприймати її як історичну вірогідну оповідь, оскільки пісня належить до поезії, де «исторические события подвергаются... отступлениям от действительности» [2, с. 109].

В основу твору «Сава Чалий» покладено сюжет відомої історичної пісні, в якій засуджується зрада. М. Костомаров змальовує Саву Чалого як позитивного героя. Народна пісня дає тільки загальну оцінку подіям, учинкам персонажів, але не передає деталі особистих переживань героя, його роздумів і сумнівів. Драматург відійшов від естетичної природи народного твору, змінив традиційне трактування образів, додав власне їх бачення, визначив характери героїв. У цьому і полягала особливість твору порівняно з народною

пісню. Тому навіть зміна часопростору – перенесення автором дії з одного століття в інше – є його волею. Головне не події самі по собі, а люди, які їх творять. Це відповідало романтичній теорії драми: не можна вимагати від твору точного змалювання подій, а тільки відтворення загальних закономірностей історії.

Нас цікавить передусім сплетіння характеру героя з історичними подіями, зв'язок, у якому характер, зазнаючи впливу народнопісенної творчості, історії, активізуються і виступають як творці подій.

В експозиції трагедії «Сава Чалий» під час частування Петром Чалим козаків М. Костомаров подає характеристику головному героєві, Саві Чалому, якому «ще й тридцяти літ нема» [3, с. 173], але про його відвагу і хоробрість у бою народ уже дві пісні склав:

*Ой то ж наш Сава в поход виступає,
На конику вороному жахом виграває;
Бухо ляхів дві тисячі, зосталося двісті,
Ще й багацько та за ними візьметься користі.*

*Як подивиться пан Сава на правую руку:
Ей, вискочи, коню, коню, із лядського трупу.
Як подивиться пан Сава через праве плече,
Позад його, поперед його кровава річка тече.* [3, с. 173]

Уже з самого початку твору драматург звернув увагу читачів на те, що з-поміж інших козаків молодий Сава Чалий відрізнявся вже тим, що він «гетьманський синок» [3, с. 187], хоча за такого сина козаки не раз дякували батькові: «На славу собі і нам вигодував ти сина, пане Чалий! Голінний молодець!» [3, с. 173]. Старшини висловлюють про нього думки: «він гаразд воюват, а не вправлять» [3, с. 176], «як же можна синові над батьком старшинувати» [3, с. 176].

Саву хотіли обрати гетьманом після загибелі його попередника – Степана Остряниці, але через його молодість очолив козаків його батько – Петро Чалий. Останнього особливо цінували за його розсудливість, мудрість і хоробрість. При цьому Петро Чалий позбавлений права висловлювати свою думку, змушений усі свої дії співвідносити з бажаннями й настроями козаків, навіть коритися їм. Отже, панівною у «Саві Чалому» є не демократія, а воля козацької маси.

Сава визнав, що його не вибрали гетьманом тому, що «...норов у його не такий» [3, с. 176], але його образа на батька та козацтво не зменшилась. Причину він вбачає у нехтуванні ним. Вважаючи себе ображеним, він піддається на підбурювання Гната Голого і переходить на службу до польської шляхти. При цьому монолози Сави свідчать про подальше бажання служити Україні: «хоч і поляки нарікуть, та зрадником не буду: оп'ять достанеться послужити рідній Україні» [3, с. 179]. Монолози-сповіді головного героя введені у канву твору М. Костомаровим для більш глибокої пси-

хологічної мотивації важливих вчинків героя. Саме за допомогою них драматург розкриває головний конфлікт трагедії – внутрішній конфлікт Сави. Це – прагнення до свободи, а відтак – до влади: «Куди не підеши, усе люди! Тому тільки життя на світі, хто з їми у ладу. Той тільки щастя бачить, хто до їх покірливий. Я не вмю з їми жити, не вмю їм коритися – це не тес: хочеться, щоб то старшим бути над усіма!.. Измалку я нікого не слухавсь, дитиною хотілось розумніш над старих бути. Що ж? Як ув'язалась суча недоля, та і не одчепиться... Жене мене сам не знаю куди! Твоя воля, Боже! Що буде, то хай по-твоєму буде!» [3, с. 210]. Головний герой висловлює свої настрої, плани і разом з тим відчуває побоювання за здійснення своїх намірів. Сава Чалий, перш за все, хоче реалізуватися як особистість. Тому у своїх монологах він не постає однозначно як позитивний герой чи злочинець. Через внутрішню боротьбу осмислюються його вчинки як вибір.

Отже, драматург вмотивує поступову зраду Савою своїх інтересів під впливом образи на козаків та батька, і під впливом Гната Голого. Лицемірною підтримка Гната полягає у підмовлянні побратима перейти до ворожого табору. Сава стає жертвою підступності зрадника. Драматург розкриває Гната Голого як егоїста і користолобця, котрий для здійснення свої задумів не зупиняється навіть перед вбивством свого супротивника. Аби глибше вмотивувати природу ненависті Гната до Сави, М. Костомаров уводить в трагедію мотив «дівчина і два хлопці». Суперництво між побратимами найсильніше виявляється саме через дівчину. На думку матері Катерини, Гнат Голий «...чоловік важний, ще із старших...» [3, с. 183]. Саме його вона обрала собі в зяті. Сава Чалий вирізнявся з-поміж інших козаків неабиякою вродою («...по нім не одна дівчина уздихає...» [3, с. 183]), та Катерина цінує в першу чергу вірність Сави, оскільки знає, що його хотіли одружити з «великими паннами» [3, с. 185], а він відмовився. Та найголовнішими для дівчини є його слова: «Хай Бог того покине, хто свою кохану покидає!» [3, с. 186]. Бажання помститися Саві стало домінуючим у поведінці Гната Голого. Через помсту він убиває й Катрю, яку нібито кохав. У завершальній частині розвінчано і покарано Гната Голого за інтриги, бо немає прощення зраді.

Письменник-драматург проводить свого героя через муки, страждання і смерть. Головний герой не оминув відповідальності за свої вчинки: його вбивають у той момент, коли він уже готовий покаятись. Покарання здійснене за козацьким звичаєм: якщо зрадив, то мусиш загинути. Розвінчано також зраду Гната Голого: його смерть, без сумніву, вже сприймається як розплата за скоєні гріхи.

У трагедії «Сава Чалий» головний герой намагається розв'язати проблему єднання українського і польського народу. Сава каже

Конєцпольському, що йому дуже хотілося б, «якби ми помирились і один другого, ляхи і козаки, за братів щитали» [3, с. 203]. На що польський гетьман відповів: «Не за братів – за панів, бо все-таки ми старіш од вас» [3, с. 203]. На перешкоді розв'язання конфлікту стає відмова Сави зректися православної віри: «Королю своєму законному прийшов я служити, а не віру свою отцевську й дідівську зрадити» [3, с. 204]. Таким чином, М. Костомаров робить Саву Чалого захисником православної віри, а не її зрадником.

Сава Чалий в однойменній трагедії М. Костомарова наділений рисами позитивного героя, хоча він і мріє про славу та владу. Залишивши побратимів, він не знаходить спокою і щастя у воро-

жому таборі, а отже, опиняється на роздоріжжі. У душі героя відбувається внутрішня боротьба, результатом якої стає повернення до товаришів по духу і загибель від колишнього побратима Гната Голого.

Трагедія «Сава Чалий» – перша в українській літературі історична драма, в якій у центрі твору перебуває особистість. М. Костомаров як історик підійшов до освоєння та осмислення фольклорного матеріалу з історико-літературного боку. Митець використав наступні засоби творення образу Сави Чалого: портретні характеристики, характеристики, дані іншими героями, поведінку і вчинки героя, мову персонажа тощо. Саме внутрішня природа визначає дії Сави Чалого. Драматург відображає особисту драму, дає психологічну характеристику героя.

Література

1. Івашків В. Українська романтична драма 30 – 80-х років XIX століття / Василь Івашків. – Київ: Наукова думка, 1990. – 142 с.
2. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / Микола Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.
3. Костомаров М. Твори: В 2 т. / Микола Костомаров. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поезія; Драми; Оповідання. – 538 с.
4. Козачок Я. Концепція нації як духовної спільноти в художній та публіцистичній творчості Миколи Костомарова: Автореф. дис. ... д-ра філолог. наук / Ярослав Козачок. – К., 2004. – 40 с.
5. Смілянська В. Літературна творчість Миколи Костомарова // Костомаров М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поезія; Драми; Оповідання. – С. 5-37.
6. Хропко П. Українська драматургія першої половини XIX століття / Петро Хропко. – К., 1972. – 198 с.
7. Ярошевич І. Опозиція фольклорної і літературної постаті Сави Чалого: Автореф. дис. ... канд. філолог. наук / Ірина Ярошевич. – К., 2003. – 20 с.
8. Яценко М. Микола Іванович Костомаров – фольклорист і літературознавець / Михайло Яценко // Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства // М. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – С. 5-44.
9. Яценко М. Минуле переростає в сучасність (Драматургія Миколи Костомарова) / Михайло Яценко // Слово і час. – 1992. – № 5. – С. 3 – 8.

Ольга Товт

СРЕДСТВА МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБРАЗА САВВЫ ЧАЛОГО В ОДНОИМЕННОЙ ДРАМЕ Н. КОСТОМАРОВА

Аннотация. В статье рассматриваются средства моделирования фигуры Саввы Чалого в одноименной трагедии Н. Костомарова. Модель образа сопоставляется с фольклорной и литературной интерпретациями персонажа.

Писатель воплощает в Савве Чалом свой идеал, в котором совмещаются нравственные проблемы и героические черты. Драматург осмыслил важную тему верности и измены, мотивировал действия персонажа и поднял актуальную проблему ответственности за свои поступки. При этом автор изображает личные взаимоотношения героя в историческом и социальном контексте.

Основные средства создания характера Саввы Чалого анализируются на сюжетно-образном уровне, с учетом родо-жанровой специфики текста. Значительное внимание уделяется изучению поведения и поступков героя под влиянием определенных жизненных ситуаций. Исследуется и речь персонажа (диалоги и монологи).

Н. Костомаров сумел придать национальной драме историософское звучание и глубокий психологизм, оригинально воспроизвести сложные исторические противоречия, создать новый тип героя, который существенно отличался от известных в украинской драматургии.

Ключевые слова: Савва Чалий, историческая фигура, фольклор, сюжет, конфликт, характер, речь персонажа.

Tovt Olha

**MEANS OF MODELING THE CHARACTER OF SAVA CHALYI IN THE DRAMA
BY M. KOSTOMAROV**

Summary. Means of modeling the figure of Sava Chalyi in the tragedy under the same heading by M. Kostomarov are analyzed in the article. The model of the character of Sava Chalyi is comparing with folklore and literal interpretation of this figure.

The author embodies his ideal in the image of Sava Chalyi. In this character moral problems are connected with heroic features. The playwright rethought the important topic of faithfulness and treachery and made the actions of the hero purposeful. He also touched actual problem of responsibility for the actions. In this case the artist designs a personal relationship to the historic and social space.

The main means of creating the character of the hero are analyzed on the plot level. The genre specifics of the text are also taken into consideration. The main attention is focused on investigation of the hero's behavior and deeds in different life situations. The language of the character is also analyzed (dialogues and monologues).

M. Kostomarov could bring historic and philosophic features and deep psychology into this national drama. He could depict complex historical contradictions; create a new type of a character which is very different from famous heroes in Ukrainian drama.

Key words: Sava Chalyi, historical figure, folklore, plot, conflict, character, character's language.

Стаття надійшла до редакції 3.06. 2016 р.

Товт Ольга – аспірант кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Альона БОЙЧУК

ФІКСАЦІЯ СТАНІВ ДИТЯЧОЇ РЕЦЕПЦІЇ У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК: 821,161.09 – 058.86:159.922,7

Бойчук А. Фіксація станів дитячої рецепції у дитячій літературі; 15 стор.; бібліографічних джерел – 14; мова – українська.

Анотація. З'ясовується рецептивний потенціал текстів для дітей як наочний приклад функціонуючого в історичному часі культурного спадку. Процес читацького дорослішання постає як континуальна природа такого плину тексту в часі, оскільки виникають і чимраз розширюються нові читацькі «горизонти очікування». Аналізуються гіпотези щодо специфіки дитячої рецепції, рекомендовані Корнієм Чуковським та Миколою Носовим. Запропоновані дитячими класиками концепції екстрапольовано на аналіз написаних ними текстів, а також на стан сучасної ювенальної культури.

Ключові слова: дитяча література, дитяча рецепція, автологія, троп, Корній Чуковський, Микола Носов.

Генологічна система дитячої літератури, яка донедавна вважалася маргінальною галуззю словесності, повною мірою віддзеркалює жанрову модель «дорослого» письменництва і розпочинає вельми значущий рівень загальної рецептивної градації. Правомірно інтерпретувати дитячу літературу вихідною стадією знань, позаяк саме вона постає важливим інформаційним «концентратом», задає первісну естетичну програму свідомості юного читача. Зауважимо, що, на відміну від світового літературознавства, українське доволі довго ігнорувало юного реципієнта-читача, який Н. Дзюбою справедливо ідентифікується як «якісно новий тип» [3]. Лише останніми роками інтерес вітчизняних науковців до такої літератури та її адресата помітно активізувався.

Герменевтичне тлумачення дитячого тексту об'єктивується залученням особистих письменницьких спостережень і зауважень. Письменницьке бачення дитини як свого потенційного адресата мало місце постійно. Зокрема, ще Марк Квінтіліан (35–96 рр.) радив звертати увагу на коло дитячого читання (у трактаті «Про виховання оратора» він рекомендував дітям Езопову байку замість казок). Український літературний досвід починається з тексту В. Мономаха «Повчання дітям» (1109), де в контексті окремих життєвих ситуацій автор моделює норми морального виховання дитини.

На творах Корнія Чуковського (Миколи Корнейчукова, 1882–1969) та автора славнозвісного «Незнайка» Миколи Носова (1908–1976), російського письменника українського походження, виховувалося радянське покоління всіх союзних республік й України в тому числі. Саме ці два письменники-класики відтворювали буденне життя радянського соціуму в контексті дитячих пригод і налаштовували на реалістичне сприйняття дійсності. Тобто, вони спрямовували рецепцію в русло онтології, що дозволяє цього роду дитячу літературу періоду соціалістичного реалізму сьогодні інтерпретувати як своєрідний

різновид «езопової мови», якою письменники намагались зімітувати образ відповідної епохи.

Період соціалістичного реалізму був часом жорсткої полеміки й навколо літератури для дітей. На противагу провладним рекомендаціям щодо принципів дитячого читання, обидва названих літератори писали також «своє» про рецептивні можливості дитини (це, зокрема, книги «Від двох до п'яти» (1933) К. Чуковського, «Повість про мого друга Ігоря» (1971) М. Носова). Поза тим, спільним знаменником для авторів є увага до літературної теорії, про що свідчать численні літературно-критичні огляди К. Чуковського [11], а також ґрунтовна теоретична праця «Іронічні гуморески» (50–60-ті рр.) М. Носова. Отже, розгляд особливостей дитячої рецепції на прикладі знакових текстів радянської доби, створених К. Чуковським та М. Носовим, виявляє актуальну та нову для літературної теорії дослідницьку площину. Важливою спільною рисою для них є досвід аналізу і фіксування окремих аспектів дитячого сприйняття, що виступає дуже суттєвим моментом при аргументації герменевтичного потенціалу дитячої рецепції їхніх власних творів для дітей. Так, особисто К. Чуковський, який працював над унікальною книгою спостережень над дітьми «Від двох до п'яти» більше п'ятдесяти років, іронічно підкреслював: «Хто в наших газетах, журналах і навіть спеціальних дисертаціях найчастіше пише про поезію для дітей? Або ті, хто не розуміють поезії; або ті, хто не розуміє дітей; або ті, хто не розуміють ні поезії, ні дітей» [13, с. 261]. Не виключено, ця ситуація зберігається до нашого часу.

Розглянемо деякі аспекти сприйняття, на які звертають увагу вказані автори. Наслідком спостережень над внуками та систематичного фіксування дитячого сприйняття стали праці К. Чуковського «Від двох до п'яти» (1933) та М. Носова «Повість про мого друга Ігоря» (1971).

Перш за все К. Чуковський вивів формулу засвоєння дитиною особливостей мови: в сумар-

ному плані всі діти «однаково оголюють іменники, подвоюють перші склади, викидають важкі приголосні, ведуть боротьбу з нашою метафоричною мовою, називають сухарикми кусариками, лопатки – капатками, пружинки – кружинками. Однак усі без винятку діти черпають свої мовні ресурси з одного і того ж словникового фонду, підкореного одній і тій самій граматиці» [13, с. 64]. Письменник яскраво увиразнює потенціал мовної активності дитини – «у дорослого луснув би череп, якби йому довелося в такий короткий час засвоїти ту множину граматичних форм, які так легко і вільно засвоює дворічний лінгвіст» [13, с. 20]. К. Чуковський доповнює свою тезу про природну прямолінійність дитячої рецепції багатьма прикладами, зауважуючи, що дитина «до п'яти років засвоює всі в'їдливі правила граматики рідної мови і вчиться майстерно розпоряджатися префіксами, суфіксами, коренями, флексіями. Виявляючись таким невизнаним генієм систематизації, класифікації і координації речей, дитина проявляє підвищену цікавість до інтелектуальних ігор і дослідів, де ці процеси стоять на першорядному місці» [13, с. 247].

Об'єктивність спостережень К. Чуковського підтверджується сучасними батьками. Взявши за зразок автора «Мухи-Цокотухи», вони постійно доповнюють власними прикладами численний арсенал кумедних зразків дитячих висловлювань (такими публікаціями сьогодні рясніють сторінки популярних видань та інтернет-сайтів: батьки активно публікують дитячі афоризми в мережі інтернет, що ми вважаємо переконливим «наочним матеріалом» нашої розвідки). Приміром: п'ятирічна дочка колеги Ольга С., почувши на своє запитання «Що таке «ти»?» відповідь від матері-філолога «Ти – це *займенник!*», здивовано обурилась: «Ти – це не займенник, ти – *мама!*».

Згідно зі спостереженнями К. Чуковського, у сприйманні дитини вагоме значення має смислова систематизація, оскільки, за її уявленнями, «багато слів живе парами; у кожного з них існує двійник, найчастіше він виявляється його антитезою <...> Такі словесні пари <...> є двійниками не тільки за сенсом, але й у більшості випадків – за звучанням» [13, с. 264]: ножики – *ложики*, жовток – *білток*, глухий – *слухий*, молодь – *стародь* [13, с. 266]. Зокрема, чотирирічний Максим, вивчаючи з батьком тварин за принципом тато-мама-дитинча, мовив про зовсім випадковий предмет – ніж: «Папа – ніж, мама – *ножиха* і маленький *ножонок*» [2].

Сприйняття фонетичного рівня дітьми заслуговує не меншій увазі. За переконанням самого автора, дитина «несвідомо вимагає, щоб звук вміщував сенс, щоб у слові був живий відчутний образ; якщо цього немає, дитина надає незрозумілому слову бажаний образ і сенс» [13, с. 25]. Висновок К. Чуковського виокремлює типологічну ситуацію: через мінімальну зміну

«у звуковій структурі незрозумілого слова дитина, непомітно для себе, осмислює його, причому в новій редакції висуваються вагоміші якості певної особи чи предмета, які позначені певними словами» [13, с. 28–29]. Підкреслюється вага звукового сприйняття: «Іноді дитина протестує не проти сенсу, а проти фонетики певного слова» [13, с. 56]. Як далі побачимо, сам К. Чуковський активно застосував у казках для дітей практику ретельного підбору фонетичних фігур віршованого тексту.

За переконанням К. Чуковського, більшість англійських письменників XVI – XVII ст. (приміром, Дж. Чосер, Вінкін де Уерт, Дж. Дженвей) фактично «нехтувала в дитині – дитиною», для них дитинство було «непристойною хворобою», якої потрібно якнайшвидше позбутися. Саме тому, на його думку, протягом тривалого часу дитячій літературі, за окремими винятками, бракувало таких важливих для дитячого розвитку веселих текстів. Зокрема, у розділі «Боротьба за казку» літератор описує сміхову реакцію (найпозитивніший відгук читача) дітей на читання «Мюнхгаузена» Р. Распе, вважаючи цю книгу «апетитними ліками» [13, с. 188]. Сам автор «Від двох до п'яти», у спогадах І. Андронікова, при спілкуванні з дітьми яскраво постає своєрідним комунікативним генієм: «Миттєво перевтілюючись, він бачив світ <...> і за себе, і за них. І з ними йому <...> було не менш цікаво, ніж у його товаристві дітям. Я часто бачив його в колі дітей, виступав з ним... Яким прекрасним він був і як захоплював усіх! І була в нього ще одна властивість – уміння не тільки познайомити людей, але й здружити» [12, с. 7].

Між авторським досвідом та авторським письмом існує пряма залежність. Так, уже класичним стало висловлювання К. Чуковського про те, що «діти всього світу стрибають і танцюють хореєм» [13, с. 287]. Дана тенденція працює у багатьох його казках, які тяжіють і до поліметрії. Специфічна ритміка творів для дітей у К. Чуковського виробилася завдяки його спостереженням (зокрема, за чотирирічною дочкою): «ритм і рима бувають важливішими для дітей, ніж сенс поезії», позаяк «будь-яка рима приносить дитині особливу радість» [13, с. 268]. Більше того, діти схильні «орієнтуватись у своєму віршоскладанні на знайомі літературні тексти <...> Дітьми відтворюються не тільки чужі сюжети, але й чужі ритми» [13, с. 300].

У розділі «Сто тисяч чому» письменник критикує дорослих, що неохоче відповідають на запитання дітей, гальмуючи розумовий і духовний ріст дитини [13, с. 115–116]: «Слово у свідомості дитини <...> ототожнюється з річчю. Будь-які шишиги, кікімори, буки, якими дорослі лякають дітей, саме тому і страшні для нього, бо імена цих чудовиськ зливаються з самими чудовиськами» [13, с. 76]. Дійсно, у дітей великим попи-

том користуються саме «лячні» сюжети. До речі, й сам письменник вміло оперує персонажами-лиходіями (Павук, Бармалей).

Свою продуктивність для теорії дитячої рецепції зберігають роздуми К. Чуковського про особливості логіки літературного мислення дітей за провідним принципом аналогії: «У лисого голова босоніж, від м'ятних цукерок у роті протяг, гусениця – дружина гусака, чоловік стрекози – *стрекозел*» [13, с. 7]; Макарона – *дочка Макара* [13, с. 9]; «вогонь та *вогонята*» [13, с. 10]; Дон Кіхот – *тонкий кот* [13, с. 26]; «*Баюльна пісня*» – коліскова [13, с. 12]; «Грибоедов вміщає в себе слово *гриб*, у Ломоносова *зламаний ніс*» [13, с. 59]. Письменник так коментує означену ситуацію: «Дитина не винна, що в граматиці не зберігається сувора логіка. Якщо б наші слова були створені за якимось одним прямолінійним принципом, дитячі вислови не видавалися би такими кумедними, вони нерідко «правильніші» від граматики і виправляють її» [13, с. 16]. За К. Чуковським, для дитини пластичні навіть такі слова, форма яких не підлягає змінам [13, с. 48]. Із сучасних прикладів наведемо висловлювання юної Галинки, яку під час сварки мама запитала: «Для чого тебе голова? Для шапки?». Дитина миттєво відповіла: «Нет, для *дышенья, разговоренья и глазенья!*» [10].

Коментуючи наочні приклади, К. Чуковський акцентує й на автологічності рецептивного мислення дитини: «Загалом діти – буквалісти. Кожне слово має для них лише один-єдиний, прямий і точний сенс – і не тільки слово, а ціла фраза» [13, с. 53]. Зокрема, у розділі «Проти метафор» К. Чуковський підкреслює відмінність мислення дорослих сприймачів (словесними формулами) від дитячого («речами предметного світу»). Їхня думка на перших порах пов'язана тільки з конкретними образами. Тому вони так гостро виступають проти алегорій та метафор» [13, с. 53–54]. Вищесказаним пояснюється нерозуміння дітьми, зокрема, фразеологізмів [13, с. 54]. Власне, продукування дітьми власних сполучень такого роду сам К. Чуковський не зафіксував. Проілюструємо дану тезу лише одним презентативним сучасним зразком. П'ятирічна Мелані не зрозуміла бабусю, яка, жаліючись на хатню роботу, мовила: «*Ой, скоро коньки відкину!*». Онучка зреагувала цілком «розважливо»: «*Не відкидай! Я на них взимку кататимуся!*» [1]. Однак в окремих випадках діти здатні самостійно творити метафоричні і фразеологічні конструкції: приміром, «штани насупились».

Значно частіше, як демонструють наведені зразки, дитина постає генератором комічного («гонитва за сенсом приводить дитину до нісенітниць» [13, с. 25]): «Жорж розрізав дощового черв'яка лопаткою навпіл. – Навіщо ти це зробив? – Черв'яку було сумно. Тепер їх двоє. Їм стало веселіше» [13, с. 8]. Або ж в іншій ситуації

на питання про рай дівчина почула у відповідь: там де яблука, груші, апельсини, черешні. Вона зробила висновок, що рай – це компот [13, с. 9]. В Інтернеті популярним прикладом із життя п'ятирічної Мелані став її діалог з бабусею на тему віку. Порада дівчинки виявилася напрочуд смішною: «Якщо ти не пам'ятаєш, подивися на вивороті своїх трусиків. На моїх написано від 5 до 6» [9]. Чуковський-дослідник спростовує теоретиків, «які стверджують, що дитина, ніби автомат, без роздумів, слухняно копіює нашу «дорослу» мову, не аналізуючи її» [13, с. 49]. Насправді ж, під час будь-якого діалогу дитина «всмоктує в себе» усі слова і факти, вимагаючи, аби в них була певна логіка [13, с. 51].

Акцентуючи на унікальній специфіці дитячого словотворення, К. Чуковський робить концептуальний висновок: «Дитина іноді самостійно приходиться до тих форм, які створювалися народом протягом багатьох віків» [13, с. 14]. Це він пояснює тим, що дитяча свідомість дуже добре опановує способи, методи та форми народного словотвору [13, с. 14]. Розповідаючи про свою правнучку, К. Чуковський говорить: «Машенька Костюкова, починаючи з двох років, виражала своє тяжіння до казки, до фантастичних уявлень про світ за допомогою словечка «ніби» (як буд-то)» [13, с. 109]. Письменник наводить показові зразки літературної дитячої рецепції, зокрема, про дівчинку 4.5 р., яка прочитала казку «Про рибалку і рибку». Вона сказала, що старий неправильно зробив, попросивши нове корито, дім й т.д., оскільки краще він попросив би нову жінку [13, с. 8].

Автор «Мойдодира» описує рецепцію й інтерпретацію своєї книжки онукою: «І сей час же щетки, щетки / Затрещали, *как три тётки*» (замість «Затрещали, як трещётки»), оскільки вона не знала слова «трещётки» [13, с. 24]. Наводиться приклад дитячої рецепції казки чотирирічним Мишком: «Зайчики / В трамвайчике, / Жаба *на метро*» (замість «на метле») [13, с. 152]. Комічна здатність дитини оперативно замінювати незнайомі слова, поняття або явища відомими активізує й рецептивну увагу дорослих.

К. Чуковський відмічає креативність дитини навіть відносно сюжетики. Він наводить показові приклади сюжетних змін у текстах казок «Колобок», «Теремок» або ж «Як Червона Шапочка з'їла вовка» [13, с. 239]. Пояснюється це тим, що діти занадто насичують літературу оптимізмом: «Оптимізм потрібен дитині, як повітря» [13, с. 142]; «Самообслуговування оптимізмом – потужний закон дитячого життя» [13, с. 143]. Так, описуючи сприйняття казки Л. Толстого «Три ведмеді», К. Чуковський зазначає: «Вова не полюбив цю казку і викинув з неї все неприємне. За його словами, історія відбулась не з дівчинкою, а з ним самим: це він, Вова, заблукав у лісі та потрапив до трьох ведмедів. Нічого він у них не ла-

мав, а суп хоч і з'їв, в той же час пішов на кухню і приготував їм нову порцію – смачнішу і більше. Ведмеді виявились дуже добрими: пригостили його яблуками і медом, подарували ялинку з іграшками, навчили стріляти з рушниці» [13, с. 136]. Один сучасний батько побачив, що син при читанні пропускає деякі сторінки. На запитання хлопчик відповів: «Ця книжка про війну, а я хочу швидше виграти!» [8].

Ідентифікація дитини з головним героєм відмічається як типовий факт. Дитячий класик аргументує: «Якщо дитині читають таку казку, де виступає добрий, безстрашний, благородний герой, який веде боротьбу зі злими ворогами, дитина ототожнює себе з цим героєм. <...> Тут велике гуманістичне значення казки: будь-яку, навіть тимчасову невдачу героя дитина переживає завжди, як свою» [13, с. 140]. Смерть героя, якому дитина співчуває або ототожнює з ним себе, неприпустима [13, с. 140]. Дитячому письменнику необхідно пам'ятати про властивість дитини «ставати на бік добрих, мужніх, несправедливо ображених, буде це Іван-царевич, чи зайчик-побігайчик, чи муха-цокотуха, чи безстрашний комар, чи просто «деревяшечка в зыбочке» [13, с. 220]; отже, як підкреслюється, «завдання полягає в тому, щоб пробудити, виховати, закріпити у чуттєвій дитячій душі безцінну здатність співпереживати і разом радіти, без якої людина – не людина» [13, с. 220].

К. Чуковський теоретично узагальнив специфіку дитячої рецепції у своїх рекомендаціях-«правилах» для дитячих поетів (наводимо у скороченому вигляді) [13, с. 334–360]:

- ✓ графічність віршів;
- ✓ ліричність; підвищена музичність поетичної мови;
- ✓ кожен вірш має бути завершеним синтаксичним цілим;
- ✓ парність римування; слова-носії рим мають акцентувати сенс окремої фрази;
- ✓ переважним ритмом має бути хорей;
- ✓ рухливість і мінливість ритму («Дитяче око спочатку сприймає не стільки якість речей, скільки їх рух, сюжет поеми для малих дітей має бути різномірним, рухливим, змінним, щоб кожні п'ять-шість рядків вимагали нової картинки» [13, с. 342]);
- ✓ швидка зміна образів («Дитину в літературі по-справжньому хвилює лише дія» [13, с. 349]. Зокрема, К. Чуковський будує «Мойдодира» на дієсловах, оскільки, на його думку, саме «дієслівна мова» краще дійде до дитини [13, с. 349]);
- ✓ дозування прикметників та епітетів (звертається увага навіть на гендерний аспект проблеми – «В лексиконі дівчат переважають прикметники, а у лексиконі хлопчиків – дієслова» [13, с. 351]);

✓ вірші повинні носити ігровий характер (К. Чуковський говорить про те, що його казки «Муха-Цокотуха», «Телефон», «Бармалей» театралізовані, а «сюжет розвивається за законами драматичної дії» [13, с. 359]);

✓ дитяча поезія повинна бути поезією і для дорослих.

М. Носов виступив наслідувачем традиції К. Чуковського: у «Повісті про мого друга Ігоря» (1971) письменник також зафіксував свої спостереження відносно інтелектуальних періодів розвитку свого онука, з яким у автора були дуже щирі стосунки: «Ми з тобою друзі, дідусю» [6, с. 388]. Книга складається з восьми розділів (з характерними паратекстовими елементами), що хронологічно відповідають етапам життя дитини.

За спостереженням Н. Такера, діти «потребують певної літературної стимуляції», тому хороший автор, свідомо чи підсвідомо, забезпечує цю стимуляцію відповідно до вікового періоду, прагнучи писати переконливо й оригінально [14, с. 2]. Подібна стратегія постає в листуванні М. Носова зі своїми читачами, за підсумками якого автор написав книгу «Іронічні гуморески» (1969) з оригінальним підзаголовком «Видання наукоподібне, з передмовами, післямовами, автокоментарями і коментарями до коментарів» [6]. Реагуючи на відгуки своєї читачької аудиторії, у вступі до «Літмайстерності» автор підкреслив, що читач разом із письменником є ланками одного ланцюга [6, с. 391–396]. Зауважимо, що це висловлювання М. Носова, незалежно від висновків Константської школи рецептивної естетики, самостійно ідентифікує категорію читача в аспекті сприйняття. В автора йдеться про читача як «складну, багатоголошу і багатоголову істоту», яку неможливо науково класифікувати [6]. А втім, М. Носов виділяє кілька типів читачів: розуміючі; незадоволені; здивовані; сердиті; читачі, які піддаються сумнівам, а також такі, що дорікають, тощо [6, с. 550–564]. Ідеальними читачами для письменника постають діти.

Отже, дитячий письменник не залишає свого читача на периферії уваги. Л. Долженко справедливо виокремлює авторську тенденцію – зміщати акценти в зображенні внутрішнього світу дітей у площину екзистенційної сутності [4, с. 128]. Ю. Пухов наголошує, що «захоплюючи читача казковим змістом і фантастичною формою, М. Носов розширює уявлення дитини про дійсність, а разом і виховує» [13, с. 44]. У «Повісті про мого друга Ігоря» М. Носов підкреслив абстрактне (контурне) мислення читаючої дитини, візуальну та особливу топографічну пам'ять під час рецепції, щонайбільше наголошуючи на значущості в текстах для дітей моралі.

За переконанням М. Носова, дитина завжди прагне самотужки виражати думку [6, с. 261], оскільки керується інстинктивним потягом до самостійності [6, с. 272]. Письменник робить висновок: «Останнім часом багато пишуть про те, що

тепер в школі вчитимуть узагальнювати та абстрактно мислити. Навіщо, хочеться знати, коли вони і так це вміють» [6, с. 260]. Він підкреслює абстрактне мислення юних читачів, говорить про контурність дитячого малюнку, почуття гумору. За спостереженнями М. Носова, дитина змалку схильна до гумору і здатна адекватно на нього зреагувати: «Ми починаємо розуміти гумор із двох років. Причому гумор у вищому прояві, коли людина здатна сміятися сама над собою» [6, с. 269]. Син М. Носова якось читав Ігорю «Муху-Цокотуху» К. Чуковського. У переказі онук замінив слово «самовар» на «чайник», оскільки дитина не знала, що таке самовар. Окрім того, батько-оповідач швидко перейшов на прозову розповідь, сказавши, що Муха пригощала жучків, павучків, комариків та дала їм чаю, а Ігор, підхопивши думку, додав епітет «солодкого» [6, с. 276]. Почувши про веселий карнавальний танець, хлопчик голосно сміявся, «уявляючи собі, як ці комахи стали ногами на стіл і танцювали хто як вмів» [6, с. 276]. Рецепція літературного тексту дитиною, як це вже підкреслювалося й у зв'язку з К. Чуковським, за спостереженнями М. Носова, може активно генерувати «нові смисли». Так, зокрема, якось Ігор запитав у дідуся, як «жувати Добрана». М. Носов не зрозумів, про кого йдеться. Хлопчик нагадав, що він йому таке читав у казці: «Стали вони жити-поживати та *Добрана жувати*» [6, с. 377].

М. Носов звертає увагу на антропоморфізм дитячої рецептивної уяви, наводить цілий ряд типових прикладів: квіти можуть *ходити* [6, с. 277], собака *розуміє* людську мову [6, с. 278], можна *попросити пробачення* в іграшки-медведика [6, с. 296], кожна береза має своє *ім'я* [6, с. 279], дзига *побігла* [6, с. 283], сонце *посміхається* [6, с. 326], сніг *танцює* [6, с. 352] тощо. За часів соцреалізму ця властивість дитячої свідомості надзвичайно драгувала поважну публіку, яка в прикладах такого роду розпізнавала сатиричні словесні шаржі й виступала проти антропоморфності персонажів дитячих книжок із декларативною тезою «Ми проти казки» [5], про що йдеться в наступному розділі даної роботи.

Коментуючи здатність дитини до перебільшень, М. Носов підкреслює, що гіперболізація скоріше є похибкою логіки дитячого світосприйняття, ніж метою. Зокрема, коли в Ігоря запитали про його знайомого, хлопчик відповів, що той уже великий: «у восьмому класі вчиться. Йому тридцять років, напевно» [6, с. 353]. Або: «У нас є багато вісімнадцятиповерхових будинків. А у фашистів таких будинків немає. У фашистів нічого немає – лише паркани» [6, с. 330].

М. Носов фіксує також своєрідність дитячої аргументації порівнянь. Він наводить онукові визначення: липкий, як шоколадка [6, с. 284]; ложка як світлофор, мило немов човен, виліз неочікувано як тарган [6, с. 290]; літера «ч» схожа на умивальник [6, с. 322]; міліціонер, як шлагбаум; тюлень чорний, як гума [6, с. 360] й т.п. «Мене кожного

разу, – відзначав письменник, – дивує іманентна потреба порівнювати і здатність давати вірні, влучні порівняння. Це в нього органічне» [6, с. 329]. Подібні зразки засвідчують своєрідність образності маленьких мислителів: зазвичай діти порівнюють маловідомий предмет з добре відомим на основі візуальних ознак: Ігор впізнає на кубиках-абетці майже всі літери. Однак без картинки він їх не може назвати (приміром, літеру «я» хлопчик впізнає «по хвостіку» [6, с. 322]). Принцип аналогії спрямовує рецепцію світу, що постає в уяві дитини. Так, слухаючи мінорний марш, малюк вирішує, що на війні нецікаво, оскільки це нудна музика [6, с. 342]. Розглядаючи в журналі японський малюнок, дитина зробила висновок: «Ну, японці ж по-іншому малюють» [6, с. 345].

М. Носов, як і К. Чуковський, звертає увагу на здатність юного читача активізувати відому фавбулу. Він наводить переконливі та яскраві зразки дитячого фавбулотворення, приміром: «Жила собі бабуся, і був у неї дідусь. І була спокійна ніч. Жодних зайців не було. І тигрів не було. Зовсім нічого не було. А була у них дівчинка, яка була хлопчиком. І пішла вона у ліс. І була хатка на курячих ніжках. А дівчинка – вона була Червоною Шапочкою – бачить, стоїть ракета. Вона сіла в ракету і полетіла на Місяць. Все» [6, с. 310]. Найлаконічніший приклад зі спостережень, наведених у «Повісті про мого друга Ігоря», такий: «Ішов лев. Побачив зайчика. Він його взяв і з'їв. Все» [6, с. 288]. Майстерність конструювання поодиноких сюжетів зростає з віком. Згодом Ігор придумує: «Жила собака. Пішла вона в ліс на полювання. Її там застрелили. А інша собака пішла і зустрілась з солдатами. Вони допомогли їй від фашистів заховатись. Все» [6, с. 299]. Звідси зрозуміло, чому у трилогії про Незнайку підкреслюється здатність персонажів фантазувати – зокрема, цією рисою наділяються як головний герой, так і коротунчик Лютик.

М. Носов і К. Чуковський вважали дітей квазіфілософами. Однією з найпоказовіших реплік у даному разі є фраза: «Дідусю, я знаю, для чого корови, квіти, дерева... а ось для чого люди?» [6, с. 307]. Якось, дивлячись на небо, М. Носов говорить онуку, що хмари можна дістати рукою, на що той діловито відповідає: «Ні, рукою не можна. Паличкою можна» [6, с. 344]. Фіксує письменник і особливість дитячої рецепції хронотопу. На пояснення дідуся відносно того, що «завтра буде, коли ляжеш і поспиш», малюк продовжує міркувати за своєю логікою: «Тату, сьогодні – уже завтра? <...> А якщо я вдень посплю» [6, с. 344]. Таким чином, спостереження авторів над специфікою дитячого мислення і сприйняття світу стають для них базою для широких висновків про автологічність дитячого сприймання. Водночас міфологічність свідомості дітей, тотальна підвладність сугестії, креативність уяви та ін. спрямовують рецептивну тактику самих письменників, пояснюють своєрідність авторської манери.

Література

1. Говорят Дети – детские истории, приколы, цитаты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vk.com/pearls_n_stories_about_children?w=wall-40078103_8703.
2. Дети говорят. Дедуктивный метод. [Электронный ресурс]. – Режим доступа :<http://deti.mail.ru/childstories/422432/>.
3. Дзюба Н. Дитяче читання в Україні: погляд бібліотекаря / Н. Дзюба // Сучасні літературознавчі студії. Вип. 2. Дитина і світ: проблеми культурного діалогу. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2005. – С. 42–50.
4. Долженко Л. В. Рациональное и эмоциональное в русской детской литературе 50–80-х годов (Н. Н. Носов, В. Ю. Драгунский, В. П. Крапивин) : монография / Л. В. Долженко. – Волгоград : Перемена, 2001. – 241 с.
5. Ми проти казки // Матеріяли наради при ЦБ КДР (грудень 1929 року) / упорядн. М. Миронів та Р. Гуревич; ЦБ КДР при ЦК ЛКСМУ. – К.; Харків : Держвидав України, 1930. – 73 с.
6. Носов Н. Н. Собр. соч. : в 4-х т. / Н. Н. Носов; [коммент. Ф. Эбин]. – М. : Дет. лит., 1979. – Т. 4. Тайна на дне колодца. Повесть о моем друге Игоре. Иронические юморески. – 1982. – 590 с.
7. Пухов Ю. О творчестве Николая Носова (Рассказы, повести, сказки) / Ю. Пухов // Ученые записки Литературного института им. М. Горького Союза писателей СССР. Писатель и жизнь: Историко-литературные, теоретические и критические статьи. – М., 1963. – Вып. II. – С. 25–50.
8. Чистый юмор [Электронный ресурс]. – Режим доступа к странице: <http://uucys.ru/humor/766>
9. Чистый юмор. Дети шутят [Электронный ресурс]. – Режим доступа к странице: <http://uucys.ru/humor/1725>.
10. Чистый юмор. Мама сердится [Электронный ресурс]. – Режим доступа к странице: <http://uucys.ru/humor/749>.
11. Чуковский К.И. Собрание сочинений: в 15 т. – Т. 8: Литературная критика. 1918–1921 / предисл. Е. Ивановой; коммент. Е. Ивановой и Б. Мельгунова. – 2-е изд., электронное, испр. – М : Агентство ФТМ, Лтд, 2012. – 664 с.
12. Чуковский К. И. Собрание сочинений: в 15 т. – Т. 13: Дневник (1936–1969) / коммент. Е. Чуковской. – 2-е изд., электронное, испр. – М.: Агентство ФТМ, Лтд, 2013. – 640 с.
13. Чуковский К. И. Собрание сочинений: в 15 т. – Т. 2: От двух до пяти; Литература и школа: Статья; Серебряный герб: Повесть; Приложение / сост., коммент. Е. Чуковской. – 2-е изд., электронное, испр. – М. : Агентство ФТМ, Лтд, 2012. – 640 с.
14. Tucker Nicholas. The child and the book. A Psychological and Literary Exploration / Nicholas Tucker. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – 252 p.

Бойчук Алёна

ФИКСАЦИЯ ВИДОВ ДЕТСКОЙ РЕЦЕПЦИИ В ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. Выясняется рецептивный потенциал текстов для детей как наглядный пример функционирующего в историческом времени культурного наследия. Процесс читательского взросления предстает как континуальная природа развития текста во времени, поскольку возникают и все более расширяются новые читательские «горизонты ожидания». Анализируются гипотезы относительно специфики детской рецепции, выдвигаемые Корнеем Чуковским и Николаем Носовым. Предложенные детскими классиками концепции подтверждаются анализом написанных ими текстов, а также состоянием современной ювенальной культуры.

Ключевые слова: детская литература, детская рецепция, автология, троп, Корней Чуковский, Николай Носов.

Boychuk Alyona

FIXING THE CHILD'S PERCEPTION IN CHILDREN'S LITERATURE

Abstract. Receptive children's text potential is determined to be an illustrative example of cultural heritage operating in historical time. Reader's maturation process appears to be a continuous nature of the text in time because of increasingly expanding new readers' "horizons of expectations". The author analyses the hypotheses regarding children's reception specificity suggested by Korney Chukovsky and Nikolai Nosov. Conceptions proposed by children's classics are corroborated by written texts analyses and by the state of the modern juvenile culture.

Keywords: children's literature, children's reception, autology, trope, Korney Chukovsky, Nikolai Nosov.

Стаття надійшла до редакції 3.06.2016 р.

Бойчук Альона Романівна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Тетяна УРИСЬ

АРХЕТИП ЯК ЕСТЕТИЧНА ДОМІНАНТА ХУДОЖНЬОГО ВИРАЖЕННЯ МОДУСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 821.161.2.0 – 1 "312"

Урись Т. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії; 13 стор.; бібліографічних джерел – 15; мова – українська.

Анотація. У статті розглядається категорія архетипу як одна з домінант, що оприявнюють національну ідентичність у художньому творі. У ліриці І. Павлука, П. Вольвача, А. Дністрового, В. Герасим'юка та І. Андрусика виявлено архетипи Роду, Світового дерева, Дому, Матері, Слова, що реалізуються через відповідні архетипні образи.

Архетип Роду в першу чергу пов'язаний з культом пращурів. Головними образами, що відтворюють цей архетип є рідні, родичі та сім'я, а також образ печі. Цей архетип знаходимо у творчості Ігоря Павлука. *Архетип Світового дерева* у творчості Івана Андрусика та Василя Герасим'юка є уособленням універсальної концепції світу. Він об'єктивується в архетипних образах прадерева, дерева життя, дерева роду тощо. Архетип Дому втілюється в образах не тільки будинку, а й рідного краю, «малої» та «великої» Батьківщини. Архетип Матері виявляється в образах, які пов'язані ідеєю родючості, втілюється в макрообразах матері-землі, матінки природи та, врешті, самої жінки-матері. Архетип Слова розкривається через образи митця і його творіння. Прикладом такого митця є Павло Вольвач, для якого поезія стала віддушиною в цьому світі.

Було виявлено, що архетипи, особливо ті, що виявляють себе через архетипні образи з етнонаціональною специфікою, є тими домінантами, що оприявнюють національну ідентичність автора в його творах на текстуальному рівні.

Ключові слова: архетип, модус національної ідентичності, сучасна українська поезія.

Література – це один із факторів впливу на свідомість. Водночас важливими є націєзахисна й націєформуюча функції літератури, що тісно пов'язані зі збереженням національної ідентичності, носіями якої є поети, котрі репрезентують культурну самобутність нації. Їх художній світ містить національно-екзистенційні категорії та детермінанти, а їхнім текстом притаманний модус національної ідентичності.

У вітчизняній науці поняття національної ідентичності досліджувалося у філософії, психології, соціології, етнології, політології, геополітиці. Щодо літературознавства, то до її вивчення прямо чи опосередковано зверталися Микола Жулинський, Стефанія Андрусів, Петро та Мирослава Іванишини, Іван Дзюба, Михайло Наєнко, Тарас Салига, Григорій Клочек, Володимир Моренець, Олексій Вертій, Наталія Шумило, Сергій Квіт, Юрій Мариненко, Любомир Сенік, Григорій Сивокінь та ін. Їхнє поле наукових розмислів стосується проблем збереження та розвитку нації в усіх сферах її проявлення, зокрема й літератури.

Український літературознавець Стефанія Андрусів досліджувала модус національної ідентичності на прикладі творчості західноукраїнських письменників. Оксана Веретюк розглядала проблему національної ідентичності літератури, літературного твору та його автора. Мирослава Іванишин проаналізувала особливості вивчення національної ідентичності в літературно-критичних розвідках С. Андрусів, В. Моренця, Н. Шумило, Л. Сеніка, Ю. Мариненка, О. Вертія. Дискурс національної ідентичності у творчості Петра Скунця

став предметом дослідження Петра Іванишина. Зважаючи на ці наукові розвідки, поняття «модус національної ідентичності» в художньому творі пояснюємо як спосіб реалізації отождолення особистості зі своєю нацією через певні літературні елементи та структури на всіх рівнях літературного твору як художньої системи. У його основі лежить національний тип мислення її автора, який є носієм національного духу та реалізатором національної ідеї. Модус національної ідентичності виражається текстуально як на змістовому, так і на формальному рівнях художнього твору. Письменник розкриває свої ідеї в контексті національних, реалізуючи власні думки через національні мотиви, національно закорінені образи, типові народнопоетичні символи, і, зокрема, через національні архетипи як наскрізні символічні структури ментальності.

Тож метою статті є дослідження категорії архетипу на прикладі сучасної української поезії як однієї з домінант, що на текстуальному рівні оприявнює національну ідентичність у художньому творі.

Творчість митця амбівалентна за своєю природою: з одного боку вона індивідуалізована, а з іншого – сповнена архетипних зразків. У процесі творчості людська психіка повертається до підсвідомого, до тієї закодованої інформації, яка в літературі розкривається переважно через архетипи, що є одними з визначальних ідентифікаційних факторів у текстах сучасних поетів.

У літературознавчому словнику-довіднику поняття «архетип» (грецьк. archē – початок і typos

– образ) пояснюється як прообраз, первісний образ чи ідея, що «впливаючи на «поверхню» свідомості у формі літературного твору, актуалізують всезагальні стрижневі ознаки, іманентно притаманні національній ментальності і водночас людському родові» [5, с. 65].

Власне введення терміну приписують Платону, проте сам концепт все-таки набув поширення в літературній теорії та критиці завдяки роботі в області психоаналізу швейцарського дослідника Карла Юнга. Він пояснював природу (форму) архетипу через подібність його до кристалу, оскільки структура якого лише визначає структуру його утворення, але не матеріального вираження, так само й архетип – «сам по собі порожній і чисто формальний, він не є чимось іншим, як можливістю уявлення, здатністю до виявлення того, що дано а ргіогі. Уявлення як такі не успадковуються, вони – лише форма» [15, с. 214]. К. Юнг пояснював архетип як модель, що реалізується в різних виявах та лише завдяки свідомому досвіду набуває конкретного змісту. Схожу ідею висловила й Антоніна Львовичка в дослідженні етнопсихології нації, порівнявши архетип із «сухим руслом, яке визначає рельєф річки, але річкою може стати лише тоді, коли ним потече вода» [6, с. 46].

У сучасній науковій парадигмі прослідковується неоднозначність тлумачень та різноманітність підходів до цього концепту. Архетипом називають і Платонівський ейдос (образ, що досягається інтелектом), і споконвічний, наявний в основі пізнання, образ (за Блаженим Августином), і символічний виразник колективного підсвідомого Карла Юнга, і структуру, що постійно повертається в літературу (за Нортропом Фраєм). У психології його розглядають як колективне позасвідоме, у культурології – як базовий елемент культури, що формує моральні імперативи духовного життя, а в літературознавстві – як концепт, у якому об'єктивуються базові, універсальні для всього людства образи, теми, сюжети і які реалізуються в тексті твору через архетипні образи.

Ольга Москаленко, досліджуючи лірику Федеріко Гарсія Лорки, визначила архетип як «матрицю, у якій згорнуті сталі образи, моделі, які кожен індивід, черпаючи з джерела культурного несвідомого, розгортає по-своєму, виходячи з власного досвіду, а значить, і архетип не є статичним, він розвивається і змінюється» [7, с. 20]. Схожої думки дотримується й Тетяна Шестопалова, яка «архетипний образ» («образ-архетип») вважає матеріально вираженим та словесно оформленим аспектом змісту архетипу [13, с. 8].

Архетипи концептуалізуються в поетичному тексті через архетипні образи. Але ці образи-архетипи існують поза часом і простором, тобто долають часовий бар'єр. Порівняно з архетипом такі образи є вторинним утворенням. Архетип несе в собі апріорне знання. Головною його особливістю є здатність постійного самовідтворення. Він є

репрезентацією колективного несвідомого, історичної пам'яті людства. Архетипи не функціонують у межах одного тексту чи текстів одного автора, тож їх вважають універсальними концептами (структурами). Архетип є й підсвідомим виявом етногенетичної пам'яті. Він тісно пов'язаний з такими поняттями як національний характер, ментальність, спадковість та наступність. Окрім цього, архетип відіграє важливу роль у збереженні духовності нації. Кожна національна культура має своє специфічне наповнення (тобто сукупність архетипних образів) цих універсальних концептів. Лариса Белєхова, розглядаючи архетипи в американській поезії, визначила їх як «константи національної духовності, що виражають та закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності» [1, с. 411].

Сергій Кримський наголошує, що в «найвиразніших формах архетипи виступають у національних культурах» [4, с. 78]. І у кожній культурі архетипи набувають національної специфіки, виразних рис ментальності нації. На цьому наголошує й І. Процик. Він наполягає на тому, що архетип має нашарування етнічних рис, ментальності, культури певного народу. Архетипи етнонації передаються від покоління до покоління як генетична пам'ять народу та досвід попередніх поколінь. Прямий зв'язок з архетипами література має через фольклор та міфи. Зокрема, на цьому наголошувала Наталя Шумило: «Національна художня свідомість особливо яскраво виявляється в народній творчості, яка обертається навколо основних архетипів...» [14, с. 13]. Також вона окреслила архетипність як «знаковість» української літератури.

Марина Северинова називає архетипи первообразами, які «відрізняються закладеними в них різними культурними традиціями, до яких належить автор» [10, с. 76]. Однією з основних функцій архетипів у творі є повернення до історичної пам'яті, до джерел національної самосвідомості народу, встановлення зв'язку минулого, теперішнього та майбутнього.

Оксана Сліпущко виокремлює декілька критеріїв, що впливають на розвиток архетипу: ландшафт, географічне середовище, у якому живе нація, походження нації, характер релігії та риси національної ментальності. Усі ці чинники визначають особливості змісту архетипу, впливають на специфіку його реалізації в мистецтві та літературі. Архетипи демонструють унікальну психіку нації, що пов'язано з особливостями світогляду, характеру художньої творчості та історичної долі народу. Наприклад, специфічними особливостями українських архетипів є деяке самозаглиблення, філософічність, антеїстичність, кордоцентризм, звернення до внутрішнього світу, пантеїстичність тощо.

У ліриці, що містить модус національної ідентичності, ми розглядаємо етнокультурні архетипи як одну з художніх категорій поетичного тек-

сту, що виявляється в низці національних образів. До того ж, одні й ті самі образи в різних контекстах можуть пояснювати різні архетипи. Зокрема, серед них можемо назвати такі: Архетип Роду, Архетип Світового дерева, Архетип Дому, Архетип Матері, Архетип Слова, Архетип Дороги, Долі та ін.

Один із найвизначніших в українській культурі архетип Роду в першу чергу пов'язаний з культом пращурів. Людмила Сорочук, досліджуючи архетипи у фольклорі, виявила, що образно-символічна структура архетипу Роду проявляється у вшануванні померлих родичів. Він уособлює поєднання померлих предків, живих нащадків і майбутнє, ще ненароджене покоління. Цей архетип пов'язаний із прославленням та возвеличенням роду. Тож головними образами, що відтворюють цей архетип будуть рідні, родичі та сім'я – образ жінки-матері або жінки-бабусі як берегині роду, дідуся, старших предків.

Глибоку закоріненість архетипу Роду в підсвідомості автора знаходимо у творчості Ігоря Павлюка. У поезії «В нашій хаті» цей архетип реалізується через теплі й світлі образи «старійшин» родини (бабусі, діда, мами) та начиння української хати, що зображені в яскравому й веселому світлі:

...Прабабуся вишиває поле –
Полотно на білім полотні...

Стіл. На нім – «Кобзар»...буханець хліба,
Сир, терпкий калиновий вінець.
Дід махорку на столі розсипав...

[8, с. 96-97].

Архетип Роду в ліриці яскраво виявляється і в образі печі, що символізує материнський першопочаток, святість, непорушність сім'ї, неперервність роду. В Україні здавна існував культ печі. Вона є символом родинного вогнища і тісно пов'язана з образом хати, яка є водночас і духовним, і матеріальним осередком сім'ї. У поезії «Піч наша більша була за хату» через звичні нам радощі дитинства, коли з печі доноситься дивовижний запах домашнього пирога з вишнями, ліричний суб'єкт гордо підтверджує, що витoki власного роду невіддільні в нього від долі його народу.

У поетичному тексті «Про мого діда» («Поміряю душу легендами степу і моря...») головним образом виступає сам дід ліричного героя, який тим дуже пишається, якого дуже любить і поважає. Це помітно з характеристики дідуся, який постає мужнім і сміливим чоловіком:

Він – воїн за плугом –
З характером був характерник.
Перуна не зрікся, хоча поважав і Христа...
Вдягав вишиванку і небо вечірне читав

[8, с. 104].

Про своїх дідуся та бабусю Ігор Павлюк згадає в багатьох поезіях («Баба», «На поліні настояний туман», «Така глибока кров...» та ін.), оскільки, у силу певних обставин, саме вони стали йому справжніми батьками.

Архетип Світового дерева є своєрідною моделлю Всесвіту, де для кожної істоти, предмета чи явища є своє місце, тобто він є уособленням універсальної концепції світу. Об'єктивується в різних архетипних образах – прадерева, дерева життя, дерева роду тощо. Їх можемо знайти й у творчості сучасних українських поетів. Зокрема, Івана Андрусика, який дотримується української традиції, об'єктивує цей архетип через образи-символи верби, яблуні, вільхи, горіха, осики, сосни та інших питомо українських дерев, які мимовільно створюють уявлення про часопросторові та екзистенційні прояви життя людини. Завдяки натурфілософській заглибленості лірики поета відбувається їх поетичне «оживлення» та персоналіфікація.

У Василя Герасим'юка, сучасного поета з Гуцульщини, таким прообразом Світового дерева є смерека. Саме цьому дереву автор присвятив першу свою поетичну збірку. І цей архетипний образ періодично виринає в його ліриці.

Архетип Дому втілюється в образах не тільки будинку, а й рідного краю, «малої» та «великої» Батьківщини, в образі рідного міста чи села, рідної вулиці чи кварталу, тієї місцевості, з якою ріднять солодкі та гіркі спогади, щасливі та сумні події. Цей архетип є уособленням просторового світу, центром емоційного життя кожної людини. Топос рідної батьківської хати (будинку) є матеріалізованим утіленням архетипу Дому. Причому цей образ може як втілювати прихисток, захищеність від страшного світу, гармонійність, так і виявлятися через образи пустки та зруйнованої хати, символізуючи зруйновану гармонію національного простору. Кожен із поетів зображує рідний край по-своєму. Ігор Павлюк та Василь Герасим'юк створюють реальність Прикарпаття: їхня лірика відображає специфіку цього регіону в різних аспектах – етнічному, географічно-територіальному, духовно-ментальному. Останній втілює у своєму поетичному світі повномасштабну картину рідного Дому – малої батьківщини – через передачу сили цього простору, мікрообразів гірського повітря, швидкоплинної річки (поток), гірських масивів Карпат, колоритного населення – гуцулів.

У Павла Вольвача образ рідної землі як архетип Дому конкретизується через степовий край України – Південний Схід та Запоріжжя. Макрообраз степу, що відображає бунтівну стихію, доповнює зміст цього архетипу. У його ліриці постає безмежний степовий простір, що символізує волю, незалежність та непідкореність. Це місце наділило його ліричного суб'єкта рисами нескореності та бунтарського духу українського козака. Його місто – промислове, задимлене, закурене й абсолютно зрусіфіковане, зі змаргіналізованим суспільством, проте це його Дім, і він закорінений саме в це місто. Він вірить «в особливе призначення цієї землі», і далі, ніби обгрунтовуючи свої думки, пише про її характерні особливості – «жагучу кров, настояну на полинах», «азово-чорноморські хвилі», «планетарну

містерію Степу», «притлумлений тупіт копит», «крицево-вугільну міць». Там «полини, будяки..., хуτρο димів над заводськими трубами» [2, с. 5].

Макрообрази українських міст (Тернополя, Ніжина, Києва, Бережан та ін.) як утілення архетипу Дому характерні й для творчості Анатолія Дністрового. До того ж, архетип Дому реалізується й через відображений авторами культурний простір свого регіону. Отак, змальовуючи кожен свою локальну місцевість, вони разом творять картину українську світу.

Архетип Матері виявляється в образах, які пов'язані ідеєю родючості і втілюються в макро-образах матері-землі, матінки природи та врешті самої жінки-матері. Земля вважається матір'ю всього сушого й зображується через образ великої та малої батьківщини, що й репрезентуються мікро-образами, які утворюють своєрідний мікросвіт поета – рідне село чи місто, батьківська хата, ліс, степ, гори, позначені виразною етногенетичною забарвленістю. Картини природи часом змальовуються через психологічно наповнені синестезійні мікрообрази, знайомі серцю письменника ландшафти. Найчастіше вона жива, антропоморфізована, наділена силою рухатися, думати та відчувати.

Архетип Слова в поезії розкривається через образи митця і його творіння. Поети завжди замислювалися над метою творчості, місцем поета в суспільстві. Актуальним є запитання: «Що і для кого повинен писати поет?». Адже слово є сильною зброєю: воно кличе до боротьби, піднімає національний дух, відкриває правду, рятує в найрізноманітніших ситуаціях. Прикладом такого митця є Павло Вольвач. Поезія його врятувала в час, коли він уже зневірився і навіть не сподівався на порятунок, та до нього все ж «прийшло слово», а він уже почав думати, що його «нема/І далі бути не обов'язково» [2, с. 8]. Його ліричний герой живе у світі, де «Тоскні, наче шинелі, снують суцільні «сограждане», «женщини» і «мужчини», де «дим і

бетонів плити», де «шприци і недопалки «Прими» є нормою, де з-за рогу на тебе може чекати «вертеп вечірніх ножів» тих, що «не допили портвейн і столове», де «в пивній бенкетує алкогольна Мекка/Пінявий інтернаціонал», «Де в піднебіннях провулків застряли/Слово чуже і розхристаний свист» [2, с. 20]. Тож поезія для П. Вольвача стала віддушиною у цьому світі, не дозволила перейти межу й стати на рівень з тим змаргіналізованим суспільством на один життєвий щабель.

Образ поета постійно присутній у творах й Ігоря Павлюка, бо поет знає, що «на планеті оцій всіх рятує лиш юна пісня», до того ж та, що «молоком материнським пропахла і чебрецем» [8, с. 84].

Архетип Слова репрезентують у поезіях і образи видатних діячів-українців. Ці особистості є носіями коду національної пам'яті, допомагають формувати національну свідомість наступних поколінь, що у свою чергу зберігає віру в самопрозрівання, самоусвідомлення і врешті процвітання українського народу. Зокрема, Іван Андрусак у поезіях згадував українських письменників Тараса Шевченка, Івана Франка, Марка Черемшину, Володимира Білінського, літературознавця Ігоря Оржицького та ін. Ігор Павлюк присвятив кілька своїх віршів Тарасові Шевченку – «Ну принесе хтось пластмасові квіти до Тебе...» та «Одкровення», та звертався до його постаті в поезії «Стоїмо на землі...», у циклах «Провінція», «Провінція і колонія».

Тож, архетипи, особливо ті, що виявляють себе через архетипні образи з етнонаціональною специфікою, є тими домінантами, що оприявнюють національну ідентичність автора в його творах на текстуальному рівні. І в сучасній українській ліриці, зокрема у творчості Ігоря Павлюка, Павла Вольвача, Анатолія Дністрового, Василя Герасим'юка, Івана Андрусика та інших поетів, твори яких містять цей модус, можемо знайти багато прикладів на підтвердження цього.

Література

1. Белехова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 /Л. І. Белехова – К., 2002. – 476 с.
2. Вольвач П. Південний Схід. Поезії./ П. Вольвач. – Львів: Кальварія, 2002. – 188 с.
3. Григоренко Т. В. Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови: монографія/ Т. В. Григоренко. – Умань: ПП Жовтий, 2010. – 216 с.
4. Крымский С. Архетипы украинской культуры / С. Крымский // Вісник НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
5. Літературознавчий словник-довідник /Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
6. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія: Навч. посіб./ А. М. Львовичкіна – К.: МАУП, 2002. – 144 с.
7. Москаленко О. О. Міфологема дитинства в ліриці Ф. Гарсія Лорки: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04/ О.О. Москаленко. – Сімферополь, 2014. – 240 с.
8. Павлюк І. Бунт: Лірика і драматичні поеми. / І. Павлюк. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 220 с.
9. Процик І. В. Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії/ І. В. Процик// Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – Вип. XXIV. – Ч. 2. – 550 с. – С. 368 – 377.

10. Северинова М. Ю. Культурні архетипи «софійність» та «Слово» як основа музично-драматичного потенціалу (на прикладі творчості Г. Гаврилець) / М. Ю. Северинова. – Культура України. – 2012. – № 37. – С. 75 – 84.
11. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестіарій / О. Сліпушко // Дніпро. – 1995. – № 9 – 10. – С. 140
12. Сорочук Л. В. Система поетичного моделювання світу в календарно-обрядовій поезії: дис. ... канд. філол. наук: 10.00.10 / Л. В. Сорочук. – К., 2004. – 184 с.
13. Шестопалова Т. Міфологеми поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Т. П. Шестопалова. – Луганськ, 2001. – 199 с.
14. Шумило Н. Під знаком національної самобутності / Н. Шумило. – Київ: Задруга, 2003. – 354 с.
15. Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг; пер. А.А. Спектор. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, 2005. – 400 с.

Урысь Татьяна

АРХЕТИП КАК ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ДОМИНАНТА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВЫРАЖЕНИЯ МОДУСА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация. В статье рассматривается на примере современной украинской поэзии категория архетипа как одна из доминант, выражающих национальную идентичность в художественном произведении. В лирике И. Павлюка, П. Вольвача, А. Днистрового, В. Герасимьюка и И. Андрусяка обнаружено архетипы Рода, Мирового дерева, Дома, Матери, Слова, которые реализуются через соответствующие архетипные образы.

Архетип Рода в первую очередь связан с культом предков. Главными образами, которые воспроизводят этот архетип, есть родные, родственники и семья, а также образ печи. Этот архетип можем найти в творчестве Игоря Павлюка. Архетип Мирового дерева в творчестве Ивана Андрусяка и Василя Герасимьюка является олицетворением универсальной концепции мира. Он объективируется в архетипных образах прадерева, дерева жизни, дерева рода и т.п. Архетип Дома воплощается в образах не только дома, но и родного края, «малой» и «большой» Родины. Архетип Матери проявляется в образах, связанных идеей плодородия, воплощается в макрообразах матери-земли, матушки-природы и, наконец, самой женщины-матери. Архетип Слова раскрывается через образы творца и его творения. Примером такого творца является Павел Вольвач, для которого поэзия стала отдушиной в этом мире.

Было обнаружено, что архетипы, особенно те, которые проявляют себя через архетипные образы с этнонациональной спецификой, являются теми доминантами, что отображают национальную идентичность автора в его произведениях на текстуальном уровне.

Ключевые слова: архетип, модус национальной идентичности, современная украинская поэзия.

Urys Tatiana

ARCHETYPE AS AN AESTHETIC DOMINANT OF ARTISTIC EXPRESSION MODE OF NATIONAL IDENTITY IN MODERN UKRAINIAN POETRY

Summary. The article considers on the example of modern Ukrainian poetry the category archetype as one of the dominant expressing national identity in the literary work. In Ih. Pavlyuk's, P. Volvach's, A. Dnistrovyy's, V. Gerasimyyuk's and Iv. Andrusyak's lyrics found the archetype of Ancestry, the archetype of World Tree, the archetype of the Home, the archetype of Mother and the archetype of the Word that implemented through appropriate archetypal images.

The archetype of Clan primarily associated with the cult of ancestors. The main images reflecting this archetype is the family and relatives as well as the image of the oven. This archetype is found in Ihor Pavlyuk's poetry. The archetype of World Tree in the work of Iv. Andrusyak and V. Gerasimyyuk is the embodiment of the universal concept of peace. It objectified in the archetypal image fore tree, the tree of life, tree of clan etc. The archetype of Home embodied in the image of not only the house but also the native land, "small" and "big" Fatherland. The archetype of Mother appears in the images that are associated idea of fertility, embodied in makromages of earth-mother, nature-mother, and, finally, the woman-mother. The archetype of Word revealed through the images of the artist and his work. An example of this is P. Volvach because poetry became an outlet in the world for him.

It was found that archetypes, especially those expressed in the archetypal image of Ethnic specificity, are the dominant expressing the national identity of the author in his lyrics on textual level.

Key words: archetype, mode of national identity, the modern Ukrainian poetry.

Стаття надійшла до редакції 6.06.2016 р.

Урысь Тетяна Юрївна – аспірант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

КОСМОГОНІЧНІ МІФИ У СВІТЛІ ПСИХОАНАЛІЗУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК: 398.22.09:229+291,217

Тиховська О. Космогонічні міфи у світлі психоаналізу; 13 стор.; бібліографічних джерел – 7; мова – українська.

Анотація. У статті проаналізовано міфи про створення світу крізь призму психоаналітичних теорій школи К.-Г. Юнга. Виокремлено образи двох творців-антагоністів. Акцентовано на архетипних сюжетах, в яких за історією народження Всесвіту криється метафоричний процес появи (а згодом і трансформації) свідомості людини внаслідок поділу цілісної структури психіки на дві частини: свідоме й несвідоме.

Ключові слова: архетип, апокриф, Бог, Біблія, індивідуація, космогонічні міфи, несвідоме, психоаналіз, Самість, свідомість.

Українські космогонічні міфи, записані П. Кулішем, О. Афанасьєвим, Г. Булашовим, О. Потебнею та іншими дослідниками, відображають метафоричне уявлення наших предків про створення світу, а за їх сюжетами криється історія появи свідомості в людства, окреслюється процес самоусвідомлення особистості через протистояння божеств-творців.

Тема цього дослідження є актуальною, «оскільки на рівні індивідуального досвіду міф не зник повністю, він відчувається у сновидіннях, фантазіях і ностальгіях сучасної людини, а надзвичайно багата психологічна література привчила нас шукати велику і малу міфологію в несвідомій і напівсвідомій діяльності будь-якої особи. Великі міфичні теми продовжують повторюватися в темних зонах психіки...» [3, с. 128]. За слушним спостереженням М.Еліаде, «міф, як і символи, які він використовує, завжди присутній у психічній діяльності: він лише змінює зовнішній вигляд і замасковує свої функції» [3, с. 128].

У більшості зафіксованих космогонічних міфів у процесі створення світу беруть участь дві божественні істоти (світла і темна, Білобог і Чорнобог, Бог і Сатанайл...). На думку Г. Булашева, «на чолі легенд про створення світу має бути поставлена легенда, записана в хуторі Малієві Харківської губернії Куп'янського повіту. В ній вочевидь дається взнаки вплив гностико-богомільського вчення про світобудову, за яким Бог є творцем лише вищого, духовного світу, а зримий світ, включаючи сюди й тіло людини, створений Сатанайлом, що існував одвічно і являв собою втілення зла. Оскільки душу людини створено всеблагим Богом, а тіло – Сатанайлом, то в людині точиться постійна боротьба між прагненнями душі до добра й потягами тіла до зла. Легенда лише – цілком ймовірно, під впливом пізніших течій релігійної думки – зменшує творчу силу Сатанайла, що творить не самостійно, а за велінням Божим; а спроба його до самостійної творчості виявляється невдалою. Бог створив світ не Сам, – твердить легенда, – а разом з Лукавим. Бог що наказував Лукавому чинити, те той і робив, – і виходило все чудово.

Так, Лукавий увесь світ створив, та тільки Бог примушував його робити все...» [1, с. 51-52]. Далі дослідник наводить декілька міфів про творення світу Богом і Сатанайлом. Всі сюжети об'єднує зображення Бога як носія вищої мудрості, ідеї, знання, котрий спонукає Сатанайла до дії. Таким чином, Лукавий постає виконавцем «Божого плану» і не здатен до самостійного світостворення. Намагаючись дублювати дії Бога чи виконувати їх на свій лад, він отримує інший, непередбачуваний результат (наприклад, випльовує схований в роті пісок, і замість рівнин утворюються гори та скелі).

Подібний польський міф, записаний в 1898р. в околицях Серадзя, подає А. Гейштор: «Спочатку не існувало нічого, окрім неба, моря, Бога, який плавав на човні, та диявола, котрий з'явився з морської піни і приєднався до Бога. Ідею створити землю подав Богові диявол, який не міг цього зробити самотужки. Диявол пірнув і підняв із дна пригорщу піску. Бог кинув його у воду, створивши такий крихітний клаптик суші, що вони вдвох ледь умістилися на ньому. Відтоді Бог і диявол жили на землі. Диявол задумав зіштовхнути Бога, що спав, у воду, однак ця спроба була невдалою – земля розросталась як на схід, із боку Бога, так і на захід, із боку диявола. Після цього між двома творцями виникла суперечка, у результаті якої Бог піднявся на небо і скинув у прірву диявола, котрий теж намагався піднятися вгору» [2, с. 149]. А. Гейштор аналізує болгарський та молдавський варіанти такого космогонічного міфу і знаходить цікаве доповнення згаданого сюжету у фольклорі трансільванських циганів, які «ввели до цього переказу мотив суперечки між обома протагоністами, мотив покарання диявола, що його роздер бик, та мотив дерева, з листя якого утворилося людство. У російських та українських варіантах диявол ховає трохи піску під язиком. Коли земля починає розростатися, пісок роздирає рот диявола, і той намагається випльнути його. З цих пльовків утворюються гори, болота, пустелі» [2, с. 149]. Декілька аналогічних сюжетів про створення світу Богом та Сатанайлом зафіксовані Г. Булашевим [1, с. 51-67].

А. Гейштор порівнює українські міфи про створення світу з космогонічними переказами фінських і балтійських народів, а також проводить паралель між подібними російськими міфами та давньоруським апокрифом XV-XVI ст., в яких диявол постає в образі водяного птаха й названий архангелом Сатанайлом. «Уявлення про орніто-морфічність диявола (а іноді й Бога) поширене серед фіно-угорських, алтайських, монгольських народів. У цьому середовищі з'являються різноманітні варіанти міфу про створення світу шляхом пірнання та про суперечку Бога з дияволом як співтворцем. Попри нюанси в деталях, їхня основа незмінна» [2, с. 149-150].

Ще один аспект мотиву про двох творців знаходимо в євразійських міфах, де «Бог літає над поверхнею води, але для того, щоб завершити акт творіння, мусить звертатися по допомогу до диявола. Після створення світу Бог настільки втомлений, що засинає, а після бою зі своїм антагоністом підіймається на небо, щоб провести там вічність. Прадавнє небесне трансцендентне божество стає пасивним, віддаляється від людей. Воно оселяється на небі, знає все, що відбувається у світі, іноді показує свій гнів, б'ючи блискавками, однак загалом перекладає свої обов'язки на інших богів, котрі беруть на себе посередництво між небом і землею, між природою і людьми» [2, с. 151]. Подібний сюжет про створення світу одним божеством, яке згодом зникає й залишається пасивним, у той час як інше продовжує акт творіння, знайшла послідовниця К.-Г. Юнга, М.-Л. фон Франц у міфах індіців, американців-автохтонів та африканських племен. І, зважаючи на значну поширеність згаданих космогонічних міфів у світі, дослідниця переконливо довела, що «мотив подвійного творця слід трактувати як архетипічний» [5, с.85]. На думку М. Еліаде, спогад про Верховного Бога, який віддалився від людей після створення світу, надалі продовжує побутувати в деяких космогонічних міфах, «в розповідях шаманів і цілителів, у релігійному символізмі» [6, с.96]. Вчений акцентує на зникненні «Верховної Істоти на «свідомому» рівні колективного релігійного життя і продовженні його існування в прихованій формі на рівні «несвідомого» або на рівні символа...» [6, с. 96]. Таким чином, уявлення про Творця стає доступним для людей лише на рівні несвідомого, котре продукує своєрідні сніпригадування історії розвитку цивілізації. Очевидно, міфологія створена колективним несвідомим, і її неможливо уявити поза ним, саме колективне несвідоме породжує архетипи і через їх взаємодію у певних міфологічних сюжетах доносить до свідомості знання про світотворення та психологічний розвиток людства, моделює сценарії, котрі метафорично пояснюють важкі для раціонального розуміння поняття (про Всесвіт, межі добра і зла, сенс життя людини...).

Мірча Еліаде окреслив три спільні риси, властиві космогонічним оповідям первісних культур про Верховну Істоту, забуту людьми:

«1) Бог створює людину, а потім віддаляється на небо;

2) це віддалення інколи супроводжується розривом зв'язків між небом і землею, або значним віддаленням неба. У деяких міфах первісна близькість неба і присутність Бога на Землі складають синдром раю (що доповнюється первородним безсмертям людини, її дружніми стосунками з тваринами й відсутністю необхідності працювати);

3) місце цього більш чи менш забутого відпочиваючого бога займають різні божества, які мають одну спільну рису – вони ближче до людини, допомагають їй або, навпаки, переслідують...» [6, с. 96-97].

Цікаво, що у космогонічних міфах примітивних племен два творці є відносно рівноправними й навіть вступають у суперечку, хто з них сильніший, справжній (індійські, африканські, австралійські тексти). Міфи, створені племенами з більшим культурним розвитком, розповідають про нерівноправних творців: верховного, що є уособленням добра, та нижчого (слабшого), наділеного руйнівними, негативними рисами. Саме такі образи первісних творців знаходимо в українських міфах.

А. Гейштор з'ясував, що дуалістичний міф про створення світу в балто-слов'янському ареалі зафіксований 24 рази, а в угро-фінському – 12. Відповідно, це свідчить про індоєвропейське походження подібних мотивів. «Однак основний субстрат походить із глибокої давнини. Еліаде висунув гіпотезу, згідно з якою ці уявлення про створення світу почали формуватися в районі центральноазійських великих озер раніше III тис. до н. е. Звідти міф мігрував до Північної Америки та Індії (поки що без акценту на дуалізмі). Натомість на батьківщині сюжету розвивалася система бінарних опозицій, наслідком якої стало формування концепції про двох творців-антагоністів» [2, с.154]. Як зазначалося, серед племен з вищим рівнем розвитку боги-творці вже не є рівноправними. На думку А. Гейштора, такі міфи цілком відповідали потребам населення Південної і Східної Європи, оскільки пояснювали недосконалість світу, існування зла, віддаленість Бога від людей, що є дуже важливим для розуміння суперечностей і страждань, котрі існують у людському житті. У таких міфах «зроблено спробу образно розв'язати проблему двоєдності Бога і диявола, добра і зла у світі» [2, с. 154]. Однак, вважаю, що це міркування потребує конкретизації.

Розвиток європейської цивілізації, культури спирався саме на установки свідомості, постулати пануючої релігії, згодом – науки. Таким чином, все інтуїтивне, несвідоме, те, що виходило за рамки звичної моделі цивілізаційного розвитку, набувало демонічного забарвлення, трактувалося як творіння «темного бога» (прояв такого різкого неприй-

няття іншої частини людської природи бачимо за часів Середньовіччя – діяльність інквізиції).

Як відомо, всі імпульси, які спонукають людину до творчості, породжуються саме несвідомим: наукові відкриття, створення шедеврів живопису, поезії та музики відбуваються внаслідок стимулюючої дії колективного несвідомого (міфологічного бога-співтворця). Найрізноманітніші винаходи людства можуть мати конструктивний або деструктивний вплив на розвиток цивілізації, це залежить від того, як вони будуть використані людиною, яка іпостась бога-співтворця (темна чи світла) матиме вплив на свідомість, і як людина використовує своє право вибору. Образно кажучи, коли людина постає у ролі творця, в ній теж плідно співпрацюють два начала: несвідоме продукує ідеї, а свідомість виконує контролюючу, спрямовуючу функцію. Подібний метафоричний процес ми бачимо й у міфах про світотворення.

У світлі психоаналітичної теорії два боги-творці є персоніфікованими образами двох частин психіки людини – свідомого й несвідомого, які колись склали одне ціле, були нерозривною єдністю, котра передувала виокремленню свідомості й формуванню уявлень про добро і зло. У певний момент розвитку людства згадана цілісність зазнала трансформації, розпалася на дві частини – свідомість, котра в міфах спроектувалася на доброго (світлого) Бога-творця, і несвідоме, котре наділяється загрозливою творчою силою і асоціюється з темним богом: «той, хто залишається збоку, є позитивною фігурою, а той, що є активним, але здійснює акт творення, постає злою, деструктивною силою» [5, с. 91]. Таким чином, виокремлення свідомості стало можливим лише через протиставлення її несвідомому, котре постає її протилежністю. «До тих пір, поки нема свідомості, нема ніякого сенсу у слові *несвідоме*, такого просто не існує! – пише М.-Л. фон Франц. – Тільки-но ми починаємо говорити про феномен свідомості, то відразу формуємо контр-аспект, несвідоме. По суті, вони є феноменами, котрі виникли одночасно, не один з іншого з плином часу, ні, вони існували від самого початку в якості двох однакових прагнень у психіці» [5, с. 88]. Отже, у розрізі психоаналітичних студій мотив космогонічних міфів про створення світу двома божествами описує відокремлення індивідуальної свідомості від несвідомого, їх «народження» з однієї цілісності («передсвідомого»). Але це твердження, на нашу думку, потребує певного доповнення.

Якщо появу в міфах двох творців-антагоністів (наприклад, Бога та Сатанаїла) трактувати відповідно як персоніфіковані образи розщепленої психіки (свідоме й несвідоме), то треба зауважити, що це поняття не є тотожним сучасному розумінню «свідомості» як виокремлення людиною себе у світі в ролі певної особистості. Йдеться про вищу, божественну свідомість, точніше «передсвідомість», в якій були інтегровані

такі архетипи як Самість і Ego (божественна, вища мудрість була поєднана з індивідуальною). Свідомість (Самість+Ego) і свідомість (Ego) – різні речі, вони існували в різних хронологічних межах, друге прийшло на зміну першому внаслідок певних трансформацій. Яскравим прикладом єдності архетипів Самості і Ego маємо в апокрифах та біблійних оповідях про Бога-Отця та Ісуса Христа, які є одним цілим, існують вічно, але Син Божий проявляється в матеріальному світі, відокремившись від Отця (так як Ego колись відокремилось від Самості), але не втрачає з ним зв'язку. К.-Г. Юнг трактує "Самість" як "верховну особистість" і наголошує на відмінності цього архетипу від "Я" (Ego). Вчений дуже чітко розмежовував Я, що в наш час проєктується на свідомість, і цілісність особистості, в яку поряд зі свідомим компонентом включені і несвідомі: "Я протистоїть Самості як частина цілому. У цьому контексті Самість перебуває згори, є верховною" [7, с. 120]. Юнг дійшов висновку, що "Я" (Ego) є центром свідомості, а Самість є суб'єктом цілісної психіки, яка містить у собі і свідоме, і несвідоме.

М.-Л. фон Франц провела паралель між язичницькими космогонічними міфами та християнським релігійним вченням, де йдеться про існування Ісуса Христа у якості вічного Слова задовго до його появи на землі в ролі Божого Сина. «Він уже був у світобудові і є творчою активністю Отця. Відповідно, в християнській міфології Логосу ми можемо впізнати структури тієї ж архетипної констеляції, котра є в примітивних міфах. Очевидно, всі вони через посередництво символів намагаються описати таємницю – котру ми ніколи не зможемо розгадати – чому існує свідомість, і чому свідомість відокремилася від несвідомого, чи, можливо, завжди була з тим, що ми зараз називаємо несвідомим, і завжди існувала в ньому» [5, с. 87]. З точки зору психоаналізу, Ісус Христос є персоніфікованим образом ідеальної людської особистості (Ego), яка досягла рівня Бога (Самості), злилася з Ним у нерозривній єдності, здатна розуміти Його закони й очікування. Історія про Ісуса Христа ілюструє тезу про вічне існування душі (Ego), яка може перебувати відразу у двох площинах – духовній і матеріальній (проявленій), бути Богом і людиною водночас. Відмінність її від інших душ полягає в тому, що в земному існуванні Син Божий не втрачає зв'язку з джерелом духовності, він пам'ятає все, що було до його народження на Землі, чує Бога і усвідомлює справжні цінності, йому відома історія створення Всесвіту, оскільки він завжди був поруч з Богом.

Вважаю, що психоаналітичне трактування мотиву гріхопадіння в апокрифах та біблійній оповіді мало б виглядати так: до руйнування єдності свідомого й несвідомого (до гріхопадіння) людське Ego (Адам і Єва, у той час подібні до Христа) перебувало в одній площині з Самістю (Богом), вони були на одному ментальному рівні

(Адам міг чути голос Бога і спілкуватися з Ним). Після гріхопадіння людство втрачає зв'язок з Богом: Его стає центром свідомого життя людини, Самість – керуючим центром несвідомого і цілої психіки загалом, втручаючись в свідоме снами, інтуїцією, мареннями... Історія Ісуса Христа моделює відновлення колись зруйнованої структури психіки й пропонує сценарій психологічної ініціації (індивідуації), що має врятувати людину від занепаду та деградації.

Згідно зі Святим Писанням, звичайні люди мають зв'язок з Богом лише інтуїтивний (через віру, молитву, піст...), їм не доступні мудрість і знання Христа, оскільки вони перебувають у процесі індивідуації (тривалого психологічного розвитку), і лише деяким вдається трохи наблизитись до образу ідеальної особистості. Але біблійні оповіді про Ісуса Христа, власне, мають на меті переконати людину в її необмежених потенційних здібностях, утвердити у вірі в можливість досягнення психологічного рівня Сина Божого (здатність до спілкування з Богом і здійснення чудес). Євангельські легенди символічно доводять, що за умови високого рівня духовності людина здатна відновити безпосередній зв'язок з Богом (повернути єдність свідомого й несвідомого, стерти межу між ними, наблизити Его людини до Самості).

На думку К.-Г. Юнга, індивідуація (становлення індивідуальної свідомості людини) відбувається внаслідок психологічної ініціації та відмежування індивідуальної свідомості від руйнівного змісту колективного несвідомого, асиміляцію деструктивних імпульсів несвідомого й наближення до рівня Самості – іпостасі Бога, що є керівним центром свідомого й несвідомого (психіки людини) [7]. Оскільки всі архетипи колективного несвідомого (за винятком Самості) є амбівалентними (можуть бути джерелом і добра, і зла), це стає передумовою появи іпостасі антагоніста верховного божества. Однак цей антагоніст (наприклад, Сатанайл) не володіє тією повнотою влади, якою наділений верховний Бог, а тому є слабшим і залежним, не здатним до самостійної творчості.

Уявлення про різні іпостасі Бога-творця в релігіях, віруваннях та міфах світу мають багато спільного тому, що їх джерелом є колективне несвідоме та однакові психологічні установки. Дуалістична природа самої людини, її бажання зрозуміти таємниці світобудови, досягнути сенс життя у розрізі моделі Всесвіту дали змогу інтуїтивним знанням подолати межу між несвідомим та свідомістю й об'єктивуватися в сакральних, архетипних, символічних образах, які ми бачимо у міфах. Як слушно зауважила М.-Л. фон Франц, «ми маємо в своїй душі обох творців, і ми повинні розуміти, що обидва боги містять у собі і «за», і «проти», саме це є нерозв'язним парадоксом людського існування» [5, с. 90]. Творчість людства (як і божества у міфах) може бути конструктивною, але й здатна призвести цивілізацію до самознищення за

умови активізації дії «темного бога» в людині. Тому насправді «мотив двох творців містить у собі одну з найглибших проблем людства – сумнівність розвитку культурної свідомості в людині» [5, с. 90]. Наприклад, біблійна легенда про гріхопадіння Адама і Єви теж метафорично ілюструє процес психологічної трансформації людської психіки, «темний бог» (Змії) відкриває першим людям знання, доступні Всевишньому й недосяжні для них.

Антагоніст Бога переводить перших людей через «межу», дає їм доступ до знань, не ним «створених», і таким чином для Адама і Єви вималюється інакша картина світобудови. На відміну від космогонічних міфів про створення світу Богом і Сатанайлом, у цій біблійній оповіді «темний бог» діє всупереч волі Творця й все-таки реалізує свій задум. Цей символічний біблійний сюжет яскраво акцентує на сумнівності цивілізаційного розвитку в обхід певних морально-етичних законів через недоцільне, руйнівне втручання демонічного змісту колективного несвідомого. Оповідь про гріхопадіння перших людей також може трактуватися як виокремлення свідомості з несвідомого, як руйнування зв'язку між Его і Самістю, між вищою свідомістю людини й Богом, зв'язок з яким стає можливим лише у площині несвідомого – снах, мареннях, галюцинаціях... А міфи стають сакральним пригадуванням про колись існуючу єдність, цілісність свідомого й несвідомого, яка була зруйнована «темним богом».

Космогонічні міфи доносять до нас певні закодовані знання крізь призму символів та архетипних образів. Підтвердженням цього є гіпотези вчених, які займаються квантовою фізикою. «У фізиці існує космогонія, розроблена Йорданом і Діраком (думки Дірака та Йордана дещо не співпадають, тому в деяких деталях існують певні відмінності), в котрій вони відштовхуються від ідеї, що весь космос виник із здвоєних частинок – з двох електронів. Не існувало ні простору, ні часу; просторово-часовий континуум виникає тільки за наявності змісту. У мікрофізиці також відомо, що не існує ні одного різновиду частинок, котрі б не мали античастинок. У цій космогонії, спроектованій на матерію, можна помітити ту саму ідею двох творців. Хоча в цьому випадку вона постає як природна наукова ідея, але в цій новій формі все одно можна легко помітити архетипічну структуру, що стоїть за ідеєю, оскільки дуальність як свідомо-несвідомого змісту, так само й частинок і античастинок мають вражаючий паралелізм» [5, с.96-97]. На думку М.-Л. фон Франц, це ще раз підтверджує незаперечність існування базових структур колись існуючої єдності свідомого й несвідомого, які реалізуються через мотив двох творців.

До подібних висновків приходять і Ю. Антонян: «Філогенетично (в історії роду людського) і онтогенетично (в історії однієї людини) свідомість виростає з несвідомого; друге завжди передує

першому, створює для його появи необхідні умови. Саме тому свідомість завжди зберігає інформацію про несвідоме (містить його сліди), котре часто лякає своєю незнаністю, незрозумілістю, інакшістю» [1, с.153]. Протягом тисячоліть несвідоме вабить і лякає людину водночас, і саме це стало передумовою появи уявлень про «світлих» і «темних» богів у світових міфологіях. Космогонічні міфи метафорично моделюють історію появи життя на Землі, змальовуючи акт створення світу спочатку могутнім добрим Божеством, якому на допомогу приходить «темний» бог (антагоніст), стає знаряддям Бо-

жого творіння і згодом позбувається Всевишнього контролю. Такий сюжет у різних варіаціях повторюється у фольклорі багатьох країн і має архетипне походження, оскільки історія про народження світу (Космосу) нагадує описаний психоаналітиками-юнгіанцями процес виокремлення свідомості людини (мікрокосмосу) через руйнування цілісної структури психіки – як наслідок поділу її на дві частини: свідоме й несвідоме. У несвідомому залишилися уявлення про богів і демонів, а свідомість намагається інтегрувати ці уявлення, пристосувати їх до звичної картини світу.

Література

1. Антонян Ю. М. Миф и вечность / Юрий Миранович Антонян. – М. : Логос, 2001. – 464 с.
2. Гейштор А. Слов'янська міфологія / Александр Гейштор / Пер. з польськ. – К. : ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2014. – 416 с.
3. Еліаде М. Міфи, сновидіння і містерії / Мірча Еліаде // Священне й мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання; [пер. з нім., фр., англ. Г.Кьорян, В.Сахно]. – К. : Основи, 2001. – С. 117-301.
4. Міфи України. За книгою Георгія Булашева «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях» / Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2006. – 387 с.
5. Франц фон М.-Л. Космогонические мифы / Мария-Луиза фон Франц. – М.: Издательство "Клуб Касталия", 2012. – 296с. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://castalia.ru/perewody/posledovateli-yunga-perevody/757-mariya-luiza-fon-frants-kosmogonicheskie-mifyi-glava-4-motiv-dvuh-tvortsov.html>
6. Элиаде М. Аспекты мифа / Мирча Элиаде; [пер. с франц. В.П. Большакова]. – [3-е издание]. – М. : Академический проект; Парадигма, 2005. пер. с франц. 3-е издание. – 224 с.
7. Юнг К.-Г. Структура психики и архетипы / Карл Густав Юнг. – М. : Академический Проект, 2007. – 303 с.

Тиховская Оксана

КОСМОГОНИЧЕСКИЕ МИФЫ В СВЕТЕ ПСИХОАНАЛИЗА

Аннотация. В статье проанализированы мифы о сотворении мира сквозь призму психоаналитических теорий школы К.-Г. Юнга. Выделены образы двух творцов-антагонистов. Внимание акцентировано на архетипических сюжетах, в которых за историей рождения Вселенной скрыт метафорический процесс появления (а впоследствии и трансформации) сознания человека вследствие деления целой структуры психики на две части: сознание и бессознательное.

Ключевые слова: архетип, апокриф, Бог, Библия, индивидуация, космогонические мифы, бессознательное, психоанализ, Самость, сознание.

Tykhovska Oksana

COSMOGONICAL MYTHS IN THE LIGHT OF PSYCHOANALYSIS

Annotation. In the article the myths of world creation are analyzed through the prism of psychoanalytical theories of C. G. Jung's school. Two images of creators-antagonists are distinguished. The stress is made on the archetypical plots in which, according to the story of Universe birth, the metaphorical process of appearance (and then transformation) of human consciousness is hidden in a consequence of the division of psyche's integral structure into two parts: conscious and unconscious.

Key words: archetype, apocrypha, God, Bible, individuation, cosmogonical myths, unconscious, psychoanalysis, Self, consciousness.

Стаття надійшла до редакції 7.06. 2016 р.

Тиховська Оксана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Наталія НІКОРЯК

БІОГРАФІЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ ЛУ СІНЯ (на прикладі повісті “Достеменна історія А-Q”)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1(35) 2016

УДК 821.581 (Лу Сінь)

Нікоряк Н. Біографічні експерименти Лу Сіня (на прикладі повісті “Достеменна історія А-Q”); 13 стор.; бібліографічних джерел – 9; мова – українська.

Анотація. Аналізується творчий експеримент Лу Сіня у жанрі біографії на прикладі повісті “Достеменна історія А-Q”. Зазначається, що повість постає як узагальнена біографія китайського суспільства початку ХХ ст. та фікціональна біографія “видатної особистості” зазначеної епохи – головного персонажа А-Q. Підкреслюється, що біографічний експеримент Лу Сіня полягає у своєрідному синтезі історичного, біографічного та культурологічного маркерів. Підкреслюється і вплив психоналітичних біографічних праць на творчу манеру письменника.

Ключові слова: Лу Сінь, біографія, фікціональна біографія, трагічна іронія, читач.

Лу Сінь став засновником сучасної китайської літератури і одним із найвидатніших письменників Китаю першої третини ХХ століття. Автор відомий також і як публіцист, критик, дослідник, перекладач зарубіжної класики, творчість якого неодноразово була в центрі уваги як перекладачів, так і дослідників (М. Федоренко, Л. Ейдлін, Л. Позднеєва, В. Васильєв, В. Семанов, В. Сорокін, Д. Підмогильна).

У творчому доробку цього письменника, окрім текстів, сповнених власне автобіографічними мотивами (“Кун І-ци”, “Рідне село”, “Ліки”, “Маленька пригода” та ін.), є текст, який балансує на межі дійсної і уявної біографії. Мова йде про повість “Достеменна історія А-Q” (1921), в якій на прикладі життєпису вигаданого (або збірного) героя на ім'я А-гуй показана реальна доля цілого прошарку китайського суспільства початку ХХ століття. Привертає увагу ця повість і тим, що будь-який біографічний (чи псевдобіографічний) текст надає нам більше інформації про автора і його середовище, ніж про об'єкта біографії [16, с. 137]. Як наслідок, не можливо провести чітку межу між вигаданим і реальним біографічним фактом.

Шалена популярність біографічного жанру (як і різновиду – псевдобіографічного) в ХІХ ст., а пізніше у 20-40-х рр. ХХ ст. в західноєвропейській і в російській (згодом – радянській) літературі, не могла не вплинути на творчість Лу Сіня, який був добре обізнаний (як критик, науковець і перекладач) у тогочасних літературних віяннях. Зокрема, в російській літературі, якою зачитувався письменник, біографія трансформувалася у форму “історичного” чи “історико-біографічного роману”, в якій підкреслювалося значення історичної епохи. “Не читайте книг з історії, нічого, крім біографій, саме там ви знайдете життя без усілякої теорії”, – стверджував британський політик ХІХ ст. Дізраелі [2, с. 118]. До того ж численні психоналітичні розвідки про митців, які з'являлися у ті роки, написані як професійними психоналітиками, так і

письменниками, залишили свій відбиток на творчій манері Лу Сіня, якого називали “великим майстром художнього психоаналізу” [3, с. 7]. Характерною рисою творчої манери письменника визначають те, що образи дійсності він змальовує власними думками й поглядами героя, уникаючи при цьому свого авторського, стороннього пояснення, не кажучи читачеві, що він це робить. А це, у свою чергу, допомагає краще розкрити внутрішній світ героя (або автора), відтворити побутове й соціальне оточення, повною мірою передати особливості описуваної доби. Другою ключовою рисою творчої манери цього письменника є “трагічна іронія”, суть якої полягає у іронічній подачі оповіді у тексті, проте ні автору, ні читачеві від цього не весело, а, навпаки, дуже сумно й боляче. Фактично сміх змішується із жалем і співчуттям, що викликає відчуття невимовного трагізму [3, с. 8]. Мабуть, тому Лу Сінь вибрав особливу жанрову форму для своєї “достеменної історії” – своєрідне пародіювання біографії “видатної особистості”, а оскільки був майстром, в першу чергу, малої форми, то спромігся на написання лише повісті, а не роману. Зауважимо, що перед нами постає різновид біографічного жанру, а саме “фікціональна біографія” (А. Буїзон), тобто текст, що оповідає про життя певної особи і має формальні ознаки біографії (містить наратив, часові маркери та ін.) [15].

Традиційною особливістю біографічної прози визначають документальність, фактуальну точність як чинник, що регулює межі авторського вимислу і надає творові фактографічного характеру. До того ж, ключовою рисою постає те, що в центрі дослідження стоїть людина, особистість [2, с. 118]. Повість “Достеменна історія А-Q” є прикладом індивідуально-художньої реалізації власного сприйняття та переосмислення подій революції 1911 року. На реальному прикладі села Вейчжуан письменник правдиво показав процес розорення села, голод і убогість простих людей, свавілля чиновників і місцевої “еліти”. А в образі головного

героя, сільського наймита А-Q, втілив у концентрованій формі “головні патології національного характеру китайців” [9, с. 11]. Ці патології були настільки явні, що багато сучасників Лу Сіня знаходили в собі і в оточуючих дух А-Q, незалежно від їх соціального статусу”: “Коли повість “Достеменна історія А-Q” стала друкуватися з продовженням у газеті, багато хто відчував страх і неспокій перед появою нової частини; вони боялися, що, черга дійде й до них, і вони можуть стати предметом насмішок... З цього часу отрута сумніву стала поширюватися, і кожний упізнавав себе і знаходив свої темні сторони в образі А-гуя” [цит. за: 13, с. 59]. І не дивно, оскільки цей образ поклав початок цілій плеяді літературних героїв, що страждали різними формами “ак’юїзму”. Дослідник творчості Лу Сіня Л.З. Ейдлін зауважив, що “ак’юїзм – це лицемірство, зведене у ранг ширості: шукаючи втіхи у “моральній перемозі”, людина починає вірити в реальність її і вже забуває про те, що придумана вона ним самим, і лицемірна спочатку віра набуває зрештою викривленої подібності ширості, і вже не знайти кінців. Залишається лише задовольнятися рабським станом” [12, с. 17-18]. Лу Сінь вважав “ак’юїзм” найшкідливішою хворобою в Китаї, тією головною “виразкою”, яку він хотів вилікувати [3, с. 6-7].

Проте не лише на сторінках художніх текстів автор піднімав цю проблему, а й у своїх ранніх критичних працях (“Про відхилення у розвитку культури”, 1908), де виступав за “становлення особистості”, “вдосконалення моральних якостей людини” [7, с. 68]. Зрештою, Лу Сінь зазначав, що “смерть від хвороби, то не таке велике нещастя. У першу чергу необхідно сприяти духовному відродженню народу, і краще за все це можна зробити за допомогою літератури” [цит. за: 7, с. 69]. Зберігає образ свою актуальність не лише через неминуність самого “ак’юїзму”, а й через глибину образу, що залишився нерцептованим до кінця.

Сам письменник сумнівався, чи вдалося йому у повісті “Достеменна історія А-Q” зобразити душу сучасного китайця: “Не знаю, що скажуть інші, але мені здається, ніби кожний з нас оточений високою стіною, ніби стіни відділяють нас один від одного і заважають нам спілкуватися. Колись наші древні розумники, так звані мудреці, встановивши відмінність вищих від нижчих, розділили все населення на десять станів. І хоча старим поділом сьогодні не користуються, але дух все живе, ще й доведений до крайньої гостроти – різниця з’явилася навіть у тілі кожної людини, так що руки стали зневажати ноги, як щось незмінне” [4]. Таким чином, задум Лу Сіня був грандіозний: на прикладі фрагменту життя однієї людини написати біографію цілого покоління. Автор пояснював, що узагальненість образу традиційна для китайського мистецтва: “Наприклад, художник, що малює людей, довгий час мовчки спостерігає за ними, виношує їх у своєму серці, а потім зосереджується й одним рухом

пензля робить портрет, ніколи не використовуючи один прототип” [9]. Такий конкретний і, водночас, узагальнений образ постає у цій повісті.

Автор зазначає, що кожний письменник бачить людське життя по-своєму, і, зрештою, кожен читач сприймає твір по-своєму. Те, що автор здійснив спробу написати біографію “типового представника старого китайського суспільства” підтверджує і архітектонічно-композиційне вирішення тексту. Перед нами розгортається біографічна історія у дев’яти розділах, кожен з яких має свою назву, що розкриває основний зміст життєвого відтинку: “Передмова”, “Короткий нарис перемог”, “Дальший нарис про перемоги А-Q”, “Любовна трагедія”, “Проблема засобів існування”, “Від піднесення до занепаду”, “Революція”, “Йому не дозволено стати революціонером”, “Грандіозний фінал” [3]. Таким чином, біографія А-Q постає поетапно – від “уявних перемог” до “грандіозного”, проте трагічного фіналу. Зауважимо, що автор обирає для життя свого героя дев’ять ключових моментів, які можна співвіднести з дев’ятьма колами дантового пекла.

Назва першого розділу – “Передмова” – має подвійне декодування: з одного боку, перед нами постає передмова Лу Сіня до тексту в цілому, з іншого – передмова/вступ до показу історії життя головного героя. Читач має можливість зазирнути у творчу лабораторію письменника і сповна відчувати “творчі муки” автора. Зокрема, у “Передмові” письменник повідомляє нам про свої творчі наміри: “Вже й не рік, і не два, як хочу я написати достеменну історію А-Q. Однак, і хочу, і знов же, – не наважуюсь писати” [3, с. 11]. Інтимно-сповідальний характер початку тексту зразу налаштовує читача на співпереживання авторові, а пізніше на співчуття до самого героя. До того ж, ці слова в черговий раз підтверджують тезу, що “твір живе у свідомості автора безпосередньо, як художня модель дійсності” [1, с. 292].

Авторські сумніви щодо написання біографії викликані насамперед письменницькою скромністю. Лу Сінь усвідомлює, що перед тим, як писати про іншу людину, слід самому чогось досягти: “Видко, я не належу до тих, “хто лишає по собі афоризми”! Споконвіку ж бо так уже ведеться, що безсмертне перо повинно оповідати про безсмертну людину. Виходить, отже, що літературний твір увічнею людину, а людина – літературний твір. А що зрештою залежить від чого, не розбереш!” [3, с. 11]. Проте на цьому авторські одкровення не закінчуються, Лу Сінь зізнається, що “не зважаючи на такі сумніви, я повертаюся до історії А-Q, немов би якийсь біс у моїх думках спонукав до того. // Проте, як тільки я опускаю перо на папір з наміром створити цей швидкотліний твір, я одразу відчуваю колосальні труднощі” [3, с. 11]. Так, у першому розділі перед нами подано ніби фрагмент автобіографії самого письменника, де автор постає

як реальна особа, що ділиться з читачем своїми “творчими муками”.

Однак робота над написанням біографії тягне за собою наступні перепони. Зокрема, “перша трудність, – на думку автора, – як назвати твір. Конфуцій бо казав: “Коли назва невідповідна, тоді й слова купи не держаться”. Це насамперед треба взяти під увагу! Безліч бо назв існує для цього твору: “біографія”; “автобіографія”; “апокрифічна біографія”; “офіційна біографія”; “спеціальна біографія”; “родовід”; “короткий життєпис...” Але, шкода, всі вони не надаються!” [3, с. 11]. Письменник з іронією констатує, що жодне з жанрових означень майбутнього тексту не підходить: “Біографія?” Так цей твір не стане поруч з біографіями тих “великих людей”, що про них пишуть в “автентичній історії”. “Автобіографія?” Так я ж – не А-Q! Сказати б “офіційна біографія”, так де ж тоді його “апокрифічна біографія?” А сказати “апокрифічна біографія” теж не випадає: адже А-Q не із святих! Що ж до “спеціальної біографії”, то А-Q не удостоївся президентського декрету, що його б він міг передати до Відділу Національної Історії, щоб там створили його “особисте життє”. Хоча й твердять, що в достеменній історії Англії “біографій картярів” немає, корифей літератури Діккенс, як відомо, все ж написав спеціальну біографію картяря. Але таке спроможний зробити тільки корифей; люди мого гатунку – не здатні” [3, с. 11-12]. Таким чином, автор апелює до компетентного читача, який повинен не лише бути обізнаним у жанрологічних тонкощах, а й уміло прочитувати інтертекстуальні маркери.

Аналіз жанрових визначень майбутнього тексту автор продовжує: “Далі йде “родовід”. Але я не знаю, чи маю спільних з А-Q предків, чи ні, а від його синів та внуків доручення написати його “родовід” я не отримував. Може б “короткий життєпис”? Так знову ж, – “повного життєпису” А-Q не існує!” [3, с. 12]. Запропонований жанрологічний аналіз повинен переконати читача у складності письменницької праці, він дає змогу заглянути у його творчу лабораторію.

Зрештою, автор переконується сам (і переконує читача), що “цей твір – таки є його “особисте життє”. Та з огляду на низький стиль моїх писань, що їхня мова, як кажуть критики нової літератури, це “мова візників і продавців напоїв”, я не наважився так неналежно назвати свій твір. Натомість, із шаблонної фрази письменників, що не належать ні до трьох релігій, ані до дев’яток течій китайської старовини, – “Перестань словоблудити, а повертайся ліпше до достеменної історії!” – я вибрав два слова: “достеменна історія” [3, с. 12]. Зауважимо, що згадка про “низький стиль писань” тут зовсім не випадкова: Лу Сінг був справнім новатором як у галузі мови, так і в художньому стилі. Письменник “сміливо й рішуче ламав архаїчну книжну мову веньянь” і прагнув створення дійсної народної літератури, мова якої була б близькою і зрозумі-

лою народу [6, с. 189]. Як бачимо, спроба обрати жанрове означення майбутнього тексту зрештою завершується, однак труднощі на цьому на припиняються.

Наступною перешкодою до написання біографії, на думку Лу Сіня, є її зачин, який містить обов’язкову згадку прізвища людини: “За загальним звичаєм, коли вже пишуть біографію, то її обов’язково починають такими словами, як от: “Такий то, а прозивається він так то, з такої то місцевості чоловік.” А я ж зовсім не знаю, яке в А-Q було прізвище” [3, с. 12]. Загальновідомо, що прізвище людини є важливим елементом будь-якої культури, проте особливо важливим воно є для китайця [5]. Власне прізвище для китайця є своєрідним “культурним маркером” – воно є не просто складовою частиною імені людини, воно, завдяки своїй графічній формі та давньому походженню, ідентифікує китайця у соціумі. Крім того, воно виступає символом спорідненості для груп китайців всередині країни за територіальним принципом [5, с. 24]. Тому ситуація з прізвищем А-Q виглядає досить трагічно.

Письменник зазначає, що “одного разу мені здалося, що прізвище його було Чжао, та другого дня це вже звучало для мене не переконливо” [3, с. 12]. Засумніватися автора змусила досить трагічна пригода, що сталася з А-Q (за сюжетом): син “шанованого пана Чжао здобув учене звання сюцяя” і А-Q “заходився хвалитися, що це й для нього велика честь, бо він, мовляв, одного з шанованим паном Чжао роду” [3, с. 12]. Чутка про це зразу долетіла до “шанованого пана Чжао” і той викликав до себе бідного А-Q: “Як, як ти посмів плести отакі нісенітниці? Яким чином міг би я мати отакого, як ти, родича?! <...> Та хіба ти гідний таке прізвище носити?!” [3, с. 13]. Зрештою, “шанований пан” дозволив собі навіть дати доброго ляпаса А-Q за такі “нісенітниці”, тому й не дивно, що останній не відважився доводити, що його прізвище “справді було Чжао” [3, с. 13]. Прізвище це письменник вибрав не випадково, оскільки воно належить до числа найбільш розповсюджених у Китаї (2,3 %) [5, с. 24]. І звичне для китайців звертання “шанований пан (і далі прізвище)” також не випадково повторюється кілька разів. Автор зумів відтворити трагічно-іронічну ситуацію, що була типовою, мабуть, для тогочасного китайського суспільства, де людські якості нівелюються, натомість шанується родова приналежність і суспільний стан: “Після цієї пригоди вже більше ніхто не згадував про його рід, а тому, кінець кінцем, я так і не знаю, як йому було на прізвище” [3, с. 13].

Наступною перешкодою для написання біографії А-Q є те, що автор не знає “як пишеться його ім’я”: “За життя люди кликали його А-гуой, а після смерті ніхто вже більше не згадував. Де ж то там його імені бути “записаним на бамбуку та шовку”! Якщо вже говорити “записано на бамбуку та шов-

ку”, то треба рахувати, що вперше це робить оцей мій твір, тим я й зустрівся з такими труднощами вже з самого початку” [3, с. 13]. Іронічним, а подекуди й саркастичним маркером позначений і цей момент з життя китайців, для яких дати ім’я – це ціла наука. Зазвичай китайське ім’я складається з одного або двох ієрогліфів. Для чоловічих імен прийнято вибирати ієрогліфи, що позначають хоробрість, мужність, а для жіночих такі, що виражають красу і ніжність: “Я пильно обмірковував, чи звук “гуой” пишеться ієрогліфом “кориця”, чи, навпаки, ієрогліфом “шляхетний”, бо вимовляють їх однаковісінько” [3, с. 13]. За життя у людини є два імені – дитяче (згодом так її називають тільки батьки) і звичайне офіційне ім’я, яке значиться в усіх документах. Проте, окрім офіційних імен, у предків китайської нації були ще й прізвиська та імена, які присвоювалися в залежності від тих чи інших подій у житті людини: “Якби А-Q прозвали “місячною альтанкою” або якби день його народження припадав десь на серпень, то він тоді напевно звався б А-“кориця”. Та як у нього не було прозви (а може вона й була, та тільки ніхто її не знав) та оскільки він також ніколи не розсилав друкованих запрошень на день свого народження, то написати “гуой” через “корицю” було б свавіллям з мого боку” [3, с. 13]. Сарказм письменника стає більш уїдливим, коли він зазначає: “якби мав він старшого або молодшого брата на ім’я А-“багатий”, то тоді б він, напевно, звався А-“шляхетний” [3, с. 13-14].

“Четвертою трудностю” для автора стала вказівка батьківщини А-Q. Адже за китайським звичаєм прізвище узгоджують з відповідною провінцією [с. 5]. Та, на жаль, “прізвище А-Q не дуже певне, а тому й місця його походження не визначиш” [3, 14]. Такі основні атрибутивні ознаки біографії, як прізвище і місце народження героя невідомі, як невідомі і його “минулі діяння”. Власне, мешканці села Вейчжуань, де А-гуй провів більшу частину

свого життя, ніколи не цікавилися його минулим. До того ж і сам А-Q про своє минуле не розповідав, мабуть, через те, що воно було невідоме і йому. У героя не було рідні, і мешкав він “у сільському храмі Ту-гу, храмі бога землеробства” [3, с. 15]. Не було в нього й сталого заняття, працював наймитом-поденником у інших: косив пшеницю, оббивав рис, виконував й інші роботи у господарів. Зрештою, згадували про А-гуя лише тоді, коли потрібні були робочі руки, і зразу про нього забували, коли закінчувалася робота. Не було жодної людини, яка б цікавилася його життям. Все життя його було сповнене лише поразками, але він завжди вважав себе переможцем, обманюючи самого себе своїми “моральними перемогами”. Всі свої невдачі А-Q обертає у своїй голові на вигадані перемоги, сам себе дурить і з того залишається задоволеним. Навіть спроба стати революціонером була невдала: “Всі його прагнення, цілі, надії, перспективи – все пішло з вітром назавжди” [3, с. 52]. І, зрештою, його було страчено за злочин, який він так і не вчинив.

Таким чином, біографічний експеримент Лу Сіня, який постає своєрідним синтезом історичного, біографічного та культурологічного маркерів, став свого часу настільки вдалим, що породив численні наслідування і варіації. Проте не всі сприймали цю повість однозначно, зокрема письменник зауважував: “Мою повість, яка щойно вийшла у світ, спочатку піддав осуду якийсь молодий критик. Потім вони оголосили її порочною, інші – блюзнірською, треті – сатирою, а хтось навіть знайшов у ній холодне знування. Тут я і сам став від страху підозрювати, що замість серця у мене лід. Але все ж я подумав, що кожен письменник бачить людське життя по-своєму, та й кожен читач сприймає твір по-своєму. Для мене буде мати величезне значення, якщо читачі, які не заражені нашою “традиційною думкою”, побачать в моїй повісті щось інше” [3, с. 52].

Література

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: Аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія / Наталія Астрахан. – К. : Академвидав, 2014. – 432 с. – (Серія “Монограф”).
2. Колесник Г.Л. Експериментальна біографія: від минулого до сьогодення / Ганна Колесник // Філологія : наукові праці. – Т. 50. – Вип. 57. – С.117–122.
3. Лу Сінь. Достеменно історія А-к’ю; [переклад з кит. мови і вступна стаття Лідії Голубничої] / Лу Сінь. – Мюнхен : Серія “Для всіх”, 1963. – 64 с.
4. Лу Сінь. Предисловие автора к русскому переводу «Подлинной истории А-кью» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gramotey.com/books/1269003866.htm>
5. Несина І. Китайське прізвище як важливий елемент культури Китаю / І. Несина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – № 1(19). – 2013. – С. 22–24.
6. Підмогильна Д. Особливості збереження та передачі індивідуального стилю малої прози Лу Сіня в українському перекладі (на прикладі оповідання “Щоденник божевільного”) / Дарія Підмогильна // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 188–195.
7. Підмогильна Д. Осмислення зв’язків “тіла” й “душі” у збірці Лу Сіня “Дикі трави” / Дарія Підмогильна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2012. – Вип. 18. – С. 68–70.

8. Позднеева Л.Д. Лу Синь. Жизнь и творчество / Л.Д. Позднеева. – М. : МГУ, 1959. – 572 с.
9. Родионов А.А. Лао Шэ и проблема национального характера в китайской литературе XX века. – СПб. : Изд-во «Роза мира», 2006. – 263 с.
10. Семанов В.И. Лу Синь и его предшественники / В.И. Семанов. – М. : Наука, 1967. – 148 с.
11. Сорокин В.Ф. Формирование мировоззрения Лу Синя / В.Ф.Сорокин. – М. : Изд-во Восточной литературы, 1958. – 195 с.
12. Эйдин Л.З. О сюжетной прозе Лу Синя // Лу Синь. Повести и рассказы. – М. : Худож. литература, 1971. – С.5–30.
13. Федоренко Н.Т. Очерки современной китайской литературы / Н.Т. Федоренко. – М. : Худож. литература, 1953. – 256 с.
14. Червінська О.В. Аргументи форми : монографія / О.В. Червінська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 384 с.
15. Buisine A. Biofictions / Alain Buisine // *Revue des Sciences Humaines. Le Biographique*. – 1991. – № 224. – P. 7–13.
16. O'Dwyer M. Julien Green et l'art de la biographie / Michael O'Dwyer // *Питання літературознавства : наук. зб. / гол. ред. О. В. Червінська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – Вип. 89. – С. 137–152.*

Наталья Никоряк

**БИОГРАФИЧЕСКИЕ ЭКСПЕРИМЕНТЫ ЛУ СИНЯ
(НА ПРИМЕРЕ ПОВЕСТИ "ПОДЛИННАЯ ИСТОРИЯ А-Q")**

Аннотация. Анализируется творческий эксперимент Лу Синя в жанре биографии на примере повести "Подлинная история А-Q". Отмечается, что повесть выступает как обобщенная биография китайского общества начала XX в. и фикциональная биография "выдающейся личности" указанной эпохи – главного персонажа А-Q. Подчеркивается, что биографический опыт Лу Синя заключается в своеобразном синтезе исторического, биографического и культурологического маркеров. Подчеркивается и влияние психоаналитических биографических работ на творческую манеру писателя.

Ключевые слова: Лу Синь, "Подлинная история А-Q", биография, фикциональная биография, трагическая ирония, читатель.

Nikoriak Natalia

**BIOGRAPHICAL EXPERIMENTS OF LU XUN
(ON THE EXAMPLE OF "THE TRUE STORY OF AH Q")**

Abstract. The article analyzes a creative experiment of Lu Xun in the genre of biography on the example of "The True Story of Ah Q". It is stated that the story appears as a general biography of the Chinese society of the early XX century and a biographical fiction of an "outstanding personality" of the given epoch, the main character Ah Q. It is stressed that the biographical experiment of Lu Xun is a particular synthesis of historical, biographical and cultural markers. The impact of psychoanalytic biographical works on the creative writer's style is also accentuated.

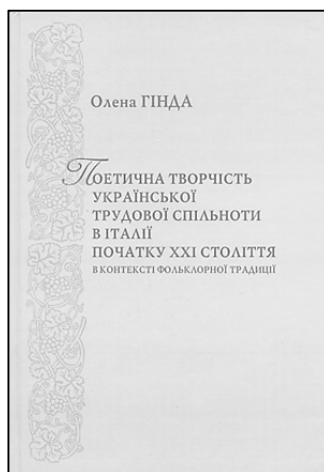
Keywords: Lu Xun, biography, biographical fiction, tragic irony, reader.

Стаття надійшла до редакції 6.06.2016 р.

Никоряк Наталья Валеріанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕЦЕНЗІЇ

МОНОГРАФІЯ ОЛЕНИ ГІНДИ ПРО ПОЕТИЧНУ ТВОРЧИСТЬ УКРАЇНЦІВ У ІТАЛІЇ*

Назва монографії («Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку XXI століття в контексті фольклорної традиції», Львів, 2015) і прізвище автора – Олена Гінда – мимоволі викликають згадку про Юрія Федьковича з його опришківською баладою «Юрій Гінда» та сумними во-

яцькими співанками «Марш на Італію», «Під Кастинодолев», «У Вероні», «Під Маджентов». Спираючись на традиції гуцулів, бойків і лемків Карпат співанками-хроніками відгукуватися на події суспільно-політичного життя, Юрій Федькович у дусі народної поезії розповів, як цар Австрії у 1859 році вояків «триста тисяч без одного, а все хлопці, а все руські» «займив на криваву баталію» проти борців за незалежність Італії. Особливо кривавими були бої під Маджентою, коли із стрийського піхотного полку загинуло понад чотири сотні вояків.

У кінці XX – на початку XXI століть українці їдуть в Італію без чужинських повелінь: вони, не маючи роботи та засобів існування з причини закриття в Україні державних закладів і підприємств, виїжджають масово до країн зі стабільною економікою у пошуках заробітку. Автор монографії зазначила, що з-поміж інших країн Євросоюзу Італія посідає перше місце за кількістю емігрантів з України: за різними джерелами, кількість українських трудових іммігрантів в Італії коливається між 150 і 700 тис. Такі розбіжності є наслідком різних статистик: з врахуванням тільки зареєстрованих іммігрантів чи з урахуванням і тих, хто з різних причин не легалізувався.

Перш, ніж перейти до розгляду поетичної творчості сучасних трудових емігрантів з України в Італію, дослідниця вивчає праці соціологів про українську еміграцію кінця XX – початку XXI століття (розділ 2-й монографії), зокрема П. Гаврилишина «Українська трудова імміграція в Італії (1991-2011 рр.)», випущену у світ брустурівським видавництвом «Дискурс» у 2014 р. про четверту хвилю української еміграції (три попередні – до Першої світової війни, після неї та після Другої світової війни – були короткочасними). Олена Гінда, спираючись на це ґрунтовне дослідження та на розвідки Віктора Соколова і Олени Герасименко, робить висновки, що четверта хвиля української еміграції «була зумовлена нестабільною економічною і політичною ситуацією в Україні, високим рівнем безробіття та відсутністю соціального захисту громадян», а вибір українськими емігрантами Італії пояснює «кращою (порівняно з українською) економікою країни, цивілізованою законодавчою системою, вищим рівнем і якістю життя, а також сприятливими кліматичними умовами». Важливий ще один висновок дослідниці: «Українська спільнота в Італії чимдалі виразніше виявляє тенденцію до структуризації» за принципом діаспори: в Італії зареєстровано 100 українських громадських асоціацій і співтовариств (асоціації українців «Калина», «Слов'яни» та «Надія», «Християнське товариство українців в Італії» та ін.), у різних регіонах Італії відкрито близько 10 українських суботніх і недільних шкіл для дітей віком від 8 до 15 років, діє кафедра україністики в Римському університеті «La Sapienza», видаються часописи «Українська газета в Італії», «Український голос в Італії», «Європейський українець», «До світла» ... Періодичні видання, служачи ідеї згуртування українців у цій країні навколо християнських та національно-культурних цінностей, публікують і поетичну творчість української трудової спільноти в Італії.

Тут слід зробити наголос, що Олена Гінда, розглядаючи таку творчість у контексті фольклорної традиції, зосередила увагу на теоретичних засадах розмежування літературних і уснопоетичних творів. Дослідниця з увагою і повагою сприймає науковий доробок фольклористів-попередників – від Вільяма Томса («Folk-Lore», 1846) до Інни Головахи-Хікс (стаття «Особливості розвитку американських та українських фольклорних теорій на початку XXI ст.: порівняльний аспект», 2011), а в

* Гінда, Олена. Поетична творчість української трудової спільноти в Італії початку XXI століття в контексті фольклорної традиції = Poetry by Ukrainian Migrant Workers in Italy of the Early 21st Century in the Context of Folklore Tradition : монографія / Олена Гінда. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 546 с.

цьому часовому вимірі розглядає теоретичні засади поняття «фольклор» та видово-жанрову атрибуцію пісенних новотворів і заробітчанських поезій – Іваном Франком та Володимиром Гнатюком, Костянтином Богдановим та Альбертом Бабуріним, Оксаною Лабашук, яка «звертає увагу на антропологічний «розворот» у фольклористиці», Софією Грицою (про трансмісію усної традиції під впливом нових умов буття, загострення парадоксу усності/писемності в її функціонуванні), Степаном Мишаничем та Олександром Бріциною, у чію «наукову оптику потрапляє народне сприйняття суспільних і політичних катаклізмів».

Автор монографії про поетичний доробок українських заробітчан в Італії, керуючись інтенціями Івана Франка про примат «об'єктивності та компетентності у сфері досліджуваних питань», толерантно враховує теоретичні напрацювання фольклористів радянського часу – М. К. Азадовського, В. Я. Проппа, П. Г. Богатирьова, Б. М. Путілова, які «наполягали на неможливості дослідження фольклору винятково за допомогою літературознавчого аналізу», а також у своїх спостереженнях і висновках спирається й на науковий доробок Анатолія Каргіна (про різновекторність та багатоманітність фольклорних виявів сьогодення, про потребу часу при вивченні інноваційних явищ фольклорної традиції зосередитися на трьох маркерах – ситуативному, соціальному і комунікативному) та Світлани Адоньєвої (про диференціацію в усній народній творчості двох сфер: фольклорної діяльності і фольклору-знання).

У дослідженнях Гінди домінує не традиційний філологічний, а соціологічний підхід. Вона переконливо утврджує думку, що авторські твори представників сучасної трудової еміграції треба сприймати як тексти колективізуючої нарації, або ж як проміжне явище між літературною та уснопоетичною творчістю, що дає науковцю підстави розглядати їх як новітній фольклор («третя культура», «усна література», «писемний фольклор», «народна книга» тощо), тобто дослідження таких матеріалів віднесено до компетенції фольклористики.

Таким чином, своє дослідження Олена Гінда робить, спираючись на антологічні збірники заробітчанської творчості українців-іммігрантів в Італії «Світло на чужих стежках» та «Гавдеамус по-емігрантськи», що випущені в світ у Римі невеликим накладом «самвидаву», а також добірки віднайдені в українських періодичних виданнях Італії біля 800 текстів писемного фольклору українців-заробітчан. Для співставлення дослідниця послуговується виданнями «Наймитські та заробітчанські пісні» (К., 1975) та «Будь здорова, землице: українські народні пісні про еміграцію» (К., 1991) – укладеними Софією Грицою збірниками народнопісенної творчості про першу українську еміграцію, зокрема «Коли я шя зберал до той Америки», «Поме, хлапце, поме до той Америки», «Будь

здорова, землице, йду к Америце», «Кед я пришол до Нев-Йорку вночі», «В Америці трен за тренем бежі», «По Канаді ходжу та й думку думаю...», «Ходжу по Канаді та милі рахую...», «Канадо, Канадо, яка ти зрадлива...», «Як я ішов з Америки додому».

Про зміст монографічного дослідження Олени Гінди легко зробити висновок на основі назв п'яти його розділів: «Методологічні й теоретичні засади дослідження поетичної творчості української трудової спільноти в Італії», «Соціокультурні контексти еміграції четвертої хвили та поетична творчість українських трудових іммігрантів в Італії», «Українські народні пісні про еміграцію і вірші сучасних трудових мігрантів: зіставлення сюжетно-мотивних парадигм», «Корпус поезій українських трудівників в Італії у генологічній оптиці: жанрова цілісність vs жанрове розмаїття», «Поезія українських трудових іммігрантів в Італії в окулярі інтертекстуальності».

Дослідниця Олена Гінда у поетичній творчості української трудової спільноти в Італії, як і її попередниця Софія Грица на матеріалі народних пісень з високим ступенем узагальнень про життя іммігрантів у Америці, виявила велике співпадання в тематиці пісенного і літературного фольклору заробітчан. Софія Грица сюжетними мотивами пісень про еміграцію назвала наступні: а) роздуми і настрої, пов'язані з ідеєю виїзду з краю; б) подорож на чужину, тривога в дорозі, переправа через море, океан; в) складні обставини життя у процесі освоєння нових земель; г) драматичні переживання розлучених сімей, зниження моралі; д) повернення на батьківщину «грошовите», щасливе, з надіями на краще майбутнє або й трагічне, без доробку, в розорене осиротіле гніздо; е) адаптація на чужині, поліпшення матеріального стану». На цій основі у збірнику «Будь здорова, землице», маючи у своєму розпорядженні 112 пісенних текстів, згрупувала їх у п'яти розділах: 1) «Важке життя на батьківщині і намір виїхати на заробітки за її межі» – 15 пісень; 2) «Переїзд через море, незгоди в дорозі» – 7 пісень; 3) «Зрадлива чужина і тяжкі заробітки» – 37 пісень; 4) «Зниження моралі, роз'єднання сім'ї» – 25 пісень; 5) «Туга за батьківщиною, повернення до рідного краю» – 28 пісень. Олена Гінда погоджується з такою класифікацією: «Усі зазначені сюжетні мотиви, як і відповідні їм тематичні групи, можна віднайти і в поетичному доробку заробітчан, утім, сюжетно-мотивна парадигма заробітчанських поезій значно ширша, зважаючи на більш насичений (у подієвому та інформаційному планах) соціокультурний контекст четвертої хвили еміграції».

Звертаємо увагу ще на одне узагальнення пісенних новотворів та поетичних свідчень про життя заробітчан на чужині: про обрамлення сюжетної парадигми заробітчанських поезій двома емоційними регістрами – драматичним і гумористичним. Цитуванням дослідниця робить наголос

на співпаданнях у сприйнятті чужини емігрантами першої і четвертої хвиль: чужомовне середовище («рідне слово тут не чую»), виснажлива праця, грубе поводження роботодавців, мотив туги за батьківщиною. Є й відмінності: перша хвиля трудової еміграції – чоловіча, четверта ж хвиля має жіноче обличчя. У багатьох авторських творах звучить мотив розчарування «зрадливою» чужиною, як у процитованій у монографії на 187-й сторінці поезії Олександри Бойчук: «Омріяна Італіє, незвіданий краю, / Колись тобою марила, тепер проклинаю».

Аналізуючи творчість поетів-аматорів, дослідниця застосовує і соціологічні методи (при аналізі назв поетичного доробку заробітчанин: «Не з добра я поїхала в світ...», «Приютилася я в чужім краю...», «Цвіте материнка в чужому краю...», «Сумує, плаче старенька мати», «Чуюся листком,

одним-єдиним...»), «Молитвою живу на чужині», «На чужині пташка не гніздиться», «Повернуся в Україну» і т. д.), і філологічні методи (про коломийкову стереотипію, діалогізм, «чуже» слово, жанр бувальщини та жанр послання в заробітчанській поезії).

Поява монографії Олени Гінди про поетичну творчість української трудової спільноти в Італії початку ХХІ століття – солідного, теоретично обґрунтованого, логічно і тематично структурованого, переконливо аргументованого дослідження українських емігрантських пісень і заробітчанських поезій українського народу – сприймається актуальним і помітним напрацюванням в українській фольклористиці, в якому знайдуть для себе потрібну інформацію не тільки фольклористи, але й етнологи, соціологи, журналісти.

Юрій Бізділя,

кандидат філологічних наук, професор

Іван Сенько,

кандидат філологічних наук, доцент

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Анатолій Виноградов. Префиксальная валентность русских и венгерских глаголов каузированного перемещения в аспекте их семантических параметров	5
Вікторія Устінова. Словотвірні особливості інновацій-запозичень у сучасній німецькій мові сфери телебачення та телекомунікації.....	12
Наталія Булава. Роль різних класів лексики у творенні прізвищ північної Донеччини	16
Юлія Дем'янчук. Особливості будови національного корпусу російської мови: лексико-граматичні та стилістичні особливості корпусу	20
Віталіна Куранда. Лексико-словотвірне гніздо з вершиною "орзо – ячмінь" у біблійних текстах та його дериваційна семантика.....	25
Віктор Мотрук. Міжнародна наукова мова в історичному розгляді	29
Олександра Романюк. Компаративний аналіз морфологічних особливостей чоловічого і жіночого корпусів на матеріалі мовлення героїв українського дейтинг-шоу.....	36
Валентина Гладка. Лінгвокультурологічний підхід у вивченні фразеологізмів французької мови	41
Алла Моргун. Обучение языку на материале дефитонимической и дезоонимической деривации: методические рекомендации.....	47
Анастасія Вегеш. Особливості найменувань літературних героїв у романі Мирослава Дочинця «Горянин»	52
Наталія Тодорова. Кодування просторової інформації засобами української та англійської зоофразеології	57
Dubovyi Kostiantyn. Indian-american cultural and phraseological unity in immigrant fiction.....	64
Катерина Мараб'ян. Французькі фольклорні тексти як об'єкт лінгвосеміотичних досліджень	68

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Степан Бобинець. Є тільки любов одна.....	72
Лариса Садыкова. «Русские ночи» В. Одо́евского: стратегии эссеизации	76
Юлія Ісапчук. Вставна легенда «Таємниці принцеси Кагранської» Інгеборг Бахман в аспекті духовного простору авторки	80
Ольга Товт. Засоби моделювання образу Сави Чалого в однойменній драмі М. Костомарова	85
Альона Бойчук. Фіксація станів дитячої рецепції у дитячій літературі.....	90
Тетяна Урись. Архетип як естетична домінанта художнього вираження модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії.....	96
Оксана Тиховська. Космогонічні міфи у світлі психоаналізу.....	101
Наталія Нікоряк. Біографічні експерименти Лу Сіня (на прикладі повісті "Достеменна історія А-Q")	106

РЕЦЕНЗІЇ

Юрій Бідзіля, Іван Сенько. Монографія Олени Гінди про поетичну творчість українців у Італії	111
--	-----

CONTENT

LINGUISTICS

Anatoly Vinogradov. Prefix valence of the Russian and Hungarian verbs, naming different kinds and modes of caused moving, in the aspect of their semantic parameters	5
Victoria Ustinova. Word-formative features of innovation-borrowing in modern German language in the sphere of television and Telecommunications.....	12
Natalya Bulava. Role of different classes of lexicon in surnames forming of northern Donetsk region.....	16
Julia Demyanchuk. The structural features of the national corpus of the Russian language: a lexico-grammatical and stylistic peculiarities	20
Vitalina Kuranda. Lexical-word-building nest with the top of the "orzo – barley" in the biblical text and its derivative semantics.....	25
Viktor Motruk. International scientific speech in the historic consideration.....	29
Alexandra Romanyuk. Comparative analysis of morphological features of the male and female housings on the material of speech of heroes of the Ukrainian dating show.....	36
Valentina Gladka. Linguoculturological approach to the study of the idioms of the French language.....	41
Alla Morgun. Language learning on the basis of dephytonimic and dezoonimic derivation: guidelines.....	47
Anastasia Vehesh. Features of the names of literary characters in the novel "Highlander" by Myroslav Dochynets	52
Nataliya Todorova. Spatial information coding by means of Ukrainian and English zoophraseology	57
Kostiantyn Dubovyi. Indian-american cultural and phraseological unity in immigrant fiction.....	64
Catherine Marabyan. French folklore texts as an object of linguistic semiotic studies	68

LITERARY CRITICISM

Stepan Bobinec. There is only one love.....	72
Larysa Sadykova. «The russian nights» by V.Odoevsky: strategies of essayization.....	76
Julia Isapchuk. The inset legend «The mysteries of the princess of Kagran» of Ingeborg Bachmann in the aspect of the spiritual space of the author	80
Olha Tovt. Means of modeling the character of Sava Chalyi in the drama by M. Kostomarov	85
Alyona Boychuk. Fixing the child's perception in children's literature.....	90
Tatiana Urys. Archetype as an aesthetic dominant of artistic expression mode of national identity in modern ukrainian poetry.....	96
Oksana Tykhovska. Cosmogonical myths in the light of psychoanalysis.....	101
Natalia Nikoriak. Biographical experiments of Lu Xun (on the example of "The True Story of Ah Q")	106

РЕЦЕНЗІЇ

Yurij Bidzilya, Ivan Senko. Helena Ginda's monograph about poetic creativity Ukrainians in Italy	111
---	-----

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У „НАУКОВОМУ ВІСНИКУ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ»

Статті публікуються українською, російською, словацькою, чеською, англійською мовами. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в одному з форматів: *.rtf, *.doc, *.docx. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту - 14. Розмір полів: ліве - 30 мм; праве - 15 мм; верхнє - 20 мм; нижнє - 20 мм; інтервал - 1,5.

Оформлення першої сторінки:

1. Перший рядок справа – **ім'я та прізвище** (прописними літерами, курсивом).
2. **Назва статті** через один інтервал нижче прізвища – наводиться прописними напівжирними літерами, без відступів та абзаців.
3. **УДК** напівжирними літерами – у наступному рядку після назви статті.
4. **Нижче – анотація українською мовою та ключові слова.** Анотація повинна бути виконана 12-м рт шрифту Times New Roman, у обсязі не менше шести і не більше дванадцяти рядків. Відстань між рядками - 1 комп'ютерний інтервал. В ній коротко викладається актуальність статті, мета, зміст, і перспективи подальших досліджень українською мовою (вимоги реферативної бази даних Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського «Україніка наукова»). **Анотації та ключові слова російською та англійською мовами (можливо – німецькою, французькою)** розміщуються наприкінці публікації, після бібліографічного списку.
5. Перелік ключових слів (бажано від трьох до восьми, не виділяти жирним) розміщується після анотації.
6. Бібліографічний список починається у наступному рядку після статті під заголовком **Література** (на сторінці - зліва напівжирним шрифтом). Оформлення відповідно до вимог ВАК, приклади оформлення бібліографічного опису наведено в Бюлетені ВАК України, №3, 2008 (Форма 23, с. 9-13). **У тексті посилання на використані джерела літератури позначаються цифрами в квадратних дужках відповідно до нумерації в списку використаних джерел.**
7. Наприкінці, після анотацій російською та англійською (або німецькою, французькою) мовами необхідно вказати прізвище, ім'я, по батькові (у називному відмінку виділити жирним прямим), науковий ступінь, учене звання, посаду, місце роботи автора (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються окремими рядками.

Структура статті повинна включати такі необхідні елементи (на основі вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05.1):

- **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.
- **Окреслення мети дослідження та формулювання завдань статті.**
- **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- **Висновки і перспективи подальших досліджень** у даному напрямку.
- **Перелік використаних джерел**.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЇ:

- **До статті аспіранта, здобувача наукового ступеня слід додати зовнішню рецензію наукового керівника.**
- Кількість співавторів повинна бути не більше 3-х.
- **Відповідальність** за зміст статті несе автор. Якщо автором є аспірант чи здобувач, відповідальність також несе науковий керівник.
- Обсяг статті - не менше 8 і не більше 16 сторінок.
- Будь-яка інформація чи твердження, які наводяться в статті, у т. ч. статистичний матеріал, повинні використовуватися з посиланням на джерело походження.
- Таблиці та рисунки необхідно розміщувати після першого згадування в тексті. Назви і номери таблиць проставляються зверху у лівому кутку напівжирним шрифтом, наприклад: **Таблиця 1. Динаміка ономастичних досліджень (1995-1999 роки).**
- Рисунки обов'язково мають бути згруповані та подані з таблицями у форматі А-4 окремим файлом, шрифт – 12.

Разом із статтею надсилається авторська довідка у наступній формі:

Прізвище, ім'я, по-батькові автора(ів)	
Назва статті	
Тематична рубрика статті	Виберіть із нижченаведеного переліку: мовознавство, літературознавство, історія та сучасний стан мови, історія та сучасний стан літератури, порівняльна лінгвістика, порівняльне літературознавство, словакістика, богемістика, фольклористика
Вчений ступінь, вчене звання*	
Місце роботи або навчання, посада*	
Контактний телефон і адреса електронної пошти*	
Домашня поштова адреса з індексом для відправки видання*	
Чи потрібен додатковий друкований примірник вісника (ТАК, кількість екземплярів / НІ)	

* у разі, якщо авторів статті більше 1, то інформація надається по кожному автору окремо.

ОПЛАТА

Оплата на 2015 – 2016 рр. складає **25 грн.** за сторінку формату А-4 + 1% (комісія банку) і включає отримання 1 примірника та поштові витрати.

Оплата проводиться на: № рахунку 29244825509100, МФО 305299, ОКПО 14360570, бенефіціар: Закарпатське РУ ПриватБанк, призначення платежу: “за друк статті (*вказати ПІБ автора*)”, Бедзір Наталії Прокопівні, або для поповнення у ПриватБанку на картку № 5168 7420 2477 2158

Статтю, рецензію та копію квитанції про оплату надсилати на e-mail: bedzir@i.ua

Конт. тел. (0312) 64-24-64.

+38(050) 977-93-68

ORDER OF PUBLICATION
FORMATTING REQUIREMENTS FOR PAPERS FOR “SCIENTIFIC BULLETIN
OF UZHGOROD UNIVERSITY. SERIES “PHILOLOGY”

Scientific papers are published in Ukrainian, Russian, Slovak, Czech and English languages. Electronic versions of papers are to be typed in Microsoft Word and the file is to be saved in one of the following format: *.rtf, *.doc, *.docx. Page format A4, font Times New Roman, font size 14. Margins: left – 30 mm, right – 15 mm, top – 20 mm, bottom – 20 mm; spacing – 1,5.

First page formatting:

1. First line on the right – **first name and last name** (in capital letters, italics)
2. **Title of the paper** is to be written below last name (line spacing 1), in capital bold letters, without spaces and paragraphs.
3. **UDC** in bold letters is to be written on the next line after the title of the paper.
4. **UDC is followed by the abstract (summary) in Ukrainian language and key words.** Abstract is to be written in Times New Roman font, font size – 12 pt. Abstract length is to be minimum 6 and maximum 12 lines. The distance between the lines is to be equal to 1 computer spacing. Abstract summarizes the relevance of the paper, its purpose, content and further research prospects in Ukrainian language (abstract requirements of Bibliographic Database "Ukrainika scientific" of Vernadsky National Library of Ukraine). Abstracts in Russian and English (as well as in German and French) are placed at the end of the publication, after bibliography (references).
5. Key words list (preferable from 3 to 8 words, not in bold) follows the abstract.
6. Bibliography (references to the literary sources) begins on the next line after the paper and is to be entitled “**Literature**” (on the left side of the page, in bold). The format of bibliographic list is to meet the requirements of Higher Attestation Commission, examples of formatting are given in Ukrainian Higher Attestation Commission Bulletin, #3, 2008 (Form 23, p.9-13). **References to the literary sources are to be marked with numbers in square brackets according to the numbering in the bibliographic list.**
7. At the end, after abstracts in Russian and English (as well as in German or French) it is necessary to write the author’s last name, first name and patronymic (nominative case of the full name is to be written in bold, not in italics), academic degree, academic rank, author’s position and place of employment (without abbreviations); if there are more than one author, information about each author is to be given on a separate line.

In compliance with the Resolution of the Higher Attestation Commission of Ukraine from 15.01.2003 #7-05.1, a scientific paper structure is supposed to include the following issues:

- **Setting of a problem** on the whole and its connection with important scientific or practical goals.
- **Analysis of recent studies and publications** in this area that serve as a basis for the author’s research; assignment of the parts of the general problem considered in the submitted paper that have not been dealt with.
- **Setting of the purpose of the research and formulation of the tasks.**
- **Presentation of research** with complete validation of obtained results.
- **Conclusions and prospects of further researches** in this area.
- **References list.**

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATION:

- **External review of the research supervisor is to be added to the scientific paper of post-graduate student (obtaining academic degree)**
- The number of co-authors should not exceed 3 persons.
- The author is responsible for the paper contents. Supervisor is also responsible if the author is a post-graduate student or a person seeking an academic degree.
- A scientific paper may not be less than 8 pages length and may not exceed 16 pages.
- Any information or statements in the paper including tables are to be provided with references to the sources.
- Tables and illustration are to be placed after its first mentioning in the text. Titles and numbers of tables should be placed in the top level corner and written in bold, for example: **Table 1. Dynamics of onomastic researches.(1995-1999)**
- Illustrations are to be grouped and given with tables in A4 format in a separate file, font size 12.

Together with the scientific paper, it is necessary to send information about the author(s) in a following way:

Last name, first name, patronymic	
Title of the scientific paper	
Thematic heading of the scientific paper	Choose from the following: linguistics, literary science, history and current state of language, history and current state of literature, comparative linguistics, comparative literature, Slovak studies, Czech studies, folkloristics, journalism or social communications.
Academic degree, academic rank*	
Place of employment or place of study, position*	
Contact phone number, e-mail*	
Author's postal address with postal code for sending an edition	
Whether you need an additional scientific bulletin issue or not (Yes, the quantity of issues needed/No)	

**if there are more than 1 author, information is to be provided about each author separately.*

PAYMENT

Payment makes up 25 UAH for each A4 format page + 1% (bank commission) and includes receipt of one issue and postal charges. The payment is to be made to the bank account #29244825509100, MFO (sort code) 305299, OKPO (RNNBO) 14360570, beneficiary: Transcarpathian RU PrivatBank, payment details: "for scientific paper publication (indicate author's full name)", to Bedzir Nataliya Prokopivna or for replenishment at PrivatBank office to card #5168 7420 2477 2158

Scientific paper, review and payment receipt copy are to be sent to e-mail: e-mail: bedzir@i.ua

Contact phone number: +38(050) 977-93-68
(0312) 64-24-64

Збірник наукових праць

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія: Філологія

ВИПУСК 1 (35)
2016

Відповідальна за випуск –
Н. П. Бедзір

Коректура авторська

Верстання
С. Жуков

Формат 60x84/8. Умовн. друк. арк. 13,95. Зам. № 66. Наклад 100 прим.
Видавництво УжНУ «Говерла».
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18. E-mail: hoverla@i.ua

*Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції –
Серія 3т № 32 від 31 травня 2006 року*